

**TÜRKMENISTANYŇ MILLI MEDENIÝET «MIRAS» MERKEZI  
TÜRKMENBAŞY ADYNDAKY TÜRKMENISTAN MILLI  
GOLÝAZMALAR INSTITUTY**

**Abulfazaýyl Muhammet ibn Aly Hamawy**

# **MANSURYŇ TARYHY**

Taryhy hadysalaryň  
gysgaça açýklamasy we beýany

**ابو الفضائل محمد بن علي الحموي**

**التاريخ المنصوري**

تلخيص الكشف و البيان في حوادث الزمان

**Arap dilinden terjime eden  
we çapa taýýarlan  
Nursähet Şirimow**

**AŞGABAT «MIRAS» 2005**

**UOK 950**  
**H20**

**H20 Hamawy M.**

**Mansuryň taryhy**, A.: Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezi, 2005, 288 s.

**REDAKTOR**

**A. Mämmetjumaýew**, *dil-edebiýat ylmlarynyň kandidaty*

*Türkmenistanyň Ömürlik Prezidenti Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň howandarlygynda we gönüden-göni tabşyrygy esasynda türkmen dilinde ilkinji gezek neşir edilýän bu kitap XII-XIII asyrlarda ýaşap geçen arap alymy Muhammet Hamawynyň «Mansuryň taryhy» atly eseridir. Dünýä taryhyny öwrenmekde ygtybarly çeşmeleriň biri hasaplanýan bu eser türkmen taryhynyň unudylan parçalaryny öwrenmekde, merdana ata-babalarymyzyň heňnam gatlaryndaky harby, syýasy, jemgyýetçilik we ruhy ýagdaýlaryny bilmekde ähmiýetli maglumatlary özünde jemleýär.*

**TMMMM №43**

**TDKP №74**

**2005**

**KBK 63.3(5)**

© Türkmenistanyň milli medeniýet  
«Miras» merkezi, 2005 ý.  
Hamawy M., Mansuryň taryhy,  
2005 ý.  
Şirimow N., terjime, çapa  
taýýarlama, sozsoňy 2005 ý.

***Garaşsyz we baky Bitarap Türkmenistanyň  
Ilkinji we Ömürlik Prezidenti  
Beyik Saparmyrat Türkmenbaşynyň  
howandarlygynda neşir edilyär.***



## GEÇMIŞIŇ ÝAŇY — GELJEGIŇ DAŇY

Türkmeniň ykbal asmanyndan nur saçýan Garaşsyzlyk halkymyza diňe bir Altyn eýýamyň altyn gapysyny açyp bermän, eýsem onuň asyrlaryň jümmüşinden gözbaş alýan ýol-ýörelgelerini, däp-dessurlaryny, edim-gylymlaryny täzedan dikeltmeklige, medeni we ruhy miraslarynyň il-günüň köňül ganatyna öwürilmegine hem giň mümkinçilik berdi. Bu bolsa häzirkiki türkmen döwletiniň berk taryhy binýat esasynda gurulýandygyny alamatlandyrýar.

Türkmen topragy münlerçe ýyllaryň dowamynda dünýä medeniýetiniň umumy taryhy üçin ähmiýetli wakalaryň mesgeni boldy. Bu toprak ekerançylyk, maldarçylyk, ylym, medeniýet we sungat sallançagy boldy. Alymlar biziň eýýamymyzdan 6 mün ýyl öň türkmenleriň ata-babalarynyň öňdebaryjy bilimleri özleşdiredigini nygtaýarlar. Irki ekerançylyk zamanasyndaky türkmen jemgyýetleri Garadepe, Göksüýri, Ýylgynly ýaly oturymly ýerleri — ajaýyp ýadygärlikleri miras goýdy. Gadymy oguz-türkmen döwleti, Parfiýa zamanasy, seljuk türkmenleriniň döreden onlarça döwletleri, osman türkmenleriniň soltanlyklary we beýleki türkmen döwletleri adamzadyň syýasy taryhynda özboluşly adalat baýdagy bolup pasyrdady. Hut şonuň üçin hem Türkmenistany

dünýä taryhynyň ösüşinde Hytaýyň, Mesopotamiýanyň, Müsüriň hatarynda goýýarlar. Ata-babalarymyz dünýä gymmatlyklarynyň arasynda özboluşly, milli öwüşgin bilen lowurdaýan ruhy we medeni baýlyklary bize miras galdyrdy.

Medeni miras — bu perzendiň üstünde kökenek gerýän türkmen enesiniň hüwdüsidir, agras türkmen gojasynyň pendi-nesihatydyr. Mukaddes topragy gany bilen goran gaýduwsyz gerçeğiň iň soňky demdäki wesýetidir, naçar doganyň gerçeğiň jesedini ýuwýan aýy gözyaşydyr.

Medeni miras — bu türkmeniň şan-şöhratdan doly geçmişine buýsanjydyr, şu gününe söýgüsidir, ertirine ynamydyr.

Medeni miras — bu gadymy hem müdimi halkymyzyň asyrlaryň dowamynda hoşalap çöplän paýhas hakydasdyr, şu gününe ygtybarly ynamydyr, ertirine ýol çelgisidir. Mahlasy, medeni miras türkmeniň geçmişidir, barlygydyr, dowamatydyr.

Türkmen halkynyň gadymdan gözbaş alyp gaýdýan edebi akabalarynyň, sungat däpleriniň adalaty, erkinligi, agzybirligi, mertligi we bitewiligi wasp etmedik döwri bolan däldir. Bu gün şol asylly däpler biziň beýik Garaşsyzlygymyzyň beren süýji miweleri, rõwşen ertiriniň mukaddes umytlary bilen birleşip, türkmen abraýynyň, mertebesiniň has-da belende göterilmegine hyzmat etmelidir.

Ruhnamada belläp geçişim ýaly, *«Biz türkmen halkynyň mirasdüşerleri hökmünde ata-babalarymyzyň taryhyň gatlarynda galan medeni, edebi gymmatlyk-*

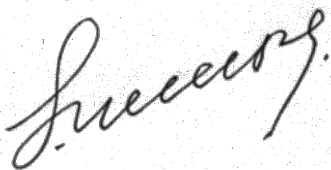
*laryny tapmalydyrys, täzeden jana getirmelidiris. Bu ata-babalarymyzyň önünde biziň ogullyk borjumuzdyr».* Biz ata-babalarymyzyň önündäki şol ogullyk borjumuzy berjaý etmek maksady bilen hem Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezini döredtik.

Asyrlaryň gatlaryna siňen medeni mirasymyzy düýpli öwrenmek, Ruhnamanyň ruhunda ylmy esasyda özleşdirmek, dünýäniň dürli künjeginde beýik döwletleri döreden halkymyza degişli miraslary tapmak, olary täzeden jana getirmek, ajaýyp kitaplara öwürüp, gaýtadan halkymyza hem-de dünýä ýaýmak «Miras» merkeziniň işgärleriniň önünde duran gaýragoýulmasyz borçdur!

### **Eziz halkym!**

Siziň elinizde «Miras» merkeziniň taýýarlan kitaby. Bu kitabyň biziň ata-babalarymyzyň döreden ruhy we medeni gymmatlyklaryna teňne kalbyňyza teselli berjekdigine ynanýaryn. Käbelerimiz hem kyblalarymyz hakyndaky ýüreklerimiziň töründäki gyzgyn söýginiň oduny alawlandyrjakdygy mende ýakymly duýgy döredýär.

«Miras» merkeziniň çykarjak kitaplarynyň höwrüniň köp boljakdygyna ynanýaryn we oňa ak ýol arzuw edýärim. Işň rowaç, ýollaryň ýagty bolsun!



**Türkmenistanyň Prezidenti  
Saparmyrat TÜRKMENBAŞY.**





## BEÝIK ALLANYŇ ADY BILEN

Ähli zatlary danalyk bilen ýaradan Beýik Biribara hamdysena bolsun. Bu pany dünýäde bolup geçýän hadysalaryň biri-birinden üýtgäp durmagy bolsa Onuň ebediliginiň subutnamasydyr. Ol ölüleri direldiji we dirileriň janyny alyjydyr. Bu ýaradylan zatlaryň ählisi Allatagalanyňkydyr. Ol asmanlary hiç hili diregsiz ýaratdy. Siz hem Allatagalanyň diregsiz haldaky asmanlary ýere gaçyrman saklap durandygyny görýärsiňiz. Ol ýeri suwuň üstüne tekizläp ýaýdy<sup>1</sup> we olaryň arasyny pesli-beýikli edip tapawutlandyrdy. Allatagalanyň bize beren nygmatlary öwgä mynasypdyr. Ol öz mahluklaryny zyýan beriji belabeterlerden goraýjydyr. Allatagalanyň birligine we oňa şäriklik edip biljeiň ýokdugyna şaýat bolýaryn. Allatagalanyň bendesi Muhammediň (SAW) Onuň ilçisidigine şaýat bolýaryn.

Abuljildiň aýtmagyna görä, ýer ýigrimi dört müň parsah<sup>2</sup> meýdandan ybaratdyr. Sudanlylaryň ýeri on iki müň parsahdan, rumlularyň ýeri sekiz müň parsahdan, parslaryň ýeri üç müň parsahdan, araplaryň ýeri bolsa bir müň parsahdan ybaratdyr. Ýahýa ibn Kesiriň aýtmagyna görä, Allatagala müň sany mahluk ýaratdy we olaryň alty ýüz sanysyny deňizde, dört ýüz sanysyny bolsa gury ýerde ýerleşdirdi. Anygyny Alla bilýär.

---

<sup>1</sup> Bu ýerde «Allatagala ilki suwy ýaradyp, onuň üstünde-de ýaşaýşyň bolmagy üçin suwuň köpüginden ýeri ýaratdy» diýen rowaýat beýan edilýär.

<sup>2</sup> Parsah— 5760 m. deň bolan uzynlyk ölçegi.

## HEZRETI ADAMYŇ NESLINIŇ KÖPELIP BAŞLAÝŞY

Ol nesil taryhy geçmişdäki kyssaçylaryň ýatlap geçişi ýaly görnüşde köpelipdir. Anygyny Alla bilýär.

Ol barada Töwratda áydylýan maglumatlardan çen tutsak, onda olaryň köpelip başlan döwründen bäri häzirki alty ýüz otuz birinji ýyla<sup>1</sup> çenli dört mün ýedi ýüz altmyş baş ýyl geçipdir.

Emma rumlular barada Töwratda áydylýan maglumatlara esaslansak, onda ol nesliň köpelip başlan döwründen şu ýyla çenli alty mün alty ýüz togsan baş ýyl geçipdir.

Huzama diýlip atlandyrylýan Zertuştyň ady beýan edilýän kitapda parslar barada hem áydylyp, olar Adam atanyň döwründen häzirki wagta çenli dowam edip, şondan bäri dört mün ýedi ýüz elli bir ýyl geçipdir.

Emma pelsepeçiler hem bu barada dürli pikirdedirler. Olaryň ynançlaryna görä, Adam ata gadymky toprakdan şol döwürde ýasalypdyr. Birnäçeleriň pikir edişlerine görä bolsa, onuň asly gadymky toprakdan bolup, giçkiräk döwürde ýasalypdyr.

Emma dindar adamlar Hezreti Adamyň aslynyň gijräk döwürüň topragyndan bolup, onuň özüniň has giçki döwürde ýasalandygyna ynanypdyrlar. Esasy maksat bu hakykatlaryň belli birini makullamak däldir.

---

<sup>1</sup> Bu ýerde Hijri kamary ýyl hasaby göz önünde tutulýar.

Aýtmaklaryna görä, taryhyň özakymlaýyn dowam etmegi we köp wagtyň geçmegi bilen adamlaryň sözleýiş dilleri üýt-gäpdir.

Geçmişde türki hökümdarlary «hakanlar» (hanlar) diýlip, deýlem hökümdarlary «kyýanlylar» diýlip, nabaty hökümdarlary «nemrutlar» diýlip, rum hökümdarlary «kaýsarlar» diýlip, pars hökümdarlary «kesralar» diýlip, kybt hökümdarlary bolsa «pyrgun» diýlip atlandyrylypdyr. Bu hökümdarlar baradaky habarlar ýatdan çykyp, täsirleri ýitdi hem-de olar barada gürrüň etmäge zat galmady.

Biz pygamberleriň taryhyndan pygamberimiziň Mekgeden Medinä göç eden wagtyna göçüşine çenli bolan zerur yslymy garaýyşlar barada ýatlap geçeliň. Adam alaýhyssalam Jennet-den ýere düşeninde, özi bilen duşuşmaklygyny talap edip, Hezreti How ene hem geldi. Ol Hezreti Adama hormat-sarpalar etmek bilen ony öz ýanynda belent mertebelere göterdi. Olar Arafat dagynda duşuşmak bilen biri-biriniň hal-ýagdaýyny so-raşdylar. Aýtmaklaryna görä, Hezreti Adam ilki Meýsan diýen ýere inderildi we şondan soňra ol Übülle diýen ýere bardy.

Aýtmaklaryna görä, Adam alaýhyssalamyň boýy öz tirsegi bilen altmyş tirsek ölçeginde bolupdyr. Onuň ýere düşeninden bir ýüz ýigrimi ýyl geçeninden soňra bir göwreden Kabyl we Habyly atly iki sany oglunyň dünýä inendigi barada aýdýarlar. Takyk rowaýata görä, Habyly Kabyly öldürýär. Çünki Kabylyň ady onuň gurbanlygynyň kabul edilmegi bilen, Habylyň ady bolsa onuň habaladygy<sup>1</sup> bilen baglanyşdyrylýar. Şunlukda, Hezreti Adamyň nesillerinden ilkinji gurban bolan ynsan Kabyldyr. Adam alaýhyssalam bu ýagdaýa gynanyp, kyrk ýyl gussaly halda gezdi.

---

<sup>1</sup> Habal—kemaklylyk, huşsuzlyk, akylyň kütäk bolmagy, nadanlyk.

Aýtmaklaryna görä, Hezreti Adam bu dünýäde dokuz ýüz otuz ýyl ýaşanyndan soňra wepat boldy. Ol Mukaddes Mekgedäki Abu Kaýs dagynda jaýlanyldy. Adam alaýhyssalamyň ornuna mirasdüşerlik etmek üçin Allatagala oňa Şis atly perzent berdi. Ol ähli adamlaryň nesilbaşysy hökmünde palçykdan we daşdan Kábäni bina etdi. Hezreti Adamyň nesillerinden ilkinji bolup, Alla tarapyn oňa elli sahypa inderildi. Şis dokuz ýüz on iki ýaşynda gurban boldy. Ol Abu Kaýs dagynda ejesiniň we kakasynyň gubrunyň ýanynda jaýlanyldy.

Şisiň yzynda Anuş diýen ogly galyp, ol kakasyndan soňra Adam alaýhyssalamyň nesillerine baştutanlyk etdi. Anuş dokuz ýüz on ýaşap, dünýäden ötdi.

Anuşyň yzynda hem Kynan diýen ogly galyp, ol kakasynyň yzyny dowam etdirdi. Kynan dokuz ýüz elli ýaşap dünýäden ötdi.

Kynanyň yzynda bolsa Mihlaýyl atly ogly galyp, ol hem kakasynyň yzyny dowam etdirdi. Mihlaýyl bolsa sekiz ýüz togsan baş ýaşanyndan soňra dünýäden ötdi. Ol köp sanly şäher gurdurmak bilen magdan çykardan ilkinji adamdyr. Mihlaýyl Babyl we Susan şäherlerini gurdurdy.

Mihlaýyldan soňra onuň yzyny Ýart diýen ogly dolandyrdy. Ýart dokuz ýüz yetmiş iki ýaşap dünýäden ötdi. Ol öz döwründe köp sanly heýkeller ýasatmak bilen, Şisiň dini düşünjesinden ýüz dönderdi. Ýatlanyp geçilen bu adamlaryň ählisi Hezreti Adamyň döwründe dünýä indi.

Adam alaýhyssalamyň nesillerinden öz ajalyna wepat bolan ilkinji adam Idrisdir. Ol hökümdarlyk işlerinde Harmes Musallas ady bilen tanalan Ahnuhdyr. Ol Hezreti Adam wepat bolanyndan bir ýüz altmyş ýyl geçeninden soňra dünýä indi.

Adam atanyň nesillerinden ilkinji bolup Idrise ösen aň-düşünje berildi. Ol ilkinji bolup galam bilen hat ýazdy we adamlara geýmek üçin geým tikdi. Şondan soňra adamlar deriden

tikilen eşik geýip başladylar. Şeýle hem, Idris ilkinji bolup, Al-lanyň ýolunda yhlas eden ynsandyr. Idris öz duşmanlary bilen bolan söweşde üstün çykanyndan soňra Habylyň nesillerinden ilkinji bolup, ýesir alan adamdyr. Soňra oňa Alla tarapyn otuz sahypa inderildi. Idris üç ýüz altmyş ýaşynda asmana gaýyp boldy.

Idrisiň yzynda Metuşalyh atly ogly galdy. Metuşalyh kakasy altmyş baş ýaşyndaka dünýä indi. Ol hem dört ýüz ýaşap dünýäden ötdi. Metuşalyhyň hem Elmek atly ogly bolup, ol kakasy wepat bolanyndan bir ýüz kyrk ýyl geçeninden soňra dünýäden ötdi. Elmek umumy dört ýüz ýyl ýaşady. Ol Nuh alaýhyssalamyň kakasydyr.

Elmek bir ýüz segsen ýedi ýaşyna ýeteninde, onuň Nuh atly ogly boldy. Aýtmaklaryna görä, Nuh dokuz ýüz elli ýaşap dünýäden ötüpdür. Ol Hezreti Adam dünýäden öteninden, ýedi ýüz on iki ýyl geçeninden soňra doglupdyr. Dünýäniň ýüzüni suw alanda, Nuh alaýhyssalam alty ýüz ýaşapdy. Tupan turan wagty bilen Adam alaýhyssalamyň ýere inderilen wagtyň arasy iki mün iki ýüz kyrk iki ýyldyr.

Aýtmaklaryna görä, Nuh alaýhyssalamyň gämisiniň uzynlygy üç ýüz gary, ini elli gary, dikligine bolsa otuz garydy. Onuň gämisi üç gatdan ybarat bolupdyr. Gäminiň birinji gatynda iri haýwanlar, ikinji gatynda guşlar we ýyrtyjy haýwanlar, üçünji gatynda bolsa Hezreti Adamyň nesilleri ýerleşipdir.

Selman Parsyň aýtmagyna görä, Nuh alaýhyssalam öz gämisini saj (hindi duby) agajyndan dört ýüz ýylyň dowamynda ýasap gutarypdyr. Rowaýatlaryň birinde gelşine görä, Nuh alaýhyssalam bilen gämä münen adamlaryň anyk sany barada, Sam bilen Ham barada we bu ikisiniň haýsynyň gark bolandygy barada adamlaryň arasynda gapma-garşylykly pikirler ýüze çykypdyr. Birnäçe adamlar Nuh alaýhyssalamyň ogullaryndan Ýamyň gämä münendigini aýdýarlar. Sam barada Töwrat-

da aýdylyşyna görä, onuň sil gelen döwründen ýüz ýyl geçendinden soňra doglandygy barada aýdylýar. Anygyny Alla bilýär.

Nuh alaýhyssalam ömrüniň ahyrky günlerinde öz ogly bilen ýeriň ortasy hasaplanýan Ýemeniň we Omanyň töweregindäki Harm diýen ýerde ýaşady. Pygamberleriň ählisi Nuhuň ogly Samdan gaýdandyr. Sam alty ýüz ýaşap dünýäden ötdi.

Wähbiň makullamagyna görä, Nuh alaýhyssalamyň ogly Ham akýagyz owadan keşpde bolupdyr. Soňra Alla Hamyň we onuň nesilleriniň bedenini garaýagza öwürükdir. Onuň ýaşı Samdan uly bolupdyr. Samyň ähli pygamberiň atasy bolanlygy üçin biz ony Hamdan öňde getirdik. Sam we onuň nesilleri Nil derýasynyň aňry taraplaryna, Kybta we Afrika gidip ýaşadylar.

Hamyň ogly Mesraýym bolsa Faryk ady bilen tanaldy. Şeýle hem Hamyň Kengan diýen ogly bolupdyr. Bularyň iň kiçisi Ýafes ibn Nuh bolmak bilen olar Rumuň demirgazyk tarapyndaky ýerde we Sisiliýada ýaşadylar. Burjanlar we türkiler bolsa Hytaýa hem-de ýajujlaryň we mäjujlaryň ýerlerine tarap süýşdüler.

Allatagala Oman bilen Hazramöwdiň aralygynda mesgen tutunan Samyň nesillerini güýçli, üznüksiz ýel bilen heläk etdi. Soňra Allatagala ýerdäki ýaşaýşyň dowam etmegi üçin Adam alaýhyssalamyň nesillerinden Sama Hut diýen perzent berdi. Aýtmaklaryna görä, Huduň birnäçe nisbesi bolupdyr. Ol Şalyh ibn Abu Fahşez ibn Sam diýip atlandyrylýan Abyrdyr. Başga birnäçeleriň aýtmaklaryna görä, onuň doly ady Hut ibn Abdylly ibn Ryýah ibn Jalut ibn Ad ibn Ywazdyr. Adam alaýhyssalamyň nesillerinden Hut Hezreti Adama has meňzeşdi. Hut üç ýüz ýaşı arka atan kakasynyň wepat bolan pursatyndan köp wagt geçmänkä dünýä inipdir. Ol umumy bir ýüz elli ýaşap, wepat bolupdyr. Aýtmaklaryna görä, Huduň mazary Hazramöwtde ýerleşipdir. Olaryň nesilleriniň mesgen tutunan ýerle-

riniň meýdany ýigrimi dört müň parsah bolup, umumy ýeriň dörtten bir bölegini tutandygy barada aýdylýar. Şonuň ýaly-da, sintleriň we hindileriň ýerleri on iki müň parsah meýdany öz içine alypdyr. Bulardan Hytaý sekiz müň parsah meýdany tutup, ol ýerde Ýafes ibn Nuhuň nesilleri mesgen tutunypdyr. Şeýle-de, rumlular üç müň parsah meýdany tutupdyrlar. Araplar bolsa, bir müň parsah meýdany tutup, olar Sam ibn Nuhuň nesilleridir.

Nuh alaýhyssalamyň dört sany ogly bolupdyr. Olar Kengan, Sam, Ham we Ýafesdir. Araplar, Suwadyň halky, parslar, Ahwazyň ilaty, Jeziräniň we Mosulyň ýaşajylary Samdan gaýdypdyr. Sudanyň halky, kybtylar, andaluslylar, sintler, hindiler we berberler Hamdan gaýdypdyr. Türkiler, ýajujlar, mäjujlar, rumlular, Hulwanyň, Horasanyň we Hytaýyň halklary bolsa Ýafesden gaýdypdyr. Beýik Ýaradyjy Allatagala halklary ýokardaky görnüşde ýaratdy. Anygyny Alla bilýär.

Salyhyň doly ady Ibn Ubaýt ibn Aşaf ibn Fasyh ibn Ubaýt ibn Hazyr ibn Semutdyr. Onuň nesilleri Wadyýyl Kura diýen ýer bilen Şamyň arasyndaky daşlyk ýerde mesgen tutdular. Salyh mydama aýakýalaňaç gezipdir. Onuň aýratynlygy bolsa Alla tarapyn oňa düýe inderilmegidir. Aýtmaklaryna göre, Salyh bir ýüz segsen ýaşap dünýäden ötüpdir.

Ybraýym Halylyň doly ady Ibn Azer Argus ibn Falyh ibn Abyrdyr. Onuň pederleriniň içinde ady tutulýan Abyr bolsa, ýokarda ýatlanyp geçilen Hutdyr. Ol Nemrut ibn Kuş ibn Ham ibn Nuhuň hökümdarlygyndaky Babylda<sup>1</sup> dünýä inipdir. Ybraýym otuz ýaşyna ýeteninde, Nemrut ony oda oklaýar. Ýöne Allanyň gudraty bilen Nemrudyň bu jezasy oňa hiç hili täsir etmeýär. Soňra ol agyr sütemden halas bolmak üçin agasynyň gyzy bolan öz aýaly Sarany we doganynyň ogly Luty

---

<sup>1</sup> Babyl—bu taryhy şäher bolan Wawilonyň şol döwürdäki atlandyrylyşydyr.

öz ýany bilen alyp, gaçyp gidýär. Olar Harrana baryp, ol ýerde baş ýyl bolanlaryndan soňra Şama gidýärler. Ýöne ol ýerde açlyk bolanlygy sebäpli Ybraýym ýanyndaky hossarlary bilen mejburi halda Müsüre barýar. Ol ýerdäki pyrgunlaryň biri Ybraýyma Hajar diýen gynagy peşgeş berýär. Soňra olar Palestina dolanyp barmak bilen şol ýerde ýaşap başlaýarlar. Bu ýerde az wagt bolanlaryndan soňra, Lut olardan aýrylyp, Sedum şäherine gidýär we şol ýerde ýaşap başlaýar.

Ybraýym perzentsiz halda segsen baş ýaşa ýeteninde, onyň aýaly Sara öz adamsyna Hajar diýen gynaga öýlenmäge rugsat berýär we olara nika gyýýlar. Soňra bularyň Ysmaýyl atly ogly bolýar. On baş ýyldan soňra Saranyň hem Yshak atly ogly bolýar. Ybraýym bir ýüz ýetmiş baş ýaşap dünýäden ötyär.

Aýtmaklaryna görä, Adam alayhyssalamyň ýere inderilen wagtyndan Ybraýymyň doglan wagtyna çenli üç müň üç ýüz otuz ýedi ýyl geçipdir.

Allatagala Lut ibn Hazan ibn Azeri Sedumyň ilatyna ýolbaşçylyk etmäge ugradypdy. Soňra bu şäheriň ilaty diňe keýpisapa işleri bilen meşgul bolup başladylar. Allatagala Sedum şäherine öz perişdelerinden birini ugratdy. Bu perişde her elini Sedum şäheriniň bir tarapyndan aşaklygyna ýere tarap ýedi ýüz gary ölçeginde sokdy. Şol wagt şäherdäki itleriň we horazlaryň sesini asmandaky perişdeler eşider ýaly derejä ýetýänçä, şäheri ýokary göterdi we ony tutuşlugyna beýlesine öwürip goýdy. Bu waka Ybraýym ýüz ýaşyndaka bolup geçdi.

Adamlar Ybraýymyň ogly Ysmaýyl barada dürli pikirde boldular. Olaryň birnäçesiniň aýtmagyna görä, Allatagala Ybraýym pygamberiň takwalygyny synap görmek üçin Ysmaýyly gurban etmegi emr edipdir. Şeýle-de, olar Ysmaýylyň ilkinji bolup, ýabany atlary münendigini, eldekileşdirendigini hem-de ýaý bilen äpet haýwanlary awlandygyny aýdýarlar. Ysmaýyl bir ýüz kyrk ýaşap dünýäden ötüpdür.



Käbir adamlaryň aýtmagyna görä bolsa, Allatagala Ybraýym pygamberiň takwalygyny synap görmek üçin onuň ogly Yshaky gurban etmek barada emr edipdir. Soňra Allatagala onuň deregine gurban etmek üçin Jennetden bir goýun iberipdir. Ybraýym pygamber goýny Beýtilmukaddesiň golaýynda öldürip, onuň kellesini Kábäniň ternawyndan asyp goýupdyr. Yshak bir ýüz segsen ýaşap dünýäden ötüpdir. Onuň wepat bolan ýyly Ýusubyň zyndandan çykyp, Pyrguna wezir bolan wagtyna gabat geldi. Yshak hem kakasynyň gubrunyň golaýynda jaýlandy.

Yshagyň ogly Ýakup bolsa Ysraýyl diýlip atlandyrylypdyr. Onuň on iki sany ogly bolup, olar esbatlar<sup>1</sup> diýlip atlandyrylypdyr. Aýtmaklaryna görä, Ýakubyň neberesinden on iki sany adam pygamber bolupdyr. Ol pygamberler şulardyr: Nuh, Hut, Ysmaýyl, Yshak, Salyh, Lut, Eýýup, Şugaýp, Ybraýym we Muhammetdir<sup>2</sup>. Ýakup bir ýüz elli ýaşap dünýäden ötdi. Ol ogly Ýusubyň gubrunyň ýanynda jaýlanyldy.

Ýusup ibn Ýakup ibn Yshak örän owadan keşpde bolupdyr we onuň doganlary bilen baglanyşykly meşhur kyssa bardyr. Ýusup ýigrimi iki ýaşyna ýeteninde kakasyny taşlap gidýär. Şondan soňra ol tä wepat bolýança kakasy bilen diňe on ýedi ýyllap bile ýaşapdyr. Ýusup bir ýüz ýigrimi ýyldan gowrak ýaşap, dünýäden ötüpdir. Ilkibaşda Ýakup we onuň nesillerinden ýetmiş sanysy Müsüre barýar. Soňra olar ýanynda alty ýüz müň söweşijisi bolan Musa bilen çöle çykýarlar. Ýakubyň Müsüre gireninden soňra, Musanyň öz kowumyny alyp, ol ýerden çykyp giden wagtyna çenli dört ýüz kyrk ýyl geçipdir. Aýt-

---

<sup>1</sup> Esbatlar-nesiller.

<sup>2</sup> Şu jümledäki maglumat asyl nusgada şeýle getirilýär. Ýöne bu pygamberleriň arasynda Ýakupdan öň ýaşap geçen pygamberleriň atlary hem getirilýär.

maklaryna görä, şol wagt Musa Ýusubyň tabydyňy öz ýany bilen alyp gidipdir.

Eýýup pygamber barada aýdylanda bolsa, ol rum taýpasyndan bolup, onuň doly ady Dareh ibn Awyl ibn Ýs ibn Yshakdyr. Onuň aýaly Rahyma bolsa, Yfraýym ibn Ýusup ibn Ýakubyň gyzydyr. Eýýubyň ejesi bolsa, Lutuň gyzydyr. Ol çölde ýaşanynda ýedi ýyl syrkaw gezeninden soňra, ýetmiş baş ýaşynyň içinde düýäden ötdi.

Aýtmaklaryna görä, Şugaýbyň doly ady Besrun ibn Seýfun ibn Ykan ibn Sabyt ibn Medýen ibn Ybraýymdyr. Allatagala Şugaýby Medýen şäherine çarwa hökümdarlarynyň ýanyna iberdi. Ýöne adamlar bu waka ynanmazçylyk edip, ony aldadyrlar. Soňra Allatagala ol adamlaryň üstüne bulut inderdi. Bu adamlar buludyň kölegesinden lezzet alyp, onuň aşagynda topar-topar boldular. Şol wagt ol ýerde ot emele gelip, azgyn adamlaryň ählisi oda ýandy. Aýtmaklaryna görä, Şugaýp dört ýüz ýaşap, dünýäden ötüpdir.

Aýtmaklaryna görä, Hydyr Ybraýymyň zamanasynyň başlarynda ýaşan Zülkarneýniň döwürdeşidir. Ol «Haýwan» diýip atlandyrylan çeşmäniň boýunda ýaşapdyr. Hydyr Ýehudyň neslinden bolan Urmyýa ibn Halkyýanyň kowumyndan bolupdyr.

Musa bilen Harun bolsa Ymran ibn Musgar ibn Wehep ibn Lawy ibn Ýakup ibn Yshagyň ogullarydyr. Ol ikisi Welit ibn Musgap diýlip atlandyrylýan zalym pyrgunyň huzuryna bardylar. Musa bilen Harun meşhur bolup, Müsürde kyrk ýyl ýaşadylar. Soňra Musa pyrgunyň kowumyndan bolan kybtylardan birini öldürip, Medýen şäherine gaçyp gitdi. Soňra ol Şugaýbyň gyzy Safura öylendi. Otuz dokuz ýyldan soňra, Allatagala ony ýene-de pyrgunyň ýanyna iberdi. Musa Müsürde bir ýyl bolanyndan soňra, ol ýerdäki Beni Ysraýyl taýpasyna baş bolup, çöle çykdy. Pyrgun bolsa, olary yzarlap barýarka, derýadan

geçjek bolanynda gark boldy. Musa öz kowumy bilen çölde kyrk ýyl ýaşanyndan soňra, bir ýüz ýigrimi ýaşynyň içinde dünýäden ötdi.

Aýtmaklaryna görä, üç sany pyrgun ýaşap geçipdir. Olaryň birinjisi, Sinan ibn Aşal bolup, ol Ybraýymyň döwründäki Nemrutdyr. Olaryň ikinjisi, Ryýýan Ibn Welit ibn Musgap bolup, ol Musanyň döwründäki pyrgundyr. Olaryň üçünjisi bolsa, Welit ibn Musgapdyr.

Soňra Musanyň yzyny Ýuşag ibn Nun ibn Yfraýym ibn Ýusup ibn Ýakup dowam etdirdi. Allatagala Ýuşaga pygamberlik iberip, oňa Aryha<sup>1</sup> gitmek barada emr etdi. Ýuşag pygamber ol ýere barýarka, ýolda oňa talaňçylar duşdy. Ol talaňçylar bilen söweşip, olardan üstün çykanyndan soňra Erihona bardy. Ýuşag bir ýüz on ýaşap dünýäden ötdi. Ol Musadan soňra, Beni Ysraýyl taýpasyna ýigrimi sekiz ýyl baştutanlyk etdi.

Şondan soňra Beni Ysraýyl taýpasyna Galyp ibn Mowkyýa ýigrimi ýyl ýolbaşçylyk etdi. Ol Hazkyl ibn Böri ady bilen tanalyp, öz diýarlaryndan çykyp giden münlerçe adamdan ybarat bolan kowumyň baştutanydyr. Aýtmaklaryna görä, ol bir kempiriň ogly bolupdyr, ýagny ol ilkibaşda önelgesiz bolan ýaşy bir çene baran aýaldan doglupdyr.

Ylýas ibn Ýýzar ibn Harun ibn Ymrany bolsa, Allatagala Baalbege ugratdy. Şol wagt Baalbegiň ilaty Baal atly heýkele çokunýan ekenler. Olar Ylýasa garşy çykdylar. Soňra Allatagala Baalbegiň ilatyny ýazgaryp, üç ýyllap olaryň üstüne ýagys ýagdyrman gurakçylykda saklady. Şonuň netijesinde, olaryň ähli mallary heläk boldy. Soňra Baalbegiň halky eger Alla özlerini guraklykdan halas etse, oňa iman getirjekdikleri barada Ylýasa ýüz tutdular. Emma Allatagala olary kynçylyklardan

---

<sup>1</sup> Bu gadymy taryhy şäheri bolan, Ierihon şäheridir.

halas edip, güýç-kuwwat bereninden soňra hem olar toba etmediler. Şondan soňra Ylýas Baalbek ilatynyň mekirliginden, ýalançylygyndan halas bolmak üçin Alladan özüniň ruhuny almagyny sorady. Allatagala ony ýelek bilen örtüp, öz perişdelerinden biri edip ýaratdy.

Ýasyg ibn Hutub bolsa Ylýasyň şägirdidir. Allatagala ony Beni Ysraýyl taýpasyna ýollady. Ol taýpanyň ilaty bolsa köp erbetlikler edip, Alla ybadat etmekden boýun gaçyrdylar. Şondan soňra Allatagala amalyk taýpasynyň hökümdarlaryny olara garşy goýdy. Ol hökümdar Beni Ysraýyl taýpasyny boýun etmäge howlugyp, olara ezýet berip başlady. Ýuşag dünýäden öteninden soňra, Ýasyg wepat bolýança dört ýüz altmyş ýyl geçdi.

Eşmuýyl ibn Baly barada jöhitleriň aýtmaklaryna görä, ol Ysmaýyldyr. Allatagala ony Beni Ysraýyl taýpasyna ýolbaşçylyk etmek üçin iberdi. Şunlukda, ol amalyk taýpasynyň hökümdarlaryna urgy edip, olary Beni Ysraýyl taýpasyndan daşlaşdyrды.

Şondan soňra Beni Ysraýyl taýpasynyň ilaty Allatagaladan özleri üçin pygamber ibermegini soradylar. Ýöne şol döwürde pygamberler neslinden Hanna atly bir önelgesiz aýaldan başga hiç bir ynsan galmandy. Ol Allatagaladan özüne bir ogul perzent bermegini sorady. Şondan soňra onuň Eşmuýyl atly ogly boldy. Onuň doly ady bolsa Semgun Uştukdyr. Soňra Alla tarapyň oňa güýç-kuwwat inderildi. Ol Kaht ibn Lawy ibn Ýakubyň ogludyr. Eşmuýyl ýigrimi iki ýaşyna ýeteninde, Dawut alayhyssalam dünýä indi. Eşmuýyl kyrk ýaşyna ýeteninde, Allatagala oňa pygamberlik inderdi. Soňra ol Talutyň başyny sypady. Şol wagt ilatyň önüne düşýän hökümdar ýokdy. Şondan soňra adamlar iki sany öküze goşulan tekerli tabyt alyp, Eşmuýylyň ýanyna geldiler. Bu bolsa onuň Beni Ysraýyl taýpasyna ýolbaşçylyk etmäge çagyrylmagynyň alamatydy.

Soňra olar Eşmuýyla ynanyp, Taluty onuň ýanyna getirdiler. Şol wagt olaryň ýanynda kümüşden we altyndan bezelip, agaçdan ýasalan tabyt bardy. Onuň içinde pygamberleriň kalplaryny ýuwmak üçin legen we Musa inderilen hasa bardy. Soňra Talut üç ýüz on üç adam bilen Jaluty öldürmek üçin gitdi. Şol wagt Dawut eýýäm Jaluty öldüripdi. Talut bolsa Jalutyň gyzyna öýlenipdi. Şeýle-de bolsa Talut hem ony göripçilikde öldürmek isläpdi. Ýöne ol bu işi başarmandy.

Dawut ibn Iýşi ibn Awnat bolsa Ýehut ibn Ýakubyň ogludyr. Ol kelte boýly gysga saçly adamdy. Allatagala oňa Talutyň mülküni we Eşmuýylyň pygamberligini bagyş etdi. Şondan soňra Beni Ysraýyl taýpasy Dawudyň tabynlygynda boldy.

Şunlukda, ol köp sanly ýeňişler gazanyp, öz tabynlygyndaky ýerleri giňeltdi. Allatagala oňa Zebury inderdi we demir bilen iş salyşmagy öwrettdi. Dawut pygamber daglara we guşlara emr etdi. Haçanda Dawut pygamber Allatagala öwgi-sena aýdanynda, olar hem Allatagala hamdy-sena aýdardylar. Allatagala Dawut pygambere şeýle bir owazly ses berdi welin, onuň ýaly labyzly sesi Ol öz ýaradanlarynyň hiç birine bermändi. Ol altmyş ýaşa ýeteninde, Ubar ibn Hannanyň rugsat bermegi bilen onuň aýalyna öýlendi. Dawut pygamber bir ýüz ýaşap dünýäden ötdi. Aýtmaklaryna görä, onuň jynazasyna kyrk mün adam ýygnanypdyr. Dawut pygamber altmyş ýyl hökümdarlyk etdi.

Dawudyň ogly Süleýman bolsa, kakasyndan soň hökümdarlyk etdi. Süleýman on sekiz ýaşyna ýeteninde Allatagala jynlary, ynsanlary, guşlary we ýelleri onuň ygtyýaryna bermek bilen oňa pygamberlik bagyş etdi. Süleýman pygamber mejlislere baran wagtynda, onuň töweregi guşlardan doly bolýardy. Şeýle-de jynlar we ynsanlar hem onuň ýanynda bolýardy. Süleýman pygamberiň güýçli ýele emr edişi barada hem meşhur kysa bardyr. Ol dört ýyl hökümdarlyk edeninden soňra, Beýtilmu-

kaddesi bina etmek işine başladı. Bu binany tamamlamak için Süleýman pygambere ýedi ýyl gerek boldy.

Onuň hökümdarlyk edip başlanyna ýigrimi baş ýyl bolanynda, onuň ýanyna sabeyleriň zenan hökümdary Bylkys geldi. Bu waka barada hem meşhur kyssa bardyr.

Aýtmaklaryna görä, şeytan Süleýmanyň ýüzüginini alyp, onuň kürsüsünde kyrk gün oturdyr. Süleýman pygamber bolsa, ondan gaçyp gidipdir we adamlardan çörek diläp gününü görüpdür. Soňra şeytan hem pygamberiň köşgünden gaçyp gidipdir we onuň ýüzüginini deňze zyňypdyr. Ýüzügi bolsa bir balyk ýuwutdy. Şondan soňra, ol balygy bir balykçy tutdy we ony satmak üçin bazara çykaranynda, şol balygy bir garakçy satyn aldy. Ol balygy ýaga gowrup, bişiren wagtynda onuň gapysyndan Dawudyň ogly Süleýman pygamber dilegçilik edip bardy. Ol garakçy gapysyndan gelen örän aç haldaky Süleýmany balyk bilen naharlady. Şol wagt Süleýman pygamberiň iýip oturan balygynyň içinden ýüzük çykdy we Allatagala oňa hökümdarlygyny gaýtaryp berdi. Süleýman pygamber elli iki ýaşynda hasasyna ýaplanyp duran ýerinde ölüp galdy. Şu wakadan soňra hökümdarlygy onuň ogly Ruhbagam on ýedi ýyl dolandyrdy.

Soňra Beni Ysraýyl taýpasynyň adamlary köp sanly ownuk toparlara bölündiler. Şol wagt Eşgyýa alaýhyssalam bir döwürde Isa bilen Muhammet pygamberiň (Olaryň ikisinede Allanyň salamy we salawaty bolsun) dünýä injekdigi barada buşlady. Soňra Allatagala Eşgyýany Beni Ysraýyl taýpasyna baş bolmak üçin iberdi. Ol taýpanyň adamlary bolsa Eşgyýany öldürdiler. Şu wakadan soňra Allatagala olara hökümdarlyk etmek üçin Buhtunnasry iberdi. Ol bu taýpadaky azgyn adamlaryň ählisini öldürdi. Bu waka Buhtunnasryň Beni Ysraýyl taýpasyna birinji gezek baştutanlyk eden döwründe bolup geçdi. Soňra ol dört ýüz elli üç ýyllap Dawudyň nesillerine hökümdarlyk etdi.

Soňra Şam derbi-dagyn edilen görnüşde boldy. Ýetmiş ýyllap ol ýerde samra taýpasyndan başga hiç hili taýpa ýaşamady. Şol wagt Babyl ilatyna Urmyýa hökümdarlyk edýärdi. Beni Ysraýyl taýpasynyň ilaty ýaramaz işlere baş goşup, Allanyň gaharlanmagyna sebäp bolanlarynda, Allatagala olary ýola getirmek üçin Urmyýany iberdi. Ol uly tagallalar edeninden soňra, hökümdarlygy ynamly ýagdaýda dolandyrdy.

Şondan soňra Allatagala Beni Ysraýyl taýpasyna baş bolmak üçin Buhtunnasry ikinji gezek ol ýere iberdi. Ol bu taýpanyň ilatyny öldürmek, haja çüýlemek, gul etmek bilen bir hatarda Beýtilmukaddesi hem derbi-dagyn etdi. Urmýýa bolsa Müsüre gidip, şol ýerde ýaşaýardy. Soňra Allatagala oňa Beýtilmukaddese dolanmak barada emr etdi. Urmyýa haraba öwrülen şähre gözi düşeninde şeýle diýdi:

— Allatagala bu ýagdaýdaky şähri nädip düzedip bilerkä?

Şondan soňra, Allatagala Urmyýany ýüz ýyllap öli halda saklady we Beýtilmukaddesi doly düzedeninden soňra hem oňa täzeden jan berdi.

Danyýal bilen Uzaýr hem Buhtunnasryň elinde ýesirlikde boldy. Soňra Buhtunnasr öz ýesirleri bilen Babyla gitdi. Bir gün Buhtunnasr düýş gördi. Onuň düýşünde Danyýal onuň ýamanlygynyň üstünden geçip, oňa ýagşylyk edýär. Soňra Buhtunnasr Danyýal bilen Uzaýryň ikisini hem ýesirlikden boşatdy. Buhtunnasryň elindäki ýesirlerden dört sanysy has güýçli bolupdyr. Olar şulardyr: Danyýal, Uzaýr, Şumaýl we Hunaýýadyr. Buhtunnasr wepat bolanyndan soňra, olar Beýtilmukaddese dolanyp barypdyrlar. Aýtmaklaryna görä, Danyýal Huzystan topragyndaky Sus diýen şäherde wepat bolupdyr. Uzaýr bolsa Töwrat oda ýananyndan soňra ony jöhitlere gaýtaryp beripdir<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Asyl nusgada şu maglumat gysgaça berlipdir. Ýöne şu ýerde Uzaýryň Töwrady tutuşlygyna ýatdan bilendigi sebäpli ony jöhitlere täzeden ýazyp berendigi barada aýdylýar.

Aýtmaklaryna görä, Danyýal pygamber bolmandyr. Ýagny ol diňe sahy adam bolupdyr.

Dawudyň dünýä inen wagtyndan tä Uzaýr wepat bolýança baş ýüz altmyş dört ýyl geçipdir. Uzaýr Beni Ysraýyl taýpasyna baştutanlyk eden wagtynda, ol pars hökümdarlaryny ýok edipdir.

Soňra Şamda Zülkarneýin Isgender peýda boldy. Şu wakadan soňra ol öz şäherinden çykyp gidýänçä alty ýyl geçipdir. Hezreti Adamyň ýere inderilen wagtyndan tä Zülkarneýin Isgenderiň hökümdarlygyna çenli baş mün ýyl geçipdir. Zülkarneýin Isgenderiň hökümdarlyk edip başlan döwründen hijri senesi boýunça alty ýüz ýigirmi dördünji ýyla çenli aralyk bir mün baş ýüz kyrk üç ýyla deň bolupdyr.

Allatagala Ýunus alayhyssalamy Neýnewi şäheriniň ilatyna pygamberlik etmek üçin ýollady. Ol Süleýman pygamberiň hökümdarlygyndan alty ýüz ýyl geçeninden soň iberildi. Ýunus ibn Mettanyň kyrk günläp läheň balygyň içinde bolşy barada belli kyssa bardyr. Allatagala şeýle diýdi: «Eger ol hamdy-sena aýtmadyk bolsa, tä ahyret gününe çenli läheň balygyň içinde galardy»<sup>1</sup>. Ýagny Ýunus alayhyssalam tümlügiň içinde «Hiç ylah ýok, meger, Özüň barsyň, eý päk Perwerdigär, hakykatdan hem, men (öz janyma) jebir ediji bolup galdym»<sup>2</sup> diýip doga okady.

Zekeryýa ibn Hanna bolsa Süleýman ibn Dawudyň ogludyr. Zekeryýa bilen Merýemiň kakasy Ymran iki aýal dogana öýlenýärler. Zekeriýanyň aýaly Ýahýanyň ejesidir. Ymranýň aýaly bolsa Merýemiň ejesidir. Merýem dünýä inen wagtynda, Zekeryýa ony eklemegi öz üstüne aldy. Çünki Merýemiň kakasy wepat bolupdy. Ýahýa doglanyndan üç ýyl geçeninden soňra

---

<sup>1</sup> Gurhany Kerimiň 37-nji (Sapat) süresiniň 114 aýaty.

<sup>2</sup> Gurhany Kerimiň 21-nji (pygamberler) süresiniň 87 aýaty.



Merýem Isany dogurdy. Beni Ysraýyl taýpasy bolsa Merýemiň çaga dogurmagynda Zekerýa töhmet atdylar. Zekerýa bolsa olardan howatyr edip, gaçyp gitdi we bir ösüp oturan agajyň köweginde gizlendi. Ol taýpanyň adamlary bolsa bu bagy byçgy bilen kesdiler. Aýtmaklaryna görä, Zekerýa şol ýerde öldürilipdir.

Zekerýanyň ogly Ýahýa bolsa Saburyň hökümdarlyk edýän ýurdunda doglupdyr. Ol Isgenderiň hökümdarlyk eden döwründen üç ýüz üç ýyl geçeninden soň doguldy. Bu waka barada Gurhany Kerimiň «aýallar» süreside aýdylyp geçilýär. Soňra Beni Ysraýyl taýpasynyň hökümdarlygyndan biriniň gynalyp öldürilendigi barada habar ýaýrady. Ony bolsa Ýahýa ibn Zekerýa kakasynyň aryny almak üçin öldüripdi. Bu waka Isanyň asmana göterilmeziniň ön ýanynda bolupdy. Isa asmana göterilende, Ýahýa on alty ýaşynda eken. Soňra pars hökümdary Ýahýanyň aryny almak üçin söweşe başlady we Beni Ysraýyl taýpasyndan örän köp adamy öldürdi. Bu söweş tä olaryň özi köşeşýänçä dowam etdi.

Isa ibn Merýem alaýhyssalam Isgenderiň döwründen üç ýüz ýyl geçeninden soň doguldy. Merýem ony on üç ýaşynda dogurdy we ol Isany dokuz aý göwresinde göterdi. Isanyň pygamberligi üç ýaşyndaka berildi. Ýöne onuň pygamberiligi otuz ýaşynda äşgär bolupdy. Isa sallançakda üç gezek gürlledi we şondan soňra tä gürlemeli döwürüne ýetýänçä gürlemedi. Aýtmaklaryna görä, Isa gadyr gijesinde Beýtilmukaddesiň golaýyndaky daglyk ýerden asmana göterlipdir. Isa ýedi ýaşanynda ejesine şeýle diýipdir:

— Siz maňa hiç hili haýyr etmediňiz. Bu zatlaryň ählisi maňa Alla tarapyn berildi. Siz bolsaňyz olary ýerdäki adamlaryň arasynda ýaýradyň.

Aýtmaklaryna görä, Merýem şu wakadan soňra alty ýyl ýaşapdyr. Pygamber alaýhyssalam barada käbir adamlaryň rowa-

ýat etmegine görä, bu hadysa Isa ibn Merýemiň asmana göterileninden ýigrimi ýyl soňra bolup geçipdir. Möminler ony hristian diýip atlandyrypdyrlar. Bu atlandyrmanyň asly Antakyýa halkynyň dilinden gelip çykandyr. Aksa şäherinden gelen adamlar bularyň Alla tarapyn ilçi edilip iberilendigine kepil geçmek barada dürli pikirde boldular. Kowumyň adamlary bolsa Isanyň örän sahy adam bolandygy barada aýdýarlar. Rowaýat etmeklerine görä, olar Isadan birnäçe ýyl öň ýaşap geçen Ibn Beşer ibn Eýýubyň sahy adam bolandygyna hem kepil geçipdirler. Ibn Beşer ibn Eýýup asly rumly bolup, Alla tarapyn uzak wagtlap ukudaky halda saklanan ýedi sany oglanyň biridir. Olaryň azgyn hökümdary<sup>1</sup> buta ybadat edipdir. Bu oglanlar barada meşhur kyssa bolup, onda getirilişine görä, gowagyň agzynda şeýle ýazgy bar eken, «Bu oglanlaryň ýanynda itleri bolupdyr. Ilkibaşda Allatagala üç ýüz ýyllap olaryň gulagyny eşitmez ýaly etdi. Soňra Ol bu möhleti ýene-de dokuz ýyl uzaltdy». Aýtmaklaryna görä, bu ýaşlar Efşiş şäherinde ýaşap geçipdirler.

Isanyň yzyny dowam etdiren Halyt ibn Sinan Ysmaýylyň neberelerindendir. Aýtmaklaryna görä, Halyt ibn Sinanyň döwründe Mekke bilen Medinäniň arasyndaky çölde uly ot bolupdyr. Ol oduň hiç hili peýdasy bolmandyr. Birnäçe araplar bolsa oňa çokunypdyrlar. Halyt ibn Sinan hasasyny alyp, oduň içine girdi we tä ony Allatagalanyň özi öçürýänçä oduň içinden çykman, ony öçürmek üçin tagalla etdi. Soňra ol öz kowumyna şeýle diýdi:

— Meniň öljek wagtym ýakyn geldi. Eger men ölsem, birnäçe wagtdan soň meniň gubruma gözegçilik ediň. Meniň gubrumyň üstüne düýe gelse, ony urup ýykyň we gubrumyň üstünde onuň damagyny çalyň. Şondan soňra bolsa meniň

---

<sup>1</sup> Bu ýerde Dakýanus göz önünde tutulýar.

gubruny gazyň, men size ol ýerde bolan zatlaryň ählisini gür-  
rüş bererin.

Köp wagt geçmänkä Halyt ibn Sinan dünýäden ötdi. Onuň diýen wagtynda kowumyň adamlary gubruň töwereğine gözeg-  
çilik etdiler. Halyt ibn Sinanyň gubrunyň üstüne düýe gelenin-  
de, ony urup ýykdylar we şol ýerde damagyny çaldylar. Olar  
Halyt ibn Sinanyň gubruny gazmak islänlerinde, onuň ogullary  
kowumyň adamlarynyň bu işi etmeklerine garşy çykdylar we  
özleriniň Beni Mebnuş taýpasyndan däldiklerini aýtdylar.

Hantala ibn Sefwan bolsa Halyt ibn Sinandan soňra ýüz ýyl  
hökümdarlyk etdi. Aýtmaklaryna görä, ol Ysmaýylyň nebere-  
lerindendir. Allatagala ony iki sany taýpa hökümdarlyk etmek  
üçin iberdi. Aýtmaklaryna görä, olaryň biri kydman taýpasy,  
beýlekisi bolsa ragweýl taýpasydyr. Allatagala Hantal ibn Sef-  
wany bu taýpalaryň adamlaryny dogry ýola getirmek üçin iber-  
di. Taýpanyň adamlary onuň özlerine temmi bermek üçin iberi-  
lendigini bilenlerinde, ondan gaçyp gitdiler. Hantal ibn Sefwan  
bolsa olara:

— Eý, adamlar gaçmaň, öz ýaşaýan ýerleriňize dolanyň.  
Mümkin siz günäleriňiziň geçilmegini sorarsyňyz— diýdi.

Olar bolsa:

— Eý, hökümdar, biz zulum işler etdik — diýip, Hanzal ibn  
Sefwana ýüzlendiler.

Soňra olaryň uzak wagtlap doga edip gezmekleriniň netije-  
sinde Allatagala olara rysgal-döwlet gaýtaryp berdi.

## **PYGAMBER MUHAMMET MUSTAPANYŇ (OŇA ALLANYŇ SALAMY WE SALAWATY BOLSUN) DOGLUŞY**

Muhammet sallallahy alayhy wesellem pil ýylynyň Dört tirkeşiginiň birinji aýynyň on ikisine hepdäniň Başgüni jahan ýagtylmazynyň öňüsyraşynda Mekgede doguldy. Onuň doglan wagtyndan şu ýyla çenli hijri senesi boýunça alty ýüz ýigirmi dört ýyl geçipdir. Käbir taryhçylaryň ýatlamagyna görä bolsa, Muhammet pygamber pil ýylynyň Dört tirkeşiginiň birinji aýynyň sekizine hepdäniň Başgüni gije doglupdyr. Şol wagt ýyl-dyz Jedi burçunyň ýigirmi derejesindedi. Müşteri bilen Zuhul bolsa, asmanyň orta derejesiniň ýakynynda ýerleşen akrap ýyl-dyzynyň üçünji derejesinde ýerleşipdi.

Muhammet pygamber alayhyssalamyň kakasy onuň dogulmagyndan iki aý öň dünýäden ötdi. Soňra ony emdirer ýaly eneke gözlenip, ýedi gün bolanynda enekä tabşyrdylar. Muhammet alayhyssalam baş ýaşyna ýeteninden soňra, ony öz ejesine gaýtaryp berdiler. Ejesi ony şähre daýylarynyň ýanyna alyp gitdi. Soňra olar Mekgä dolanyp gelýärkäler, Muhammet alayhyssalamyň ejesi wepat boldy. Şol wagt ol alty ýaşyndady. Soňra ol sekiz ýaşyna ýetýänçä, atasy Abdylmuttalybyň elinde boldy. Şol wagt Abdylmuttalyp bir ýüz on ýaşyndady. Soňra ol agasy Abu Talyba tabşyrylyp, dört ýyllap onuň elinde boldy.

Pygamber Muhammet alayhyssalam on iki ýaşyna ýeteninde, agasy Abu Talyp bilen Şama gidip, ol ýerde az wagt bola-

nyndan soňra, Mekgä dolanyp geldi. Ol ýigrimi baş ýaşyna ýeteninde, agasy bilen Şama gidip, Hatyjanyň hyzmatynda söwda işleri bilen meşgul boldy. Muhammet pygamber Şama baryp geleninden iki aý we birnäçe gün geçeninden soňra kyrk ýaşyndaky Hatyja öylendi.

Käbäniň täzedən bina edilmegi bilen Muhammet pygamber kuraýyşlara ýolbaşçylyk edip başlady. Şol wagt ol otuz baş ýaşyndady. Ol kyrk ýaşyna ýeteninde, Oaza aýynda Jebraýyl alayhyssalam oňa Allatagalanyň hatyny getirip berdi. Aýtmaklaryna görä, ol gije gelipdir. Şol wagt Muhammet pygamber alayhyssalam ukuda ýatyrdy. Ol hatda «Galam» süresinden baş aýat bar eken.

Muhammediň pygamberligine ilki onuň aýaly Hatyja ynanyndyr. Soňra oňa şol döwürde on bir ýaşyndaky Aly ynanyndyr. Şondan soňra Muhammediň Allanyň ilçisidigine Zeýt ibn Harys ynanyndyr. Onuň yzysüre oňa Abu Bekr (goý, Allatagala ondan razy bolsun!) ynanyndyr. Soňra bolsa Osman, Talha, Zübeýr, Abdyrahman ibn Awf, Sagt ibn Abu Wakgas dagy Muhammede ynanyp, yslam dinini kabul etdiler. Şondan soňra Abu Ubeýt ibn Jarrah hem yslam dinini kabul etdi. Bu dokuz adam ilkinji bolup, Muhammediň Allanyň ilçisidigine ynanan adamlardyr. Olar Alla tarapyn gelen emre üç ýyllap gizlinlikde amal etdiler. Soňra Allatagala ony adamlaryň arasynda ýaýratmak barada emr etdi. Şu wakadan soňra Muhammet pygamber Alla tarapyn gelen emri ýaýradyp başlady.

Muhammede pygamberlik inderileninden on ýyl geçeninden soňra, onuň agasy Abu Talyp segsen ýaşynda wepat boldy. Bu pajygaly wakadan üç gün geçeninden soňra altmyş baş ýaşyndaky Hatyja dünýäden ötdi. Giň düşündirişi talap edýän Muhammet baradaky habarlary we onuň başdan geçiren söweşlerini gysga görnüşde ýatlap geçmek asla mümkin däldir. Şonuň üçin ol söweşler barada bu ýerde hiç zat agzamadyk.

Ýogsa yslamyýetde pygamber alaýhyssalamyň çagyryşy bilen birnäçe söweşler bolup geçendir.

## **MUHAMMET PYGAMBER ALAÝHYSSALAMYŇ SYPATY**

Muhammet pygamber ak ýüzli, giň maňlaýly, bitişik gaşly, dik burunly, gür sakgally, döşlek, gözünüň göreji gara, saçy aşak goýberilen, nurana ýüzli adam bolupdyr. Ol göç edeninden on ýyldan soňra altmyş üç ýaşynda dünýäden ötdi. Şu maglumat iň takyk rowaýatlaryň biridir. Bu pany dünýä bilen hoşlaşan Muhammet pygamberi Aly, daýysy Apbas we Pazyl dagy ýuwdy. Şol wagt Aly onuň ýüzüni döşüne ýaplap saklady we onuň ogullary Hasan bilen Hüseyin bolsa suw akytdylar. Soňra Muhammet pygamberi Aly, Apbas we Pazyl dagy öz aralarynda ýatyryp, ony soňky ýola ugratmak üçin ähli şertleri berjaý etdiler. Muhammet pygamber Medinede wepat boldy we şol ýerde jaýlanyldy. Bu wakalar Muhammet pygamberiň ömür-beýanyny öwrenmekde möhüm maglumatlardyr.

## **PYGAMBER ALAÝHYSSALAMDAN SOŇKY HÖKÜMDARLYK EDEN HALYPALARYŇ BEÝANY**

Abu Bekr Syddyk (goý, Alla ondan razy bolsun!) iki ýyl üç aý sekiz gün halypalyk etdi. Omar ibn Hattap (goý, Alla ondan razy bolsun!) on ýyl alty aý on ýedi gün halypalyk etdi. Osman ibn Affan (goý, Alla ondan razy bolsun!) on bir ýyl on bir aý ýigrimi iki gün halypalyk etdi. Aly ibn Abu Talyp (goý, Alla ondan razy bolsun!) dört ýyl dört aý halypalyk etdi. Hasan ibn Aly alaýhyssalam bolsa Mugawyýanyň döwrüne çenli alty aý üç gün halypalyk etdi. Mugawyýa ibn Abu Sufýan on dokuz ýyl üç aý ýigrimi baş gün halypalyk etdi. Ýezit ibn Mugawyýa üç ýyl sekiz aý halypalyk etdi. Mugawyýa ibn Zeýt ibn Mugawyýa üç aý ýigrimi iki gün halypalyk etdi. Ol özünden soňra halypalygy kimiň dolandyrmalydygy barada wesýet etmedi. Netijede Merwan ibn Hekem hökümdarlygy güýç bilen almaga mejbur boldy.

Abdylly ibn Zübeýr dokuz ýyl on bir aý üç gün halypalyk etdi. Abdylmälik ibn Merwan on iki ýyl dört aý baş gün halypalyk etdi. Welit ibn Abdylmälik dokuz ýyl dokuz aý ýigrimi dokuz gün halypalyk etdi. Süleýman ibn Abdylmälik iki ýyl ýedi aý ýigrimi dokuz gün halypalyk etdi. Omar ibn Abdyleziz (goý, Alla ondan razy bolsun!) iki ýyl baş aý on üç gün halypalyk etdi. Hyşam ibn Abdylmälik on dokuz ýyl sekiz aý ýigrimi gün halypalyk etdi. Welit ibn Ýezit bir ýyl iki aý ýigrimi bir gün halypalyk etdi. Welit öldürileninden soňra, onuň ogly iki

ay ýigrimi baş gün halypalyk etdi. Ýezit ibn Welit iki ay dokuz gün halypalyk etdi. Ybraýym ibn Welit iki ay on bir gün halypalyk etdi. Beni Ümeýýe taýpasyndan bolan başga biri Merwan ibn Muhammet bolsa Abu Müslim Horasanlydan ýenleninden soňra mejbury halda halypalygy taşlap, Müsür welaýatlaryndan biri bolan Abusyr welaýatyna gitmeli boldy. Soňra ol şol ýerde öldürildi. Ol jemi baş ýyl iki ay halypalyk etdi. Şundan soňra Beni Ümeýýe döwleti doly tamamlandy we Beni Apbas döwleti ýurt başyna geçdi. Saffah diýip atlandyrylan Abu Muhammet ibn Abdylla dört ýyl sekiz ay iki gün halypalyk etdi. Soňra onuň dogany Mansur ýigrimi bir ýyl on bir ay sekiz gün halypalyk etdi. Mäti on ýyl, bir ay, on iki gün halypalyk etdi. Mätiň halypalykdan Boşandygy baradaky habar baş günden soňra Hädä ýetdi. Şunlukda, Hädi bir ýyl, bir ýarym ay halypalyk etdi. Harun Reşit ýigrimi üç ýyl iki ay on ýedi gün halypalyk etdi. Halypalygyň baştutansyz galandygy baradaky habar on günden soňra Emine ýetdi. Emin ibn Harun Reşit dört ýyl baş ay iki gün halypalyk etdi. Mamun Abu Abdylla ibn Harun ýigrimi ýyl baş ay ýigrimi iki gün halypalyk etdi. Mugtasym Ahmet ibn Harun sekiz ýyl sekiz ay sekiz gün halypalyk etdi. Wasyk baş ýyl dokuz ay alty gün halypalyk etdi. Mütewekkil on dört ýyl dokuz ay dokuz gün halypalyk etdi. Mugtasym üç ýyl dokuz ay bir gün halypalyk etdi. Mugtaz üç ýyl alty ay ýigrimi baş gün halypalyk etdi. Mäti on bir ay ýigrimi gün halypalyk etdi. Mugtamyt ýigrimi üç ýyl iki ay halypalyk etdi. Mugtazyt on ýyl sekiz ay ýigrimi üç gün halypalyk etdi. Müktefi alty ýyl alty ay ýigrimi üç gün halypalyk etdi. Muktadyr ýigrimi dört ýyl iki ay on gün halypalyk etdi. Kahyr bir ýyl baş ay ýigrimi üç gün halypalyk etdi. Razy ýedi ýyl halypalyk etdi. Muttaky ibn Muktadyr üç ýyl on bir ay halypalyk etdi. Onuň halypalyk eden döwründe gurakçylyk bolup halk örän kyn ýagdaýy başdan geçirmeli boldy. Müstekfi ibn Müktefi bir ýyl dört ay haly-



palyk etdi. Mutyg ýigrimi dokuz ýyl dört aý baş gün halypalyk etdi. Haçanda ol tussag edilip, hökümdarlykdan çetleşdirileninde, onuň bir gulagy kesildi. Kadyr Billä ady bilen tanalan Abbas Ahmet ibn Ishak Muktadyr kyrk bir ýyl üç aý halypalyk etdi. Ol segsen alty ýyl dört aý üç gün ýaşady. Kaýym ady bilen tanalan Abu Japar Abdylla ibn Ahmet ibn Kadyr kyrk dört ýyl sekiz aý üç gün halypalyk etdi. Zahyranyň halypalyk eden döwri barada adamlaryň arasynda çapraz pikirler boldy. Ol bolsa Muktady ibn Zahyradyr, ol on dokuz ýyl baş aý iki gün halypalyk etdi. Mustazhyr ibn Muktady ýigrimi baş ýyl baş aý iki gün halypalyk etdi. Müsterşit ibn Mustazhyr on ýedi ýyl sekiz aý halypalyk etdi. Reşit ibn Müsterşit bir ýyl halypalyk etdi. Müktefi ibn Mustazhyr ýigrimi üç ýyl bir aý bir gün halypalyk etdi. Mustanjyt Ýusup ibn Ymam Müktefi on iki ýyl ýedi aý ýigrimi iki gün halypalyk etdi. Nasyr Lidinillä Abu Abbas Ahmet ibn Mustazy Billä kyrk alty ýyl on aý we birnäçe gün halypalyk etdi. Zahyr ibn Nasyr dokuz aý on dört gün halypalyk etdi.

## **ALYNYŇ NEBERELERI PATYMY OGULLARYNYŇ TARYHYNÝ BEÝANY**

Mäti Billä Abu Muhammet Abdylla iki ýüz altmyşynjy ýylda doguldy. Soňra ol iki ýüz togsan altynjy ýylyň Gurban aýynyň ýedisine hepdäniň Dynçgüni günbatardaky Sejmäse diýen ýere bardy. Iki ýüz togsan dokuzynjy ýylyň Dört tirkeşiginiň ikinji aýynda ol döwlet başyna geçdi. Soňra ol Mätiye diýen ýere baryp, ol ýerde gala gurdurdy we üç ýüz sekizinji ýylda ol ýerde hökümdar diýlip ykrar edildi. Soňra Mäti Billä Abu Muhammet Abdylla Afrika, köp sanly günbatar welatlaryna, günbatar Trablusa, Barka, Sisiliýa hökümdarlyk etdi.

Mäti Billä Abu Muhammet Abdylla öz ogly Abu Kasymy birinji gezek üç ýüz birinji ýylda uzak ýurtlara hökümdarlyk etmek üçin ugratdy. Ol Isgenderiýe, Feýýum we Sagyt şäherlerine hökümdarlyk etdi. Soňra Mäti Billä Abu Muhammet Abdylla ogly Abu Kasymy ikinji gezek hem üç ýüz altynjy ýylda hökümdarlyk etmek üçin Isgenderiýä ugratdy. Aýtmaklaryna görä, ol üç ýüz dokuzynjy ýyla çenli Müsür şäherlerinde hökümdarlyk edipdir. Soňra ol altmyş üç ýaşynyň içinde üç ýüz ýigrimi ikinji ýylda wepat boldy. Abu Kasym umumy ýigrimi baş ýyl üç aý alty gün halypalyk edipdir.

Kakasyndan soňra hökümdarlygy dolandyrmak işi Kaýym Biemrillä ibn Mätä ynanyldy. Üç ýüz otuz ikinji ýylda Abu Zeýt ibn Kendat (Kyndat) oňa garşy söweşe başlady. Netijede, bularyň arasynda köp sanly söweşler bolup, üç ýüz otuz dör-

dünji ýylyň Baýram aýynyň on üçüne Kaýym Biemrillä ibn Mäti dünýäden ötdi. Ol jemi on iki ýyl ýedi aý halypalyk etdi.

Mansur Billä Abu Tahyr Ysmaýyl ibn Kaýym üç ýüz ikinji ýylda Mätiýe diýen ýerde dünýä indi. Ol otuz iki ýyl halypalyk etdi. Mansur Billä Abu Tahyr Ysmaýyl ibn Kaýym öz döwrüniň meşhur hutbaçysydy. Ol üç ýüz otuz altynjy ýylyň Aşyr aýynda Abu Zeýt bilen bolan söweşde ýeňiş gazandy. Soňra Mansur Billä Abu Tahyr Ysmaýyl ibn Kaýym Abu Zeýdiň derisini soýup, içini pagtadan doldurmak barada görkezme berdi. Şu wakadan soňra üç ýüz otuz dokuzynjy ýylda ol Mansuryýe diýen ýere baryp, ol ýerde watan tutundy.

Mugyz Lidinillä Abu Temim ibn Abu Tahyr Ysmaýyl üç ýüz on dokuzynjy ýylyň Oraza aýynyň on birine Mätiýe diýen ýerde doguldy. Ol ýigrimi iki ýaşynda halypalyk edip başlady. Müsüriň emiri Kafur Ihşit wepat bolan wagtynda, Müsürde harytlaryň bahasy aşa göterildi. Şol wagt bir çöregiň bahasy bir ýüz ýigrimi dirheme ýetdi. Şu wakadan soňra Mansuryň ogly Abu Hasan Jöwheri Müsüre iberdiler. Jöwher üç ýüz elli sekizinji ýylyň Oraza aýynyň on ýedisine hepdäniň Ýaşgüni Müsüri basyp aldy. Onuň barmagy bilen Müsürdäki Ihşidiň ýaranlary we ol ýeriň halkynyň köp sanlysy Şama gaçyp gitdi. Abu Hasan Jöwher üç ýüz elli sekizinji ýylyň Baýram aýynyň ýigirmisine hepdäniň Annagüni Müsüriň ilatyny yzyna çagyrdy. Şu ýylda Medinede onuň adyna hutba aýdyldy. Şu ýylda Ibn Tulunyň metjidinde hem şu iş ýola goýuldy. Mugyz üç ýüz altmyş ikinji ýylyň Meret aýynyň ahrynda Isgenderiýä ugrady. Soňra Müsüriň baş kazysy we beýleki köp sanly uly emeldarlar şäherden çykyp, ony garşy aldylar. Mugyz şu ýylyň Oraza aýynyň ýedisine Fustat köşgüne bardy. Ol Müsürde iki ýyl ýedi aý boldy. Mugyz umumy ýigrimi baş ýarym ýyl halypalyk etdi. Ol Kairde we beýleki şäherlerde köp sanly köşkler gurdurdy. Mugyznyň halypalyk eden döwründe şahyr Magryby ölüme

höküm edildi. Onuň beýle ýagdaýa düşmegine öz kasydalarynda hökümdary çakdanaşa ýokary derejede öwenligi sebäp boldy.

Nizar üç ýüz kyrk dördünji ýylyň Aşyr aýynyň on dördüne hepdäniň Ruhgüni Mätiýe diýen ýerde dünýä indi. Ol üç ýüz altmyş başınjy ýylyň Dört tirkeşiginiň ikinji aýynyň onunda halypalyga ýolbaşçylyk edip başlady. Soňra ol üç ýüz altmyş sekizinji ýylyň Aşyr aýynda Ramla şäherine ýöriş edip, ol ýerdäki Mugazzeddöwläniň ogly Neştekinden üstün çykdy. Nizar Balbis şäherine gelip, ol ýerde az wagt bolanyndan soňra dünýäden ötdi. Ol jemi ýigrimi bir ýyl baş aý ýigrimi baş gün halypalyk etdi.

Häkim Biemrillä Mansur ibn Eziz Billä üç ýüz yetmiş başınjy ýylyň Dört tirkeşiginiň birinji aýynyň ýigrimi üçüne hepdäniň Sogapgüni agşam Müsürde doguldy. Ol üç ýüz segsen altynjy ýylyň Baýram aýynyň başlarynda halypalyk edip başlady. Häkim Biemrillä Mansur ibn Eziz Billä umumy ýigrimi baş ýyl, ýarym aý halypalyk etdi.

Dört ýüz onunjy ýylda Nil derýasynyň suwy on dokuz gary, sekiz barmak ini derejesine ýetdi. Bu derýa ozal şunuň ýaly derejede ýokary galmandy. Bu waka Häkim Biemrillä Mansur ibn Eziz Billäniň halypalyk eden döwrüne gabat geldi. Nil derýasy iki ýyllap şu ýokary derejesinde saklanyp, şäher howp astynda boldy. Şondan soňra Häkim Biemrillä şäheri suw belasyndan goramagyň hiç hili çäresini tapmady we dört ýüz on birinji ýylyň Baýram aýynda hökümdarlygy terk etmek bilen, ýeke özi eşege münüp, Mukattym dagyna gitdi. Netijede, ol özüniň aýal doganynyň elinden öldürildi. Ol Häkim Biemrillä Mansurdan howatyr edýän birnäçe adamlar bilen bu işi amala aşyrmak üçin ylalaşyk baglaşypdy.

Soňra halypalygy dolandyrmak Müsürde doglan Zahyr Liegzaz Dinillä Abu Hasan Aly ibn Häkime ynanyldy. Ol dört

ýüz ýigrimi ýedinji ýylda halypalygy dolandyrmak üçin kasam etdi. Zahyr Liegzaz Dinillä Abu Hasan Aly ibn Häkim jemi on bäş ýyl sekiz aý bäş gün halypalyk etdi.

Mustansyr Billä Mugadda ibn Mansur dört ýüz ýigriminji ýylyň Dört tirkeşiginiň dördünji aýynyň on altysy güni gije Müsürde dünýä indi. Ol dört ýüz ýigrimi ýedinji ýylyň Meret aýynyň ortalarynda hepdäniň Dynçgüni halypalygy dolandyrmak üçin kasam etdi. Ol umumy elli sekiz ýyl we birnäçe aý halypalyk etdi.

Mustagla Abu Kasym Ahmet ibn Mugadda Müsürde doguldy. Ol dört ýüz segsen ýedinji ýylda halypalygy dolandyrmak üçin kasam etdi. Ol jemi sekiz ýyl halypalyk etdi. Mustagly Abu Kasym Ahmet ibn Mugaddanyň dünýäden öten wagty dört ýüz togsan başinji ýyla gabat geldi. Onuň ysmaýyllylaryň tarapyňa geçen dogany Nizar ibn Mugadda Isgenderiýä gaçyp gidipdi. Mustagly bolsa öz weziri bolan goşun emiri Afzaly onuň yzyndan iberdi. Ol Isgenderiýäni berk gabawa alan wagtynda, şäher ilaty öz ýerlerine gaçybatalga gözläp gelen Nizar ibn Mugaddany oňa gaýtaryp berdiler. Şunlukda, goşun emiri wezir Afzal ony Mustaglanyň ýanyna alyp geldi.

Soňra ýurda Abu Aly Mugadda ibn Temim ýolbaşçylyk etdi. Ol dört ýüz togsan başinji ýylda halypalyk edip başlady. Abu Aly Mugadda ibn Temim jemi on üç ýyl halypalyk etdi. Ol Jezirede bolan wagty ysmaýyllylara ýesir düşdi. Olar halypany bäş ýüz ýedinji ýylda öldürdiler.

Hapyz Lidinillä baş ýüz ýedinji ýylda halypalyk edip başlady. Ol baş ýüz kyrk dördünji ýylda wepat boldy. Hapyz Lidinillä jemi otuz alty ýyl halypalyk etdi.

Zapar Abu Mansur Ysmaýyl baş ýüz kyrk dördünji ýylda halypalyk edip başlady. Ol baş ýüz kyrk dokuzynjy ýylda emir Apbas tarapyndan öldürildi. Soňra Apbasyň we onuň oglunyň goşuny Müsürde derbi-dagyn edildi. Şu wakadan soňra onuň

ogly pereñlilere ýesir düşdi. Netijede, emir Paýyz ony pereñlilerden ýüz mün dinara satyn aldy. Şeýle-de bolsa pereñliler Apbasy we onuň ogluny şol ýylda öldürdiler.

Paýyz baş ýüz kyrk dokuzynjy ýylda halypalyk edip başlady. Ol jemi dört ýyl halypalyk edeninden soňra baş ýüz elli ikinji ýylda dünýäden ötdi.

Azut Lidinillä bolsa Paýyzyň wepat bolan döwründen başlap halypalygy dolandyrdy. Ol baş ýüz altmyş ýedinji ýylda dünýäden ötdi. Azut Lidinillä jemi on baş ýyl we birnäçe aý halypalyk etdi. Ol müsürli halypalaryň iň soňkusydyr.

Soňra Müsüre, Şama, Jezirä, Ýemene, Barka, Sagyda we başga-da birnäçe ýerlere Beni Eýýup döwleti hökümdarlyk etdi. Netijede, müňden gowrak münberlerde olaryň adyna hutba aýdyldy. Müsürdäki Beni Apbas döwleti hem öz ýurtlarynda olaryň adyna hutba aýtdyrdylar. Anygyny Alla bilýär.

**PYGAMBER GÖÇ EDEN ÝYLYNDAN BAŞLANÝAN  
HIJRI ÝYLYNYŇ (GOÝ, ALLA ONUŇ ŞÖHRADYNY  
ÝOKARY GÖTERSIN!) ILKINJI ÝYLYNDAN HÄZIRE  
ÇENLI BOLUP GEÇEN MEŞHUR TARYHY  
SENELERIŇ BEÝANY**

\*Hijri senesiniň birinji ýylynda pygamber alayhyssalam göç etdi. Şol wagt muhajyrlar<sup>1</sup> bilen ensarlaryň<sup>2</sup> arasynda dostlukly gatnaşyk gazanyldy.

\* \* \*

\*Ikinji ýylda Bedr söweşi boldy.

\*Şu ýylda Oraza tutmaklyk parz edildi we Käbe basylyp alyndy.

\* \* \*

\*Üçünji ýylda Beni Süleým söweşi boldy.

\*Şu ýylyň Oraza aýynyň ortalarynda Medine şäherinde Hasan eneden doguldy.

---

<sup>1</sup> Muhajyr— Muhammet pygamber bilen Mekgeden Medinä göç edip baran musulmanlar.

Muhajyr— göç edenler diýen manyny berýär.

<sup>2</sup> Ensarlar—Pygamber alayhyssalam Mekgeden Medinä göçüp baranynda pygambere we onuň ýaranlaryna ýardam eden Medineli musulmanlar.

Ensar— ýardam edijiler diýmekdir.

\*Şu ýylda Rykag söweşi boldy. Şol wagt parslara Ýezdigert hökümdarlyk edýärdi.

\* \* \*

\*Dördünji ýylda Beni Nuzaýr söweşi boldy.

\*Şu ýylyň Oaza aýynyň on üçüne hepdäniň Sogapgüni Hüseýin eneden doguldy.

\* \* \*

\*Bäşinji ýylda Dawmajendel we Beni Mustalyk söweşleri bolup geçdi.

\*Şu ýylda Händek söweşi hem bolup geçdi.

\* \* \*

\*Altynjy ýylda Usfan söweşi boldy.

\*Hudaýbyýa söweşi hem şu ýylda bolup geçdi.

\*Şu ýylda Pygamber aláhyssalam Ýezdigerdiň we Kaýsaryň ýanyna ilçä iberdi.

\* \* \*

\*Ýedinji ýylda Hubaýr söweşi boldy.

\*Şu ýylda pygamber aláhyssalam «Bismillähi-r-rahmany-r-rahym» diýip ýazdy. Soňra ol «Muhammet Allanyň resulydyr» diýip hat ýazylan ýüzügi kabul etdi.

\* \* \*

\*Sekizinji ýylda Mekge eýelendi we ol ýerdäki butlar derbidagyn edildi.

\*Şu ýylda Taýyf söweşi boldy. Soňra köp sanly münberler ýasaldy.

\*Şeýle hem şu ýylda Hüneýn söweşi boldy.



\* \* \*

\*Dokuzynjy ýylda Betul söweşi boldy.

\*Şu ýylda Hebeşistanyň hökümdary Nejjaşy wepat boldy.

\* \* \*

\*Onunjy ýylda Pygamber alaýhyssalamyň hoşlaşyk hajy boldy. Şol gün Allatagalanyň asmanlary we ýeri ýaradan günü ýaly boldy.

\* \* \*

\*On birinji ýylda Allanyň resuly sallallahy alaýhy wesellem wepat boldy. Soňra onuň yzyny dowam etdirmek üçin Abu Bekr Syddyk (goý, Alla ondan razy bolsun!) kasam etdi.

\* \* \*

\*On ikinji ýylda Ýemen, Basra we Ýemama diýen ýerler basylyp alyndy. Soňra musulmanlar erjellik bilen Mosuly basyp aldylar.

\* \* \*

\*On üçünji ýylda Abu Bekr (goý, Alla ondan razy bolsun!) wepat boldy. Soňra onuň yzyny dowam etdirmek üçin Omar (goý, Alla ondan razy bolsun!) kasam etdi.

\*Şu ýylda Hyra söweşi bolup, ol Antak ilatynyň ýenlişi bilen tamamlandy.

\* \* \*

\*On dördünji ýylda Damask, Hums we Baalbek şäherleri basylyp alyndy.

\* \* \*

\*On bäşinji ýylda Medaýyn, Beýtilmukaddes, Roha, Saruç, Hazra, Basra we Kufe şäherleri basylyp alyndy. Bu ýörişe Abdylly ibn Mugtam ýolbaşçylyk etdi.

\* \* \*

\*On ýedinji ýylda Mugaz ibn Jebel mergi keseli sebäpli wepat boldy.

\*Şu ýylda Mosul basylyp alyndy.

\*Şu ýylda Mugawyýa ibn Abu Sufýan Şama hökümdarlyk etdi.

\* \* \*

\*On sekizinji ýylda Amyt we Rakka şäherleri Aýaz ibn Ganamyň eline geçdi.

\*Şu ýylda möminleriň emiri Osman ibn Affan Gurhany bir ýere jemledi.

\* \* \*

\*On dokuzynjy ýylda Şamyň Kaýsary, Nasybyn we Turabdeýn diýen ýerleri basylyp alyndy.

\*Şu ýylda Rum hökümdary Hyrkyl dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Jelalu ady bilen halkyň ýadynda galan uly söweş boldy.

\* \* \*

\*Ýigriminji ýylda ýerlerdäki diwanlara iş dolandyrmak boýunça ýörite hatlar iberildi.

\*Şu ýylda Amr ibn Asyň ýolbaşçylygynda Müsür basylyp alyndy. Şu wakadan köp wagt geçmänkä jöhitle Hijazdan çykarylly.

\* \* \*

\*Ýigrimi birinji ýylda Nehawent diýen ýerde uly söweş boldy we Ýezdigerdin goşuny derbi-dagyn edildi.

\* \* \*

\*Ýigrimi ikinji ýylda Abu Musa Ýeşgeriniň ýolbaşçylygyn-da Ahwaz şäheri basylyp alyndy.

\*Şu ýylda Mugyryň erjellik etmegi bilen Genje basylyp alyndy.

\*Şu ýylda Halyt ibn Welit dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Abdylmälik ibn Merwan eneden doguldy.

\* \* \*

\*Ýigrimi üçünji ýylda Hemedan, Reý we Askalan şäherleri basylyp alyndy.

\*Şu ýylda Omar (goý, Alla ondan razy bolsun!) öldürildi. Soňra onuň yzyny Osman (goý, Alla ondan razy bolsun!) dowam etdirdi.

\* \* \*

\*Ýigrimi dördünji ýylda Osmanyň halkyň arasyndaky abraýy ýokary galyp, ähli musulmanlar onuň daşyna jemlendiler.

\* \* \*

\*Ýigrimi bäşinji ýylda Ýezit ibn Mugawyýa dünýä indi.

\* \* \*

\*Ýigrimi altynjy ýylda Jendisabur diýen ýer basylyp alyndy.

\* \* \*

\*Ýigrimi ýedinji ýylda Afrikada uly söweş boldy.

\* \* \*

\*Ýigrimi sekizinji ýylda Mugawyýa ibn Abu Sufýan erjelik etmek bilen Kipr adasyny basyp aldy. Şol wagt onuň esgerleriniň arasynda serkerde Ubeýda ibn Samyt hem bardy.

\* \* \*

\*Ýigrimi dokuzynjy ýylda Osmanyň ýolbaşçylyk etmeginde Hur diýen ýer basylyp alyndy.

\* \* \*

\*Otuzynjy ýylda Sagyt ibn Asyň ýolbaşçylyk etmeginde Tabarystan eýelendi.

\*Şu ýylda pars şäherleri we Kabul basylyp alyndy.

\*Şu ýylda Abu ibn Kagp (goý, Alla oňa rehmet etsin!) wepat boldy.

\* \* \*

\*Otuz birinji ýylda Urmyny diýen ýer basylyp alyndy.

\*Şu ýylda Abu Derda Şamda wepat boldy.

\*Şu ýylda Abu Sufýan segsen sekiz ýaşynda dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Ýezdigert ibn Şähriýar Merwde öldürildi.

\* \* \*

\*Otuz ikinji ýylda Nyşapur, Tebsin, Kuhystan, Hyrat, Merw we Merwerut şäherleri Ahnaf ibn Kaýsyň ýolbaşçylygynda basylyp alyndy.

\*Şu ýylda Konstantinopolda uly söweş boldy.

\*Şu ýylda Pygamber alaýhyssalamyň agasy Apbas ibn Abdylmuttalyp, Abdurahman ibn Awf, Abdylla ibn Awf we Kagp Ahbar dagy wepat boldular.

\* \* \*

\*Otuz üçünji ýylda Mugawyýa ibn Abu Sufýanyň ýolbaşçylyk etmeginde Ankara we Malatýa şäherleri basylyp alyndy.

\*Şu ýylda Mikdat wepat boldy.

\* \* \*

\*Otuz dördünji ýylda Ubeýda ibn Samyt wepat boldy.

\* \* \*

\*Otuz başınjy ýylda Osman ibn Affan öldürildi. Soňra haly-palygy dolandyrmak üçin Ýmam Aly alaýhyssalam kasam etdi.

\*Şu ýylda Huzaýfa ibn Ýeman wepat boldy.

\* \* \*

\*Otuz altynjy ýylda Jemel söweşi bolup geçdi.

\*Şu ýylda Talha we Zübeýr öldürildi.

\*Şu ýylda Selman Parsy (goý, Alla ondan razy bolsun!) wepat boldy.

\* \* \*

\*Otuz ýedinji ýylda Syffyn söweşi bolup geçdi.

\*Şu ýylda Ammar ibn Ýasyr öldürildi. Aly ibn Abu Talyp bolsa Fyrat derýasyndan geçip, Mosula bardy.

\* \* \*

\*Otuz sekizinji ýylda ýurtdaky kazyýet işine üns berlip, ol ýokary derejede ýola goýuldy.

\*Şu ýylyň Meret aýynyň başına hepdäniň Sogapgüni Aly ibn Hüseyin Zeýnelabydyn Medinede doguldy.

\*Şu ýylda Suhaýp ibn Sinan wepat boldy.

\*Şu ýylda Eşter wepat boldy.

\*Şu ýylda Muhammet ibn Abu Bekr duşmanlar tarapyndan öldürildi.

\* \* \*

\*Otuz dokuzynjy ýylda Aly ibn Abdylly ibn Aphas dünýä indi.

\* \* \*

\*Kyrkynjy ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Kyrk birinji ýylda ýurtda Mugawyýa ibn Abu Sufýan hökümdarlyk etdi. Soňra ol Kufä bardy we Abu Leýle Haryjyny öldürdi.

\*Şu ýylda halypalygy dolandyrmak üçin Hasan ibn Aly ibn Abu Talyp kasam etdi.

\* \* \*

\*Kyrk ikinji ýylda Amr ibn As wepat boldy.

\* \* \*

\*Kyrk üçünji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Kyrk dördünji ýylda Mugawyýa ibn Abu Sufýan Şamda hökümdarlyk etdi. Merwan ibn Häkim bolsa Medinede hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda Pygamber alayhyssalamyň aýaly Ümmi Habyp bint Abu Sufýan wepat boldy. Soňra halypalygy dolandyrmak üçin Zyýat ibn Abyha kasam etdi.

\* \* \*

\*Kyrk başınjy ýylda Zeýt ibn Sabyt dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Kabul şäheri basylyp alyndy.

\* \* \*

\*Kyrk altynjy ýylda Abdyrahman ibn Welit wepat boldy.

\* \* \*

\*Kyrk ýedinji, kyrk sekizinji, kyrk dokuzynjy ýyllarda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*Ellinji ýylda Mugyra ibn Şugba ýagty jahan bilen hoşlaşdy.

\* \* \*

\*Elli birinji ýylyň Sapar aýynyň Sogapgüni Hasan ibn Aly alayhyssalam wepat boldy. Abu Eýýup Ensary ony Konstantinopolýň golaýynda depin etdi.

\*Şu ýylda Sagyt ibn Zeýt dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Elli ikinji ýylda Ýezit Konstantinopola ýöriş etdi.

\*Şu ýylda Abu Muhammet Ýeşgeri we Abu Bekr ibn Ajra dagy wepat boldy.

\* \* \*

\*Elli üçünji ýylda Zyýat ibn Abyh wepat boldy.

\*Şu ýylda Sisiliýa basylyp alyndy.

\* \* \*

\*Elli dördünji ýylda Hekim ibn Hazzam, Jerir ibn Abdylla Nejli, Kagp ibn Mälik Ensary we bir ýüz ýigrimi ýaşy arka atan Hassan ibn Sabyt Ensary dagy dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Elli başınji ýylda Sagyt ibn As, Abu Kattat Ensary we pygamberiň aýaly Jüweýri bint Harys dagy wepat boldy.

\*Şu ýylda guýrukly ýyldyz doglup, ol Ruhnama aýynyň on sekizinden ýigirmisine çenli dowam etdi.

\* \* \*

\*Elli altynjy ýylda ýatlap geçer ýaly üýtgeşik hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Elli ýedinji ýylyň Sapar aýynyň üçüne hepdäniň Annagüni Muhammet ibn Aly Bakyr Medinede doguldy.

\* \* \*

\*Elli sekizinji ýylda pygamberiň aýaly Äşe, Abdylla ibn Amyr we Abdurahman ibn Abu Bekr dagy wepat boldular.

\* \* \*

\*Elli dokuzynjy ýylda pygamberiň aýaly Ümmi Selme, Abu Huraýra we Jübeýr ibn Mutgym dagy aradan çykdy.

\* \* \*

\*Altmyşynjy ýylda Mugawyýa ibn Abu Sufýan wepat boldy. Soňra halypalygy Ýezit ibn Mugawyýa dolandyrdy. Hüseyin alayhyssalam bilen Ibn Zübeýr bolsa Mekgä gitdiler.



\*Şu ýylda Hany ibn Arwa, Müslim ibn Ukaýl we Abdylla ibn Baktar dagy öldürildi.

\*Şu ýylda şahyr Kümeýt dünýä indi.

\* \* \*

\*Altmyş birinji ýylyň Aşyr aýynyň onuna hepdäniň Başgüni Hüseyin ibn Aly ibn Aly ibn Aby Talyp we onuň gaýyny Kerbela şäherinde öldürildi.

\*Şu ýylda Omar ibn Abdyleziz eneden doguldy.

\*Şu ýylda Münzir ibn Jarut we Alkama ibn Kaýs dagy wepat boldy.

\* \* \*

\*Altmyş ikinji ýylyň Aşyr aýynyň onuna Muhammet ibn Aly ibn Abdylla ibn Apbas eneden doguldy.

\* \* \*

\*Altmyş üçünji ýylda Müslime ibn Ukba, Masrur we hadysçy Ubeýda ibn Mugaýýys Zaby dagy wepat boldy.

\*Şu ýylda Ibn Äşe dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Hurra söweşi bolup geçdi.

\* \* \*

\*Altmyş dördünji ýylda Ýezit ibn Mugawyýa wepat boldy we halypalygy Mugawyýa ibn Ýezit ibn Mugawyýa dolandyr-dy. Bu wakadan köp wagt geçmänkä, täze bellenen halypa hem wepat boldy. Soňra Mekgede, Yrakda we Şamyň ähli şäherle-rinde halypanyň wezipesini dolandyrmak işi Abdylla ibn Zü-beýre ynanyldy.

\*Şu ýylyň Dört tirkeşiginiň üçünji aýynda halypanyň tabyn-lygyndaky şäherleri dolandyrmak üçin ýörite adamlar belleni-

di. Şol wagt Beni Ümeýýe taýpasy Şama iberildi. Olaryň arasynda Merwan ibn Hekem hem bardy.

\*Şu ýylyň Boş aýynyň ortalarynda hepdäniň Başgüni Merwan ibn Hekeme Jabiýa şäherini dolandyrmak ynanyldy. Şondan soňra adamlar Merwan ibn Hekemi öz aralarynda «Haýtbatyl» we «Merwan Jabiýa» diýip atlandyrdylar.

\* \* \*

\*Altmyş bäşinji ýylda Merwan ibn Hekem wepat boldy we şäheri dolandyrmak işi Abdylmälik ibn Merwana ynanyldy.

\*Şu ýylda Muhtar uly ýygyn tutup ýörişe ugrady. Netijede Allanyň gargyşy siňen Şymyr öldürildi.

\*Şu ýylda Ibn Umama dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Omar ibn Sagyt bilen onuň ogly Hafys öldürildi.

\*Şu ýylda toba gelen adamlar Hüseyin ibn Aly ibn Abu Talybyň ganyny talap edip gitdiler.

\*Şu ýylda Nugman ibn Beşir we Süleýman ibn Sard Hazzagy dagy öldürildi.

\* \* \*

\*Altmyş ýedinji ýylda Muhtar erjellik bilen Abdylla ibn Zübeyri, Harb ibn Zyýady we Mosuldaky Ybraýym ibn Eşteri wezipesinden Boşatdy.

\*Şu ýylda Harp ibn Zyýat bilen Hüseyin ibn Nemir Sekuny öldürildi. Şu wakadan köp wagt geçmänkä Muhtar hem öldürildi.

\* \* \*

\*Altmyş sekizinji ýylda halypalygyň wezipesini dolandyrmak işi Mekgedäki Muhammet ibn Hanapa we Ibn Zübeyre ynanyldy. Haryjylar bilen Beni Ümeýýe taýpasy bolsa olara ýardam edip durdy.

\*Şu ýylda Kaýs ibn Rabyg dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Basrada mergi keseli ýaýrady. Mälik ibn Enes hem şu keseliň pidasy boldy.

\* \* \*

\*Altmyş dokuzynjy ýylda Abu Aswat Deýlemi dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Ýetmişinji ýylda Şamda güýçli ýertitreme boldy.

\*Şu ýylda Amr ibn Sagyt ibn As Damaskda Abdylmälik ibn Merwan bilen öz aralarynda ylalaşyk baglanyşdy.

\*Şu ýylda serkerde Mukannagyň abraýy ýokary galyp başlady.

\* \* \*

\*Ýetmiş birinji ýylda Abdylmälik ibn Merwan Rumuň Kaýsaryýa diýen ýerini basyp aldy.

\* \* \*

\*Ýetmiş ikinji ýylda Abdylmälik Yraga gitdi.

\*Şu ýylda Musgat ibn Zübeyr we onuň ogly Isa, agasynyň ogly Müslim, Ibn Hüseyin we Ibn Ýeşter dagy öldürildi.

\*Şu ýylda Abu Müslim ibn Amr Selmany wepat boldy.

\* \* \*

\*Ýetmiş üçünji ýylda Hajjaç ibn Ýusup Ýemama we Ýemen şäherlerine hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda Abdylla ibn Omar ibn Hattap dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Jabyr ibn Abdylla Ensary wepat boldy.

\* \* \*

\*Ýetmiş dördünji ýylda Hajjaç ibn Ýusup Kábäniň binasy-na zeper ýetirdi.

\*Şu ýylda gün tutuldy. Hatda şol wagt gündiziň günortany ýyldyzlar görüldi.

\*Şu ýylda Abdylla ibn Zübeyr öldürildi. Soňra hökümdarlykda we halypalykda Abdylmälik ibn Merwan özbaşdak hereket edip başlady.

\* \* \*

\*Ýetmiş başınji ýylda Hajjaç ibn Ýusup Yrak bilen gatnaşygy giňeltdi.

\*Şu ýylda Umaýr ibn Zaby Bürjemi öldürildi.

\* \* \*

\*Ýetmiş altynjy ýylda yslam äleminde zikge kakylp başlanyldy.

\*Şu ýylda Şebip Haryjy öldürildi.

\* \* \*

\*Ýetmiş ýedinji ýylda Abdylla ibn Amr ibn As dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Ýetmiş sekizinji ýylda kazy Şurayh ibn Harys Kindi wepat boldy.

\* \* \*

\*Ýetmiş dokuzynjy ýylda Katry ibn Feja Tabarystanda öldürildi.

\* \* \*

\*Segseninji ýylda halypalygyň diwan işleri Hyjazda ýerleşdi.

\*Şu ýylda köp sanly adamlar täjirçilik işleri üçin uzak ýurtlara gitdiler. Köp sanly adamlar bolsa hajy zyýaratyna gitdiler.

\*Şu ýylda Mosulda berkitme gurlup, ol ýerde hökümdaryň howlusy we metjit ýerleşdi.

\* \* \*

\*Segsen birinji ýylda Muhammet ibn Hanapy wepat boldy.

\*Şu ýylda Süleýman ibn Abdylmälik haj zyýaratyna gitdi.

\* \* \*

\*Segsen ikinji ýylda haryjylaryň söweşine ýolbaşçylyk eden Muhallyp ibn Abu Sufra mergi keselinden wepat boldy.

\*Şu ýylda serkerde Ryýahyň ýolbaşçylyk etmeginde köp sanly hünni toparlary Basradan çykyp gitdiler.

\*Şu ýylda Suweýt ibn Gafla aradan çykdy.

\* \* \*

\*Segsen üçünji ýylda Hajjaç ibn Ýusup Wasyt şäheriniň düýbünü tutdy.

\*Şu ýylyň Dört tirkeşiginiň birinji aýynyň ýedisine hepdäniň Başgünü Japar Sadyk Medinede eneden doguldy.

\*Şu ýylda Mesise şäheri guruldy.

\* \* \*

\*Segsen dördünji ýylda ýatlap geçer ýaly üýtgeşik hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Segsen başınjy ýylda Jezire we Mosul Muhammet ibn Merwanyň tabynlygyna geçdi.

\*Şu ýylda Abdyleziz ibn Merwan dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Omar ibn Muhallyp wepat boldy.

\* \* \*

\*Segsen altynjy ýylda Abdylmälik ibn Merwan wepat boldy. Soňra halypalygy onuň ogly Welit dolandyrdy.

\*Şu ýylda Abu Umama Bahyly dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Abdylla ibn Abu Sulul Kufede wepat boldy. Ýagny ol bu şäherde iň soňky dünýäden öten sahabadyr<sup>1</sup>.

\* \* \*

\*Segsen ýedinji ýylda Abdylla ibn Apbas we Mekdat ibn Mugdy Kerep dagy Hums şäherinde wepat boldular.

\* \* \*

\*Segsen sekizinji ýylda Welit ibn Abdylmälik ibn Merwan Damask metjidini gurdurdy.

\*Şu ýylda Abdylla ibn Beşer Mazeni Şamda dünýäden ötdi. Ýagny ol Şamda bar bolan sahabalaryň iň soňkysydyr.

\* \* \*

\*Segsen dokuzynjy ýylda Halyt ibn Abdylla Kasry Mekgä hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda Zurara ibn Awfa dünýäden ötdi.

---

<sup>1</sup> Sahaba—Muhammet Pygamberiň zamanasynda ýaşap, ony gören adamlar.

\* \* \*

\*Togsanynjy ýylda Abdyrahman ibn Musawwyr ibn Mu-harram wepat boldy.

\* \* \*

\*Togsan birinji ýylda Kutaýba ibn Müslim Toharystany ba-syp aldy.

\*Şu ýylda Syheýl ibn Sagyt Sagydy wepat boldy. Ol Me-dinede bar bolan sahabalaryň iň soňkusydyr.

\*Şu ýylda bir zenan güjük çagasyny dogurdy. Soňra onuň bir it bilen jynsy gatnaşykda bolandygy äşgär edildi.

\* \* \*

\*Togsan ikinji ýylda Erbil, Horezm we Samarkant basylyp alyndy.

\*Şu ýylda Taryk ibn Zyýat uly tagallalar edeninden soňra Tulaýtala diýen ýeri basyp aldy. Şol wagt ol ýerden Süleýman ibn Dawudyň tagty tapyldy.

\* \* \*

\*Togsan üçünji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Togsan dördünji ýylda Antakyýa basylyp alyndy. Soňra ol ýerde güýçli ýertitre bolup, ol kyrk günüň dowamynda wag-tal-wagtal gaýtalanyp durdy. Netijede, ähli öýler ýykyldy.

\*Şu ýylda Zeýnelabydyn, Sagyt ibn Musaýýyp we Urwa ibn Zübeýr dagy wepat boldular.

\*Şu ýylda Sagyt ibn Jübeýr öldürildi.

\* \* \*

\*Togsan başınjy ýylda Welit ibn Abdylmälik zäherlenip öldürildi.

\*Şu ýylda Hajjaç ibn Ýusup dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Togsan altynjy ýylda Abdylmälik ibn Merwan Daýrumuran diýen ýerde wepat boldy. Soňra halypalygy Süleýman ibn Abdylmälik dolandyrdy.

\*Şu ýylda Süleýman ibn Eset Yspyhany dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Togsan ýedinji ýylda Abdurahman ibn Kagp ibn Mälik wepat boldy.

\*Şu ýylda Kutaýba ibn Müslim öldürildi.

\* \* \*

\*Togsan sekizinji ýylda Gürgen basylyp alyndy.

\*Şu ýylda musulmanlar Konstantinopola gidip gyşladylar we soňra ol ýerlerde galyp, ekerançylyk bilen meşgul boldular.

\*Şu ýylda Abdylla ibn Utby ibn Mesgut dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Kutaýba Möwla ibn Apbas wepat boldy.

\* \* \*

\*Togsan dokuzynjy ýylda Süleýman ibn Abdylmälik Dabyk diýen ýerde aradan çykdy. Soňra halypalygy dolandyrmak Omar ibn Abdylezize ynanyldy.

\*Şu ýylda Müsürde Nil derýasynyň suwy köpelip, ýigrimi gary boýuna ýetdi. Şol wagt Abdylmälik ibn Raffaga Müsür ilatyny suw howpundan goramak üçin köp işler etdi.



\* \* \*

\*Ýüzünji ýylda Haryja ibn Zyýat ibn Sabyt wepat boldy.

\*Şu ýylda Abu Müslim Horasanly dünýä indi.

\* \* \*

\*Bir ýüz birinji ýylyň Sogapgüni Omar ibn Abdyleziz dünýäden ötdi. Ol Magarra şäheriniň Daýrunnukaýra diýen ýerinde depin edildi. Soňra onuň hökümdarlyk wezipesini Ýezit ibn Abdylmälik dolandyrdy. Omar ibn Hubaýr bolsa Yraga hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda Rum hökümdary Lawun jöhitleriň hiç hili gozalaň etmezlikleri üçin olara haýbat atdy.

\* \* \*

\*Bir ýüz ikinji ýylda Abu Tufaýl Amyr ibn Wasyla dünýäden ötdi. Ol pygamber alayhyssalamy gören adamlaryň in soňkusydyr.

\*Şu ýylda Kary Müjähit wepat bolda.

\* \* \*

\*Bir ýüz üçünji ýylda Musgap ibn Sagt ibn Abu Wakgas, Abu Şugasa Jabyr ibn Zeýt we Abu Burda ibn Abu Müslim Temimi Ýeşgeri dagy dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bir ýüz dördünji ýylda Abu Apbas Saffah eneden doguldy.

\*Şu ýylda Amyr ibn Şerahyl Şagby dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bir ýüz başınji ýylda Ýezit ibn Abdylmälik Bulaka diýen ýerde aradan çykdy. Soňra halypalygy Hyşam ibn Abdylmälik dolandyrdy.

\*Şu ýylda Akrama we Kusaýr dagy wepat boldular. Bularyň ikisi hem bir döwürde ýaşap geçen meşhur şahyrlardyr.

\* \* \*

\*Bir ýüz altynjy ýylda Attap Huzry Ýemenden çykyp gitdi.

\*Şu ýylda Sälim ibn Abdylła ibn Omar Hattap we Tawus ibn Keýsan dagy dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bir ýüz ýedinji ýylda Şamda mergi keseli ýaýrap, uly heläkçilik boldy.

\*Şu ýylda Hurra ibn Ýusup ýalňyz halda Mosuldan çykyp gitdi.

\* \* \*

\*Bir ýüz sekizinji ýylda Kasym ibn Muhammet ibn Abu Bekr Syddyk dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bir ýüz dokuzynjy ýylda Abu Nejih Mekki wepat boldy.

\* \* \*

\*Bir ýüz onunjy ýylda Mugawyýa ibn Hyşam Ruma ýöriş etdi. Serkerde Aly Battal hem bu ýörişe gatnaşdy.

\*Şu ýylda Hasan Basry, Wähäp ibn Munabba, Muhammet ibn Seyrin, şahyr Järir we şahyr Farazdak dagy wepat boldular.

\* \* \*

\*Bir ýüz on birinji ýylda ýatlap geçer ýaly üýtgeşik waka bolmady.

\* \* \*

\*Bir ýüz on ikinji ýylda Muhammet ibn Abdylwahhap we Şymr ibn Huşep dagy wepat boldular.

\* \* \*

\*Bir ýüz on üçünji ýylda türkmenleriň hökümdary Selmi Hakan öldürildi.

\*Şu ýylda meşhur kazy Mekhül dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bir ýüz on dördünji ýylda Bekr ibn Haman Yraga we Horasana bardy. Olary Beni Umeýýe diýip atlandyrdylar.

\*Şu ýylda Muhammet ibn Aly Bakyr dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Ata ibn Ryýah wepat boldy.

\* \* \*

\*Bir ýüz on başinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Bir ýüz on altynjy ýylda meşhur fakýh Abu Abdýlla Mekhül Damasky we Meýmun ibn Mehran dagy wepat boldular.

\* \* \*

\*Bir ýüz on ýedinji ýylda Aly ibn Abdýlla ibn Apbas we Patma bint Hüseyin ibn Aly we Sekine bint Hüseyin alayhys-salam dagy dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Ibn Mübärek eneden doguldy.

\* \* \*

\*Bir ýüz on sekizinji ýylda ýatlap geçer ýaly üýtgeşik waka bolmady.

\* \* \*

\*Bir ýüz on dokuzynjy ýylda Eset ibn Abdylla, Habyp ibn Abu Sabyt we Ibn Abu Melike dagy wepat boldular.

\* \* \*

\*Bir ýüz ýigriminji ýylda Ibn Kesir Mukry aradan çykdy. Soňra Abdylla ibn Aly Andalus a hökümdarlyk etdi.

\* \* \*

\*Bir ýüz ýigrimi birinji ýylda Zeyit ibn Aly öldürildi.

\*Şu ýylda Bagdatda güýçli ýertitre boldy.

\*Şu ýylda Seretan ýyldyzy dogan wagtynda Zuhal (Saturn) bilen Myrryh (Mars) biri-birine ýakyn geldiler.

\*Şu ýylda Ýýas ibn Mugawyýa dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bir ýüz ýigrimi ikinji ýylda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*Bir ýüz ýigrimi üçünji ýylda Kasýun Jaslyk, Emasys Batrak Ýugakebi dagy dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Zuhry wepat boldy.

\* \* \*

\*Bir ýüz ýigrimi dördünji ýylda Muhammet ibn Aly ibn Abdylla ibn Apbas, Hyşam ibn Abdylmälük we Mälük Welit ibn Zeyt dagy aradan çykdy.

\* \* \*

\*Bir ýüz ýigrimi başınjy ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Bir ýüz ýigrimi altynjy ýylda Welit ibn Abdylmälik öldürildi. Soňra Zeýt ibn Welit hökümdarlyk etdi. Bu wakadan köp wagt geçmänkä ol hem öldürildi. Soňra hökümdarlygy dolandyrmak işi Ybraýym ibn Welit ibn Abdylmälige ynanyldy. Ybraýym hökümdarlykda ýetmiş gün bolanyndan soňra, ony hem wezipesinden Boşatdylar. Soňra hökümdarlygy Merwan ibn Muhammet Hymar Jugdy dolandyrdy.

\* \* \*

\*Bir ýüz ýigrimi ýedinji ýylyň Sapar aýynyň ýedisine hepďäniň Dynçgüni Hasan ibn Musa Kázim eneden doguldy.

\* \* \*

\*Bir ýüz ýigrimi sekizinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Bir ýüz ýigrimi dokuzynjy ýylda Jabyr ibn Ýezit Jagfy aradan çykdy.

\*Şu ýylyň Oraza aýynyň gutarmagyna baş gün galanynda Abu Müslim Horasanly Merwde Beni Apbas döwletini esaslandyrdy.

\* \* \*

\*Bir ýüz otuzynjy ýylda Medinede güýçli jöwzaly gyzgyn ýel öwürdi.

\*Şu ýylda Muhammet ibn Münkedir dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bir ýüz otuz birinji ýylda Ybraýym ibn Abdylmälik Zyýat öldürildi.

\*Şu ýylda Parkat ibn Ýakup Subhy wepat boldy.

\* \* \*

\*Bir ýüz otuz ikinji ýylda Şamda güýçli ýertitre boldy.

\*Şu ýylda Abu Apbas Saffah bilen onuň dogany Kufä bardy.

\*Şu ýylda halypalyk Abu Apbasa tabşyryldy.

\*Şu ýylda Jugdy Abu Müslimden ýenileninden soňra ýurt-dan çykyp gaçyp gitdi. Abu Müslim bolsa Müsür diýarlaryndan biri bolan Büweýsir diýen ýerde onuň yzyndan ýetip, ony öldürdi.

\* \* \*

\*Bir ýüz otuz üçünji ýylda rumlular Antakyýany basyp alanlaryndan soňra Mosula ýöriş etdiler. Soňra olaryň arasynda uly söweş boldy. Şol wagt Mosul metjidine otuz mün sany Gurhany hatym ediji<sup>1</sup> adam ýygnanypdyr.

\* \* \*

\*Bir ýüz otuz dördünji ýylda Abu Apbas Abdylla ibn Muhammet Saffah tarapyndan Enbar şäheriniň düýbi tutuldý.

\*Şu ýylda Abu Müslim Sogd we Buhara şäherlerini basyp aldy.

\* \* \*

\*Bir ýüz otuz bäşinji ýylda Waýyl ibn Sakhaha Mosul şäheri mülk ýer edilip berildi.

\*Şu ýylda Abu Müslim Isa ibn Mahan öldürildi.

\*Şu ýylda hadysçy Ýahýa ibn Ýahýa Damasky aradan çykdy.

---

<sup>1</sup> Gurhany hatm etmek—Gurhany başdan aýak doly okap çykýanlara «Gurhany hatm edijiler» diýilýär.

\* \* \*

\*Bir ýüz otuz altynjy ýylda Abu Apbas Abdylla ibn Muhammet Saffah wepat boldy. Soňra hökümdaryň wezipesini dolandyrmak Mansur Abu Japara ynanyldy.

\*Şu ýylda şahyr Abu Nuwas eneden doguldy.

\* \* \*

\*Bir ýüz otuz ýedinji ýylda Abu Müslim Horasanly öldürildi.

\*Şu ýylda Halyl Sary Mosuldan çykyp gitdi.

\*Şu ýylda Sunbaz (Synbaz) Nyşapury bolsa Abu Müslim Horasanlynyň aryny almak üçin geldi.

\* \* \*

\*Bir ýüz otuz sekizinji ýylda Mosuldaky bazarlar gonamçylyklaryň ýerlerine göçürildi. Ol ýerdäki gonamçylyklar bolsa şäheriň daşyna çykarylly.

\*Şu ýylda Abdurahman ibn Mugawyýa ibn Hyşam ibn Abdylmälik Andalusa bardy. Şol wagt ony «Dahyl» diýip atlandyrdylar.

\* \* \*

\*Bir ýüz otuz dokuzynjy ýylda Mansur Abu Japar Metjidi Haremiň (Käbäniň) meýdanyny giňeltdi.

\* \* \*

\*Bir ýüz kyrkynjy ýylda Mansur Abu Japar Beýtilmukadesiň meýdanyny giňeltdi. Soňra ol Mesise diýen ýere baryp, uly bir şäher gurdy.

\* \* \*

\*Bir ýüz kyrk birinji ýylda Ubeýt Basradan çykyp gitdi.

\*Şu ýylda hadysçy Huşep aradan çykdy.

\*Şu ýylda başga bir meşhur hadysçy Matrak ibn Taryk hem dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bir ýüz kyrk ikinji ýylda Asym ibn Süleýman Ahwal Mukry wepat boldy. Soňra Magn ibn Zaýyda Ýemene hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda Mälik ibn Hesim Hazzagy Mosula hökümdarlyk etdi.

\* \* \*

\*Bir ýüz kyrk üçünji ýylda Hajjaç ibn Osman Sawwaf aradan çykdy.

\*Şu ýylda Muhammet ibn Eşges Kaýrawan diýen şähre hökümdarlyk etdi.

\* \* \*

\*Bir ýüz kyrk dördünji ýylda Kermanda Mansura diýip atlandyrylan şäher guruldy.

\*Şu ýylda Omar ibn Ubeýt we Abu Şerme dagy wepat boldy.

\* \* \*

\*Bir ýüz kyrk başınji ýylda Muhammet ibn Abdylly ibn Hasan uly goşun jemläp ýörişe ugrady. Soňra ol Isa ibn Musanyň elinden öldürildi. Soňra onuň dogany Ybraýym öz inisiniň aryny almak üçin gideninde, ony hem Isa ibn Musa öldürdi.

\*Şu ýylda Müjähit Kary eneden doguldy.



\* \* \*

\*Bir ýüz kyrk altynjy ýylda Mansur Abu Japar Medinetussalama<sup>1</sup> bardy.

\*Şu ýylda Abdylla ibn Aly ibn Aphas dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bir ýüz kyrk ýedinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Bir ýüz kyrk sekizinji ýylyň Rejep aýynyň ortalaryna hepďäniň Başgüni Abu Abdylla Japar Sadyk (goý, Alla ondan razy bolsun!) Medinede wepat boldy.

\*Şu ýylda türkmenler Tiflis şäherine ýöriş etdiler. Netijede, Isa ibn Musa hökümdarlykdan çetleşdirildi.

\*Şu ýylda guýrukly ýyldyz peýda boldy.

\* \* \*

\*Bir ýüz ellinji ýylda Mansur Abu Japar ilki Hadysa diýen ýere soňra bolsa Mosula bardy. Soňra Mäti Reýi terk edip, kakasynyň ýanyna gitdi. Ol Mansur Abu Japaryň mirasdüşer ogludyr.

\*Şu ýylda Abu Hanypa aradan çykdy.

\*Şu ýylda Muhammet ibn Idris Şapygy (goý, Alla oňa rehetmet etsin!) doguldy.

\*Şu ýylda «Muhammediň ýörişleri» kitabyň ýazary Ibn Yshak we Abdylmälik ibn Abdyleziz dagy wepat boldular.

---

<sup>1</sup> Medinetussalam—gadym döwürde Bagdat şäheri şeýle atlandyrylyp, ol «Asudalyk şäheri» diýmegi aňladýar.

\* \* \*

\*Bir yüz elli birinji ýylda ýatlap geçer ýaly üýtgeşik waka bolmady.

\* \* \*

\*Bir yüz elli ikinji ýylda Bagdatdaky Rassafa diýen ýeriň düýbi tutuldy.

\*Şu ýylda Gürgen serkerdelerinden biri bolan Müjemmir Abu Müslimiň ölümi barada öz pikirini äşgär etdi. Ol Abu Müslimiň Apbasly döwletini tankytlandygy üçin onuň Mansur tarapyndan öldürilendigi baradaky çaklamany orta atdy.

\* \* \*

\*Bir yüz elli üçünji ýylyň Boş aýynyň on birine hepdäniň Sogapgüni Aly ibn Musa Razy Medinede eneden doguldy.

\*Şu ýylda Mansur Abu Japar Beýilmukaddese bardy we ol ýerde Rafyka şäherini gurdy.

\* \* \*

\*Bir yüz elli dördünji ýylda Mansur Abu Japaryň weziri Abu Eýýup Muwryýany dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda güýçli ýyldyrym sebäpli Metjidi Haremiň (Käbäniň) binasyna zeper ýetdi.

\* \* \*

\*Bir yüz elli bäşinji ýylda Afrika döwleti basylyp alyndy.

\*Şu ýylda Abu Amr ibn Aly Nahawy we fakyh Ybraýym ibn Abu Üble Müsürli dagy aradan çykdy.

\* \* \*

\*Bir yüz elli altynjy ýylda Hemze ibn Habyp Kary, kazy Sawwar ibn Abdylla we Yunus Nahawy dagy dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bir yüz elli ýedinji ýylda Mansur Abu Japar şäherdäki bazarlary Bagdadyň Kerh diýen ýerine geçirdi.

\*Şu ýylda fakyh Awzagy Müsürli wepat boldy.

\* \* \*

\*Bir yüz elli sekizinji ýylda Mansur Abu Japar wepat boldy.

\*Şu ýylda Talykan we Tabarystan şäherleri basylyp alyndy.

\*Şu ýylda Mugyn ibn Zaýyda öldürildi. Soňra hökümdarlygy dolandyrmak Mäti ibn Mansura ynanyldy.

\*Şu ýylda fakyh Abu Huzaýl Anbary aradan çykdy.

\* \* \*

\*Bir yüz elli dokuzynjy ýylda ähli şäherlerde Pygamber alaýhyssalamyňky ýaly münber ýasaldy.

\*Şu ýylda Mamunyň dosty Tahyr ibn Hüseyin eneden doguldy.

\* \* \*

\*Bir yüz altmyşynjy ýylda Şugba ibn Hajjaç dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bir yüz altmyş birinji ýylda Sufýan Söwri we Seýbewi dagy aradan çykdy. Seýbewi Şirazda jaýlanyldy.

\* \* \*

\*Bir ýüz altmyş ikinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Bir ýüz altmyş üçünji ýylda kazy Abu Şibirme Abdylla ibn Şibirme Mäti Rum topragynda wepat boldy. Ol ilki Jihana soňra bolsa Beýtilmukaddese barypdy.

\*Şu ýylda Mukanna dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bir ýüz altmyş dördünji ýylda Ahmet ibn Hanbal eneden doguldy.

\*Şu ýylda hadysçy Leýs ibn Sagyt, fakyh Dawut Taý aradan çykdy.

\*Şu ýylda Japar Mansuryň gyzy Zübeýda bilen Harun Reşide nika gyýyldy.

\* \* \*

\*Bir ýüz altmyş başınji bir ýüz altmyş altynjy ýyllarda ýatlap geçer ýaly üýtgeşik waka bolmady.

\* \* \*

\*Bir ýüz altmyş ýedinji ýylda hökümdarlygy dolandyrmak işi Harun Reşide ynanyldy.

\*Şu ýylda Hasan ibn Salyh ibn Haý Ymam Zeýdi aradan çykdy.

\* \* \*

\*Bir ýüz altmyş sekizinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Bir yüz altmış dokuzynjy ýylda batyl şahyr Beşşar ibn Burd öldürildi.

\*Şu ýylda Abdylla Hüseyin Anbary wepat boldy.

\*Şu ýylda Mäti ibn Mansur dünýäden ötdi. Soňra hökümdarlygy dolandyrmak Gürgendäki Hädi Musa ibn Muhammede ynanyldy.

\*Şu ýylda Harun Reşidiň ýarany Hasan ibn Aly ibn Hasan ibn Aly ibn Tugç uly ýygyn tutup ýörişe gitdi. Köp wagt geçmänkä hem Tugç öldürildi.

\*Şu ýylda Mälik ibn Enes Ymam Mäliki dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bir yüz yetmişinji ýylda Hädi Musa ibn Muhammet wepat boldy. Şondan soňra hökümdarlygy dolandyrmak Harun Reşide ynanyldy.

\*Şu ýylda Mamun Abu Japar Abdylla ibn Harun eneden doguldy.

\* \* \*

\*Bir yüz yetmiş birinji ýylda Ibn Sagyt Radany Mosuldan çykyp gitdi.

\*Şu ýylda Abdyrahman Kaýym Andalusda wepat boldy. Soňra onuň ogly Hyşam ýurda hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda Muhammet ibn Selme aradan çykdy.

\* \* \*

\*Bir yüz yetmiş ikinji, bir yüz yetmiş üçünji ýyllarda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*Bir ýüz ýetmiş dördünji ýylda Muhammet ibn Süleýman ibn Aly aradan çykdy. Heyzeran hem şu ýylda wepat boldy.

\*Şu ýylda Harun Reşit Juwdy diýen ýere bardy we ol ýerde uly metjit bina etdirdi.

\*Şu ýylda Abdylla ibn Lehiga Müsürde wepat boldy.

\* \* \*

\*Bir ýüz ýetmiş başınji ýylda altmyş baş ýaşyndaky Muhammet Emin hökümdar belenildi.

\*Şu ýylda Mosula Häkim ibn Selman hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda Leýs ibn Sagyt aradan çykdy.

\* \* \*

\*Bir ýüz ýetmiş altynjy ýylda Şamly fakýh Abu Huddam beýni keseline sezewar boldy.

\* \* \*

\*Bir ýüz ýetmiş ýedinji ýylda Mansur ibn Zyýat Harraj Mosula hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda Şapygy (goý, Alla oňa rehmet etsin!) Bagdada bardy.

\*Şu ýylda meşhur fakýh we ökde hadysçy Wakyg ibn Jerah wepat boldy.

\* \* \*

\*Bir ýüz ýetmiş sekizinji ýylda Attap ibn Welit Şary Mosuldan çykyp gitdi.

\* \* \*

\*Bir ýüz ýetmiş dokuzynjy ýylda Harun Reşit Mosul berkitmesini derbi-dagyn etmek bilen, oňa kürsäp girdi. Şol wagt ol

galadaky önünden çykan adamy öldürmek barada kasam etdi. Şu sebäpli hiç bir adam oňa garşylyk görkezmäge het edip bilmedi.

\*Şu ýylda Abu Hanypanyň (goý, Alla oňa rehmet etsin!) dosty Abdylla ibn Mübärek dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bir yüz segseninji ýylda Harun Reşit aýakýalaňaç halda haj zyýaratyna gidip geldi. Ýagny şondan soňra hiç bir halypa hem haj zyýaratyny ýerine ýetirmedi.

\* \* \*

\*Bir yüz segsen birinji ýylda Harun Reşit Rapyka diýen ýere bardy.

\*Şu ýylyň Rejep aýynyň başsine hepdäniň Sogapgüni Musa Kázim ibn Japar Bagdatda wepat boldy.

\* \* \*

\*Bir yüz segsen ikinji ýylda Emin hökümdarlykdan çetleşdirileninden soňra Mamun Bagdat hökümdarlygyna saýlanyldy.

\* \* \*

\*Bir yüz segsen üçünji ýylda serkerde Haraz erjellik bilen Derbent derwezeleriniň birinden girdi we musulmanlardan örän köp adamy öldürdi.

\*Şu ýylda Zuhry ýagty jahan bilen hoşlaşdy.

\* \* \*

\*Bir yüz segsen dördünji ýylda Omar Şary diýen serkerde Şährizur şäherini terk edip, ol ýerden çykyp gitdi.

\*Şu ýylda meşhur serkerde Ýezit ibn Muzaýýyt wepat boldy.

\*Şu ýylda Harun Reşit ýene-de Mosula bardy.

\* \* \*

\*Bir yüz segsen başınjy ýylda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*Bir yüz segsen altynjy ýylda Apbas ibn Muhammet bilen fakyh Abbat dagy wepat boldular.

\* \* \*

\*Bir yüz segsen ýedinji ýylda Tarsus berkitmesi bina edildi.

\*Şu ýylyň ahyrynda Japar ibn Halyt öldürildi. Soňra onuň yzyny Ýahýa ibn Halyt ibn Barmak dowam etdirdi. Ol Rakkadaky ähli bendileri erkinlige goýberdi.

\*Şu ýylda Japar ibn Ýahýa ibn Halyt ibn Barmak öldürildi.

\* \* \*

\*Bir yüz segsen sekizinji ýylda şahyr Abu Tammam eneden doguldy.

\*Şu ýylda Ybraýym ibn Muhammet ibn Harys ibn Esmä ibn Haryja dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bir yüz segsen dokuzynjy ýylda dindar Sabyk Mosuly dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Abu Hanypanyň dosty Muhammet ibn Hasan wepat boldy.

\*Şu ýylda Kesäýi aradan çykdy.



\* \* \*

\*Bir ýüz togsanynjy ýylda Pazl ibn Suhaýl yslam dinini kabul etdi. Şol wagt ol Mamunyň elinde bendilikde otyrdy.

\*Şu ýylda Harun Reşit Harkala şäherini basyp aldy.

\*Şu ýylda Rakka zyndanynda bendilikde oturan Ýahýa ibn Barmak aradan çykdy.

\* \* \*

\*Bir ýüz togsan birinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Bir ýüz togsan ikinji ýylda Isa ibn Japar Sadyk Tabarys-tanda aradan çykdy. Onuň ýaşan obasy häzire çenli «Isa Hadap» diýip atlandyrylýar. Häzirki wagtda onuň gubury adamlaryň zyýarat edýän ýerine öwürüldi.

\* \* \*

\*Bir ýüz togsan üçünji ýylda Harun Reşit Tusda wepat boldy. Soňra hökümdarlygy dolandýrmak Emin Abu Musa Muhammede ynanyldy.

\*Şu ýylda Ýahýa ibn Barmakyň ogly Pazl hem Rakka zyndanynda bendilikde oturan wagty aradan çykdy.

\*Şu ýylda Şahyr Halaf Ahmar aradan çykdy.

\*Şu ýylda Buhary eneden doguldy.

\* \* \*

\*Bir ýüz togsan dördünji ýylyň Rejep aýynyň başına fakyh Abu Japar Muhammet ibn Ylýas Medinede wepat boldy.

\*Şu ýylda Isa ibn Mahan öldürildi.

\*Şu ýylda Emin Abu Musa Muhammet bilen Mamun öz aralarynda ylalaşyk baglaşdylar.

\*Şu ýylda meşhur şahyr Abu Nuwas aradan çykdy. Onuň gubry Bagdadyň Şewnizi diýen ýerinde ýerleşýär.

\* \* \*

\*Bir ýüz togsan başinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Bir ýüz togsan altynjy ýylda Ahwaz şäheri basylyp alyndy we Emin Abu Musa Muhammet hökümdarlykdan çetleşdirildi. Soňra hökümdarlygy dolandyrmak Mamun Abu Japar Abdylly ibn Haruna ynanyldy.

\*Şu ýylda Aly ibn Abdylly ibn Halyt ibn Ýezit ibn Muga-wyýa ibn Abu Sufýan Şamda peýda boldy.

\* \* \*

\*Bir ýüz togsan ýedinji ýylda Sufýan ibn Aýny wepat boldy. Ol Harun diýen ýerde depin edildi.

\* \* \*

\*Bir ýüz togsan sekizinji ýylda Emin Abu Musa Muhammet öldürildi. Şondan soňra ýurdy dolandyrmak Mamun Abu Japar Abdyla ibn Haruna ynanyldy.

\* \* \*

\*Bir ýüz togsan dokuzynjy ýylda Abussaraýa bilen Tabataba Alawy Kufeden çykyp gitdiler.

\*Şu ýylda Beni Aphas taýpasyndaky erkekleriň we aýal maşgalalaryň sany otuz üç müňe ýetdi.

\* \* \*

\*İki ýüzünji ýylda bir mezhebi esaslandyran Dawut Yspyhany we Apbas Ahmet ibn Ýahýa Saglap dagy eneden doguldy.

\*Şu ýylda şahyr Abu Ubada Buhtury Manbaç obalarynyň birinde dünýä indi.

\*Şu ýylda Ybraýym ibn Musa ibn Japar peýda boldy.

\*Şu ýylda Muhammet ibn Japar Mekgäni eýelemek bilen Kábäni basyp aldy. Şondan soňra adamlar namazy öz öýlerinde ymamsyz okap başladylar.

\* \* \*

\*İki ýüz birinji ýylyň Oraza aýynyň gutarmagyna alty gün galanynda, hepdäniň Başgününde hökümdarlygy dolandyrmak Aly ibn Musa Ryza ynanyldy. Şol bir wagtyň özünde hökümdarlygy dolandyrmak işinde ýardam etmegi üçin Ybraýym ibn Mäti hem kasam etdi.

\*Şu ýylda Ibn Baýyt Hurmy peýda boldy.

\*Şu ýylda Kerhi diýip atlandyrylýan serkerde wepat boldy.

\* \* \*

\*İki ýüz ikinji ýylda Mamun Abu Japar Abdylla ibn Harun Bagdat hökümdarlygyndan çetleşdirildi. Soňra Bagdadyň ilaty hökümdarlygy Mansur ibn Mätä ynanmak islediler.

\*Şu ýylda Zeýdi we Zamyra dagy dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Mamun Abu Japar Abdylla ibn Harun Beýruta bardy.

\*Şu ýylda Aly ibn Musa Ryza Habyp bint Mamunyň ejesine öylendi. Aýtmaklaryna görä, ol şu wakadan köp wagt geçmänkä öldürildi. Anygyny Alla bilýär.

\* \* \*

\*İki ýüz üçünji ýylyň Sapar aýynyň gutarmagyna üç gün galanynda, Aly ibn Musa Ryza dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda gün tutulyp, adamlar gündiz çyra ýakmaly boldular.

\*Şu ýylda Mäti ibn Alwan Şary Mosuly basyp aldy.

\*Şu ýylda Halylyň dosty Nazyr ibn Şumaýl aradan çykdy.

\* \* \*

\*İki ýüz dördünji ýylda Muhammet ibn Idris Şapygy (goý, Alla oňa rehmet etsin!) Müsürde wepat boldy. Mamun onuň dünýäden ötmeziniň oň ýanynda Bagdada gidipdi.

\*Şu ýylda Süleýman ibn Dawut Taýalysy wepat boldy.

\* \* \*

\*İki ýüz başınji ýylda hökümdar Hekem ibn Hyşam ibn Abdyrahman Andalusda wepat boldy. Şondan soňra döwleti dolandyrmak Abdyrahmana ynanyldy.

\* \* \*

\*İki ýüz altynjy ýylda Ýezit ibn Harun we Kutrup Muhammet Nahawy dagy dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*İki ýüz ýedinji ýylda Abu Zekerýa Ýahýa ibn Zyýat Ferra wepat boldy.

\*Şu ýylda ähli ýerlerde harytlaryň bahasy galdy.

\*Şu ýylda meşhur taryhçy Wakydy dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*İki ýüz sekizinji ýylda Mamunyň weziri Abdylla ibn Tahyr Şamda ýerleşen berkitmeleri derbi-dagyn etmek üçin geldi. Netijede, Magarra berkitmesi derbi-dagyn edildi.

\* \* \*

\*İki ýüz dokuzynjy ýylda Abu Isa ibn Reşit dünýäden ötdi.  
\*Şu ýylda Rum hökümdary Mihaýyl ibn Tawfyl heläk boldy.

\* \* \*

\*İki ýüz onunjy ýylda Mamun erjellik bilen Ibn Äşe Ybraýym ibn Muhammedi öldürdi.  
\*Şu ýylda Mubarryt Aly ibn Hasan Eskeri eneden doguldy.

\* \* \*

\*İki ýüz on birinji ýylda Mamun Gurhanyň Alla tarapyn inderilendigi baradaky ynanjy inkär edýän adamlara garşy iş alyp bardy.  
\*Şu ýylda Hasan ibn Sabyt ibn Kurra dünýä indi.

\* \* \*

\*İki ýüz on ikinji ýylda Esmagy Abu Sagyt Abdylmälik ibn Kuraýp we Abu Omar Şeýýany dagy wepat boldy.

\* \* \*

\*İki ýüz on üçünji ýylda Muhammet ibn Amyt aýylganç söweşleriň birinde öldürildi.  
\*Şu ýylda Mugtasym Müsüre bardy.  
\*Şu ýylda şahyr Abu Atahýýa dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*İki ýüz on dördünji ýylda Zababy Şary Mosuly terk etmek bilen ol ýerden çykyp gitdi. Şu wakadan soňra Mamun Mosula tarap ugrady.

\* \* \*

\*İki ýüz on başınji ýylda Mamun Mosula bardy.

\*Şu ýylda Mosulyň howasy örän ygally bolup, ekerançylyk işleriniň gülläp ösmegine uly peýda getirdi.

\*Şu ýylda Kubaýsa ibn Ukba aradan çykdy.

\*Şu ýylda Mamun uly tagallalar görkezip Ezne we Aýynzerbe şäherleriň düýbünü tutdy.

\* \* \*

\*İki ýüz on altynjy ýylda Mamun Müsür metjitlerinde baş wagat namazdan soňra öz adyna hutba aýdylmagyny talap edip, ol ýere hat iberdi. Şol wagat Müsür hökümdarlaryndan bolan Abdus Pahry Haryjy bu teklibe garşy çykdy. Soňra Mamun ol serkerde bilen duşuşyp, ony öldürdi.

\*Şu ýylda Mamun piramidanyň içini barlap görmek üçin onuň diwaryndan girelge açmak barada görkezme berdi. Uly yhlas edilmeginiň netijesinde piramidanyň bir diwaryndan girelge açyldy. Şol wagat onuň içinden, ortasynda mermerden edilen howzy bolan uly göwrümdäki otaga gabat gelindi.

\* \* \*

\*İki ýüz on sekizinji ýylda Mamun Tarsus ülkesiniň şäherlerinden biri bolan Dur diýen ýerde wepat boldy. Soňra ol Sylaha metjidiniň bir mährabynda jaýlanyldy.

\*Şu ýylda hadysçy Abu Gassan Mälik ibn Ysmaýyl dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*İki ýüz on dokuzynjy ýylda Muhammet ibn Kasym ibn Omar ibn Aly ibn Hüseýin ibn Aly ibn Abu Talyp alaýhyssalam Talykan diýen ýerde peýda boldy.

\* \* \*

\*İki ýüz ýigriminji ýylda gahar-gazaba atlanan Mugtasym şahyr Dagbal ibn Aly Hazzagyny öldürdi.

\* \* \*

\*İki ýüz ýigrimi birinji ýylda Mugtasym uly tagallalar edendinden soňra Ankara we Amury diýen ýerleri basyp aldy. Meşhur şahyr Abu Tammam bolsa onuň ýeňşini şu görnüşde başlaýan kasyda bilen gutlady:

«Gylyç kitaplardaky aýdylýan habarlardan has güýçlüdir».

Mugtasym onuň bu kasydasy üçin ýetmiş bir mün dinar sylag berdi.

\* \* \*

\*İki ýüz ýigrimi ikinji ýylyň Oaza aýynda rumlular Zebtere şäherini basyp aldylar. Efşin bolsa mejbury ýagdaýda ol ýerden çykyp gitmeli boldy.

\* \* \*

\*İki ýüz ýigrimi üçünji ýylda Ybraýym ibn Mäti dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*İki ýüz ýigrimi dördünji ýylda «Garyb hadys» (Täsin hadys) kitabyň ýazary Batarsus şäheriniň kazysy Abu Kasym ibn Sellam Mekgede wepat boldy.

\* \* \*

\*İki yüz ýigrimi başınjı ýylda Abu Harb Şama baryp, özüniň Sufýany neslindendigini aşgär etdi.

\*Şu ýylda Abu Duluf ibn Isa Ajaly aradan çykdy.

\*Şu ýylda Mugtasym bolsa Efşini ilki haça çüýledi, soňra bolsa onuň jesedini otlamak barada görkezme berdi.

\*Şu ýylda Japar Kürdi öldürildi. Ol kürtleriň gazabyna duçar boldy.

\* \* \*

\*İki yüz ýigrimi altynjy ýylda Gassan ibn Rabyg hokumdarlyk etdi. Soňra ol Mosul hökümdary bilen ylalaşyk baglaşdy.

\* \* \*

\*İki yüz ýigrimi ýedinji ýylda şahyr Abu Tammam Mosulda wepat boldy.

\*Şu ýylda Jahza Ahmet ibn Japar eneden doguldy.

\*Şu ýylda Mugtasym dünýäden ötdi. Soňra ýurda Wasyk Billä Abu Japar Harun ibn Mugtasym hökümdarlyk etdi.

\* \* \*

\*İki yüz ýigrimi sekizinji ýylda Abu Abdylla ibn Egraby Lugawy wepat boldy.

\* \* \*

\*İki yüz ýigrimi dokuzynjy we iki yüz otuzynjy ýyllarda ýatlap geçer ýaly üýtgeşik hadysa bolmady.



\* \* \*

\*İki ýüz otuz birinji ýylda Wasyk Billä Abu Japar Harun ibn Mugtasym wepat boldy. Soňra ýurda Japar Mütewekkil hökümdarlyk etdi.

\* \* \*

\*İki ýüz otuz üçünji ýylda Abdylmälik ibn Zyýat oda ýaklydy.

\*Şu ýylda Japar Mütewekkil Muhammet ibn Abdylmälik ibn Zyýady hem tussag edip, ony oda ýakdy.

\* \* \*

\*İki ýüz otuz dördünji ýylda Abu Ýezit Bistamy wepat boldy.

\*Şu ýylda güýçli ýel turup, ekin meýdanlaryny weýran etdi. Şonuň netijesinde köp sanly kerwenler hem heläk boldy. Bu ýel Oguz aýynyň üçüne başlap, Gorkut aýynyň ahyryna çenli dowam etdi. Ol Yragy, Mosuly, Rabyga diýarlaryny, parslaryň ýerlerini, Huzystany we Kuhystany gurşap aldy. Bu gazaply gelen ýel ekin meýdanlaryny derbi-dagyn etmek bilen bir hatarda ähli baglary hem ýykyp taşlady. Bu ýeliň dowam eden wagtynda obalaryň we şäherleriň ýaşajylaryndan hiç bir adam öýden daşary çykmaga het edip bilmedi.

\* \* \*

\*İki ýüz otuz başınji ýylda Sarminiýa diýen ýerde metjit guruldy.

\*Şu ýylda Kerbelada ýerleşen Hüseyiniň mazarynyň üstündäki gümmmez ýykyldy.

\* \* \*

\*İki ýüz otuz altynjy ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*İki ýüz otuz ýedinji ýylda Abdyrahman Andalusda wepat boldy. Soňra ýurda onuň ogly Muhammet hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda rum esgerleri Dymýata ýöriş edip, şäher ilatynyň örän köp sanlysyny öldürdiler. Şeýle hem olar bir mün dört ýüz sany öýi ýakmak bilen bir hatarda köp sanly adamlary ýesir aldylar.

\* \* \*

\*İki ýüz otuz sekizinji ýylda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*İki ýüz otuz dokuzynjy ýylda halypa Mütewekkil ýalan töhmet atýanlar bilen ylmy jedel geçirmek üçin Zünnun Müsür-lini (goý, Allatagala oňa rehmet etsin!) Bagdada iberdi.

\*Şu ýylda türkmen serkerdesi Buga uly goşun toplanýndan soňra Tiflis şäherini basyp aldy.

\* \* \*

\*İki ýüz kyrkynjy ýylda Ahmet ibn Hanbal (goý, Allatagala oňa rehmet etsin!) Bagdatda wepat boldy. Onuň jynazasyna gelen adamlary sanamak asla mümkin däldi. Şeýle hem, oňa münlerçe aýal maşgalalar hem geldi.

\*Şu ýylda Abu Hüseyin Söwri we Ahmet ibn Hakan dünýä-den ötdi.

\*Şu ýylda gün tutulyp, töweregi tümlük gurşap aldy. Şol wagt gündiziň günortany asmanda ýyldyzlar görüldi. Soňra as-

mandan eşidilen aýyrganç sesiň netijesinde köp adamlaryň ýüregi ýarylyp öldi.

\* \* \*

\*Iki ýüz kyrk birinji ýylda Abu Ýakup ibn Sekkiýet dünýä-den ötdi.

\*Şu ýylda guýrukly ýyldyz doguldy.

\*Şu ýylda türkmen şäherlerinden gözbaş alyp gaýdýan güýçli ýel turdy. Soňra ol Balha, Horasana, Reýe, Yspyhana, Hemedana, Hulwana baryp ýetdi. Soňra bu ýel ikä bölündi we onuň sag tarapky bölegi Sarminiýa, Mosula we Jezirä baryp ýetdi. Ýeliň çep bölegi bolsa Bagdada, Kufä, Basra, Huzystana we pars şäherlerine bardy. Bu ýeliň adamlara erbet täsir etmegi bilen onuň baran ýerlerinde gyzdyrma we üsgülewük keselleri ýaýrady. Bu kesellere uçran köp adamlar kyrk günden köp ýaşaman heläk boldular.

\* \* \*

\*Iki ýüz kyrk ikinji ýylda güýçli ýyldyrymyň netijesinde Erjan şäheri ot aldy.

\* \* \*

\*Iki ýüz kyrk üçünji ýylda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*Iki ýüz kyrk dördünji ýylda Şamda güýçli ýertitreme boldy. Şamdan gözbaş alyp gaýdan bu ýertitremäniň sarsgyny Antakyýa, Hums we Tedmir şäherlerine baryp ýetdi. Netijede, bu şäherler hem derbi-dagyn boldy.

\* \* \*

\*Iki ýüz kyrk başınjy ýylda hem Şamda güýçli ýertitreme bolup, köp sanly ymaratlar ýykyldy. Onuň yzysüre bolsa töweregi aýylganç ses gurşap aldy.

\* \* \*

\*Iki ýüz kyrk altynjy ýylda «Kitabu zuhra» (Nurly kitap) eseriniň ýazary Muhammet ibn Idris Yspyhany eneden doguldy.

\* \* \*

\*Iki ýüz kyrk ýedinji ýylyň Baýram aýynyň dördüne hepdäniň Sogapgüni gije Japar Mütewekkil Bagdatda öldürildi. Ony öz ogly Muntasyr Billä Muhammet öldüripdi.

\* \* \*

\*Iki ýüz kyrk sekizinji ýylda Muntasyr Billä Muhammet dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Iki ýüz kyrk dokuzynjy ýylda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*Iki ýüz ellinji ýylda Ibn Omar Kufede peýda boldy.

\*Şu ýylda fykh ylmy boýunça meşhur alym Ahmet ibn Ýahýa ibn Ishak Rawendi wepat boldy.

\*Şu ýylda Meşhur taryhçy Wakydy hem özüniň «Taryhy Wakydy» (Wakydynyň taryhy) atly kitabyňy ýazyp gutardy.

\* \* \*

\*İki yüz elli birinji ýylda Beni Tulun döwleti ýüze çykyp başlady. Hasan ibn Ahmet bolsa Deýlem welaýatyndan çykyp gitdi.

\* \* \*

\*İki yüz elli ikinji ýylda Mustagyn Billä ibn Muhammet ibn Mugtasym wepat boldy. Soňra onuň tagtyna Mugtaz geçdi.

\* \* \*

\*İki yüz elli üçünji ýylda Ymam Hasan Eskeri Sarminiýadaky howlusynda wepat boldy. Aýtmaklaryna görä, ony Rejep aýynyň üçüne, hepdäniň Başgününde Mugtaz zäherläp öldüripdir. Şol ýyl ýurtda Ahmet ibn Tulun hökümdarlyk edýärdi.

\*Şu ýylda Müşteri (Ýupiter), Myrryh (Mars), Zöhre (Wenera), Utaryt (Merkuriý) planetalary we Gün bilen Aý bir çyzyga düzüldi. Bu bolsa Oguz aýynyň ýigrimisine bolan iki sany täsin wakanyň biridir. Soňra Gorkut aýynyň başlarynda bulut emele gelip, güýçli ýagys ýagdy we howa garalyp, aýazly sowuk boldy. Şol döwürde Yragyň, Samranyň we Bagdadyň ilaty geým mätäçliginde boldy. Şunuň ýaly waka iki yüz elli dördünji ýylda hem boldy.

\*Şu ýylda Aly ibn Muhammet Alawy Basrany basyp aldy hem-de onuň örän köp sanly halkyny öldürdi. Netijede, Muwaffak Billäniň goşuny derbi-dagyn edildi. Şondan soňra hünilerden sekiz mün sanysy Aly ibn Muhammet Alawa kasam etdiler.

\* \* \*

\*İki ýüz elli dördünji ýylda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*İki ýüz elli başınji ýylda Mugtaz wepat boldy. Soňra Abu Mesgut Mäti ibn Wasyk hökümdarlyk etdi. Başga bir ýazgyda aýdylmagyna görä, iki ýüz elli altynjy ýylda Ibn Tulun Müsürde gozgalan turuzdy we şol döwürde Mäti wepat boldy. Onuň ýerine bolsa Ahmet Mugtaz ibn Mütewekkil geçdi.

\* \* \*

\*İki ýüz elli ýedinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*İki ýüz elli sekizinji ýylda garaýagyrlar aýaga galmak bilen Abu Pazl Apbas Ryýaşyny Basrada öldürip, Ahwazda we Yrakda peýda boldular. Şol wagt soltan Bagdatdaky her gün jaýlanan adamlary sanamak barada görkezme berdi. Ol mukdar sanalyp göründe, her günde müňe golaý jynaza okalypdyr.

\*Şu ýylda Saýmar şäherinde gök gürläp, güýçli ýagş ýagdy we şäheriň yeriniň aglaba bölegi aşak çöküp, ol yerde ýigirmi müňden gowrak adam heläk boldy. Şol wagt Müsürde Nil derýasynyň reňki üýtgap, sary reňke öwrüldi hem-de ol birnäçe gün şu görnüşde akanyndan soňra önki durkuna gaýdyp geldi.

\* \* \*

\*İki ýüz elli dokuzynjy ýylyň Oraza aýynyň on ikisine hepdeäniň Annagüni Abu Kasym Muhammet Muntazyr Sarminiýa diýen ýerde dünýä indi.

\*Şu ýylda müneçjim Muhammet ibn Musa ibn Şakyr dün-ýäden ötdi.

\* \* \*

\*Iki ýüz altmyşynjy ýylda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*Iki ýüz altmyş birinji ýylda meşhur fakýh Abdýlla ibn Muhammet Amydy dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Iki ýüz altmyş ikinji ýylda Ýakup ibn Leýs Horasana, Tabarystana, Yraga we pars şäherlerine hökümdarlyk etdi.

\* \* \*

\*Iki ýüz altmyş üçünji ýylda Ibn Batryk Sagyt dünýä indi.

\* \* \*

\*Iki ýüz altmyş dördünji ýylda Karmatynyň ýolbaşçylygyny-daky işler ýüze çykyp başlady. Karmatynyň özi gysga boýly bolup, ol nesline ýolbaşçylyk etmek işini Muhammet ibn Ysmaýyl ibn Japar ibn Muhammet ibn Aly ibn Hüseyin ibn Aly ibn Abu Talyp alaýhyssalam bilen baglanyşdyrdy.

\*Şu ýylda guýrukly ýyldyz peýda boldy.

\* \* \*

\*Iki ýüz altmyş başinji ýylda Amr ibn Leýs Nyşapura girdi we öz adyna agramy on dank<sup>1</sup> bolan dinar kakdyrdy. Soňra ol Nahru es-Silh diýen derýanyň golaýynda içinden gowy müşk-

---

<sup>1</sup> Dank—agyrylyk ölçegi, ol şol döwürde dürli agramlarda ulanylypyr.

anbaryň ysy gelip duran suwa düşülýän daşdan howuz gurdurdy.

\* \* \*

\*Iki ýüz altmyş sekizinji ýylda Nil derýasynyň Müsürden akyp geçýän ýeri şeýle bir pese düşdi welin, adamlar onuň içine girip balyk tutdular.

\*Şu ýylda Rahabanyň hökümdary Abdylly ibn Mälik ibn Tuk wepat boldy.

\* \* \*

\*Iki ýüz altmyş dokuzynjy ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Iki ýüz yetmişinji ýylda Muwaffak Alawy Basry uly ýeňiş gazandy we şol söweşde köp sanly hünniler öldürildi.

\*Şu ýylda Abu Abdylly ibn Müslim ibn Kubeýs dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Iki ýüz yetmiş birinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

Iki ýüz yetmiş ikinji ýylda Şamda we Müsürde uly ýertitre-me boldy.

\* \* \*

\*Iki ýüz yetmiş üçünji ýylda Muhammet Ymewi dünýäden ötdi. Soňra Munzar ibn Muhammet hökümdarlyk etdi.



\* \* \*

\*İki yüz yetmiş dördünji ýylda Müsürde güýçli ýertitre boldy. Netijede, köp sanly ymaratlar ýykylyp, görlüp-eşidilmedik derejede örän köp sanly adam wepat boldy.

\* \* \*

\*İki yüz yetmiş başınji ýylda Mesiwi dünýäden ötdi. Onuň gubry Şirazda ýerleşýär.

\* \* \*

\*İki yüz yetmiş altynjy ýylda Dawut ibn Aly Yspyhanly dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*İki yüz yetmiş ýedinji ýylda Muwaffak Billä wepat boldy. Soňra onuň dogany Mugtazyt döwlet başyna geçdi.

\* \* \*

\*İki yüz yetmiş sekizinji ýylda gün tutulyp, birnäçe sagatlap töweregi tümlük gurşap aldy. Soňra gündiziň günortany ýyldyzlar görnüp, gara ýel ösdi hem-de ýer titredi. Şol ýertitre mede Erbil şäheri bütinleý ýykyldy we soltana elli mün adamyň kesek astynda galandygy barada habar berdiler.

\*Şu ýylda Ahmet ibn Tulun wepat boldy. Soňra döwlet başyna onuň ogly Humarewi geçdi. Mugtazym bolsa şu ýylda onuň gyzyna öylendi.

\* \* \*

\*İki yüz yetmiş dokuz, iki yüz segsen, iki yüz segsen bir, iki yüz segsen ikinji ýyllarda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*İki ýüz segsen üçünji ýylda Abu Ybat Buhtury dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda halypa öz nesillerinden mirasdüşer belledi.

\* \* \*

\*İki ýüz segsen dördünji ýylda müneçjimler ýer ýüzüni suw aljakdygy barada aýtdylar.

\*Şu ýylda dünýäniň ähli ýerinde suw çekilip, guraklyk boldy hem-de derýalar çekilip, olaryň gözbaşy gurady. Meýdandaky haýwanlardan örän köp sanlysy suwsuzlykdan heläk boldy. Şol döwürde ýaşayyş üçin suwuň gymmaty belli boldy.

\* \* \*

\*İki ýüz segsen başınjy ýylyň Dört tirkeşiginiň birinji aýynyň soňky ongünliginde Kufede we onuň töwereginde ilkibaşda güýçli sary ýel ösdi, soňra ol gara ýele öwrüldi. Bu güýçli ýel bir gije-gündizläp dowam etdi. Soňra gök gürläp, ýyldyrym çakdy we güýçli ýagyş ýagdy. Şol wagt asmandan ak we gara reňkli daşlar ýagyp, uly betbagtçylyk boldy. Soňra şu hili waka Basrada hem gaýtalanyp, onuň yzysüre her böleginiň agramy bir ýüz elli dirheme deň bolan doly ýagdy.

\* \* \*

\*İki ýüz segsen altynjy ýylda Mugtazyt Amydy eýeläp, bilen Muhammet ibn Ahmet ibn Isadan üstün çykdy we onuň ähli emlägini talaňa saldy. Mugtazyt şol söweşde özüne olja düşen gymmatbaha altyn jamy we şonuň ýaly gymmatly zady ozal asla görmändi.

\*Şu ýylda Kasym Sanadyny ady bilen tanalan Kejjar Ýemen döwletini eýeläp, özüni «Rebbilyzza» (Abraýyň eýesi) di-

ýip atlandyrdy. Ol iki ýüz segsen sekizinji ýylda dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Abu Sagyt Jennaby Karmaty orta çykdy we öz golastyndaky şäherleri goramakda uly işler alyp bardy. Şeýle hem, ol öz maksatlaryny amala aşyrmak üçin esger jemlemek işlerinde işjeňlik görkezdi. Abu Sagyt Jennaby Karmaty güýçli taýýarlyk göreninden soňra Bagdada ýöriş etdi.

\* \* \*

Iki ýüz segsen ýedinji ýylda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*Iki ýüz segsen sekizinji ýylda Abu Sagyt Jennaby Karmaty uly goşuna baş bolup, Haremeýn şäherine ýöriş etdi we ony derbi-dagyn etmek bilen şäher ilatyndan örän köp sanlysyny gyrdy. Soňra ol Basra bilen Wasyt şäherlerini hem görlüp-eşidilmedik derejede gyrgyna berdi. Şu wakalardan soňra Mugtazyt Billä onuň garşysyna uly goşun iberdi. Bu habary eşiden Abu Sagyt hem olaryň üstüne garşy ýörişe ugrady. Bu söweş Abu Sagydyň ýeňşi bilen tamamlandy. Onuň gazanan bu uly ýeňşi mynasybetli galada metjit bina edildi we Bagdatda oňa täç geýdirildi.

\* \* \*

\*Iki ýüz togsanynjy ýylda Wasyf Hadym öz hökümdary Efşinden gaçyp, Şama tarap yöneldi. Mugtazyt Billä bolsa onuň yzyndan kowup gitdi. Ol Wasyf Hadymy Mesise şäherindäki Sawda kilisesinde ele saldy. Soňra Mugtazyt Billä ony Bagdada äkidip, şol ýerde öldürdi.

\* \* \*

\*İki ýüz togsan birinji ýylyň başynda Mugtazyt Billä dün-ýäden ötdi. Şondan soňra onuň ýurduna Müktefi Billä hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda Abdylla Karmaty ýurtdan çykyp gitdi.

\*Şu ýylda Şibl we onuň örän köp sanly goşuny öldürilip, onuň galasy otlanyldy.

\*Şu ýylda Şamda karmatylaryň arasyndan başga bir gaýratly serkerde peýda boldy. Ol Damaska hökümdarlyk etmek bilen özüni «Alawy» taýpasyna degişli etdi. Tulunylaryň önünde ýeňlişe sezewar bolan Tugç bolsa Damaskdan çykyp gidipdi. Ol ýeňlişe sezewar bolanyndan soňra täzededen goşun jemlemek bilen Karmaty serkerdesine garşy ýöriş edip, Damaska girdi. Netijede, Tugç ondan üstün çykmak bilen örän köp sanly adamy öldürdi. Tugç özüniň bu ýeňşinden soňra Baalbege ýöriş etmek bilen ony hem eýeledi we şäher ilatyndan örän köp sanlysyny öldürdi. Ol özüniň bu beýik ýeňişlerinden soňra Humsa baryp, ol ýerde hökümdarlyk etdi we öz adyna zikge kakdyryp, onuň ýüzüne «Mäti Mansur» diýip ýazdyrды. Şunlukda, Humsdaky münberlerde hem onuň adyna hutba aýdyldy.

\* \* \*

\*İki ýüz togsan ikinji ýylda Müktefi Billä Rakka bardy we ol ýerdäki batyr serkerde, kätip Muhammet ibn Süleýman Enbazy bilen goşun birikdirdi. Soňra bular otuz müň atly bilen Halaba ýöriş edip, Hasanyýa diýen ýerdäki karmatylar bilen söweşdiler. Soňra ýokarda agzalyp geçilen kätip Rahabanyň gündogaryndaky az sanly ýaşajysy bolan Dalyýa obasyny gyrgyna berdi. Ol ýerdäki karmatylar öz obalaryndan bir adamy kömek sorap, Abu Hübeyr diýilýän bir şihnäniň<sup>1</sup> ýanyna

---

<sup>1</sup> Şihne—şäheriň içindäki tertip-düzgüne gözegçilik edýän esgerler.

ugratdylar. Ol bolsa ilçini tutup, Rakka hökümdaryna eltip berdi. Rakka hökümdary bolsa ony Müktefi Billäniň ýanyna ugratdy. Ol bolsa ilçini gynap öldürdi.

\*Şu ýylda Şeýban ibn Ahmet ibn Tulun uly goşuna baş bolup, Humarewi ibn Ahmet ibn Tulunyň üstüne ýöriş etdi we ony öldürdi. Netijede, Şeýban ibn Ahmet ibn Tulun tutanýerlilik edip, Müsüri eýeledi. Şu wakadan soňra ýokarda ýatlanyp geçilen Müktefiniň esgerleri bilen goşun birikdiren kätip Süleýman ibn Enbazy uly goşuna baş bolup, Şeýbanyň üstüne ýöriş etdi. Şeýban bolsa onuň önünde boýun egip, aman diledi.

\*Şu ýylda Abu Apbas Ahmet ibn Ýahýa Saglap dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Iki yüz togsan üçünji ýylda rumlular aýaga galyp, Jebele we Lazykyýa şäherlerini basyp aldylar.

\* \* \*

\*Iki yüz togsan dördünji ýylda alawy taýpasyndan bolan Zekrewi ibn Mehrewi peýda boldy. Soňra ol köp sanly şäherlere ýöriş edip, örän köp adamlary öldürdi.

\* \* \*

Iki yüz togsan başınji ýylda ýokarda ýatlanylýp geçilen Zekrewi ýesir alyndy we Bagdatda öldürildi.

\*Şu ýylda Müktefi Billä dünýäden ötdi. Soňra onuň dogany Muktadyr ibn Billä ibn Mugtazyt hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda Abu Hatym Zetta peýda boldy. Ol mydama sogan we sarymsak iýmekden saklanyp gelipdir. Kabalyýe taýpasynda bar bolan adamlar hem bu işde Abu Hatym Zettanyň yzyna eýerdiler.

\* \* \*

\*İki ýüz togsan altynjy ýylda Muktadyr Billä ibn Mugtazyt tagtyndan agdaryldy we Abdylla ibn Mugtazza hökümdar bel-lenildi. Şu wakadan uzak wagt geçmänkä, Abdylla ibn Mugtaz we karmatylaryň hökümdary Abu Sagyt Jennaby öldürildi. Soňra hökümdarlyk etmek işi Abu Sagydyň ogluna wesýet edildi we uzak wagt geçmezden onuň alyp barýan aýgytly işleri ýüze çykyp başlady.

\* \* \*

\*İki ýüz togsan ýedinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bol-mady.

\* \* \*

\*İki ýüz togsan sekizinji ýylda soltan üçin Merwden ýörite kitap getirildi. Bu kitapda Merw halkynyň durmuşy barada aý-dylmak bilen bir hatarda, her biriniň gulaklaryna rukka haty<sup>1</sup> bilen eýeleriniň ady ýazylyp, zynjyra düzülen bir mün sany yn-san kellesi barada hem aýdylýar.

\* \* \*

\*İki ýüz togsan dokuzynjy ýylda Bagdatda köp gar ýagyp, howa örän sowady. Şol döwürde meýdanda gezip ýören ýaba-ny haýwanlaryň aglabasy aýaza çydaman öldi.

\*Şu ýylyň Boş aýynda guýrukly ýyldyz göründi.

\* \* \*

\*Üç ýüzünji ýyly çenli ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\*Şu ýylda Abdurahman ibn Muhammet ibn Abdyrahman ibn Mugawyýa ibn Hyşam ibn Abdylmälik ibn Merwan wepat

---

<sup>1</sup> Rukka haty—arap ýazuwynyň bir görnüşi.

boldy. Soňra onuň ogly Abu Mutarryt Abdýrahman Nasyr Lîdinillâ hökümdar belenildi. Sagyt ibn Batrygyň ýazan «Taryh» kitabynda bu barada giňişleýin aýdylyp geçilýär.

\* \* \*

\*Üç ýüz birinji ýylda Şerefeddöwle ibn Hemedan dünýä indi.

\*Şu ýylda Aly Hüseyin ibn Mansur Hallaç Sus şäherinde tussag edildi we Bagdatda haja çüýlenildi.

\* \* \*

\*Üç ýüz ikinji ýylda şahyr Musanna dünýä indi.

\* \* \*

\*Aýtmaklaryna görä, üç ýüz üçünji ýylda Kufedäki Kind diýen ýerde Şah ibn Mikäýyl wepat boldy.

\*Şu ýylda Ýusup ibn Abu Saj Reý we Kazwin şäherlerini eýelemek bilen ol ýerden Muhammet ibn Aly ibn Saglukyny kowup çykardy. Bu waka üç ýüz üçünji we üç ýüz dördünji ýyllaryň sepgidinde bolup geçdi.

\* \* \*

\*Üç ýüz bäşinji ýylda Bagdatda galyň gar ýagyp, howa örän sowuk boldy.

\* \* \*

\*Üç ýüz altynjy ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Üç ýüz ýedinji ýylda Kaýym Patymy Isgenderiýä baryp, Musa Hadymyň goşunyny derbi-dagyn etdi.

\* \* \*

\*Üç yüz sekizinji ýylda belli «Taryh» kitabyňyň ýazary Ibn Jerir Tabary dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Kaýym Biemrillä Abu Kasym Muhammet ibn Mäti Festat şäherini basyp aldy.

\* \* \*

\*Üç yüz dokuzynjy ýylda Hüseyin ibn Mansur Hallaç haja çüýlendi.

\*Şu ýylda Muhammet ibn Hamdun Nedim ýagty jahan bilen hoşlaşdy.

\* \* \*

\*Üç yüz onunjy ýylda Matar lakamly Müsür serkerdesi Bagdat hökümdaryna gymmatbaha sowgat bilen bir hatarda oňa bir bedew at bilen ony idetmek üçin ýörite bir seýis hem iberdi.

\* \* \*

\*Üç yüz on birinji ýylda Müsür daýhanlarynyň tagallasy bilen ýurtda örän köp hasyl alyndy.

\* \* \*

\*Üç yüz on ikinji ýylda Süleýman ibn Sagyt Karmaty Jenaby peýda boldy we ol erjel hereket etmek bilen Basrany eýeledi. Soňra karmatylar Kábä hüjüm etmek bilen şäher ilatyndan örän köp adamy öldürdiler. Şu wakadan soňra karmatylar haj zyýaratyna gelyänleriň ýoluny kesmek üçin çöle çykdylar. Şol wagt Abdylly ibn Hemedan Abu Ýusup karmatylaryň üstüne çozup, olary derbi-dagyn etdi. Şu wakadan köp wagt geçmänkä karmatylar ýygyn tutup, dolanyp geldiler we yüz mün esgeri öldürip, şonça adamy hem ýesir aldylar. Ol ýesirle-



riň arasynda Abdylla ibn Hemedan, Ahmet ibn Kümüş, Ahmet ibn Bedr, Jerir Aswat we Felfel Hadym ýaly meşhur serkerdeler hem bardy.

\*Şu ýylda Surra Zejjaç dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Üç yüz on üçünji ýylda örän köp adam haj zyýaratyndan gaýdyp geldiler. Halypa bolsa Ýusup ibn Abu Sajy kömege çagyrmak üçin ilçi iberdi.

\*Şu ýylda Seýfeddöwle ibn Hemedan Müsür diýarlaryny basyp aldy. Soňra Zeýj şäheriniň hökümdary Abu Apbas Pazl ibn Hatym Töwrizi dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Üç yüz on dördünji ýylda Jebbaýy Mugtazyly Kufäni eýeledi.

\*Şu ýylda Rum hökümdary Semsíyat şäherini basyp aldy.

\*Şu ýylda Dejele derýasynyň Mosulyň içinden akyp geçýän bölegi doňdy. Şol wagt galyň buza öwrülen derýanyň üstünden agyr-agyr goşlar ýüklenen mallar hem hiç hili päsgelçiliksiz geçip bildi. Hadysçy Abu Ruku bolsa buza beslenen Dejele derýasynyň ortasynda oturyp, köp sanly Mosul ilatyna hadys aýdyp berdi.

\* \* \*

\*Üç yüz on başınji ýylda karmatylar Bagdady eýelänlerinden soňra Akrkuf şäherine hüjüm etdiler. Şol wagt Muwannas Muzaffary we Beni Hemedan taýpasy bu şäherden çykyp gitmäge mejbur boldular.

\*Şu ýylda Muttakyn ady bilen tanalýan Ýahýa ibn Ýahýa wepat boldy.

\* \* \*

\*Üç yüz on altynjy ýylda karmatylar Rahaba ýöriş edip, onuň ilatyny derbi-dagyn etdiler. Soňra olar Kufä ýöriş etmek bilen şäher berkitmesiniň diwarlaryny ýykyp-ýumurdylar.

\* \* \*

\*Üç yüz on altynjy ýyl bilen üç yüz on ýedinji ýylyň sepgidinde karmatylar Mekgä baryp, gara daşy Lajesse diýen ýere alyp gitdiler we täret alynýan öýleriniň gapysynda goýdular. Aýtmaklaryna görä, olar gara daşy alanlarynda şeýle diýipdiler:  
– Bu daş Adam alaýhyssalamyň nesilleriniň toýundan ýaradylandygynyň alamatydyr.

\* \* \*

\*Üç yüz on sekizinji ýylda Mahmyt Şary uly goşuna baş bolup, Sanjara ýöriş etdi we ony basyp aldy.  
\*Şu ýylda Abu Hija Abdylly ibn Hemedan we Nāzik öldürildi.

\* \* \*

\*Üç yüz on dokuzynjy ýylda hanapy fakyhy Tahawy dünýäden ötdi.  
\*Şu ýylda Mugyz Lidinillä Abu Temim ibn Abu Tahyr Ysmaýyl dünýä indi.

\* \* \*

\*Üç yüz ýigriminji ýylda Muwannas Muzaffar erjellik görkezmek bilen Mosuly basyp aldy.  
\*Şu ýylda Abu Aly ibn Heýzeran Şapygy dünýäden ötdi.  
\*Şu ýylda Muktadyr Billä ibn Mugtazyt uly goşun jemläp, Muwannas Muzaffar bilen Kahyr Billä Abu Mansur Muham-

met dagynyň garşysyna söweş alyp bardy. Bu söweşde Mukta-  
dyr Billä ibn Mugtazyt öldürildi.

\* \* \*

\*Üç yüz ýigrimi birinji ýylda Abu Furas ibn Hemedan dün-  
ýä indi.

\*Şu ýylda Abu Bekr ibn Düreyt Lugawy dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Üç yüz ýigrimi ikinji ýylda Abdylla ibn Muhammet ibn  
Abdylla ibn Meýmun wepat boldy. Soňra onuň ogly Abu Ka-  
sym hökümdarlyk etdi. Ýöne täze bellenilen ýaş hökümdaryň  
tejribesizligi sebäpli Kairiň ýaşayşy örän pes ýagdaýa düşdi.  
Ýüze çykan şu sebäplere görä, bu kyn ýagdaýdan halas bolmak  
üçin şähere Razy Billä hökümdarlyk edip başlady.

\*Şu ýylda Hulul ady bilen tanalan Abu Azakyr Haryjy öl-  
dürildi.

\* \* \*

\*Üç yüz ýigrimi üçünji ýylda hadysçy Ybraýym ibn Ham-  
mat we Neftewi dünýäden ötdi. Jebbaýy Mugtazyl hem şu ýyl-  
da wepat boldy.

\* \* \*

\*Üç yüz ýigrimi dördünji ýylda Azudeddöwle dünýä indi.

\*Şu ýylda Abu Hasan Ýeşgery we Abu Müjähit wepat bol-  
dy.

\* \* \*

\*Üç yüz ýigrimi başınji ýylda Dawudyň yzyny dowam etdi-  
riji Abu Hasan Abdylla ibn Ahmet dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Üç yüz ýigrimi altynjy ýylda Bejkem bilen Razy Billä birleşip, Hasan ibn Hemedanyň garşysyna söweşdiler.

\* \* \*

\*Üç yüz ýigrimi ýedinji ýylda Munkaz ibn Nasyr we şahyr Mufajjyg dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Haraýyty ady bilen tanalan Abu Bekr Muhammet ýüregagyry keseli sebäpli wepat boldy.

\* \* \*

\*Üç yüz ýigrimi sekizinji ýylda Taryp Eşkury öldürildi.

\*Şu ýylda «Akd» (Halkalar) kitabynyň ýazary Ibn Abdy-rebbi Magryby wepat boldy.

\*Şu ýylda Abu Wepa Burhany eneden doguldy.

\*Şu ýylda fakýh Abu Sagyt Istehri (goý, Allatagala oňa rehetmet etsin!) dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Üç yüz ýigrimi dokuzynjy ýylda Razy Billä dünýäden ötdi. Soňra Muttaky ibn Muktadyr hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda Berbehary Hanbaly ibn Jamyg ýagty jahan bilen hoşlaşdy.

\* \* \*

\*Üç yüz otuzynjy ýylda Mahamaly wepat boldy.

\*Şu ýylda serkerde Tozan Mosuly basyp aldy.

\*Şu ýylda «Wuzera» (Wezirler) kitabynyň ýazary Abu Abdylly ibn Abdus Jehşiýary dünýäden ötdi.

\*Şu ylda guýrukly ýyldyz dogdy.

\* \* \*

\*Üç yüz otuz birinji ýylda Abu Apbas Ahmet Kadyr dünýä indi.

\*Şu ýylda andalusly hekim Muhammet ibn Ysmaýyl Andalusy we Sinan ibn Sabyt dagy dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Ihşit Müsürden çykyp, Şama bardy. Soňra ol özeriniň ylalaşmaklarynyň zerurdygy barada Kafura hat ýollap, şeýle diýdi:

– Men möminleriň emiri Muttaky ibn Muktadyry Fyrat derýasynyň kenarynda garşy aldym. Sen maňa ýagşylyk et.

Ol bolsa şeýle jogap berdi:

– Eý, Abu Bekr Muhammet ibn Tugç Ihşit, meniň öz işlerim hem juda köp. Şonuň üçin meniň saňa ýardam etmäge ýagdaýym ýok.

\* \* \*

\*Üç yüz otuz ikinji ýylda Seyfeddöwle ibn Hemedanyň ýolbaşçylyk etmeginde Ýezit Halapda öldürildi.

\* \* \*

\*Üç yüz otuz üçünji ýylda serkerde Tozan uly tagalla edeninden soňra Muttaky ibn Muktadyry, Semläni ýesir aldy. Soňra hökümdarlygy dolandyrmak Müstekfi Billä ibn Müktefä ynanyldy.

\* \* \*

\*Üç yüz otuz dördünji ýylda Abu Bekr Muhammet ibn Tugç Ihşit Damaskda beýik döwlet esaslandyrdy. Abdyrahman ibn Isa ibn Harraj bolsa oňa wezir edilip bellenildi.

\*Şu ýylda Günbataryň hökümdary Şibli Kasym Abu Muhammet Kaýym ibn Mäti wepat boldy. Soňra onuň ogly Abu Tahyr Ysmaýyl Mansur tagta çykdy.

\*Şu ýylda pelsepeçi Hemedany Sanga şäherinde dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Üç yüz otuz başınjy ýylyň gys paslynda elli günläp ýerde galyň gar ýatdy.

\*Şu ýylda Abu Kasym Omar ibn Hasan Harraky we Ibn Surryç taýpasynyň hökümdary Abu Apbas ibn Kazy Tabary dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Üç yüz otuz altynjy ýylda Şamda guraklyk bolup, harytlaryň bahasy örän ýokary galdy.

\*Şu ýylda Abu Hasan Ahmet ibn Japar Munady we Ibn Surryj taýpasynyň hökümdarlaryndan bolan Şaşı wepat boldy. Şaşı hakynda ýörite bir eser bolup, onda Razy Billä we onuň söweşe ýolbaşçylyk edýän serkerdesi Seýfeddöwle ibn Hemedan barada hem aýdylyp geçilýär.

\* \* \*

\*Üç yüz otuz ýedinji ýylda Munkaz ibn Nasyr Haraýyty ýüregagyry keseli zerarly dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Seýfeddöwle ibn Hemedan Arzyrumy we Kalykela ýaly birnäçe kiçi şäherleri basyp aldy. Şol wagt bu şäherleriň ýokary wekil işgärleri bir uly buthana jemlenipdiler. Seýfeddöwle ibn Hemedan bu buthanany berk gabawa alanýndan soňra, onuň içindäki hökümdarlary boýun egdirmegiň hötdesinden geldi.

\* \* \*

\*Üç yüz otuz sekizinji ýylda Müstekfi Billä ibn Müktefi tussag edildi. Şu wakadan soňra Taryp Eşkürini öldüren Mutyg Lillä hökümdar boldy.

\*Şu ýylda Abu Wepa Burhany eneden doguldy.

\*Şu ýylda Müstekfi Billä ibn Müktefi bilen Hatamy dünýä-den ötdi.

\* \* \*

\*Üç yüz otuz dokuzynjy ýylda Razy Billä we Abu Kasym Zejjajy Nahawy dagy Bagdatda wepat boldy.

\*Şu ýylda Mukaddes Kábäniň gara daşy yzyna gaýtarylyp getirildi.

\*Şu ýylda Abu Nasyr Faraby Damaskda wepat boldy.

\*Şu ýylda Berber hökümdarynyň Müsüriň çöllerine ýörişe ugrandygy baradaky habar gelip, onuň alyp barýan işleri baradaky maglumatlar üç yüz kyrkynjy ýyla çenli Müsür hökümdary Kafur Hadym Ihşide ýetirilip durdy. Netijede, Berber hökümdary öldürilip, onuň goşuny derbi-dagyn edildi.

\*Şu ýylyň Sapar aýynyň gutarmagyna alty gün galanynda, güýçli ýer titreme boldy. Şol wagt Ybraýym ibn Muwaffak Eset metjitde namaz okap otyrka kesek astynda galdy. Şu wakadan köp wagt geçmänkä Kafura haj zyýaratyndan dolanyp gelýän müsürli adamlary sil alandygy we olaryň köp sanlysynyň ýitendigi barada habar geldi.

\* \* \*

\*Üç yüz kyrkynjy ýylda Abu Aly Parsy ilçi hökmünde Seyfeddöwle ibn Hemedanyň ýanyna geldi. Soňra ol Seyfeddöwläniň ýarany bolan Nazyr ibn Halawy bilen ýaraglaryň atlary, we olaryň görnüşleri barada özara gepleşik geçirdiler.

\*Şu ýylda birek-biregi söweşe çagyrmak sebäpli Kafur bilen Bagdat hökümdary Deýleminiň arasynda söweş boldy. Bu söweşde iki tarap hem harajat, adam taýdan örän köp ýitgi çekdi.

\*Şu ýylyň Sapar aýynyň gutarmagyna alty gün galanynda, hepdäniň Dynçgünü sagat sekizde Müsürde uly ýertitreme boldy. Soňra bu aýylganç ýertitreme gijäniň üçden biri bolan wagtynda, azan wagtynda, ertir namazyndan soňra hem-de Dört tirkeşiginiň ikinji aýynyň dowamynda birnäçe gezek gaýtalandy. Şondan soňra Müsüriň halky howatyr edip çöle çykdy. Bu ýertitreme zerarly ýerde uly jaýryk peýda boldy. Müsüriň ilaty Rejep aýyna çenli alty aýlap öýlerine dolanyp gelmekden saklandylar.

\*Şu ýylda Mütenebbi Abu Taýýyp ady bilen tanalýan meşhur şahyr Muhammet Asym ussatlyk bilen Müsür hökümdary Kafura kasyda ýazyp, ony hökümdaryň köşgünde okap berdi. Onda şeýle diýilýär:

– Müsürdäki bu ýertitreme halkda hiç hili gorky döretmeýär. Adamlar onuň syr bolup galmagyny isläp, Adalatyň saýasynda tans edýärler.

Müsür hökümdary Kafur şahyr Mütenebbiniň ýazan bu kasydasy üçin oňa bir mün dinar peşgeş berdi. Şahyr bu sylag üçin hökümdara uly minnetdarlyk bildirdi.

\* \* \*

\*Üç yüz kyrk birinji ýylda Seyfeddöwle ibn Hemedan öz ýurdunda örän uly gala gurdurdy.

\*Şu ýylda Günbatar hökümdary Mansur wepat boldy. Soňra onuň ogly Mugyz Lidinillä Abu Temim ibn Abu Tahyr Ysmaýyl hökümdar bellendi.

\*Şu ýylda Müsüriň ýerlerinde syçan köpeldi we ekin meýdanlara uly zyýan ýetirdi. Adamlar bu beladan halas bolmak



üçin uly işler alyp bardylar. Netijede, Rum şäherleri uly çykda-  
jy etmek bilen Müsüre kömek berdiler.

\* \* \*

\*Üç ýüz kyrk ikinji ýylda Mansur Billäniň Günbatarda we-  
pat bolup, onuň oglunyň tagta çykandygy barada Kafura habar  
berdiler.

\*Şu ýylda Uswan şäheriniň adamlary Kafuryň ýanyna ge-  
lip, Nubyýa şäheriniň hökümdarynyň üstünden şikaýat etdiler.  
Kafur bolsa olary Ramuç şäherine ugratdy.

\*Şu ýylda abraýly hadysçy şyh Ahmet ibn Wahdat Şerrafy  
üçin uly synag boldy. Ol möminleriň emiri Aly ibn Abu Talyp  
alaýhyssalamyň gubrunyň ýanyna gelip, oňa bil baglamak bilen  
özleriniň şikaýatlary barada metjitde wagyz etdi. Ahmet ibn  
Wahdat Şerrafy şu işi etmek bilen olardan hemaýat isledi.  
Ýöne beýleki dindarlar we fakyhlar bu hadysça uly garşylyk  
bildirdiler. Netijede, hadysçy Ahmet ibn Wahdat Şerrafy tä  
Müsürde aradan çykýança öýünde goranyp ýatmaly boldy.

\* \* \*

\*Üç ýüz kyrk üçünji ýylda Seýfeddöwle beni kelap taýpa-  
synyň üstüne ýöriş etdi. Şol wagt ol taýpanyň arasynda mergi  
keseli bardy.

\*Şu ýylda Müsürde uly ýangyn döräp, bal ary we bal satyl-  
ýan bazarlar ýandy. Seýfeddöwläniň öz esgerleri bilen beni ke-  
lap taýpasynyň üstüne gije ýöriş etmegi bolsa taýpa adamlary-  
nyň arasynda uly howp döretdi. Şol wagt Kafur aýaga galmak  
arkaly adamlary kömege çagyryp, şeýle buýruk çykardy. Öz  
meýdanyny giňeldip barýan bu uly ýangyny söndürmek üçin  
kimde-kim küýze, meşik bilen suw getirse, oňa bir dirhem be-  
riljekdigini aýtdy. Ol ýerdäki ýanan zatlaryň mukdary ýangyna  
sezewar bolan bazarlaryň dördten bir böleginden başga hem

ýedi ýüz müň sany ýaşayyş jaýy uly ot bolup ýandy. Bu ýan-gyn Nil derýasynyň kenaryna çenli baryp ýetdi. Ody öçürmek üçin edilen çykdaýy hasaplanyp görülen wagtynda, ol on dört müň dirheme ýetdi.

\*Şu ýylda rumlular Farma şäherine ýöriş etdiler. Kömege gelen çarwalar bilen şäherde ýaşayan musulmanlaryň birleşip, olara garşy aýaga galmaklarynyň netijesinde rumlularyň daşy-ny gabawa alyp, olary derbi-dagyn etdiler.

\* \* \*

\*Üç ýüz kyrk dördünji ýylda Demestegin ogly Kostynyň Seýfeddöwle ibn Hemedana ýesir düşendigi barada habar geldi.

\*Şu ýylda Müsür halypasy Eziz eneden doguldy.

\*Şu ýylyň Ekizekler ýyldyzynyň dowam edýän wagtynda Yspyhanda gün çykyp, howa on sekiz dereje bolan pursatynda, asmanda bulut peýda boldy. Soňra Yspyhana we onuň töwe-reklerine güýçli ýagyş ýagdy. Bu güýçli ýagyş on ýedi günläp gije-gündiz dowam etdi we şäheri suw aldy. Adamlar bolsa şäheri suw belasyndan halas etmek üçin köp möçberde joýalar gazdylar. Şu döwürde degirmenler hem togtady. Netijede, derýalar dolup, şäher howp astynda galdy we adamlar on dört günläp işsiz oturdy. Şunlukda, ekin meýdanlaryny suw aldy we örän köp sanly baglar ýykyldy. Dört tirkeşiginiň üçünji aýynyň gutarmagyna üç gün galanynda hepdäniň Dynçgünü hem-de Meret aýynda ýertitre boldy.

\*Şu ýylda Damaskyň halky Müsüre baryp, kazy Abu Tahyryň zulum edýändigini barada Kafura şikayat etdiler. Kafur bolsa bu kazyny öz ýanyna ibermekleri üçin Şam hökümdary Şumula hat iberdi.

\*Şu ýylda Abu Omar ibn Mugtasym hem Kufäniň Ramyl diýen ýerinde aradan çykdy.

\*Şu ýylda uly ýertitre boldy.

\*Şu ýylda Nubyýanyň hökümdarynyň Uswan şäherine ýöriş edip, örän köp adamy öldürendigi barada habar geldi.

\* \* \*

\*Üç yüz kyrk başinji ýylda Dumustyk dindar bolup, sopularyň geýimini geýdi.

\*Şu ýylda sopusylygyň «Furug» ugruny esaslandyran kazy Abu Bekr dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Muhammet Hazyn Nubyýa şäherini basyp aldy. Aýtmaklaryna görä, olary «Enzejiler» diýip atlandyrdylar.

\*Şu ýylda serkerde Abu Kasym Ahmet Zeýdi Hüseýini wepat boldy.

\* \* \*

\*Üç yüz kyrk altynjy ýylda Muttaky ibn Muktadyr we Sal-lar Deýlemi wepat boldy.

\*Şu ýylda deňizleriň suwy peselip, olaryň içinde daglar we adalar peýda boldy.

\*Şu ýylda Seyfeddöwläniň ýollamagy bilen şahyr Mütenebbi Abu Taýýyr Müsür hökümdary Kafuryň ýanyna geldi we oňa gylyç bilen guşak sowgat berdi.

\* \* \*

\*Üç yüz kyrk ýedinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Üç yüz kyrk sekizinji ýylda Şebib Ukaýly uly goşuna baş bolup, Damaska ýöriş etdi we ony basyp aldy. Soňra ol şäher emirleriniň elinden daşlanyp öldürildi. Şahyr Mütenebbi Abu Taýýyp bolsa Şebib Ukaýlynyň ölmegi bilen Kafury gutlap, duşmany ýazgarýan äheňde kasyda ýazdy.

\*Şu ýylda halkyň arasynda uly abraýa eýe bolan Tabataba Alawy wepat boldy.

\* \* \*

\*Üç ýüz kyrk dokuzynjy ýylda Yshak ibn Isa Müktefiniň Ermenyýe şäherlerinde peýda bolandygy barada habar geldi. Şol döwürde oňa Mustajyr Billä diýip at berdiler. Şeýle hem, Yshak ibn Isa Müktefi öz aslyny Muhammediň neberelerinden bolan Murtuza baglanyşdyrdy.

\*Şu ýylda haruny taýpasy basylyp alyndy we olaryň metjitleri ýykyldy.

\* \* \*

\*Üç ýüz ellinji ýylda Müsürde örän köp sanly söweş boldy. Şol söweşleriň biri hem Aşura gününde<sup>1</sup> Gulsum bint Muhammet ibn Japar ibn Muhammet ibn Aly ibn Hüseyin ibn Alynyň gubruny eýelemek üçin şaýylar bilen beýleki ýaşajylaryň arasynda söweş boldy. Sudanlylar bir adama gabat gelseler, ondan: «Sen kimiň neslinden?» diýip sorapdyrlar. Ol adam «Mugawy-ýanyň neslinden» diýip jogap berse, ony goýberipdirler. Ýöne ol adam jogap bermekden saklanyp dymssa, sudanlylar oňa paýyş sözleri aýdypdyrlar.

\*Şu ýylda Mühellip agyr syrkawlap, elli birinji ýyla çenli agyr halda ýatdy.

\*Şu ýylda Horasan hökümdary Abdylmälik ibn Nuh wepat boldy.

\*Şu ýylda pereňliler Akrydaş şäherini eýelediler. Mekgäniň ilaty bolsa pajygaly wakalar barada şikaýat etmek bilen kömek sorap, Kafura hat iberdiler. Olar öz hatlarynda Äşäniň gubru-

---

<sup>1</sup> Aşura guni- hijri senesi boýunça Aşyr aýynyň ony Ymam Hüseyin şol gün öldürilipdir.

nyň derbi-dagyn edilendigi we öz şäherlerinde bir bigünä adamyň diliniň kesilendigi barada aýtdylar. Sudanyň ilaty bolsa Kafura nälet aýtmak bilen Mugawýýanyň özleriniň nesilbaşylyrydygy barada habar berdiler we barmaklary bilen gulaklaryny görkezdiler<sup>1</sup>.

\*Şu ýylda Mütenebbi Abu Taýýyp Yragyň çäklerine gitdi. Şahyryň ol ýere gitmeginiň sebäbi bardy. Her Baýramçylykda ol ýerde Gündogaryň beýik şahyrlarynyň jemlenmeginde uly mejlisler geçirilipdir.

\* \* \*

\*Üç yüz elli birinji ýylda rumlularyň hökümdary Halaby basyp aldy we ol ýerde bar bolan örän köp mukdardaky kitaplary ýakmak bilen Abu Firas Sagyt ibn Hemedany ýesir aldy. Şeýle hem rumlular şu ýylda Tarsus şäherini eýelediler. Olar bu ýere gelenlerinde öz ýanlary bilen Halapdan hiç hili olja alyp gelmediler. Rumlular Tarsusdaky galalary dargatmak bilen bir hatarda Aly ibn Hemedanyň öýüni ýykyp, onuň üçegindeki ýazgylardan we owadan nagyşlardan ybarat bolan şekillerinden hem-de metjidiň münberinden başga hiç zady Rum şäherlerine äkitmediler.

\*Şu ýylda Seyfeddöwle bolsa Kynnasryn şäherini berk gabawa aldy.

\*Şu ýylda Kafuryň Müsürdäki serkerdesi Kämil dünýäden ötdi. Kämiliň ölümüne onuň Kafura ibermek üçin halkdan çendenaşa köp paç ýygnamagy sebäp boldy. Bir gezek adamlar Kämiliň üstüne hüjüm eden wagtlarynda onuň ýüregine zeper ýetdi. Şu wakadan soňra ol özüniň hökümdarlykdaky wezipesini taşlamaly boldy we yüz günläp endamyna düşen ýaralara

---

<sup>1</sup> Sudan ilatynyň beýle etmekleri bolsa, «Sen biziň diýenimizi eşideňokmy?» ýa-da «Sen näme akmakmy?» diýen manylary aňladýan bolmagy mümkin.

gyzgyn demir basdyrmak arkaly özüni bejertdi. Şeýle-de bolsa Kämile keselden gaçyp gutulmak başartmady. Onuň pajygaly ýagdaýda ölmegi şu hili iş etmek isleýänlere sapak boldy.

\*Şu ýylda Kafur Ramla şäherinde bolan wagtynda onuň ýanyna Mutyg Billä geldi. Şol wagt Kafur özüni gödek alyp barýan myhmanyna edebi saklamagy barada görkezme berdi.

\*Şu ýylyň Aşyr aýynda sünbüle (gyz) ýyldyzy dogdy. Ol on üç günläp dowam etdi. Dört tirkeşiğiň birinji aýynda bolsa aý tutuldy.

\* \* \*

\*Üç ýüz elli ikinji ýylda Ibn Tabataba Alawy wepat boldy.

\*Şu ýylda Kurs şäheri basylyp alyndy. Ýagny bu şäheri ozal pereňliler eýeläpdi. Bu waka Kors şäherini mugawyýalylaryň eýelemezinden öň bolup geçipdi.

\* \* \*

\*Üç ýüz elli üçünji ýylda Omar Azudeddöwle ady bilen meşhur bolan Mugyzzeddöwle Mosula we Jezirä ýöriş edip, olary basyp aldy. Soňra ol şäheriň içindäki Sarewi diýlip parsça atlandyrylan binany derbi-dagyn etdi. Bu binanyň golaýynda bir öý bolup, onuň içinde ýüzüne dürli ýazgylar ýazylan ellä golaý deriden halta bardy. Adamlar öň munuň ýaly zady görmändiler, şonuň üçinem bu haltadaky ýazgylara düşünmediler.

\* \* \*

\*Üç ýüz elli dördünji ýylda şahyr Mütenebbi Abu Taýýyp öldürildi.

\*Şu ýylda Mäti ady bilen tanalan Abu Abdylly Deýlem şäherlerini eýeledi.

\*Şu ýylda rumlular Mesise şäherini basyp aldylar.

\* \* \*

\*Üç yüz elli başınjı ýylda rumlular Kanserin şäherini basyp aldylar we ol ýerdäki ähli metjitleri ýakdylar. Şol döwürde Kanserinde Esedi keselhanasyny gurmaklyga başlanypdy.

\* \* \*

\*Üç yüz elli altynjy ýylda Seýfeddöwle ibn Hemedan Halapda wepat boldy we ony Myýýafarkyna getirip, şol ýerde depin etdiler.

\*Şu ýylda Müsür hökümdary Kafur Ihşidi dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Mugyzzeddöwläniň wepat bolmagy bilen onuň ogly Yzzeddöwle hökümdar belenildi.

\* \* \*

Üç yüz elli yedinji ýylda meşhur hökümdar Kafuryň ölüminden soňra Müsüre Abu Firas ibn Ahmet ibn Aly Ihşidi hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda rumlular Magarra şäherini basyp aldylar we ol ýerdäki ähli metjitleri ýakdylar. Soňra olar Şizar we Antakyýa şäherlerini basyp aldylar.

\*Şu ýylda Abu Furas ibn Hemedan öldürildi.

\* \* \*

\*Üç yüz elli sekizinji ýylda Jöwher Abu Hasan Müsüri eýeledi we ol ýerdäki münberlerde Mugyz Lidinillä Abu Temim ibn Abu Tahyr Ysmaýylyň adyna hutba aýdyldy.

\*Şu ýylda Abu Abdylla Alawy wepat boldy.

\*Şu ýylda şahyr Hamydy Alawy eneden doguldy.

\* \* \*

\*Üç yüz elli dokuzynjy ýylda Mugyz Lidinillä Abu Temim ibn Abu Tahyr Ysmaýyl Şama hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda daýhanlar Damaskyň Guta diýen ýerini tutuşlygyna otladylar.

\*Şu ýylda Şerip Razy dünýä indi.

\* \* \*

\*Üç ýüz altymyşynjy ýylda Mugyz Lidinillä Abu Temim ibn Abu Tahyr Ysmaýyl Müsüri basyp aldy.

\*Şu ýylda yslam pelsepeçisi Abu Pazl ibn Amyt dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Üç ýüz altmyş birinji ýylda şahyr Ibn Magryby öldürildi.

\*Şu ýylda Mugyz Lidinillä ibn Abu Temim ibn Abu Tahyr Ysmaýylyň Kaire barandygy barada habar geldi.

\* \* \*

\*Üç ýüz altmyş ikinji ýylda Demestek uly goşun jemläp, Nasybyn şäherini basyp aldy. Bu waka ýylyň ahyrynda bolup geçdi.

\* \* \*

\*Üç ýüz altmyş üçünji ýylda Söbüktegin Mosuly eýeledi.

\*Şu ýylda şahyr Abu Aly ibn Süleýman al-Magarra eneden doguldy.

\* \* \*

\*Üç ýüz altmyş dördünji ýylda Azudeddöwle Bagdady basyp aldy.

\*Şu ýylda Yzzeddöwle Bagtyýar tussag edildi.



\* \* \*

\*Üç ýüz altmyş başınjy ýylda Mekgede Mugyz Lidinillä ibn Abu Temim ibn Abu Tahyr Ysmaýylyň adyna hutba aýdyldy. Adamlar bolsa haj zyýaratyny ýerine ýetirmek üçin ol ýere bardylar. Şol döwürde Mekge ilatynyň Mugyz Lidinillä ibn Abu Temim ibn Abu Tahyr Ysmaýyldan başga emirleri bolmady.

\*Şu ýylda Kowus ady bilen belli bolan guýrukly ýyldyz dogdy.

\* \* \*

\*Üç ýüz altmyş altynjy ýylda Müsüriň ilaty Mekgä myhmançylyga çagyryldy.

\*Şu ýylda belli «Taryh» kitabynyň ýazary Abu Hasan Tabyt ibn Sinan ibn Kurra dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Üç ýüz altmyş ýedinji ýylda Abu Ýakup ibn Ýusup ibn Hasan Jennaby we Abu Hamyt Esferaýyny dagy wepat boldy.

\* \* \*

\*Üç ýüz altmyş sekizinji ýylda Azudeddöwle hökümdarlygy Taýyg Lilläniň elinden aldy.

\*Şu ýylda wezir Ibn Baky haja çüýlendi.

\*Şu ýylda Erdemşet şäheri basylyp alyndy.

\* \* \*

\*Üç ýüz altmyş dokuzynjy ýylda ýer titräp, howa erbet bulaşdy. Bu waka barada Ibn Meskewiniň «Tejäribul umam» (Halklaryň tejribesi) diýen taryh kitabynda giňişleýin beýan edilýär.

\*Şu ýylda Mugtazyly akymynyň şyhy Abu Abdylla Hüseyin ibn Aly Basry wepat boldy.

\* \* \*

\*Üç yüz yetmişinji ýylda Abu Abdylla ibn Halawy Halapda wepat boldy. Bu waka barada «Taryhy Saby» (Sabyynyň taryhy) atly kitapda giňişleýin beýan edilýär.

\* \* \*

\*Üç yüz yetmiş birinji, üç yüz yetmiş ikinji ýyllarda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Üç yüz yetmiş üçünji ýylda Müeyýideddöwle Abu Mansur ibn Büweýh Gürgende wepat boldy.

\*Şu ýylda Ibn Tarhan Molla han dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Üç yüz yetmiş dördünji ýylda daglyk ülkelerde ýaşayan taýpalar rumlulardan howatyr edip, goňşy hökümdarlyklara kömek sorap, hat iberdiler.

\* \* \*

\*Üç yüz yetmiş başinji ýylda meşhur hökümdar Ibn Eziz dünýä indi.

\*Şu ýylda belli «Taryh» kitabynyň ýazary Zeyj ibn Aglam dünýäden ötdi. Ony Mekgäniň golaýynda jaýladylar.

\* \* \*

\*Üç yüz yetmiş altynjy ýylda Eziz Billä Abu Mansur ýurda hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda Abdy Ýeşug Jaslyk Bagdadyň Nestury diýen ýerinde wepat boldy.

\* \* \*

\*Üç ýüz yetmiş ýedinji, yetmiş sekizinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Üç ýüz yetmiş dokuzynjy ýylda Şerefeddöwle ibn Azu-deddöwle dünýäden ötdi. Ol ýurdy ýokary derejä galdyrmakda örän köp işler edipdi.

\*Şu ýylda gündogar tarapda guýrukly ýyldyz dogdy. Soňra ol günbatara we demirgazyga tarap süýşdi. Soňra demirgazyk-da Kowus ýyldyzy dogup, ol Akrap ýyldyzy dogýança dowam etdi we on iki günden soňra ýaşdy.

\*Şu ýylda Sagany Mühendis ady bilen tanalan Ahmet ibn Muhammet wepat boldy.

\* \* \*

\*Üç ýüz segseninji ýylda Hemedanyň ogullary Abu Abdyl-la we Nasyreddöwle dagy bilen beni ukaýl taýpasynyň arasyn-da uly söweş boldy.

\* \* \*

\*Üç ýüz segsen birinji ýylda Halap hökümdary Sagded-döwle Abulmagaly dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Üç ýüz segsen ikinji, üç ýüz segsen üçünji ýyllarda ýatlap geçer ýaly üýtgeşik waka bolmady.

\* \* \*

\*Üç yüz segsen dördünji ýylda Abu Yshak Saby dünýäden ötdi. Ol Azudeddöwläniň elinde yslamy kabul edipdi.

\* \* \*

\*Üç yüz segsen başınji ýylda ibn abbat taýpasynyň hokumdary we şahyr ibn Sukkar Haşymy dagy wepat boldy.

\* \* \*

\*Üç yüz segsen altynjy ýylda Eziz Billä Abu Mansur Müsürde wepat boldy. Soňra onuň ogly hökümdar belenildi.

\*Şu ýylda halkyň söýgüsine mynasyp bolan Abu Talyp Mekgi we Abu Fath ibn Jenni Nahawy dagy wepat boldy.

\* \* \*

\*Üç yüz segsen ýedinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Üç yüz segsen sekizinji ýylda Afamyýa berkitmesinde uly ýangyn peýda boldy. Soňra Demestek hem şol ýerde öldürildi.

\*Şu ýylda Hatamy wepat boldy.

\*Şu ýylda Rum hökümdary Basyl uly goşun bilen ýörişe ugrady we Şizar şäherini basyp aldy.

\* \* \*

\*Üç yüz segsen dokuzynjy ýylda şahyr Ibn Hajjaj Bagdatda dünýäden ötdi. Onuň gubry kuraýyşlaryň gonamçylygynda ýerleşýär.

\* \* \*

\*Üç yüz togsanynjy ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Üç yüz togsan birinji ýylda Kaýym Biemrillä Abu Japar Abdylla ibn Kadyr Apbasy dünýä indi.

\*Şu ýylda sopy müneçjim Abu Sagyt ibn Abu Haýr we Sagdeddöwle ibn Şerip ibn Hemedan dagy wepat boldy.

\* \* \*

\*Üç yüz togsan ikinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Üç yüz togsan üçünji ýylda şahyr Sallamy wepat boldy.

\* \* \*

\*Üç yüz togsan dördünji ýylda şahyr Mehýar Deýlemi hökümdar Şerip Murtuzanyň elinde yslamy kabul etdi.

\*Şu ýylda Usaýfyr ady bilen tanalan Jezireden gelen bir adam peýda boldy. Soňra ol Rumda uly abraýa eýe boldy.

\*Şu ýylda şahyr Ibn Haýýus eneden doguldy.

\* \* \*

\*Üç yüz togsan başınji ýylda Zahyr Liýegzaz Dinillä eneden doguldy.

\*Şu ýylda Bedreddin Lulu Usaýfyrý tussag etdi.

\* \* \*

\*Üç yüz togsan altynjy ýylda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*Üç yüz togsan ýedinji ýylda Abu Rekwet ady bilen tanalan Welit ibn Hyşam Ümewi ýörişe ugrady we ol Jezirä gelen wagtynda ýerli serkerdeler tarapyndan öldürildi.

\* \* \*

\*Üç yüz togsan sekizinji ýylda Häkim Biemrillä Mansur ibn Eziz Billä «Beýti Kumama» metjidini ýykdyrdy. Şol döwürde Abu Ruku ady bilen tanalan bir serkerde Müsürde peýda boldy. Soňra Häkim Biemrillä Mansur ibn Eziz Billä bilen Abu Rukunyň arasynda söweş bolup, ol söweşde Häkim Biemrillä ýeňiş gazandy. Ol Abu Rukuny gözenege salanyndan soňra, köp wagt geçmänkä ony öldürdi. Onuň Abu Rukuny öldürmeginiň özüne ýetik sebäbi bardy. Ol: «Eger takdyr maňa kömek eden bolsa, meniň hümmetim uly bolardy» diýip aýdypdyr.

Şonda Häkim Biemrillä Mansur ibn Eziz Billä bolsa Abu Rekwede ýüzlenip:

– Eger takdyr saňa kömek eden bolsa näme ederdiň? – diýip sorapdyr.

Abu Rekwet bolsa:

– Seni şu gözenekde oturdardym – diýip, gödek jogap beripdir.

\* \* \*

\*Üç yüz togsan dokuzynjy ýylda tebib Abu Ýakup Yshak ibn Hüneýin wepat boldy.

\* \* \*

\*Dört yüzünji ýylda ýatlap geçer ýaly üýtgeşik hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Dört yüz birinji ýylda Mahmyt ibn Söbüktegin Hindistanyň Muwallydat diýen ýerini basyp aldy. Soňra ol Muktdadyr Billä üçin gyzyldan we göwherden ýasalan heýkel iberdi. Şol heýkeliň agramy Bagdadyň dört yüz ratlyna<sup>1</sup> deň boldy.

\* \* \*

\*Dört yüz ikinji ýylda kätip Abu Bekr Horezmi dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Dört yüz üçünji ýylda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*Dört yüz dördünji ýylda Hemedan nesilşalygy döwleti syndy.

\* \* \*

\*Dört yüz başinji, dört yüz altynjy ýyllarda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Dört yüz ýedinji ýylda Mahmyt Hasany Patymy Andalusa hökümdarlyk etdi.

\* \* \*

\*Dört yüz sekizinji, dört yüz dokuzynjy ýyllarda ýatlap geçer ýaly üýtgeşik waka bolmady.

---

<sup>1</sup> Ratl— agyrylyk ölçegi, ol şol döwürde dürli agramlarda ulanylypyr.

\* \* \*

\*Dört ýüz onunjy ýylda Häkim Biemrillä Mansur ibn Eziz Billäniň halkyň arasyndaky abraýy ýokary galdy we onuň işi ugruna boldy.

\* \* \*

\*Dört ýüz on birinji ýylda Mälik Zahyr Müsürde hökümdarlyk etdi.

\* \* \*

\*Dört ýüz on ikinji ýylda gara daşyň töwereginde arap däl halklaryň sany artyp başlady. Bu bolsa köp sanly adamlaryň öldürilmegine sebäp boldy. Şeýle-de bolsa, wagtyň geçmegi bilen ol adamlar myhman hökmünde kabul edilip başlanyldy.

\* \* \*

\*Dört ýüz on üçünji, dört ýüz on dördünji ýyllarda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Dört ýüz on bäşinji ýylda Rum hökümdary Basyl dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Dört ýüz on altynjy, dört ýüz on ýedinji ýyllarda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Dört ýüz on sekizinji ýylda Jelaleddöwle Abu Tahyr Bagdady basyp aldy.



\*Şu ýylda wezir Abu Kasym Magryby dünýäden ötdi. Bu wezir öz döwründe bolup geçen hadysalar barada gymmatly maglumatlar galdyrdy.

\* \* \*

\*Dört yüz on dokuzynjy ýylda Aly ibn Isa Nahawy dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Mustansyr Billä Abu Temim Magad eneden doguldy.

\* \* \*

\*Dört yüz ýigriminji ýylda Mahmyt ibn Söbüktegin Rey şäherini eýeledi.

\*Şu ýylda Samanlylar döwleti syndy.

\* \* \*

\*Dört yüz ýigrimi birinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Dört yüz ýigrimi ikinji ýylda Ymam Kadyr Billä Abu Apbas Ahmet ibn Yshak Muktadyr dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Ibn Sinan ady bilen tanalan şahyr Haffajy eneden doguldy.

\* \* \*

\*Dört yüz ýigrimi üçünji ýylda kätip Ibn Bewwap wepat boldy.

\*Şu ýylda Roha şäheri rumlularyň ygtyýaryna berildi.

\*Şu ýyl örän gurak gelen ýyllaryň biri boldy.

\* \* \*

\*Dört yüz ýigrimi dördünji ýylda Harrandaky alawy taýpasynyň adamlaryndan birnäçesi ýokary wezipelere galdylar. Soňra Harrandaky Heýkeli Kamar diýen ýer alawy hökümdarlarynyň elinden gaýtarylyp alyndy.

\*Şu ýylyň Boş aýynyň başine Şamda köp sanly duruz taýpasynyň adamlary peýda boldy.

\* \* \*

\*Dört yüz ýigrimi başinji ýylda Seljuk türkmenleriniň nesilsalygy Mawerannahrdan çykyp, Buhara bardylar.

\*Şu ýylda Damgan şäherinde uly söweş boldy.

\*Şu ýylda Şamda güýçli ýertitreme boldy we deňziň suwy joşup, köp sanly ýaşayyş ýerlerini suw basdy.

\* \* \*

\*Dört yüz ýigrimi altynjy ýylda şahyr Mehýar Deýlemi dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Dört yüz ýigrimi ýedinji ýylda Zahyr Liygzaz Dinillä Abu Hasan Aly ibn Häkim dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Ýahýa ibn Aly Mutagaly Billä ýurtdan çykyp gitdi we Andalusda öldürildi.

\* \* \*

\*Dört yüz ýigrimi sekizinji ýylda Kudury Abu Hasan dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Dört yüz ýigrimi dokuzynjy ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Dört ýüz otuzynjy ýylda türkmenler Hemedany basyp aldylar. Şondan soňra olaryň hökümdary Togrul Rükneddin Abu Talyp Muhammet ibn Mikaýylyň halkyň arasyndaky abraýy ýokary galdy.

\* \* \*

\*Dört ýüz otuz birinji ýylda Zahyr ibn Kaýym dünýä indi.

\*Şu ýylda ýurtda Alp Arslanyň adyna hutba okaldy.

\* \* \*

\*Dört ýüz otuz ikinji ýylda rum hökümdary Mikaýylyň gözi oýuldy we tagty täze bir hökümdar Mälik Runi eýeledi.

\* \* \*

\*Dört ýüz otuz üçünji ýylda goşunbaşy emir Derury wepat boldy.

\* \* \*

\*Dört ýüz otuz dördünji ýylda Mugyzzeddöwle Semal ibn Salyh Halap galasyny eýeledi.

\* \* \*

\*Dört ýüz otuz başınjy ýylda türkmenler Mosula bardylar. Ozal bu şäherlerde örän az sanly türkmenler ýaşaýardy.

\*Şu ýylda pelsepeçi Abu Pereç Taýyp Nasrany Bagdatda wepat boldy.

\*Şu ýylda Halap galasynda Ýahýa ibn Zekerýa alayhyssalamyň kellesi tapyldy. Şol wagt bu azgynlygy gören şäher ilaty Allanyň ýoluna ýigrimi müň sany goýnuň damagyny çaldylar.

\* \* \*

\*Dört ýüz otuz altynjy ýylda neçjar taýpasynda bolşy ýaly, Müsür diýarynda hem baş wagat namaz wagtynda dep kakylady.

\* \* \*

\*Dört ýüz otuz ýedinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Dört ýüz otuz sekizinji ýylda Bedr ibn Soltan we Semal Haffajy dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Dört ýüz otuz dokuzynjy ýylda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*Dört ýüz kyrkynjy ýylda Togrul beg Horezmden Bagdada dolanyp geldi.

\* \* \*

\*Dört ýüz kyrk birinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Dört ýüz kyrk ikinji ýylda Ibn Badysyň ýolbaşçylyk etmeginde Magryp basylyp alyndy.

\* \* \*

\*Dört ýüz kyrk üçünji ýylda soltan Togrul beg Rükneddin Abu Talyp Muhammet ibn Mikaýyl Ysphyhany basyp aldy.

\* \* \*

\*Dört yüz kyrk dört, dört yüz kyrk baş, dört yüz kyrk altynjy ýyllarda ýatlap geçer ýaly üýtgeşik hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Dört yüz kyrk ýedinji ýylda soltan Togrul beg Rükneddin Abu Talyp Muhammet ibn Mikaýyl Bagdada bardy we Mälik Ezizi öldürmek bilen, Beni Büweýh döwletiniň ýagdaýyny pes düşürdi. Soltanyň gazanan bu beýik ýeňişleri Seljuk türkmen döwletini ýokary derejä göterdi.

\* \* \*

\*Dört yüz kyrk sekizinji ýylda soltan Togrul beg Rükneddin Abu Talyp Muhammet ibn Mikaýylýň weziriniň wezipesini Abu Nasyr Kundury eýeledi.

\* \* \*

\*Dört yüz kyrk dokuzynjy ýylda ýatlap geçer ýaly üýtgeşik hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Dört yüz ellinji ýylda Besasyry Bagdada barmak bilen soltan Togrul beg Rükneddin Abu Talyp Muhammet ibn Mikaýyla garşy söweşe başlady. Netijede, Besasyrynyň goşuny ýeňildi we onuň özi ölüme höküm edildi.

\* \* \*

\*Dört yüz elli bir, dört yüz elli ikinji ýyllarda ýatlap geçer ýaly üýtgeşik hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Dört ýüz elli üçünji ýylda gün tutulyp, gündiziň günortany ýyldyzlar peýda boldy.

\* \* \*

\*Dört ýüz elli dördünji ýylda Ibn Jehir Pahreddöwle Abu Nasyr Muhammet weziriň wezipesini dolandyrdy.

\* \* \*

\*Dört ýüz elli başınjı ýylda Seljuk türkmen döwletini ýokary derejelere ýetiren soltan Togrul beg Rükneddin Abu Talyp Muhammet ibn Mikayıyl Reý şäherinde wepat boldy. Soňra onuň ogly<sup>1</sup> döwlete hökümdarlyk etmäge mynasyp hasap edildi.

\* \* \*

\*Dört ýüz elli altynjy ýylda weziriň wezipesini Nyzamylmülk dolandyrdy.

\*Şu ýylda Ýemeniň hökümdary Sulaýhy müsürlileriň çagyrmagy bilen Mekgä bardy.

\*Şu ýylda Mugyz ibn Badys Kyrwan diýen ýerde aradan çykdy.

\* \* \*

\*Dört ýüz elli yedinji ýylda Bagdatda wezir Nyzamylmülkün ýolbaşçylyk etmeginde Nyzamyýa medresesi bina edildi. Ol bolsa, yslam dini peýda bolanyndan soňra ilkinji gurlan medresedir.

---

<sup>1</sup> Asyl nusgada şu maglumat şeýle berlipdir. Ýöne bu ýerde Togrul begiň inisi Çagry begiň ogly Alp Arslan göz önünde tutulýar.

\*Şu ýylda Seretan ýyldyzynyň töwereginde uly ýyldyz peýda boldy we onuň önünde we yzynda guýrugy bardy.

\* \* \*

\*Dört yüz elli sekizinji ýylda Abu Hanypanyň gubruna gümmez galdyryldy. Bu waka Sünbüle ýyldyzynyň ahyryna gabat geldi. Ýokarda agzalan bu hadysa barada «Taryhy Antaky» (Antakyýanyň taryhy) diýen kitapda giňişleýin beýan edilýär.

\* \* \*

\*Dört yüz elli dokuzynjy ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Dört yüz altmyşynjy ýylda şaýylaryň fakyhy Abu Japar Tusy dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Palestinada ýer titredi. Şu wakanyň netijesinde Şamnyň birnäçe ýaşayyş ýerlerini deňziň suwy basdy.

\* \* \*

\*Dört yüz altmyş birinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Dört yüz altmyş ikinji ýylda Kaýym Biemrillä Abu Japar Abdylla ibn Kadyr Apbasynyň adyna Halapda hutba aýdyldy.

\*Şu ýylda rumlular Sisiliýany basyp aldylar.

\* \* \*

\*Dört yüz altmyş üçünji, dört yüz altmyş dördünji ýyllarda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Dört yüz altmış başınjı ýylda Täjeddöwle Tutuş Damask hökümdarlygyny öz eline aldy.

\*Şu ýylda sopy Kuşaýry ady bilen tanalan Abu Kasym Abdykerim wepat boldy. Bu sopy özünden soňky nesiller üçin gymmatly ýazgylar goýup gidendir.

\* \* \*

\*Dört yüz altmış altynjy ýylyň Baýram aýynyň ýigrimi üçüne hepdäniň Ruhgüni Mälik şa soltan diýlip yglan edildi.

\*Şu ýylyň Dört tirkeşiginiň dördünjü aýynyň ýigrimi başı günü Bagdat tutuşlygyna suw astynda galdy.

\* \* \*

\*Dört yüz altmış ýedinji ýylda Kaýym Biemrillä Abu Japar Abdylla ibn Kadyr Aphas hem-de Halabyň hökümdary Mahmyt ibn Şibleddöwle dagy wepat boldular.

\* \* \*

\*Dört yüz altmış sekizinji ýylda Nasyr ibn Mahmyt ibn Şibleddöwle öldürildi. Soňra onuň dogany tagta çykarylady.

\* \* \*

\*Dört yüz altmış dokuzynjy ýylda Damask hökümdary Atsyz Müsüre ýöriş edip, ony eýeläp bilmän yzyna dolandy hem-de Iýerusalymy derbi-dagyn etdi. Soňra ol Damask halkyna ýagşylyk etmek maksady bilen olary paç tölemekden boşatdy.

\* \* \*

\*Dört yüz yetmişinji ýylda Täjeddöwle Tutuş Halaby berk gabawda saklady.



\*Şu ýylda Mustazhyr Billä ibn Muktady dünýä indi.

\* \* \*

\*Dört yüz yetmiş birinji ýylda beni munkaz taýpasy Şizary eýeledi.

\* \* \*

\*Dört yüz yetmiş ikinji ýylda Diýarbekriň hökümdary Nasyr ibn Merwan dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Owahadeddin Muhammet ibn Kagky Damasky Damaska dolanyp geldi.

\* \* \*

\*Dört yüz yetmiş üçünji ýylda Şerefeddöwle Halaby eýeledi.

\* \* \*

\*Dört yüz yetmiş dördünji ýylda Muhammet ibn Sabyt Hojandy wepat boldy. Ol ýyldyzlary anyklamakda hemme zady öz içine alýan guraly oýlap tapan adamdyr.

\*Şu ýylda Pahrylmagaly Damaska bardy.

\* \* \*

\*Dört yüz yetmiş başinji ýylda Täjeddöwle Tutuş uly goşuna baş bolup, Antratus we Banyýas şäherlerine ýöriş etdi. Netijede, bu ýörişler Täjeddöwle Tutuşyň peýdasyna tamamlandy.

\* \* \*

\*Dört yüz yetmiş altynjy ýylda Şerefeddöwle Damasky berk gabawa aldy.

\* \* \*

\*Dört yüz yetmiş yedinji ýylda Süleýmen ibn Gutlumyş Antakyýanyň hökümdary boldy. Emir Juýuş bolsa öz wezipesini Müsürde alyp bardy.

\* \* \*

\*Dört yüz yetmiş sekizinji ýylda Aksunkar Kasymeddöwle Halaba hökümdarlyk etdi.

\* \* \*

\*Dört yüz yetmiş dokuzynjy, dört yüz segseninji ýyllarda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Dört yüz segsen birinji ýylda Mälik şa Samarkandy basyp aldy.

\* Şu ýylda Rum hökümdary Nakfur wepat boldy.

\* \* \*

\*Dört yüz segsen ikinji ýylda Halapda beýik minara bina edildi.

\* \* \*

\*Dört yüz segsen üçünji ýylda Beýrut döwleti basylyp alyndy.

\*Şu ýylda Ibn Jehir ady bilen tanalan Pahreddöwle Abu Nasyr Muhammet wepat boldy.

\*Şu ýylda «Halabyň taryhy» diýen işiň ýazary Azymy ady bilen tanalan Abu Abdylla Muhammet dünýä indi.

\* \* \*

\*Dört ýüz segsen dördünji, dört ýüz segsen başınji ýyllarda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*Dört ýüz segsen altynjy ýylda Müeyýideddin Aly ibn Şerefeddöwle Mosula bardy hem-de ol ýerde Täjeddöwle Tutuşyň adyna hutba aýdyldy.

\* \* \*

\*Dört ýüz segsen ýedinji ýylda Mälik Ryzwan Halaba hökümdar boldy.

\*Şu ýylda Mälik Dukak Damaska bardy.

\*Şu ýylda Mustansyr Billä Abu Temim Magad ibn Mansur ibn Häkim wepat boldy. Soňra onuň ogly Mustagly Abu Kasym Ahmet ibn Mugadda tagta çykdy.

\*Şu ýylda ysmaýyllylaryň hökümdary Abu Tyraz Isgenderiýa gaçyp gitdi.

\*Şu ýylda Abu Ýusup Kazwyny Mugtazyly wepat boldy. Ol Gurhanyň ýedi ýüz jiltlik tefsiriniň ýazarydyr.

\* \* \*

\*Dört ýüz segsen sekizinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Dört ýüz segsen dokuzynjy ýylda pereňliler ýurtdan çykyp gitdi. Bu waka Sünbüle we Mizan ýyldyzlarynyň dogan wagtyna gabat geldi.

\*Şu ýylda Diýarbekriň hökümdary Mansur ibn Nasyr ibn Merwan dünýäden ötdi. Onuň üstüne oý ýykylypdy.

\* \* \*

\*Dört yüz togsanynjy ýylda Kawameddöwle uly ýygyna baş bolup, aýgytly ýöriş edeninden soňra, Rahabany eýeledi.

\*Şu ýylda pereňliler Antakyýa we Sümeýsat şäherlerini basyp aldylar.

\*Şu ýylda Emir Juýuş Damasky basyp aldy.

\*Şu ýylda Emir ibn Mustagly dünýä indi.

\* \* \*

\*Dört yüz togsan birinji ýylda pereňliler Roha, Hadaf, Maragş we Keýsun şäherlerine hökümdarlyk etdiler.

\* \* \*

\*Dört yüz togsan ikinji ýylda Kudsdaky pereňliler Allanyň gazabyna duçar bolup, olaryň işleri ugruna bolmady. Mosulda Täjeddöwle Tutuşyň adyna hutba aýtdyrylmagy bolsa, pereňlileriň has hem şowsuzlyga sezewar bolmagyna alyp geldi.

\* \* \*

\*Dört yüz togsan üçünji ýylda Amydeddöwle ibn Jüheýr hem-de tebib Ibn Jazla dagy wepat boldular.

\* \* \*

\*Dört yüz togsan dördünji ýylda Jezirede Börkiýarygyň adyna hutba aýdyldy.

\*Şu ýylda Bagdatda «Risaýyly Yhwany Safa» kitaby ýakyl-dy.

\*Şu ýylda Bagdatdaky baş sopuçylyk kazyýetiniň birleşiginde ysmaýyllylaryň köp sanlysy öldürildi.

\* \* \*

\*Dört yüz togsan başınjy ýylda Tikritde buthana bina edildi.

\*Şu ýylda Müsüriň hökümdary Mustagly Abu Kasym Ahmet ibn Mugadda wepat boldy.

\* \* \*

\*Dört ýüz togsan altynjy ýylda Mälik Dukak dünýäden ötdi.

\*Şu ýylyň Dört tirkeşiginiň dördünji aýynyň on ýedisine günbatarda ak ýyldyz dogdy. Onuň gündogara uzalyp gidýän guýrugy bardy.

\* \* \*

\*Dört ýüz togsan ýedinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Dört ýüz togsan sekizinji ýylyň ahyry Jedi ýyldyzynyň dogan wagtyna gabat geldi.

\* \* \*

\*Dört ýüz togsan dokuzynjy ýylda Mälik Ryzwanyň ýolbaşçylyk etmeginde Afamyýa şäheri eýelendi.

\*Şu ýylda Günbataryň hökümdary Ýusup ibn Taşfyn wepat boldy.

\*Şu ýylda atabeg Tugtegin gaýduwsyz hereket edip, Selhet we Basra şäherlerini eýeledi.

\* \* \*

\*Bäş ýüzünji ýylda Şährizuruň we onuň töwerekleriniň hökümdary Şulul Surhap ibn Bedr ibn Melhelil wepat boldy.

\*Şu ýylda soltan Şazar galasyny eýelemek bilen onuň hökümdaryny öldürdi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz biriji ýylda Ýynal serkerde Banyýas hökümdarlygyny öz eline aldy.

\* \* \*

\*Bäş ýüz ikinji ýylda Mosul hökümdarlygy Möwdudyň ygtyýaryna berildi.

\*Şu ýylda pereňliler Trablusa hökümdarlyk etdiler.

\*Şu ýylda Ibn Hazan ady bilen tanalan kätip Abu Pawarys Hüseyin ibn Aly ibn Hüseyin dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz üçünji ýylda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*Bäş ýüz dördünji ýylda pereňliler Seyda, Zerdena we Sah şäherlerini basyp aldylar.

\* \* \*

\*Bäş ýüz başınji ýylda Süleýman Nejemi Balysda aradan çykdy.

\* \* \*

\*Bäş ýüz altynjy ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Bäş ýüz ýedinji ýylda Mälik Ryzwan aradan çykdy.

\*Şu ýylda Möwdut Damaskyň metjidinde öldürildi.

\*Şu ýylda atabeg Tugtegin Sur şäherini müsürlileriň elinden aldy.

\*Şu ýylda Täjeddöwle Ahras ibn Mälik Ryzwan Halaba hökümdarlyk etdi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz sekizinji ýylda Asarypda we onuň töwereklerinde ýer titredi.

\*Şu ýylda Sümeýsatda we Margaşda gün tutuldy.

\* \* \*

\*Bäş ýüz dokuzynjy ýylda Bursuky Hama şäherini basyp aldy.

\* \* \*

\*Bäş ýüz onunjy ýylda Kämil ibn Munkaz öldürildi.

\*Şu ýylda Nyzamyýa medresesinde ýangyn boldy.

\*Şu ýylda Genjäniň hökümdary Ahmet II wepat boldy.

\* \* \*

\*Bäş ýüz on birinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Bäş ýüz on ikinji ýylda Nejmeddin Ilgazy Halabyň hökümdarlygyna belenildi.

\*Şu ýylda pereňliler Agzaz şäherini basyp aldylar.

\*Şu ýylda Mustazhyr Billä ibn Muktady we Müsterşit Billä ibn Mustazhyr dagy wepat boldular.

\* \* \*

\*Bäş ýüz on üçünji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Bäş ýüz on dördünji ýylda atabeg Tugtegin uly işler alyp baranyndan soňra, Tedmür we Şakyp şäherlerini basyp aldy.

\*Şu ýylda Nejmeddin Ilgazy Belat diýen ýerde pereňlileri derbi-dagyn etdi. Soňra ol Antakyýanyň hökümdary Rojary ýesir almak bilen bir hatarda Zerdena şäherini hem eýeledi.

\*Şu ýylda ysmaýyllylar Halapdaky galany gaýtaryp bermegi Nejmeddinden talap etdiler. Şol wagt ol galanyň içi ýaşajydan doludy. Soňra Nejmeddin ysmaýyllylar bilen ylalaşmaklary barada gala serkerdelerine hat iberdi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz on başınji ýylda baş goşunbaşy Afzal öldürildi hem-de kazy Ymadeddin wepat boldy.

\*Şu ýylda Towpyk Mühendis hem Damaskda dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Saffak Hasyt Bagdatda aradan çykdy.

\*Şu ýylda belli makamatlaryň<sup>1</sup> ýazary Abu Muhammet Kasym Haryry dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz on altynjy ýylda Hazaryň hökümdary bilen Tiflisiň hökümdary ýurtdan çykyp gitdiler. Olaryň nesilleri tä Jeleladdin ibn Muhammet Horezmşanyň hökümdarlyk eden döwri bolan alty ýüz ýigirmi üçünji ýyla çenli döwletde baştutanlyk etdiler.

\* \* \*

\*Bäş ýüz on ýedinji ýylda Hazar hökümdary wepat boldy. Ol yslam dininiň giň gerime eýe bolmagy üçin uly goşant go-

---

<sup>1</sup> Makamat— goşgy düzülişiniň bir görnüşi.



şupdy. Şeýle hem onuň garaýyşlary gadymy alymlaryň pikirleri bilen gabat gelýärdi.

\* \* \*

\*Bäş yüz on sekizinji ýylda Bursuky Halaba hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda Resap we Japar galalarynyň ýerleşen ýerlerinde güýçli tupan turdy.

\*Şu ýylda pereňliler Sur şäherini eýelediler we Manbaçyň hökümdaryny ýesir aldylar.

\*Şu ýylda ysmaýyllylaryň hökümdary Hasan ibn Sabbah wepat boldy.

\* \* \*

\*Bäş yüz on dokuzynjy ýylda Hazaryň hökümdary Düweýn şäherini basyp aldy. Onuň ol ýerde öldüren adamlaryny sanamak hem mümkin bolmady.

\*Şu ýylda Nasyreddöwle ibn Tarhan Şeýbany Halapda wepat boldy. Ol Damaskda doglupdy. Nasyreddöwle ibn Tarhan Şeýbany Halabyň Hylla diýen ýerine çagyrylan wagty öldürilipdi.

\* \* \*

\*Bäş yüz ýigriminji ýylyň ahyrynda Ibn Tümrät Bagdada paç talap edip bardy.

\* \* \*

\*Bäş yüz ýigrimi birinji ýylda atabeg Şehit Ymadeddin Zeňni Mosula bardy. Şol wagt Halypa Müsürdäki Abdylmejrit Hapyzyň ýanyna gitdi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz ýigrimi ikinji ýylda atabeg Şehit Ymadeddin Zeňni Halaba bardy.

\*Şu ýylda Ibn Tümet Jebel şäherine hökümdarlyk etdi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz ýigrimi üçünji ýylda wezir Ibn Muzdagany bilen köp sanly ysmaýylly halky Damaskda öldürildi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz ýigrimi dördünji ýylda ysmaýyllylara degişli şäher bolan Alamutda soltan Mahmydyň adyna hutba aýdyldy.

\*Şu ýylda Antakyýanyň hökümdary Ibn Behment öldürildi. Şol döwürde Bagdadyň daşynda ýerleşen soltanyň howlusy berk gözegçilige alyndy.

\* \* \*

\*Bäş ýüz ýigrimi bäşinji ýylda Täjilmülk Böri ibn Tugtegin Damask galasynda öldürildi. Soňra onuň ogly Şemsilmülk Ysmaýyl hökümdar boldy.

\*Şu ýylda Nasreddin ibn Owşar ibn Ýusup ibn Piruz Damaskyň Meýdan diýen ýerinde öldürildi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz ýigrimi altynjy ýylyň Oraz aýynyň on birine atabeg Şehit Ymadeddin Zeňni Mosula bardy hem-de şol ýylyň Boş aýynyň onuna ol ýerden dolanyp geldi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz ýigrimi ýedinji ýylda Müsterşit Mosula bardy.

\* \* \*

\*Bäş ýüz ýigrimi sekizinji ýylda Ibn Tümrät wepat boldy.

\*Şu ýylda Abdylmömin ibn Aly diýen serkerde peýda boldy.

\*Şu ýylda Abu Aly Hasan ibn Ybraýym Paryky Şyh ibn Ustrun dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz ýigrimi dokuzynjy ýylda Ýusup ibn Eýýup dünýä indi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz otuzynjy ýylda Müsterşit Billä ibn Mustazhyr bilen soltan Mesgudyň arasynda söweş boldy. Şol söweşde Müsterşit Billä ibn Mustazhyr ýesir düşdi we ölüme höküm edildi.

\*Şu ýylda Reşit ibn Müsterşidiň adyna hutba aýdyldy. Soňra Seyfeddöwle Dübeýs ibn Mezidiniň öldürilmeginiň netijesinde Boş aýynyň on ýedisinde Muktafa hökümdar edip belledildi.

\*Şu ýylyň ahyrynda Reşit ibn Müsterşit abraýdan düşen halda Mosula geldi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz otuz birinji ýylda beni sopy taýpasy Damask hökümdarlygyny eýeledi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz otuz ikinji ýylda Reşit ibn Müsterşit öldürildi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz otuz üçünji ýylda Halapda ýer titredi.

\*Şu ýylda Rumuň hökümdary Şama bardy.

\*Şu ýylda Zyýaeddin Jagra bolsa Damaskdan çykyp gitdi. Soňra Şyhabeddiniň öldürilmegi bilen Jelaledin ibn Täjilmülk hökümdar boldy.

\*Şu ýylda rumlular Byzaga şäherini eýelediler we baş mün adamy ýesir alyp, olary Asarypdaky garyma saldylar. Olar bu ýesirlere iýmit üçin az-owlak otdan başga hiç zat bermediler. Şu wakadan köp wagt geçmänkä Rum hökümdary Şizar şäherini eýelemek üçin ýola düşdi we Kadmyn diýen ýere baryp düşledi. Şol wagt Seýfeddin Suwar ibn Idkin rumlularyň eline düşen ýesirleri Boşatmak üçin Halapdan çykyp gitdi we akylly-başly hereket etmek bilen öz göz önünde tutan işini amala aşyrmagy başardy.

\* \* \*

\*Bäş yüz otuz dördünji ýylda Zeýdi kömek sorap, soltana ýüz tutdy.

\* Şu ýylda Jemalledin ibn Täjilmülk wepat boldy. Soňra onuň ogly hökümdar belenildi.

\*Şu ýylda baş kazy Şerefelyslam Ysmaýyl Abu Magaly wepat boldy.

\* \* \*

\*Bäş yüz otuz başınji ýylda Genjäniň hökümdary Garasunkar dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda atabeg Şehit Ymadeddin Zeňni Baalbegi basyp aldy. Ol ilkibaşda galanyň ilatyna erkinlik berse-de, soňra ol ýerdäki adamlardan köp sanlysyny haça çüýledi. Süteme seze-war edilen adamlaryň sany üç yüze ýetdi. Şondan soňra atabeg Zeňni ýigrimi mün goşuny bilen Damaska bardy.

\*Şu ýylda öz döwrüniň meşhur pelsepeçisi Bimarystan diýen ýeriň kazysy şahyr Ibn Gylyç dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Seýfeddin Suwar pereňlileriň üstüne şowly ýöriş etdi we olary derbi-dagyn etmek bilen Antakyýadaky täze gurlan köprüni hem ýumurdy.

\* \* \*

\*Bäş yüz otuz altynjy ýylda Amydyň hökümdary Ildi ibn Ybraýym wepat boldy. Soňra Müeýýit ibn Nisan weziriň wezipesini dolandyrdy.

\*Şu ýylda Mahmyt ibn Ildi Şemsilmülk hem Amyt şäheriniň köşgünde ýokary derejä ýetdi.

\* \* \*

\*Bäş yüz otuz ýedinji ýylda Rum hökümdary Saýyt şäherinde wepat boldy. Şol wagt onuň ýanynda ogly Kermenwil hem bardy. Soňra onuň ogluny sekiz günň dowamynda Konstantinopola eltdiler we kakasynyň ýerine hökümdar bellediler.

\*Şu ýylda Seýfeddin Suwar ibn Idkin dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bäş yüz otuz dokuzynjy ýylyň Dört tirkeşiginiň dördünji aýynyň ýigrimi bäşi güni Roha şäheri basylyp alyndy.

\*Şu ýylyň Boş aýynyň ýigrimisine Zeýneddin Aly Kiçi Mosula bardy.

\*Şu ýylda Taşfyn ibn Aly ibn Taşfyn hem wepat boldy.

\*Şu ýylda Dawut ibn Sukman Rükneddöwle wepat boldy. Soňra Kifa galasyna onuň ogly Pahreddin Gara Arslan hökümdar bellenildi.

\* \* \*

\*Bäş yüz kyrkynjy ýylda pereňliler Bagras diýen ýerde Nurreddin Mahmyt ibn Zeňniniň (goý, Alla oňa rahmet etsin!) goşuny derbi-dagyn etdiler.

\* \* \*

\*Bäş ýüz kyrk birinji ýylda atabeg Şehit Ymadeddin Zeňni Japar galasynda öldürildi. Soňra onuň ogly Seyfeddin Mosula hökümdarlyk etdi. Sahylykda we parasatlylykda halkyň arasyn-da özüni tanadan Jeleddin Muhammet ibn Aly Ysphyhany onuň weziri boldy.

\*Şu ýylda Nureddin Mahmyt ibn Zeňni ibn Aksunkar Halaba hökümdarlyk etdi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz kyrk ikinji ýylda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*Bäş ýüz kyrk üçünji ýylda Almanyýanyň hökümdary Damaska bardy.

\*Şu ýylda Nureddin Mahmyt ibn Zeňni ibn Aksunkar Anyp galasyndaky pereňli esgerleri gyrgyna berdi we Antakyýanyň hökümdary Ebernesi öldürdi. Soňra ol bu hökümdaryň kellesini we onuň ähli altyn-kümşüni Müstenjit Billä Ýusup ibn Müktefi gowşurmak üçin iberdi.

\*Şu ýylda Almanyýanyň hökümdary Damaska baranynda, ol gussaly halda yzyna dolanmaly boldy. Onuň aşagynda Injil goýup, eline hem haç tutdurmak bilen eşege ters mündürip goýberdiler we onuň atlylaryndan az sanlysyny hem yzyna goşup goýberdiler. Adamlar bolsa olaryň Damask hökümdarlygyna bäsdeşlik edendigi barada aýtdylar. Şu pursatdan köp wagat geçmezden Damask emirlerinden Ibn Durusy bilen Ibn Humarawynyň gatnaşmagynda Almanyýa hökümdary we onuň ýanynda bar bolan esgerleriniň ählisi öldürildi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz kyrk dördünji ýylda Täjeddöwle Garawaş ibn Şerefeddöwle, Hapyz Dinillä Abdylmejrit we halypa Zapar Abu Mansur Ysmaýyl dagy wepat boldy.

\*Şu ýylda Ymadeddin Gazy dünýäden ötdi. Soňra onuň dogany Kutbeddin Möwdut hökümdar belenildi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz kyrk başınji, baş ýüz kyrk altynjy ýyllarda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*Bäş ýüz kyrk ýedinji ýylda Apbas ibn Abulfutuh ibn Ýahýa Sanhajy Bagdatda wepat boldy.

\*Şu ýylda Abbady Wagyz Muzaffar ibn Erdeşir wepat boldy.

\*Şu ýylda Abdylmömin Günbatardaky Beni Hammat welaýatyna ýolbaşçylyk etdi. Şol wagt Jarrat Mosuldan Damaska baryp, ol ýerde ýedi ýyl bolanyndan soňra, Jezirä we Diýarbekre gitmäge taýýarlyk gördi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz kyrk sekizinji ýylda Husameddin Demirdaş dünýäden ötdi. Soňra pereňliler Askalan şäherini basyp aldylar.

\*Beýik hökümdar Zeýneddöwle Haýdar ibn Aly ibn Sopy hem şu ýylda Damaskda öldürildi. Onuň ogullaryndan Baalbegiň hökümdary Ata ibn Aly hem şu ýylda öldürildi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz kyrk dokuzynjy ýylda Mahmyt ibn Zeňni (goý, Alla oňa rahmet etsin!) Damasky basyp aldy.

\*Şu ýylda Bagdatdaky halypanyň köşgüne ýyldyrymdan ot düşdi.

\*Şu ýylda Zapar Abu Mansur Ysmaýylyň öldürilmegi bilen Paýyz Abu Kasym Isa hökümdar belenildi.

\*Şu ýylda Sisiliýadan gelen köp sanly gämili goşun Tellis şäherini derbi-dagyn etdiler.

\*Şu ýylda Damaskyň hökümdary Müeyýideddin ibn Sopy dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Baş ýüz ellinji ýylda soltan Muhammet şa bilen Zeýneddin Aly Kiçi Bagdady gabawa almak barada öz aralarynda ylalaşyk baglaşdylar.

\* \* \*

\*Baş ýüz elli birinji ýylyň Aşyr aýynyň on başi günü Bagdatda Süleýman şanyň adyna hutba aýdyldy.

\*Şu ýylda Ibn Nisan hem Amytda wepat boldy. Soňra onuň ogly Abu Kasym Aly Jemaleddöwle hökümdar belenildi.

\* \* \*

\*Baş ýüz elli ikinji ýylda Aly Kiçi Aly Süleýman şa Derbent şäherinde Ibn Karablyny tussag etdi. Soňra ol Muhammet şa bilen goşun birikdirip, Bagdadyň gabawyna dolanyp geldi. Olar şäheriň gabawyny berk gysdylar.

\*Şu ýylda Hamada we Şizarda ýer titredi.

\*Şeýle hem şu ýylda oguz memluklar Huzystany gabawa almak bilen ony eýelediler we Soltan Sanjary ýesir aldylar. Netijede, Soltan olaryň elinde<sup>1</sup> wepat boldy. Şol wagt olar Sol-

---

<sup>1</sup> Bu ýerde maglumat gysgaça alnypdyr. Hakykatda Soltan Sanjar oguzlaryň eline ýesir düşeninden soň ilki halas bolýar we soňra ölýär.



tan Sanjaryň ýaranlaryndan biri bolan Aly Muhammet hany hem tussag etdiler. Şu wakalardan soňra Soltan Sanjaryň adyna hutba aýtmaklyk bes edildi.

\*Şu ýylda Abdylmömin Mätiýe diýen ýeri basyp aldy.

\*Şu ýylda Paýyz Abu Kasym Isa wepat boldy. Soňra Azud Lidinillä tagta çykdy.

\* \* \*

\*Bäş yüz elli üçünji ýylda şahyr Ibn Münir Abu Hüseyin Ahmet we Ibn Kaýsarany Abu Abdylla Muhammet dagy wepat boldy.

\*Şu ýylda oguz memluklar ilki Horasany eýelediler. Soňra olar Merwi derbi-dagyn etmek bilen Soltan Sanjaryň ygtyýarynda bolan ähli hazynasyny bermeklerini talap etdiler.

\*Şu ýylda Yspyhanyň hökümdary bolan meşhur serkerde Sadreddin Abdyllyatyp ibn Hojandy wepat boldy.

\* \* \*

\*Bäş yüz elli dördünji ýylda Şerefeddin ibn Syddyk dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bäş yüz elli başınji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Bäş yüz elli altynjy ýylda Müktefi Liemrillä ibn Mustazhyr dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Bagdat suw astynda galdy. Soňra Rahaba şäherine hem suw gelip, ol ýerdäki ähli ymaratlar ýykyldy.

\*Şu ýylda Mälik Müstenjit göz önünde tutan işlerini amala aşyrmak üçin Hazar hökümdarynyň Ran we Genje şäherlerine

barmagyny talap edip, oňa hat ibermek barada öz weziri Aw-neddin ibn Hubaýra emr etdi. Genje Hazar hökümdarynyň hut özüniň mülk ýerleridi. Soňra Hazar hökümdary Düweýn şäherine baryp, ony güýç bilen basyp aldy we şäheriň ilatyndan köp sanly musulmanlary öldürdi hem-de öz ýurduna dolanyp bardy.

\* \* \*

\*Bäş yüz elli ýedinji ýylda Zergam Müsür şäherlerini basyp aldy we Şawar weziri Şama ugratdy.

\*Şu ýylda Malatýa hökümdary Zünun we Siwasyň hökümdary Bagybes dagy wepat boldular.

\* \* \*

\*Bäş yüz elli sekizinji ýylda Zergam Müsür emirlerini ýanyna çagyrdy. Soňra Müsür emirleri onuň ýanynda häzir bolan pursatynda Zergam olaryň öz ýanyna ýeke-ýekeden girmekleri barada buýruk berdi. Ol ilki emirleri wezipesinden Boşatjakdygy barada haýbat atdy hem-de tä kyrk sany emiriň ählisini hem öldürýänçä olary ýeke-ýekeden çagyryp, kellelerini çapdy. Şu wakadan soňra Zergam olaryň howlularyny dargatdy we aýallarynyň namysyna degdi.

\* \* \*

\*Bäş yüz elli dokuzynjy ýylda Esededdin Şirkuh Şam esgerleri bilen Müsüre ugrady. Ol esgerlere Şawar ýolbaşçylyk etdi. Şol wagt ol ýere Mälik Adyl Nureddin Mahmyt ibn Zeňni ibn Aksunkar (goý, Alla oňa rahmet etsin!) soltanlyk edýärdi. Ol Müsüre hökümdarlyk etmek bilen bir hatarda Esededdin Şirkuhnyň hem ýakyn egindeşleriniň biridi. Soňra olar Zergamy öldürdiler. Şawar bolsa Esededdin Şirkuha dönüklük edip gitdi we pereňlilere onuň alyp baryan ähli işleri barada habar berýän mazmundaky haty iberdi. Pereňlileriň hökümdary bolsa, uly

goşuna baş bolup, ol ýere geldi. Netijede, Esededdin Şirkuh olardan gaçyp, Balbys şäherine bardy. Pereňliler bolsa, ol şäheri alty aý gabawda sakladylar. Bu gabawyň netijesinde şol ýerde Seýfeddin ibn Bozan Müjahideddin öldürildi.

\*Şu ýylda pereňliler kürtleriň galasynyň golaýyndaky Kebs diýen ýerde Mälik Adyl Nureddin Mahmyt ibn Zeňni ibn Aksunkardan üstün çykdylar we ol ýerde emir Eziz ibn Haýdar öldürildi. Şu wakadan köp wagt geçmänkä Mälik Adyl Nureddin Mahmyt ibn Zeňni ibn Aksunkar güýçli söweş taýýarlygyny göreninden soňra pereňlilerden ar almagy başardy.

\*Şu ýylda ýokarda ýatlanylýp geçilen Mosulyň weziri Jemaleddin Muhammet ibn Aly Yspyhany (goý, Alla oňa rehmet etsin!) wepat boldy we onuň tabydyňy Mekgä äkitdiler.

\*Şu ýylda Ibn Hubaýr Awneddin dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Nureddin Banyýasy we Harymy pereňlileriň elinden basyp aldy. Nureddin Harym şäherini pereňlilerden alan pursatynda, duşman goşunyndan ýigrimi müň adamy öldürdi we örän köp adamy ýesir aldy. Şeýle-de, ol Antakyýanyň hökümdary Ebernesi we onuň köp sanly serkerdelerini ýesir aldy.

\* \* \*

Bäş yüz altmyşynjy ýylyň baharynda Jedi ýylдыzy dogup, Zuhäl (Saturn), Müşteri (Ýupiter) we Myrryh (Mars) planetalary bir çyzyga düzüldiler.

\*Şu ýylda ysmaýyllylar mezheplerini üýtgetmek bilen şerap içdiler we namaz okamalaryny taşlap, Oraza aýynda agyzlaryny beklemediler. Şondan soň, Allatagalanyň gargysyna sezewar bolan bu taýpanyň işi ugruna bolmady.

\* \* \*

\*Bäş ýüz altmyş birinji ýylda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*Bäş ýüz altmyş ikinji ýylda pereňliler Müsür diýarlaryna ýöriş edip, Kairi gabawa aldylar. Müsür halky Esededdin Şirkuhdan özlerine kömek bermegi barada talap etdiler. Netijede, Şam esgerleriniň ýardam etmegi bilen pereňliler ol ýerden kowlup çykaryldy. Şol söweşde Wezir Şawar öldürildi. Şu wakadan soňra Esededdin Şirkuh Müsür diýarynda weziriň wezipesini dolandyrdy. Ol bu wezipä belleneninden elli baş gün geçeninden soňra wepat boldy. Soňra Müsüre soltan Mälik Nasyr Salaheddin Ýusup ibn Eýýup (goý, Alla oňa rehmet etsin!) hökümdarlyk etdi. Bu waka Azud Lidinilläniň halypalyk edýän döwrüne gabat geldi.

\*Şu ýylda Müsürdäki sudanlylar derbi-dagyn edilip, olaryň köp sanlysy öldürildi. Şu wakadan soňra aman galan sudanlylar Kairden çykyp gitdiler.

\* \* \*

\*Bäş ýüz altmyş üçünji ýylda pereňliler Dymýat şäheriniň töweregindäki gury we deňiz ýollarynyň ählisini gabawa aldylar. Şol wagt Zeýneddin Aly Kiçi gaharly ýagdaýda Mosuldan çykyp gitdi we Erbile bardy. Ol Erbile baranynda, agyr syrkawlady hem-de bir ýyldan soňra wepat boldy.

\* \* \*

\*Bäş ýüz altmyş dördünji ýylyň Magtymguly aýynda Erbilde güýçli ýel turup, howa bulutlaşdy. Şol wagt asmanda uly-uly gara bulutlar peýda boldy we olar ýere ýakyn geldiler. Soňra ol bulutlar ýokary galdy. Hakykatda ozal bular ýaly uly bulutly, ümürli howa görülmändi. Soňra güýçli ýel olary Gen-

jäniň çäklerindäki Urmyýa deňzine tarap alyp gitdi we bulutlar şol ýerde ýitip ýok boldy.

\* \* \*

\*Bäş ýüz altmyş başinji ýylyň Baýram aýynyň onuna hepdäniň Başgüni Halapda we Baalbekde güýçli ýertitre boldy. Şonuň netijesinde, bu şäherler weýran boldy we örän köp adam kesek astynda galdy. Lubnan dagynyň jaýrylyp, Balbege tarap süýşmegi bilen ýerde uly jaýryk peýda boldy. Ol jaýrylan ýeriň bir tarapyndan beýleki tarapyna gitjek bolsaň, birnäçe günlük ýol bardy. Şu ýylda köp sanly ýertitremeler bolup, ol dürli wagtda bir gije-gündiziň dowamynda ýigrimi gezek gaýtalanýan wagty hem boldy. Şol wagt diňe Halabyň ýaşajylarynyň kesek astynda galany hasaplanyp görlende, ol elli müň iki ýüz adamdan geçdi. Şol döwürde heläkçilik çeken ýerlere kömege ýetişmek üçin Müsüriň welaýatlaryndan we Dymýatdan Sudana çenli ähli ýerlerde azan aýdylmak bes edildi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz altmyş altynjy ýylda Salaheddin Ýusup ibn Eýýup Kaire hemaýat edip başlady.

\*Şu ýylda Hazar hökümdary peýda bolup, Düweýn şäherini we onuň töwereklerini gabawa aldy we ol ýeri basyp alanyndan soňra, otuz müňden gowrak musulmanlary öldürdi.

\*Şu ýylda Müstenjit Billä Ýusup ibn Müktefi wepat boldy. Ondan soňra Ymam Mustazy Biemrillä Abu Muhammet Hasan ibn Ýusup tagta çykdy.

\* \* \*

\*Bäş ýüz altmyş ýedinji ýylda Müsürde Azud Lidinillänyň adyna hutba aýtmaklyk bes edildi we ol ýerde beni apbas taý-

pasyndan bolan Mustazy Biemrillä Abu Muhammet Hasan ibn Ýusubyň adyna hutba aýdylyp başlanyldy. Şunlukda, Müsür halypalarynyň iň soňkusy Azud Lidinillä wepat bolanyndan soňra, olaryň döwleti syndy. Salaheddin olaryň köşklerini eýelemek bilen ýurtdaky ähli hazynalary özüne olja edip aldy. Ol ýurtdaky halkyň we patymylaryň köp sanlysyny ýesir aldy. Netijede, Salaheddin müsürlileriň köp sanlysyny haça çüýledi. Haça çüýlenen adamlaryň arasynda baş kazy Uwaýrys, Şirmad-dagy, şahyr Ymar Ýemeni, Şerip Jalys we kazy Zyýaeddin ibn Kämil dagy hem bardy.

\*Şu ýylda gün tutulyp, howa garaldy we gündiziň günortany asmanda ýyldyzlar peýda boldy.

\* \* \*

\*Bäş yüz altmyş sekizinji ýylda Şemseddöwle Turan şa ibn Eýýup Ybraýym erjellik bilen, Nubyýa şäherini basyp aldy.

\*Şu ýylda Barka, Senteri we Jebelnufus diýen ýerler Garaguş Muzaffaryň ýolbaşçylyk etmeginde Şam esgerleri tarapyndan basylyp alyndy. Bu ýörişe ýolbaşçylyk eden serkerde Salaheddiniň doganyňyň ogludyr.

\*Şu ýylda Kafsa şäheri hem Ybraýym Sylahdaryň elinden güýç bilen alyndy. Bu ýörişde serkerde Kalýany bilen Melih ibn Lawunyň arasynda uly söweş boldy. Bu söweşde serkerde Kelman ýeňlişe sezewar boldy we onuň köp sanly goşuny ýesir düşdi.

\* \* \*

\*Bäş yüz altmyş dokuzynjy ýylda Nejmeddin Eýýup Abu Salaheddin hem-de Nureddin Mahmyt ibn Zeňni (goý, Alla oňa rehmet etsin!) dagy wepat boldular.

\*Şu ýylda Şemseddöwläniň baştutanlyk etmeginde Şam esgerleri tarapyndan Ýemen basylyp alyndy hem-de ol ýurtda-

ky halypa ýesir alyndy. Şol wagt Ýemene Abdynnaby ibn Aly ibn Mäti halypalyk edýärdi.

\*Şu ýylda Pahreddin Dawut dünýäden ötdi. Soňra onuň ogly Nureddin hökümdar belenildi.

\*Şu ýylda Damask obalarynyň birinde Nubuwa diýlip atlandyrylan bir serkerde peýda boldy. Ol öz töweregine köp sanly adamlary jemledi. Damaskyň esgerlerinden hem köp sanlysy olara goşuldy. Salaheddin öz ilçisini onuň bilen gepleşik geçirmek üçin iberdi. Olaryň arasynda fakyh Ibn Damaskynyň hem iki sany ogly bardy. Uly güýje eýe bolup başlan bu goşun Halap şäherlerinden biri bolan Kaşgarbent diýen şähre baranynda, olaryň goşunbaşysy Kümüştegin tarapyndan öldürildi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz ýetmişinji ýylda Salaheddin Ýusup ibn Eýýup ýurtdan çykyp gitdi. Soňra ol Damaska we Şamyň köp bölegine hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda Sagyt şäheriniň ilaty Salaheddin Ýusup ibn Eýýubyň alyp barýan işlerine garşy çykdylar. Soňra Mälik Adyl ibn Eýýup aýaga galyp, Tut diýip atlandyrylan Sagyt şäheriniň hökümdaryny we onuň ähli ýaranlaryny öldürdi.

\*Şu ýylda Sisiliýa adasyndan köp sanly gämi ýola düşdi we Isgenderiýäni gabawa aldy. Netijede, musulmanlar olary derbidagyn etdiler we ýörişe gelen duşmanlaryň az sanlysyndan başgasyna gaçyp gutulmak başartmady. Şeýle-de şu söweşde Ibn Besarun öldürildi.

\*Şu ýylda Halabyň hökümdary Abulpazl ibn Haşşap öz göz önünde tutan maksatlaryny amala aşyrmak üçin aýaga galyp başlady we Aşyr aýynyň başynda gala baryp, ol ýere Halabyň ähli halkyny jemledi. Soňra adamlar galadan dargamak bilen Abulpazl ibn Haşşabyň ýeke özüni goýup gitdiler. Mälik Salyh

Ysmaýyl ibn Nureddin Mahmyt, ony ýesir almak bilen galada öldürdi.

\*Şu ýylda Ýemeniň hökümdary Abdynnebi ibn Aly ibn Mäti haça çüýlendi.

\*Şu ýylda Nyşapuryň hökümdary Müeýýit Horasandan çykyp, Tabarystana bardy. Soňra ol ýörişini dowam etdirip, Gürgen, Astarabat, Malşa, Mizwan şäherlerini eýeledi hem-de Mälik Şawaryň şäherini gyrgyna berdi. Nyşapur hökümdarynyň başda durmagyndaky bu uly ýörişleriň netijesinde örän köp adam öldürildi. Şondan soňra Müeýýit Tabarystana gelip, onuň hökümdaryny öldürdi we şäher hazynasyny özüne olja edindi. Şol gününň özünde hem Mueýýit Hasan ibn Rüstem ibn Alynyň eline ýesir düşdi.

\* \* \*

\*Bäş yüz yetmiş birinji ýylda gün tutulmagy bilen gündiziň günortany ýyldyzlar peýda boldy.

\*Şu ýylda Adan şäheriniň hökümdary Ýasyr ibn Bilal wepat bolanyndan soňra, Şemseddöwle Turan şa ibn Eýýup Ýemenden çykyp, Şama bardy.

\*Şu ýylda Emir Hajy Mekgedäki Abu Kubaýsyň galasyny derbi-dagyn etdi.

\*Şu ýylda ysmaýyllylar Salaheddin Ýusup ibn Eýýup Soltan Mälik Nasyry yzarlap gitmek bilen Agzaz şäheriniň daşyny gabawa aldylar. Şeýle-de bolsa, Allanyň ýardam etmegi bilen Salaheddine bu howpdan gaçyp gutulmak başarytdy.

\*Şu ýylda Seýfeddin Gazy ibn Möwdut Kutbeddin şowsuzlyga sezewar boldy. Soltan Mälik Nasyr Salaheddin Ýusup ibn Eýýup ony ikinji gezek ýeňlişe duçar etdi. Netijede, Seýfeddin Gazynyň goşuny uly ýitgi çekdi.

\*Şu ýylda Müeýýit uly goşun toplamak bilen Horezmi gabawa almak üçin Horasandan çykyp, ýola düşdi. Ol çöllük ýol



bilen Horezmiň ýokarky çägene geleninde, onuň goşunlary i er  aly suw g zlemek   in d rli  ere dargadylar.  ol wagt Mue  yidi  go unlary Horezmi  esgerlerine gabat gelip, olary  ara-synda uly s we  boldy. Bu s we de Horezm go unlary  e i  gazanyp, M    yidi   d rdiler we onu  esgerlerinden      z t weregini  esir aldylar. So ra olar M    yidi  kellesini na zany  ujuna s nj p, Horezmi  i inde a ladylar.

\* u  ylda Nejmeddin ibn Husameddin ibn Gazy ibn Artyk wepat boldy we onu  ogly Kutbeddin tagta  ykdy.

\* \* \*

\*B     z  etmi  i inji  ylda Damasky  kazysy Kemaleddin ibn   hrizory, soltany  esasy atabegi we soltan Togrul ibn Mesgut dagy wepat boldular.

\* u  ylda ysma yllylar  yhabeddin Abu Salyh ibn Ajamy-ny Halaby   erepi metjidini  agzynda juma namazyndan so ra   d rdiler.

\* \* \*

\*B     z  etmi     nji  ylda gypjak   herlerinde g   li  el turdy we ol Sanjar, Tiflis, Ba lakan, Hemedan we Ysphyhan   herlere gelip  etdi. Bu  eli  netijesinde gow ak gurulan   ler  ykyldy we go unlar hem-de  o a me    mallar hel k boldy.

\* \* \*

\*B     z  etmi  d rd nji  ylda Seretan  yldyzyny  dogan wagtynda Zuh l we Myrryh biri-birine  akyn geldiler.

\* u  ylda Mustazy wepat boldy. So ra onu  ogly Nasyr h   mdarlyk etdi.

\*Şu ýylda pereňliler Ramla diýen ýerde Salaheddiniň goşuny derbi-dagyn etdiler. Olar bu söweşde örän köp sanly musulmanlary öldürdiler we meşhur fakyh Isany ýesir aldylar.

\*Şu ýylda gün tutulan günleriň birinde Halabyň Keşferit diýip atlandyrylan obasynda Nubuwwa<sup>1</sup> diýip atlandyrylan bir adam peýda boldy. Şol wagt Halap esgerleri ony öldürdiler.

\*Şu ýylda Kümüştegin Hadym öldürildi.

\* \* \*

\*Bäş yüz yetmiş başınjy ýylda Kasry Ýakup diýip atlandyrylýan gala [pereňliler tarapyndan] güýç bilen basylyp alyndy. Bu galany pereňlileriň gyrgyna bermegi bilen, ol ýerde köp sanly adam öldürildi.

\* \* \*

\*Bäş yüz yetmiş altynjy ýylyň Sapar aýynyň başlarynda Şemseddöwle Turan şa ibn Eýýup Isgenderiýede wepat boldy. Ol şol ýerde jaýlanyldy.

\*Şu ýylda Kair galasy bina edildi.

\*Şu ýylda Mälik Salyh Ysmaýyl ibn Nureddin Mahmyt (goý, Alla oňa rehmet etsin!) dünýäden ötdi. Soňra onuň hökümdarlygy Yzzeddin ibn Möwdut ibn Aksunkaryň ygtyýaryna berildi.

\*Şu ýylda oguz memluklary peýda bolup, olaryň Mälik ibn Dinar atly hökümdarlary bardy. Olar ilki Tabarystany gabawa aldylar, soňra bolsa Gürgeni we Astrabady derbi-dagyn etmek bilen ýakyp-ýandyrdylar. Soňra Mälik ibn Dinaryň ýolbaşçylygyndaky oguz memluklary hem çöl ýolunda şowsuzlyga seze-war boldular.

---

<sup>1</sup> Nubuwwa- pygamber, pygamberlik diýen manylarda gelýär.

\* \* \*

\*Bäş ýüz ýetmiş ýedinji ýylda Atabeg Ymadeddin Zeňni ibn Kutbeddin Möwdut Halap galasyny dogany Yzzeddin Mesgut ibn Möwdut ibn Aksunkaryň elinden kabul edip aldy.

\*Şu ýylda «Lehnu haffy» (Sazlaryň syry) kitabynyň ýazary bolan wagyzçy Haşym Hatyp ibn Ahmet Halaby Halapda wepat boldy.

\* \* \*

\*Bäş ýüz ýetmiş sekizinji ýylda Salaheddin Şama bardy we Şemseddöwle Turan şa ibn Eýýubyň tabydyny öz ýany bilen alyp gitdi hem-de ony Damaskda jaýlady. Soňra Salaheddin Fyrat derýasyndan geçip, Jezirä bardy we Saruç, Roha Harran, Rakka, Bira, Sanjar, Nasybyn şäherlerini basyp aldy. Mosul hökümdary Yzzeddin Mesgut ibn Möwdut ibn Aksunkar bilen Ermeni şa Sukman ibn Ybraýym ikisi Salaheddiniň garşysyna goşun jemlemek barada ylalaşyk baglaşdylar. Soňra Ermeni şa Mardina bardy we ol ýerde Salaheddiniň üstüne ýöriş etmezden birnäçe aý saklandy. Şunlukda, ol Mardin galasynda Yzzeddin Mesgut ibn Möwdut ibn Aksunkar bilen duşuşdy. Şeýle-de bolsa olar Salaheddinden howatyrlandylar. Netijede, Ermeni şa Sukman ibn Ybraýym, Mosul hökümdary Yzzeddin Mesgut ibn Möwdut ibn Aksunkar we Mardin hökümdary Kutbeddin Ilgazy ibn Nejmeddin dagynyň arasynda agzalalyk peýda boldy we olaryň hersi öz ýurtlaryna dolandylar. Salaheddin bolsa Amyda baryp, ony basyp aldy we şäheri Nureddin ibn Pahrediniň ygtyýaryna berdi. Salaheddin ozal Mosuly gabawa alyp, ony eýelemegi başarmandy.

\* \* \*

\*Bäş ýüz ýetmiş dokuzynjy ýylda Salaheddin Halaba hökümdarlyk etdi. Soňra onuň dogany Täjilmülk öldürildi.

\*Şu ýylyň Dört tirkeşiginiň birinji aýynyň ýigirmisine Ymameddin Zeňni Halap galasyndaky hökümdarlygyny terk edip gitdi we onuň deregine Sanjar we Habur şäherlerine hökümdarlyk etmegi öz üstüne aldy. Şu ýylda ol Kerek şäherine baryp, ony berk gabawa aldy.

\*Şu ýylda Mälik Muzaffar Takyeddin Omar ibn Şahynşa ibn Eýýup Müsür hökümdary we Ýemendäki dogany Seýfilyslam bilen öz aralarynda ylalaşyk baglaşdylar. Soňra Mälik Muzaffar Takyeddin Omar ibn Şahan şa ibn Eýýup Müsürdäki dogany Seýfeddini öz ýanyna çagyryp, oňa Halaby mülk ýer edip berdi.

\*Müsürde Abusyr Beýti Hurmuzsäni diýlip atlandyrylan bir oba bardy. Kazy Ibn Şährizory şol obany şu ýylda basyp aldy we ol ýerden örän köp baýlyklary alyp gitdi.

\* \* \*

\*Bäş yüz segseninji ýylda Seýfilyslam Ýemende köp sanly üstünliklere eýe boldy.

\*Şu ýylda Ýemendäki kürtler bilen türkmenleriň arasynda uly söweş boldy. Bu söweşiň netijesinde iki tarap hem uly ýitgi çekdi. Şeýle-de bolsa, bu söweş türkmenleriň ýeňşi bilen tamamlandy.

\*Şu ýylda meşhur fakyh Ibn Awf hem Isgenderiýede wepat boldy. Ol öz döwründe ýurda hökümdarlyk edipdi.

\* \* \*

\*Bäş yüz segsen birinji ýylda hanapy ymamý fakyh Alaeddin Kaşany Halapda wepat boldy.

\* \* \*

\*Bäş yüz segsen ikinji ýylda Salaheddin Fyrat derýasyndan geçip, Mosuly gabawa aldy. Ol galanyň gabawyny näçe gyssa-

da, Mosuly eýelemegiň hötdesinden gelip bilmedi. Netijede, Salaheddin bilen Mosul hökümdary öz aralarynda ylalaşyga geldiler.

\*Şu ýylda Ermeni şa, Mardinyň hökümdary Kutbeddin Ilgazy ibn Nejmeddin we Amydyň hökümdary Nureddin Muhammet ibn Gara Arslan ibn Pahreddin dagy wepat boldular.

\*Şu ýylda Diýarbekiriň we Jeziräniň halklarynyň arasynda uly agzalalyk ýüze çykdy.

\*Şu ýylda türkmenler bilen kürtleriň arasynda, pereňliler bilen rumlularyň arasynda, ysmaýyllylar bilen nebewileriň arasynda uly söweşler boldy. Netijede, ähli taraplar uly ýitgi çekdiler.

\*Şu ýylda Halap hökümdarlygyna degişli bolan Bap we Bara diýlen ýerleriň halklarynyň arasynda uly söweş boldy. Bu söweşiň netijesinde örän köp adam öldürildi. Şu ýylda ýokarda ady agzalmadyk başga-da köp sanly halklaryň adamlaryndan hem aglabasy bu söweşleriň pidasy boldular.

\*Şu ýylda Myýýafarykynda köp sanly gyrgynçylyk bolanyndan soňra, Salaheddin ony basyp aldy. Bu söweşde Hums, Rahaba we Tedmür şäherleriniň hökümdary Nasyreddin ibn Esededdin Şirkuh ýaly köp sanly meşhur emirler wepat boldular.

\*Şu ýylda ysmaýyllylar Ibn Nisany öldürdiler.

\*Şu ýylda Şemsilmülk ady bilen tanalan Amydyň hökümdary Mahmyt ibn Ildi dünýäden ötdi. Salaheddin Amydy onuň elinden alyp, Nureddin Muhammet ibn Gara Arslan Pahreddiniň ygtyýaryna berdi. Şondan soňra Salaheddin Şemsilmülkiň ähli emlägini eline berip, ýurtdan çykaryp, kowup goýberdi. Ol bolsa öz weziri Ibn Nisan bilen Rum soltanynyň ýanyna bardy. Şu wakadan köp wagt geçmänkä Ibn Nisan ol ýerde öldürildi. Onuň hökümdary Şemsilmülk Mahmyt ibn Ildi ibn Ybraýym hem şu ýylyň ahyrynda dünýäden ötdi.

\*Şu ýylyň başynda dürli ýerdäki müneçjimler Şemsilmülkiň önünde köp sanly meseleleriň ýüze çykyp, onuň köp adamlary gorkuzanyndan soňra saglyk ýagdaýynyň ýaramazlaşjakdygy barada öz çaklamalaryny aýdypdylar.

\*Şu ýylda soltan Mälik Nasyr Salaheddin Ýusup ibn Eýýup Şährizory şäherine hökümdarlyk etmegi öz eline aldy.

\*Şu ýylda Mälik Adyl Seyfeddin Abu Bekr Ahmet ibn Eýýup hem Halap galasyna hökümdarlyk etmekden asgyn gelip, ony Mälik Zahyr ibn Mälik Nasyr Salaheddiniň ygtyýaryna berdi. Mälik Adyl Seyfeddin Abu Bekr Ahmet ibn Eýýubyň özi bolsa şu ýylda Müsüre baryp, ol ýerde hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda Sagdeddin ibn Mugyneddin dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Bäş yüz segsen üçünji ýylyň başy Akrap ýyldyzynyň dogan wagtyna gabat geldi.

\*Şu ýylda Mälik Nasyr Salaheddin Müsür şäherlerindäki musulman esgerleri bilen, şeýle hem Şamyň, Jeziräniň, Diýar-bekriň we Mosulyň esgerleri bilen ýörişe ugrady.

\*Şu ýylda Mizan ýyldyzy dogan wagtynda Zuhul (Saturn) bilen Müşteri (Ýupiter) gabatlaşdy.

\*Şu ýylyň Dört tirkeşiginiň ikinji aýynyň ýigrimi üçüne hepdäniň Sogapgüni Salaheddin Tabary şäherini güýç bilen basyp aldy. Şeýle-de, ol Dört tirkeşigiň ikinji aýynyň ýigrimi başsine hepdäniň Ruhgüni Tellihatyn diýen ýerde pereňlileriň güýçli goşunyny derbi-dagyn etdi. Bu ýörişte ýokarda ady agzalanlardan başga-da köp sanly ýeňişler gazanyldy. Soltan Mälik Nasyr Salaheddiniň bu basyp alan hökümdarlyklaryndaky we olara degişli ähli ýerlerdäki ýesirler sanalyp göründe, olaryň sany ýigrimi müňden artdy. Ol bu basyp alan şäherlerinde işi ýola goýanyndan soňra, Akka şäherine ýörişe ugrady we ony Dört tirkeşigiň üçünji aýynyň başynda hepdäniň Annagüni

basyp aldy. Soltan Mälik Nasyr Salaheddin bu ýeňşinden soňra hem ýörişini dowam etdirip, Kaýsary, Hyfa, Yafa, Ersuf, Hüneyin, Nasyra, Isgenderiýe, Bisan we Fula ýaly köp sanly şäherleri basyp aldy. Şu wakadan köp wagt geçmänkä, ol Saýyt şäherine baryp, ony hem öz tabynlygyna geçirdi.

\*Şu ýylda Salaheddin bilen pereňliler ýesirleriň söwdasyny etmek barada öz aralarynda ylalaşyga geldiler. Erkek adamlaryň bahasy Müsüriň on dinaryna, oğlanlar baş dinara, aýallar, çagalar we gyrnaklar bolsa iki dinara deň boldy. Eger-de kimde-kim ýesirini satyn almaga gurbaty çatmasa, olar ýesirlikde saklanmady. Satyn alynman galan pereňlileriň erkek adamlary, aýallary, çagalary, gyrnaklary sanalyp göründe, olaryň sany on baş müň adam boldy. Soňra Salaheddin çen bilen mukdary anyklanan ýesirleri äkidip, öz basyp alan şäherlerinde erkinlige goýberdi. Salaheddiniň zyndanynnda on, ýigrimi ýyllap oturan on müň sany pereňli ýesirler üçin bolsa üç ýüz müň Müsür dinary alyndy.

\*Şu ýylda Garaguş Muzaffar Günbatar şäherlerine ýöriş etdi we Kyrawan şäherini basyp aldy. Soňra Garaguş şu ýylyň Dört tirkeşiginiň birinji aýynyň ýigrimi altysyna hepdäniň Annagüni Ibn Abdylmömin Tahyryň hökümdarlyk edýän Tunis şäherine ýöriş edip, ony gyrgyna bermek bilen basyp aldy. Şunlukda, ol ýerde Salaheddin Ýusup ibn Eýýubyň adyna hutba aýdyldy. Abdylmömin şowsuzlyga sezewar bolanyndan soňra, şu ýylda uly goşun toplap, güýçli söweş taýýarlygyny görüp, Garaguşyň üstüne hüjüm edip, ony derbi-dagyn etdi. Netijede, Garaguş mejbury halda şäherden çykyp, gaçyp gitmeli boldy.

\*Şu ýylda Şemseddin ibn Mukaddym Emir Hajy Şamy Arafat dagynda öldürildi. Ony Daştegin Emir Hajy Yraky öldürdi. Şol wagt ýurtda Nasyr Lidinillä halypalyk edýärdi.

\* \* \*

Baş ýüz segsen dördünji ýylda şoltan Salaheddin Ýusup ibn Eýýup ýörişe ugrady we Antartus şäherini derbi-dagyn edip, Jebele, Lazykyýa şäherlerini hem eýeledi. Ol şu ýörişinde Seh-ýun, Bekas, Ryýany galalaryny, Şogl berkitmesini we Berziýe diýen ýerleri güýç bilen basyp aldy hem-de köp sanly adamlary ýesir aldy.

\*Şu ýylyň Rejep aýynda soltan Salaheddin Ýusup ibn Eýýup Darabsak, Bagras diýen şäherleri eýeledi. Şeýle hem, ol Oraza aýynda Kerek şäherini gabady we uly güýç sarp edeninden soňra ony basyp aldy. Salaheddin Ýusup ibn Eýýubyň birnäçe goşuny bir ýarym ýyl mundan ozal Kerek şäherini gabamaga başlapdylar. Ol şu ýylyň Baýram aýynda Saft şäherini hem eýeledi.

\*Şu ýylyň Gurban aýynda soltan Mälik Nasyr Salaheddin Ýusup ibn Eýýup gandöküşikli uly söweşden soňra Kowkep galasyny basyp aldy.

\*Şu ýylda Salaheddin Ýusup ibn Eýýup Soltan Mälik Nasyr Hyttyn diýen ýerdäki bolan söweşde ýesir alan hökümdaryny erkinlige goýberdi. Bu söweş baş ýüz segsen üçünji ýylda bolupdy.

\*Şu ýylda Antakyýanyň hökümdary Ebernis öz şäherindäki ähli musulman ýesirleri erkinlige goýbermek barada ylalaşyga geldi. Olaryň sany bir müň ýesire deňdi.

\*Şu ýylda Isa ibn Belaşy dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Baş ýüz segsen başınji ýylda Şamda pereňliler peýda boldular. Şol wagt şäherlerdäki gury hem-de deňiz ýollary olaryň ygtyýarynda bagly boldy. Soňra pereňliler Akka şäherini gaba-wa aldylar we Rejep aýynyň başlarynda şähre girdiler. Şol wagt Gowa ýyldyzy dogupdy. Bu waka baradaky habar Sala-



heddine ýeteninde, ol köp sanly musulman goşunlaryna baş bolup, Şamyň we Akkanyň ilatyny pereňlilerden halas etmek üçin ol ýere ugrady. Soňra soltan Salaheddiniň goşuny özleri üçin garym gazyndylar. Şol wagt Akka ilatyndan ybarat bolan musulman esgerleri pereňlileriň garşysyna aýgytly söweşe başlapdylar. Soltanyň goşuny bolsa şäheriň golaýynda özleri üçin gazyňan garymlarynyň aňyrsynda pereňliler bilen söweş alyp bardylar. Meret aýynyň ýigirmisine hepdäniň Hoşgününde Akka goşuny bilen soltanyň goşuny duşuşdylar. Musulmanlar soltanyň leşgergähine gelip, dem-dynç alanlaryndan soňra, duşmanyň üstüne hüjüme geçip, olaryň harby düşelgelerini derbi-dagyn etdiler. Şu aýgytly söweşden soň musulmanlar dynç almak üçin yza çekilen wagtlarynda, pereňliler özleri ýeňiş gazanandyrlar öýdüp güman etdiler. Soňra Salaheddin köp eglenmezden täzedan aýgytly ýöriş edip, pereňlileri gyrgyna berdi. Netijede, ol pereňlilerden örän köp sanlysyny öldürdi. Soňra soltan Salaheddin öldürilen pereňli esgerleri sanamak barada görkezme bereninde, olaryň sany dört mün ýedi ýüz altmyş adama ýetdi. Musulmanlar bolsa, az sanly adamdan başga ýitgi çekmediler.

\*Şu ýylda Soltan Salaheddin Şawyk şäherini hem basyp aldy.

\* \* \*

\*Baş ýüz segsen altynjy ýylda pereňliler gaýtadan goşun toplaý, Akka şäherine ýöriş edip, ony berk gabawa aldylar. Olar şäheriň çägindeki gury ýerde we deňizde söweş alyp bardylar. Soltan bolsa ýokarda ýatlap geçişimiz ýaly, gije-gündiziň dowamynda duşmanyň yzynda aýgytly söweş alyp bardy. Bu söweş örän pajygaly boldy. Olar ilkiňbaşda Akkanyň daşyny berk gabawa alyp, manjanyk bilen berkitmäniň diwaryny döwseler hem, Alla pereňlileriň işini ugruna etmedi. Şol wagt mu-

sulmanlaryň şowsuzlyga uçramaklaryna az galanynda, Alla olaryň işini ugruna etdi. Musulmanlar olaryň manjanyklaryny we beýleki ýarag enjamlaryny ýakyp-ýandyrdylar. Bu waka Dört tirkeşiğiň birinji aýynyň ýigirmisinde hepdäniň Ruhgüni bolupdy. Soňra musulmanlar galadan çykyp, pereňlileriň köp sanly esgerlerini öldürdiler. Az wagtdan soň musulmanlar deňiz ýollaryny hem öz ellerine aldylar.

\*Şu ýylda pereňlileriň güýçli hökümdary peýda boldy. Ol Konstantinopoldaky Alman hökümdarydyr. Soňra ol Gylyç Arslan ibn Mesgut Seljuklynyň şäherlerine hökümdarlyk etmek isledi. Ýöne onuň ogly Kutbeddin Alman hökümdarynyň bu islegine garşy çykyp, hüşgärliگی elden bermedi. Soňra Kutbeddin Konýa ýöriş edip, ol ýerdäki pereňlileri derbi-dagy etdi. Hatda ol şol wagt hammamlardaky aýallara çenli ýesir aldy. Şondan soňra pereňliler mejbury ýagdaýda ol ýerden gitdiler. Şonda öz janyny halas etmek üçin Kutbeddiniň goşunyndan gaçyp giden Alman hökümdary öz ýurduna gaýdyp barýarka ýolda wepat boldy. Soňra goşuna onuň ogly ýolbaşçylyk etdi. Alman goşunlary Dört tirkeşiğiň dördünji aýynda Antakyýa şäherine gelip ýetdiler. Antakyýa gelen adamlaryň sany yüz müňe ýetdi. Pereňli goşunlary tiz wagtyň içinde söweşe taýýarlyk görüp, ýene-de Akka şäherine ýörişe ugradylar. Soltan Salaheddin bolsa Dört tirkeşiğiň dördünji aýynyň ýigirmisine hepdäniň Hoşgüni pereňlilere garşy söweşe çykdy. Şol wagt olar Mälik Adylyň harby düşelgesinde söweşe girişip başlapdylar. Bu söweş soltan Salaheddiniň goşunyndan başga hem ähli ýerlerden örän köp sanly musulman goşunlary kömege gelip, pereňlileriň derbi-dagyn edilmegi bilen tamamlandy. Soňra soltan Salaheddin wepat bolan pereňli esgerlerini sanamak barada görkezme berdi. Olaryň sany on iki müňe ýetdi. Şol gün bu söweşe gatnaşan pereňlileriň sany altmyş iki müňe ýetipdir.

\*Şu ýylda soltan Mälik Nasyr Salaheddini özleriniň duşmany hasaplaýan köp sanly pereňli hökümdarlary deňiz ýoly bilen geldiler. Olar Tabaryny, Kaýsaryny, Hyfany, Ýafany, Saýdany, Jebeläni, Ersufy we deňziň kenarynda ýerleşen şäherlerden Askalandan başgasyny derbi-dagyn etdiler. Akka şäherini gabawa almak üçin gury ýerden we deňizden gelen pereňli goşunlary barada aýdanyňda bolsa, olar az sanly atly goşuny bolan, jemi iki ýüz kyrk mün esgerden ybarat bolupdyr.

\* \* \*

\*Bäs ýüz segsen ýedinji ýylda soltan Mälik Nasyr Salaheddin üçin Akka şäherinden iberilen gämi pereňliler tarapyndan ýesir alyndy. Ol gämä köp sanly haryt we adam ýüklenipdi. Gämidäki musulmanlaryň köp sanlasy ýesir düşmekden howatyr edip, özlerini suwa oklap, gark boldular. Bu çekilen uly ýitgi Akka şäheriniň pese düşmeginiň esasy sebäbidir. Hepdäniň Sogapgüni Akka şäherine gelen pereňli goşunlarynyň ýarysy ýoluny dowam etdirip gelýän beýleki güýçlere garaşmazdan, şähre hüjüme geçdiler. Ähli pereňli goşunlary gelip ýeteninden soňra welin, şäher galasynyň çar tarapynda manjanyk gurdular. Soňra galanyň birnäçe ýerlerini döwüp, uly girelge açdylar. Netijede, pereňliler ýeňiş gazananlaryndan soňra şäheriň halky özleri üçin olardan aman dilediler. Pereňliler şäheri Dört tirkeşiň dördünji aýynyň ýigrimi ýedisine hepdäniň Annagüni basyp aldylar. Olar şäheriň halkyny gyrgyna bermek bilen olaryň az sanlasyyny ýesir alyp gitdiler. Pereňliler Rejep aýynyň ýigrimi ýedisine hepdäniň Ýaşgüni köp sanly musulmanlary (goý, Alla olara rehmet etsin!) öldürdiler. Şeýle hem olar Bahaweddin Garaguş Muzaffaryny, Seýfeddin Maştup Aly ibn Ahmedi we Ibn Nadyly ýesir aldylar. Aýtmaklaryna görä, ýesir alnyp gidilen adamlardan başga Akka şäheriniň içinde baş mün ýedi ýüz adam galypdyr. Beýleki musulman şäherlerine gara-

nynda Akka şäheriniň ilaty has köpdi. Akkanyň ýaşajylarynyň özleri hem duşmanyň önünde durup biljek möçberde bolupdyr. Bu söweşde pereňlileriň ýeňiş gazanmagynyň esasy sebäbi hem Ibn Deşise diýip atlandyrylan bir halaply adamyň ýolbaşçylygynda köp sanly musulmanlar pereňlileriň tarapyna geçipdir. Bu halaply serkerde manjanyk atmak tärinden hem oňat baş çykaryp, pereňlilere uly kömek beripdi.

\* \* \*

\*Bäş yüz segsen sekizinji ýylda kätip Muwaffak Halyt ibn Kaýsarany dünýäden ötdi. Ol ýazuw işine ökde bolmak bilen Nureddine wezirlik edipdi. Kätip Muwaffak Halyt ibn Kaýsarany özüniň ýazan ýokary hilli kitaplaryny Nureddine (goý, Alla oňa rehmet etsin!) ýetirip durupdyr.

\*Şu ýylda Mälik Zahyr Gazy Gyýaseddin ibn Salaheddin belli fakyh Abulfath Suhrawerdini öldürdi. Fakyhlar öz önlerindäki howpy ýok etmek maksady bilen ony öldürmek barada karar çykarypdylar. Çünki fakyh Abulfath Suhrawerdi öz döwriňiň örän güýçli alymlaryndan biridi. Bu alymyň öldürileninden birnäçe gün geçeninden soňra, onuň yzyny dowam etdiriji şägirdi hem öldürildi. Ol hem fakyh Abulfath Suhrawerdiniň taglymatyna eýeripdir.

\*Şu ýylda Kutbeddin ibn Ajamy hem Halapda wepat boldy.

\*Şu ýylda Mejit ibn Haşşap, Ibn Hyllly wepat boldy.

\*Şu ýylda Mälik Nasyr Salaheddin Ýusup ibn Eýýubyň ogly bolan Halap hökümdary Mälik Zahyryň wezirleri kazy Mömin ibn Sibiweýh we Jemaleddin ibn Ahmet ibn Paýýaz dagy hem dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Ibn Lawun Antakyýanyň hökümdary Ebernesi, onuň ogluny, aýalyny we gyzy Jebile şäherinde ýesir aldy. Netijede, Antakyýa hökümdarsyz galdy.

\*Şu ýylda Halap hökümdary Mälik Zahyr Gazy Gyýaseddin ibn Salaheddin Safysa şäherine bardy.

\*Şu ýylda Mälik Muzaffar Takyeddin Omar ibn Şahynşa ibn Eýýup Fyrat derýasynyň gündogar tarapyndaky şäherleri eýelemek üçin ýola düşdi. Myýýafarykyna çenli aralykda ýerleşen bu şäherler Muzaffareddin ibn Zeýneddin Aly Kiçä degişlidir. Ol şäherler şulardyr: Jebele, Lazykyýa, Magarra, Seleniýe, Roha, Harran, Sümeýsat we Muwazzar şäherleridir. Mälik Nasyr bolsa oňa Amydyň hökümdary bilen baglaşylan öz-boluşly ylalaşygy gorap saklamak barada şert etdi.

\*Şu ýylda Fransiýanyň hökümdary Filip Akkadaky pereňlilere kömek bermek üçin geldi. Ol öz ýany bilen örän köp möçberde harajat alyp gelipdir.

\*Şu ýylda Jilter atly Angliýanyň hökümdarynyň Kors diýen şähre baryp, ony eýeländigi barada habar geldi. Ol eýýäm birnäçe gämisi bilen Jezirä ýöriş etdi we Akkadaky pereňlilerden kömek soramaga taýýar bolup durdy. Şunlukda, Atyk şäheriniň hökümdarynyň dogany Jugra Angliýanyň hökümdary Jiltere kömek bermäge razy boldy. Soňra, Jeziräniň hökümdary öz goşunlary bilen olaryň ýanyna ylalaşyk baglanyşmaga bardy. Angliýanyň hökümdary Jilter Jezire hökümdary bilen ylalaşyga gelip, onuň köp möçberdäki sowgatlaryny kabul edeninden soňra hem hile bilen Jeziräni basyp aldy. Soňra Jilter özüniň güýçli goşuny bilen Akka şäherine bardy.

\*Şu ýylda Seýfeddin Maştup Akka bilen baglanyşykly işleri ýola goýmak üçin çykyp gitdi we Angliýa hökümdarynyň talabyny diňlemek üçin onuň bilen Rekis diýen ýerde duşuşdy. Köp sanly ilçiler bolsa, Akka ylalaşygy sebäpli olaryň arasynda gatnady. Ylalaşykda ähli şäherleri pereňlilere gaýtaryp bermek we ýesirleri Boşatmak barada şert edilipdi. Soltan bolsa, bu zatlaryň üstüni ýetirip, pereňlileriň Akka şäheriniň içindeki bar bolan ähli baýlyklary alyp gitmeklerine razy boldy. Şeýle-de

bolsa pereñliler bu şerterazy bolmadylar we Salybeselbut diýen ýeriň gaýtaryp berilmegini soradylar.

\*Şu ýylda pereñliler Akkany doly basyp aldylar. Seýfeddin Maştup olaryň ýanyna tiz wagtyň içinde barypdy. Ol Akka şäherini gaýdyp almakdaky işi amala aşyrmak üçin işeňlik görkezdi. Olar pereñlilere iki yüz mün dinar bermäge, bir mün baş yüz pereňli ýesirlerini erkinlige goýbermägerazy boldular. Ol ýesirleriň yüz sanysy belli serkerdeler bolup durýardy. Şeýle hem, olar pereñlileriň Salybeselbut diýen ýerlerini gaýtaryp bermäge hem-de Rekis şäheriniň ýokary wekilleri tarapyndan ýygñalan on dört mün dinary pereñlilere bermek barada teklip etdi. Pereñliler bu şerte hemrazy bolmadylar. Akkada bolsa eýýäm pereñlileriň baýdagy peýda bolupdy. Diýarbekrdäki Mälik Muzaffar Takyeddin hem bu işi amala aşyrmak üçin işe başlapdy. Ol ylalaşygy ýola goýmak üçin Ahlatda we beýleki şäherlerde köp sanly işler alyp bardy.

\*Şu ýylda inlisler Akka şäherindäki musulman ýesirleri goýbermek barada soltan Mälik Hasyr Salaheddin (goý, Alla oňa rehmet etsin!) bilen ylalaşyk baglaşanlaryndan soňra ol musulman ýesirleri daglyk ýere äkidip öldürdiler. Olar bu hili pajygaly işi amala aşyrmak bilen soltan Mälik Nasyr bilen edilen ylalaşyga ikiýüzlülük etdiler. Şu wakadan soňra gahar-gazaba atlanan soltan esgerleri bilen pereñlileriň üstüne aýgytly ýöriş etdi. Bu waka gündiz bolup, ol söweşdäki pajygaly hadysa dil bilen aýdar ýaly bolmady. Ol musulman ýesirlerini gaýtaryp almak baradaky ylalaşyk üçin taýýarlap goýan harajatlaryny hem bu söweşde ulanyp bilen aýgytly hereket etdi. Soňra pereñliler özlerini dürsemek üçin Askalana tarap çekildiler. Soňra bu ýerde pereñliler Mälik Afzalyň goşunynyň gazabyna duçar boldular. Pereñliler bu ýerde hem uly ýitgä sezewar boldular. Soňra olaryň Hyfa şäherine barandyklary barada soltan Mälik Nasyr Salaheddine habar berdiler. Netijede, Akka we

Hyfa şäherlerinde dört ýüz sany pereňli esgerleri heläk boldy. Bu söweşde musulmanlardan soltan Salaheddiniň (goý, Alla oňa rehmet etsin!) memlугy Iýas Tawyl Afras ýaly serkerdelerden az sanlysy şehit boldy. Pereňlilerden bolsa örän köp sanly esgerler wepat boldy.

\*Şu ýylda Mälik Adyl bilen inlisleriň arasynda köp sanly ilçi gatnanyndan soňra, olar ylalaşyk baglaşmak üçin duşuşdylar. İnlisler ylalaşyga gelip, ondan öz şäherleriniň gaýtarylyp berilmegini soradylar. Mälik Adyl bolsa inlis hökümdarynyň bu teklibi barada pikirlenmek hem islemän ony bütinleý inkär etdi. Şondan soňra bu duşuşyk netijesiz tamamlandy.

\*Şu ýylda soltan Mälik Nasyr Salaheddin Askalan şäherini derbi-dagyn etmek üçin ýola düşdi. Soňra serkerdeler öz aralarynda maslahat etdiler. Şol wagt Süleýman ibn Jandar olaryň goragynyň arka tarapyndan baryp, derbi-dagyn etmelidigi barada aýtdy. Soltan bolsa şol wagt Ramla barypdy. Pereňliler hem pursatdan peýdalanyň Ýafa şäherine bardylar. Mälik Adyl bolsa Ýafa şäheriň golaýynda ýerleşen taýpa emirleriniň ýanynda saklandy. Soltan Mälik Nasyr Salaheddin bolsa Askalana baryp, şu ýylyň Meret aýynyň on dokuzyna hepdäniň Sogapgüni ir bilen ony derbi-dagyn etmäge başlady. Soltan ol ýerden dolanyň geleninden soňra, Ramla berkitmesini derbi-dagyn etmek barada emr etdi.

\*Şu ýylda Malatýanyň hökümdary Mälik Mugyzzeddin Kaýsar şa ibn Seljuk gaçybatalga gözläp, soltan Mälik Nasyr Salaheddiniň we onuň doganynyň ýanyna geldi. Soňra Salaheddiniň dogany Mälik Adyl Malatýanyň hökümdary Mälik Mugyzzeddin Kaýsar şa ibn Seljugy garşy alyp, oňa köp ýagşylyklar etdi. Soňra Mälik Adyl beni eýýup taýpasynyň abraýyny artdyrmak üçin uly işler etdi.

\*Şu ýylda soltan Mälik Adyl Natrun berkitmesini derbi-dagyn etdi.

\*Şu ýylda Mälik Adyl Angliýanyň hökümdarynyň aýal doganyňa öýlenmek kararyna geldi. Bu waka soltan Mälik Nasyr bilen Mälik Adylyň ylalaşyga gelen wagtlarynda, gelinligiň özüniň razylık bereninden soň ýüze çykypdy. Şol wagt diňe ruhany çagyryp, nika gyýmak işi galanynda, bu toý meselesi ýatyryldy. Olar toý çäreleriniň bes edilendigi sebäpli Angliýa hökümdarynyň aýal doganyndan ötünç soradylar. Mälik Adyl we onuň ýakynlary gelinlikleriniň öz dinlerine girmegi barada ozal razy bolandygyny aýtdylar. Soňra Mälik Adyl Angliýa hökümdary bilen ikinji gezek duşuşdy we olaryň arasynda uzak wagtlaý gürriň dowam etdi. Ylalaşyk baglaşylandan soňra olar öz ýurtlaryna dolandylar.

\*Şu ýylda soltan Mälik Nasyr Salaheddin (goý, Alla oňa rehmet etsin!) Kuds galasynyň ymaratyny täzedan gurmaga başlady. Soňra ol ýere Mosuldan we beýleki ýerlerden köp sanly harytlar getirildi. Bu galanyň gurluşygyna onuň özüniň gözgeçilik etmegi bilen daşdan mäkäm diwarlary bolan beýik gala gurdurdy. Şeýle hem, ol galanyň çuň garymlary bardy. Bu galanyň binasy üçin soltanyň eden çykdaýjysy sanardan köp boldy.

\*Şu ýylda Mälik Muzaffar Takyeddin wepat boldy. Ýokarda bu serkerdäniň Oraz aýynyň on dokuzyna hepdäniň Annagüni Malazgirde baranyndan soňra, Ermeniýe şäherini gabawalandygy barada aýdylyp geçilipdi. Ol Suweýda we Hany şäherlerini ozal basyp alypdy. Ahlat ýaly beýleki uly şäherleriň hökümdarlary hem bu gaýduwsyz serkerde Mälik Muzaffar Takyeddinden howatyr edip gezdiler. Onuň ogly Mälik Mansur Muhammet kakasy wepat bolan wagtynda onuň ýanyndady. Soňra ol kakasy Mälik Muzaffar Takyeddiniň jesedini gizläp goýdy. Soňra ol öz şäherine geleninde, oňa soltan Salaheddinden hat gelip gowuşdy. Ol hatda soltan Mälik Mansur Muhammede birnäçe şert goýmak bilen onuň kakasynyň emläginiň



özünde saklanyp galmagy barada aýdylýardy. Şol wagt Mälik Mansur Muhammet soltan Salaheddinden gorkusyna oňa jogap bermekden saklandy. Soňra Mälik Mansur bu bolup geçýän işlerden howatyrlyanyp, Rohadaky soltan Mälik Adylyň ýanyna baryp, onuň bilen ylalaşyga geldi. Mälik Adyl ony Akkadaky soltan Salaheddiniň ýanyna getirdi. Soltan öz huzuryna gelen Mälik Mansur Muhammedi gyzgyn garşy alyp, oňa uly hormat bildirdi. Ol ýere Mälik Muzaffar Takyeddiniň ogullaryndan Mälik Mansur Muhammet bilen bir hatarda Emireddin Ybraýym, Mälik Salyh Mahmyt, Mälik Azym Nejmeddin Ishak, Mälik Paýyz Esededdin Hydyr, Mälik Kahyr Şemseddin Abdurahym we Mälik Galyp Fatheddin dagy hem bardy.

\*Şu ýylda Husameddin Muhammet ibn Omar ibn Laçyn dünýäden ötdi. Bu serkerde özüniň örän gaýduwsyzlygy bilen meşhur bolup, ol soltan Mälik Nasyr Salaheddiniň aýal doganynyň ogludyr, ýagny ýegenidir.

\*Şu ýylda döwletiň uly emirlerinden biri Alameddin Süleýman ibn Jandar wepat boldy.

\*Şu ýylda atabeg Muzaffar öldürildi. Ony Meret aýynyň başlarynda bir gün agşam Arslan ibn Ildeniz Hemedanda öldürdi. Atabeg Muzaffar dünýäden öteninden soňra, onuň mülküne Pehlewan ady bilen tanalan merhumyň öz dogany hökümdarlyk etdi. Soltan Togrul Seljuklynyň ýurdy hem onuň tabynlygyndady. Soltan Togrul Seljukly hem Pehlewanyň doganynyň ogludyr.

\*Şu ýylda soltan Mälik Nasryň ýakyn emirlerinden biri Abu Patyh Seýfi ibn Kabyz dünýäden ötdi.

\*Şu ýylyň Dört tirkeşiginiň birinji aýynda tebib Hekim Muhammet ibn Matran dünýäden ötdi. Onuň asly hristian bolup, yslam dinini soň kabul edipdi. Tebib Hekim Muhammet ibn Matran soltan Mälik Nasyr Salaheddiniň ýakyn tebiplerinden biridir.

\*Şu ýylda alym fakýh Salyh Werg Nejmeddin Jenusany (goý, Alla oňa rehmet etsin!) Müsürde wepat bolda. Ol şapygy mezhebi üçin uly medrese gurduran adamdyr. Bu akyldar dindar fakýh Nejmeddin Jenusany dünýäden öteninden soňra, soltan Mälik Adyl beýleki bir akyldar Şyhlyryň şyhy Sadreddin ibn Hamawa arka durmak bilen oňa şapygy mezhebine ýolbaşçylyk etmekligi barada hat ýazdy. Bu waka şu ýylyň ahyrlarynda bolup geçdi.

\* \* \*

\*Bäş ýüz segsen sekizinji ýylda soltan Mälik Nasyr Salaheddin öz ýurdundaky belli fakýh Şyhlyryň şyhy Sadreddin ibn Hamawyny şapygy mezhebine ýolbaşçylyk etmäge ugradandygyna garamazdan, şu ýylda ony yzyna çagyrdy. Şeýle hem, soltan şu ýylda Kuds berkitmesiniň gurluşygyny tamamlamak üçin şol ýerde ýaşady. Şol wagt Askalana pereňlileriň ýolbaşçylyk edýänligi üçin onuň berkitmesi howlukmaç ýagdaýda guruldy. Netijede, bu galanyň binasy mäkäm bolmady.

\*Şu ýylda Maştup Aly ibn Ahmet elli müň dinara satyn alynmagy bilen ýesirlikden boşadyldy.

\*Şu ýylda Maştup Aly ibn Ahmet kömek sorap, Mälik Nasyr Salaheddiniň ýanyna bardy. Mälik Nasyr Salaheddin ony gowy garşylap, Napolis şäherini onuň ygtyýaryna berdi.

\*Şu ýylda Maştup Aly ibn Ahmet Baýram aýynyň ahyrynda dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Sur şäheriniň hökümdary Merkis wepat boldy. Ol ysmaýyllylar tarapyndan pyçaklanyldy.

\*Şu ýylda pereňliler Darum galasyny basyp aldylar. Soltan bolsa Ýafa baryp, ony gabawa aldy we galany basyp almak üçin goşuna ýolbaşçylyk etdi. Netijede, musulmanlar gala girdiler. Ýafanyň ilaty soltandan aman diläninden soňra, ol galadaky adamlaryň haýyşyny kabul etdi. Soňra inlisler hem deňiz

ýoly bilen Ýafa baryp, ony yzyna gaýdyp almakda gaýrat görkezdiler. Netijede, inlisleriň güýji artykmaç geldi we galada bar bolan ähli zatlary yzyna almak bilen uly güýç sarp edenlerinden soňra, musulmanlary ol ýerden kowup çykardylar. Inlis goşuny musulmanlaryň köp sanlysyny ýesir aldy. Soltan bolsa ol ýerden çekilip, Natruna bardy.

\*Şu ýylda musulmanlar bilen pereňli ýolbaşçylarynyň arasynda ylalaşyk ýola goýuldy.

\*Şu ýylda soltan birnäçe işleri ýola goýmagy niýet edindi. Inlis hökümdary bolsa, soltandan Kuds şäheriniň meýdanyny giňeltmek barada talap etdi. Soňra soltan olaryň bu teklibini kynlyk bilen ýerine ýetirdi. Netijede, soltan Kudsun çäklerinde bar bolan musulmanlary ol ýerden çagyrmak barada görkezme berdi.

\*Şu ýylda soltan haj zyýaratyna gitmegi ýüregine düwdi we bu habar barada şäherlere hat iberdi. Musulman halky bolsa, pereňlilerden howatyr edip, tä soltany bu pikirinden dändermek islediler. Şol wagt soltan Kudsa hökümdarlygy dolandyrmak bilen ony tertibe salýardy. Ol Baýram aýynyň başine hepdäniň Ruhgünü ir bilen Kudsdan çykyp gitdi. Şol wagt ony Tabaryýa zyndanyndan ýesirlikden Boşan Garaguş öz ýurdunda garşy aldy.

\*Şu ýylda Soltan Mälik Nasyr Salaheddin Ýusup ibn Eýýup Beýruta bardy. Şol wagt onuň ýanyna Antakiýanyň hökümdary Behment kömek sorap geldi. Soltan oňa duýgudaşlyk bildirip, onuň ýanynda bar bolan adamlaryň ählisine sowgat-serpaý berdi. Soňra ol Antakyýa hökümdaryna kömek hökmünde ýigirmi müň dinar berdi. Şu wakadan soňra Antakyýa hökümdary uly minnetdarlyk bildirip, Beýrutdan çykyp gitdi we öz şäherlerine bardy. Soltan Mälik Nasyr Salaheddin Ýusup ibn Eýýup bolsa Damaska tarap ýola düşdi. Ilkibaşda soltan Damask hökümdarlygyna biperwaý çemeleşen hem bolsa, soňra ol dört

ýyllap işjeňlik görkezmek bilen hökümdarlygy doly tertibe getirdi. Netijede, goňşy döwletlerde Soltan Mälik Nasyr Salaheddiniň adyna hutba aýdylyp, olaryň ählisi oňa ýakyn durmak islediler.

\*Şu ýylda Rum soltany Gylyç Arslan ibn Mesgut ibn Gylyç Arslan Seljukly dünýäden ötdi. Onuň on sany ogly bolup, olaryň her biri bir şähre hökümdarlyk etdi. Soňra olar gysga wagtyň içinde ýokary derejä ýetdiler. Kutbeddin Mälik şa bolsa, Gylyç Arslan ibn Mesgut Gylyç Arslan Seljuklynyň uly ogludyr.

\*Şu ýylda Ibn Firas ady bilen tanalan kazy Şemseddin Muhammet ibn Muhammet Musa dünýäden ötdi. Ol Soltan Mälik Nasyr Salaheddiniň esgerleriniň kazysydyr.

\* \* \*

\*Bäş ýüz segsen dokuzynjy ýylda Soltan Mälik Nasyr Salaheddin Ýusup ibn Eýýup (goý, Alla oňa rehmet etsin!) Damaskdaky howlusynda ýaşady.

\*Şu ýylda Soltan Mälik Nasyr Salaheddin Ýusup ibn Eýýup (goý, Alla onuň ruhuny mukaddes etsin!) Sapar aýynyň ýigirmi ýedisine hepdäniň Hoşgüni irden ýagty jahan bilen hoşlaşdy. Kätip Ymat Yspyhany bu habary eşideninde, soltanyň ölümi barada bir gynanyçly kasyda ýazdy:

Säher çagy synlasam günüň ýüzi perişan,  
Öňki nurly şugladan galmandyr nam-unyşan,  
Soradym:—Aýt, ne üçin şuglaň öçük bolupdyr?  
Gün gamly jogap berdi:—Mälik Nasyr öldürdir.

Soltan Mälik Nasyr Salaheddin Ýusup ibn Eýýubyň (goý, Alla oňa rehmet etsin!) yzynda on ýedi sany ogly galdy. Onuň kiçi ogluna hazynadan bir dinardan başga zat berilmedi. Ol

soltanyň Şamdaky mirasdüşeri boldy. Mälik Afzal Nureddin bolsa soltanyň iň uly ogludyr. Mälik Eziz Müsüre we onuň welaýatlaryna hökümdarlyk etdi. Mälik Afzal Damaska we onuň welaýatlaryna hem-de ol ýerdäki kenarýaka şäherlere hökümdarlyk etdi. Mälik Zahyr Gazy bolsa Halaba we onuň golaýyndaky birnäçe şäherlere hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda dogany wepat bolanyndan soňra, Mälik Adyl Jeziräni elden gidermekden howatyr edip, ol ýere gitdi. Şol wagt Seýfilyslam Yemen hökümdarlygynda galmaly boldy.

\*Şu ýylda Soltan Mälik Nasyr Salaheddin Ýusup ibn Eýýubyň ýaranlary Müsür diýarlaryna Mälik Eziziň hökümdarlyk etmegi barada doly ylalaşyga geldiler.

\*Şu ýylda Mälik Adyl Jezire şäherlerini tertibe salmak üçin kömek sorap, Mälik Afzalyň ýanyna geldi. Ol agasynyň haýysyny ýerine ýetireninden soňra, bu zatlary habar bermek üçin Mälik Eziziň üstüne çapar ýollady. Mälik Eziz hem Soltan Mälik Nasyr Salaheddin Ýusup ibn Eýýubyň memluklaryndan biri bolan öz emiri Pahreddin Jaharkusyň ýolbaşçylyk etmeginde Mälik Adyla kömek bermek üçin esger iberdi. Pahreddin Jaharkus Damaska geleninde, Mälik Adyl eýýäm Saruç şäherini eýeläp, kömege gelen Mälik Afzalyň esgerlerini öz ýurduna iberipdi. Şondan soňra Jaharkus hem öz ýanyndaky esgerleri bilen Müsüre dolanyp bardy.

\* \* \*

\*Bäş yüz togsanynjy ýylda Mälik Eziz Osman ibn Soltan Mälik Nasyr Salaheddin Ýusup ibn Eýýup Damaska bardy we ony gabawa aldy. Ol Mälik Adyl bilen ylalaşyga geleninden soňra öz ýurduna dolandy. Mälik Afzal hem bu ylalaşyga razy bolup, Mälik Eziz Müsüre ugranyndan soňra, onuň yzyndan gitmek bilen öz aralarynda ylalaşyk baglaşdylar.

\* \* \*

\*Bäş ýüz togsan birinji ýylda ýatlap geçer ýaly hadysa bolmady.

\* \* \*

\*Bäş ýüz togsan ikinji ýylda Mälik Eziz Berke diýen ýere bardy we öz adyna hutba aýtdyrmagy we zikge kakdyrmagy üçin dogany Mälik Afzalyň ýanyna bardy. Mälik Afzal doganynyň bu teklibinden boýun gaçyran wagtynda, Mälik Eziz Damaska bardy we Abu Talyp Humsynyň ogullaryna altyn pul bereninden soňra şäheri hile bilen basyp aldy. Olar öz haklaryny alanlaryndan soňra, galanyň gündogar derwezesini açdylar. Mälik Eziz galany eýelän wagtynda, Mälik Adyl hökümdarlygyň özüne gaýtaryp berilmegini talap etmek barada Ýargyja ýüz tutdy. Ol Mälik Adylyň haýyşyny nazarda tutup, Mälik Ezizden Damask hökümdarlygynyň gaýtaryp berilmegi barada talap etdi. Mälik Eziz bolsa bu hökümdarlygy Mälik Adylyň ogly Mälik Mugazzam Isa gaýtaryp berdi. Soňra Ýargyç bilen bir hatarda Jaharkus, Sunkar Kebir, Yzzeddin Usama we Sara Sunkar dagy bolsa, Mälik Mugazzam Isanyň hajyby boldular.

\*Şu ýylda Mälik Eziz Damaskdan dolanyp geleninden soňra piramidanyň daşlaryndan alyp, olardan Dymýatda minara gurdurmak isledi.

\*Şu ýylda Mälik Mugazzam Isa bilen Mälik Eşrep Musa Japar galasyndan çykyp, Damaskdaky kakalary Mälik Adylyň ýanyna bardylar.

\*Şu ýylda pereňliler Tibnin diýen ýere bardylar we ol ýere hüjüm edip, suratlandyryp bolmajak görnüşde gan dökdüler. Şol wagt ol şähre Mälik Eziz öz esgerleri bilen bardy we şäher ilatyny pereňli güýçlerinden halas etdi. Mälik Eziz Tibnin şäherini halas edeninden soňra öz ýurduna dolanyp bardy.

\*Şu ýylda Mälik Eziz Ýemen hökümdary Ibn Seýfilyslama gymmatbaha sowgat berdi.

\*Şu ýylda Damaskda Nubuwwet ady bilen tanalan bir adam peýda boldy. Ol jadylaýjy hereketleri bilen adamlaryň gözünü baglady. Soňra ol bir gije şäherdäki adamlar tarapyndan öldürildi.

\* \* \*

\* Bäs yüz togsan üçünji, bäs yüz togsan dördünji ýyllarda ýatlap geçer ýaly waka bolmady.

\* \* \*

\*Bäs yüz togsan başynji ýylyň başynda Mälik Mugazzam Isa Humsa geldi. Ol Mälik Adylyň uly ogludyr.

\*Şu ýylda Müsürin soltany Mälik Eziz ibn Mälik Nasyr dünýäden ötdi. Ol päk ýürekli, nurana ýüzli, owadan keşpli adamdy.

\*Şu ýylda Muşammar ady bilen tanalan Mälik Zapar Hydyr diýen bir serkerde Müsürde peýda boldy.

\*Şu ýylda Müsürin emirleri maslahata jemlenip, öz merhum hökümdarlarynyň dogany Mälik Afzaly Selhet diýen şäherden dolanyp gelyänçä, Mälik Zapar Hydyry özlerine soltan bellediler. Mälik Zapar Müsür hökümdary Mälik Afzalyň ýakyn ýaranlaryndan biri bolup, ol soltan Mälik Nasyr Salaheddin Damasky eýelän wagtynda hem oňa ýardam edipdi. Şunlukda, Mälik Afzal Müsüre geleninden soňra ähli wakalar bolup geçdi. Ol ilki bilen Pahreddin Jaharkusyň çadyryna barmagyň deregine, öz dogany Mälik Mueýýidiň çadyryna bardy we ol ýerde çay-nahar edindi. Şondan soňra Mälik Afzal Pahreddin Jaharkusyň çadyryna bardy. Jaharkus bolsa bu bolup geçýän wakalar barada dürli pikire gelip, Mälik Afzaldan we Ýargyç ýaly Esededdiniň beýleki memluklaryndan we emirlerinden howatyrlandy. Şu wakadan soňra Pahreddin Jaharkus bilen Zeýneddin Garaja Müsür diýarlaryny öz aralarynda bölüşmek barada ylalaşyga geldiler. Bularyň ikisi ol ýerden giden wagtla-

rynda, Sara Sunkar olaryň yzyna düşüp gitdi. Bu waka hem olaryň ylalaşygynyň ünsden düşmeginiň ilkinji sebäbi boldy. Soňra Pahreddin Jaharkus bilen Zeýneddin Garaja ikisi birden Müsüri terk edip, Şama gittiler. Soňra Mälik Afzal bilen Mälik Adyl Mardina baryp, ony berk gabawa aldylar. Olar Mukaddes Kudsa baranlarynda, Müsüriň emirleri bilen duşuşypdylar. Çünki, Mälik Afzal bilen Mälik Adyl ol ýere baranlarynda, Garaja bilen Sara Sunkary öz ýanlaryna çagyrypdylar. Mälik Adyl Damaska gideninden soňra, onuň ogly Mälik Kämil öz emirleri we Ymadeddin Maştubyň emirleri bilen Mardindäki işleri düzgünleşdirmek üçin ol ýerde galdylar. Şol wagt Mosul hökümdary atabeg Nureddin Mardiniň halkyna kömege ýetişdi. Ol Mälik Adyl Mardinden giden wagty Mälik Kämili ol ýerden güýç bilen kowup çykardy. Mälik Kämil ýanynda bar bolan esgerleri bilen ilki Amyda, soňra Harrana geldi.

\*Şu ýylda Mälik Afzal Müsür diýarlaryndaky işlerini ýola goýanyndan soňra Damaska gelip, giň meýdanda çadyr gurdy. Bu waka Meret aýynyň on dördüne bolup, şol wagt Mälik Afzalyň esgerleri Damasky gabawda saklamagyny dowam edýärdi. Mälik Adyl bolsa ogly Mälik Kämile çapar ýollap, esgerleri bilen kömege gelmegini talap etdi. Ol hem kakasynyň bu pikiri bilen ylalaşyp, uly goşun jemläp, Damaskda gabawda oturan kakasyna kömek bermek üçin ugrady. Bu habar Mälik Afzal bilen Mälik Zahyra gelip ýetdi. Bularyň ikisi Damasky gabawa almak barada öz aralarynda ylalaşypdy. Şol pursat Mälik Zahyr Halapdan geldi we Mälik Afzal bilen Damaskyň gabawyndan gitmek barada ylalaşyga geldiler. Soňra Mälik Zahyr öz şäherlerine ugrady. Mälik Afzal bolsa birnäçe işleriň bolup geçmegi bilen täze meseleler ýüze çykanyndan soňra, Müsür diýarlaryna tarap çekildi. Bu maglumatlar gysgaldylyp alnandyr. Biz bularyň gysgaldylyp alynýandygy barada ýokarda belläp geçipdik. Gala gabawa alnan wagtynda Mälik Adyl özüne kömek ber-



mekleri üçin birnäçe ýerlere çapar iberip, öz goşunyny ýokary derejä çenli güýçlendirdi.

Ol:

— Maňa Müsür diýarlaryny eýelemek hökman — diýip aýtdy.

Adamlar bolsa onuň sözlerine we alyp barýan işlerine geň galdylar. Mälik Afzalyň öz şäherlerine gaçyp gitmegi bolsa, Mälik Adylyň özüne bolan ynamyny has hem artdyrdy. Soňra ol Mälik Afzalyň yzyna düşüp gitdi we onuň yzyndan kowup ýetdi. Netijede, olaryň arasynda uly söweş bolup, Mälik Afzalyň goşuny derbi-dagyn edildi. Bu söweşde ýeňlişe sezewar bolan Mälik Afzal Kaire gaçyp gitdi. Mälik Adyl bolsa, onuň yzyndan galmady. Mälik Adyl Kair gabawynda sekiz gün bolanyndan soňra, Mälik Afzal bilen ylalaşyga geldi. Mälik Adyl onuň ygtyýaryndaky haýsy şäherleri özüne alandygy barada belli etdi. Netijede, Mälik Adyl Müsür diýarlarynyň ählisine hökümdarlyk etdi. Emma Myýýafarykyn, Habur, Sümeýsat, Hany we Jebeljur şäherleri öň Mälik Afzala miras goýlupdy.

\* \* \*

\*Bäş ýüz togsan altynjy ýylda Mälik Mansur ibn Mälik Eziz Osman özüni soltan diýip, Mälik Adyly bolsa atabeg diýip ykrar etmek barada karara geldi. Mälik Adyl özüne ynanylan bu wezipe üçin we onuň soltan bolmagy üçin kasam etdi. Şeýle-de, ol Mälik Mansur ibn Mälik Eziz Osmana adata öwürülen soltanlyk lybasyny getirip berdi. Şondan soňra Mälik Adyl öz şäherlerine dolanyp bardy we töwerekdäki şäherlere ilçiler iberip, olaryň özüne tabyn bolmaklary barada görkezme berdi. Şeýle-de, ol bu şäherlerde öz adyna hutba aýdylmagyny we zikge kakylmagyny talap etdi. Bu ýerlerdäki adamlar onuň adyny ebedileşdirmek barada sähelçe-de garşy çykmadylar.

\*Şu ýylda Mälik Adyl bilen onuň ogly Mälik Kämil Müsür diýarlarynda peýda boldular we ol ýerdäki işleri düzgünleşdir-

diler. Mälik Adyl özüne mirasdüşer edip, ogly Mälik Kämili belledi. Ýurtdaky ähli adamlar bolsa oňa kasam etdiler.

\*Şu ýylda Jaharkus Banyýas şäherini gabawa alyp, ony Husameddiniň elinden basyp aldy.

\*Şu ýylda Ibn Maşup, Jaharkus, Garaja we Meýmun Kasry dagy Mälik Afzalyň tabynlygyna girmek barada kasam etdiler. Yzzeddin Usama haj zyýaratyndan geleninde, Mälik Afzal oňa bolup geçen üstünlikli işler barada düşündiriş berdi. Yzzeddin Usama bu bolup geçen waka örän begendi. Soňra ol Mälik Afzaly terk edip gitdi. Yzzedin Usamanyň Müsür diýarlaryndan Mälik Adyla hat ibermegi onuň Müsüre barmagy üçin ýeterlik boldy. Yzzeddin Usama öz hatynda Mälik Adyla bolup geçen waka barada doly düşündiriş beripdi.

\* \* \*

\*Bäş yüz togsan ýedinji ýylda Nil derýasynyň suwy çekilip, Müsürde suw ýetmezçiligi boldy. Soňra harytlaryň bahalary galyp, bir erdeb<sup>1</sup> galla elli dinara satyldy. Hatda şol döwürde açlykdan ýaña adam etini iýenler hem bolupdy. Birnäçe aýallar bolsa öz çagalaryny iýipdirler. Müsüriň we Kairiň ilatynyň sany ep-esli azalyp, hatda ölen adamlary jaýlamaga hem adam galmady. Soňra şu ýylyň başlarynda deňiz ýoly bilen Şamdan galla getirilmeginiň netijesinde ölüm we açlyk aradan aýryldy. Mälik Adyl bilen Mälik Mugazzam bolsa Jaharkusyň Banyýasy we Tibnini eýeläp, ol ýerde mäkäm ornaşmagyna puşman etdiler. Jaharkus bolsa bu işleri düşündirmek üçin Tenba Hajjap, Faryseddin Meýmun Kasry, Alaeddin Sufaýr we Zeýneddin Garaja dagy bilen duşuşdy. Olar Mälik Afzala we Mälik Zahyra ilçä ibermek bilen Damasky Mälik Afzala alyp bermek üçin aýgytly hereket etdiler. Şol wagt Mälik Adyl Müsür diýarlaryndady. Yzzeddin Usama bir ýere jemlenen emirleriň topa-

---

<sup>1</sup> Erdeb— agyrlık ölçegi, şol döwürde dürli görnüşde ulanylypdyr.

ryna hat iberip başlady we özüniň olaryň tarapyna geçýändigini barada mälim edip, ýalan sözledi. Mälik Afzal bilen onuň dogany Mälik Zahyr esgerlerini alyp, Halapdan çykyp, gaçyp gitdiler. Olar Oraz aýynda Hama şäherine gelip, ony gabawa aldylar. Şol wagtda doganlar şäheriň halkyna garşy gaýduwsyz söweş alyp bardylar. Şunlukda, Hama halky doly ruhdan düşenlerinden soňra başga ugurlar bilen şäheri halas etmegiň ugruny gözläp başladylar. Soňra Hamanyň hökümdary Mälik Mansur Muhammet geljekde Damaska tarap ýörişlerini dowam etdirjek bolýan Mälik Afzal bilen Mälik Zahyra ýöriş işlerinde kömek bolar diýen bahana bilen mejbury ýagdaýda olara otuz müň dinar paç töläp öz şäherlerinden gitmeklerini haýyş etdi. Hama şäheriniň halky bu töläň paçlaryny geljekde Damaska tarap ýörişlerini dowam etdirjek doganlara kömek hökmünde berdiler. Mälik Afzal bilen Mälik Zahyr Hama şäheriniň hökümdary Mälik Mansur Muhammetden bu paja alanlaryndan soňra Damaska ugradylar. Olar käwagt gyssanyp, käwagt bolsa haýal ýöräp, ýollaryny dowam etdiler. Olar ozal hem birnäçe gezek Damaska ýöriş edip, şowsuzlyga sezewar bolanlaryndan soňra mejbury ýagdaýda yzlaryna dolanypdylar. Şunlukda, olar bu gezek hem uly ýygyn tutup, Damaska bardylar we ony gabawa aldylar. Mälik Afzal bilen Mälik Zahyryň Damasky eýelemäge mümkinçilikleri bolmanlygy üçin, olar esasy maksatlaryny ünsden düşürüp, biri-birlerine göreplik edip başladylar. Mälik Zahyryň göz önünde tutan maksatlaryny aňan Salaheddiniň memluklary oňa garşy çykdylar. Şol wagtda Mälik Adyl Napol şäherinde bolýardy. Emir Garaja hem Selhedi basyp aldy. Mälik Afzal öz ýakyn adamlaryny bu şäherden alyp gidipdi. Bu bolup geçýän işleriň ählisi hökümdarlyk üstündedi. Şeýle-de bolsa, Jaharkus bilen Garaja ruhdan düşmedi. Mälik Zahyr hem Damasky eýelesen, ony Mälik Afzala berjekdigini aýdypdy. Bu habary eşiden Mälik Afzal öz ýanyndan dürli pikirler geldi we daýysy soltan Mälik Adyla ýaraşyk baglaşmak

üçin hat iberdi. Şeýle-de, ol Mälik Adyla Batyn şäherini berjekdigi barada söz berdi. Bu iş barada Ymadeddin ibn Maştup bilen şol wagtky onuň weziri Mühezzip ibn Nazyp Hamawydan başga kişä habar berilmedi. Soňra Mälik Afzal bilen Mälik Adylyň ylalaşygy baradaky habar şäherlere ýaýrady. Mälik Zahyryň bu sözlerini eşiden Mälik Afzal söweşi eýýäm bes edipdi. Özleriniň isleglerini amala aşyrmak üçin Damaska baran esgerler hem yzlaryna gelipdiler. Soňra Mälik Afzal söweşi doly ýatyrmak üçin öz goşunyny iberdi. Ibn Maştup bolsa, şol wagt Hadyt derwezesinden çykyp gelýärdi. Oňa gabat gelen Mälik Afzal bolsa Mälik Zahyryň sözlerini aýtdy. Mälik Zahyr hemişe Faryseddin Meýmuna ýagşylyk edip gelipdi. Bu bolsa Jaharkusyň we Garajanyň Mälik Zahyrdan ýüz öwrüp, Mälik Afzalyň tarapyna geçmegine sebäp boldy. Soňra olar Mälik Zahyryň sözlerini Mälik Afzala ýetirip, onuň Batyn şäherindäki agasy Mälik Adylyň ýanyna barmagyna ýardam etdiler. Soňra Batyndaky soltan Mälik Adylyň ilçileri Mälik Afzalyň ýanyna baryp, onuň ygtyýaryna berlen şäherleriň çäginä habar berdiler. Ol şäherler şulardyr: Ragsu Aýn Habur, Jümleýn, Muwazzyr, Sümeýsat, Myýýafarykyn, Hany we Zülkarneýndir. Her ýylda Müsürden bu şäherlere elli mün dinarlyk mata ibermek barada söwda ylalaşygyny baglaşdylar. Mälik Zahyr bolsa bu bolup geçýän zatlardan bihabar boldy. Soňra Mälik Afzal ene-atasy bilen birlikde ähli maşgala agzalaryny Humsa alyp geldi. Mälik Zahyr hem täjirlerden ýüz mün dinar we köp möçberde mata alyp, ony esgerleriniň arasynda paýlap berdi. Ol bu zatlary Halapdan ibermekleri barada ozal hat ýollapdy. Mälik Zahyr bolsa Yzzeddin Usamany öz harby leşgergähine çagyrmak barada emirler bilen ylalaşyga gelipdi. Yzzeddin Usama ol ýere ugranynda, ýokary wezipeli işgärler ähli bolan wakalar bilen habardar edip, ony kemsitdiler. Mälik Zahyr bolsa Yzzeddin Usama: «Sen dönük, hyýanatçy» diýen ýaly kemsidiji sözleri aýdany üçin, Usama oňa hiç hili maslahat bermezden yzyna

dolandy. Soňra Yzzeddin Usama Mälik Mugazzamyň ýanyna baryp, ony bolup geçen işler barada habardar etdi. Ol Mälik Adyla hat iberip, ony bu zatlar bilen tanyş etdi. Yzzeddin Usama Mälik Zahyry we onuň emirlerini çagyrmak barada Jahhap bilen ylalaşdy. Ol Zahyryň alyp barýan ähli işleri barada Jahhaba gürrüň berip, ony tankyt etdi. Şeýle-de, Yzzeddin Usama Mälik Zahyryň adamlarynyň önündäki borjuna giç hem bolsa ahryry özüniň göz ýetirmelidigini aýtdy. Şukaýr bilen Jahhap Mälik Zahyryň ýolbaşçylygyndaky bu işlere düşünenlerinden soňra ony janu-teni bilen makulladylar. Şeýle hem olar Yzzeddin Usamanyň Mälik Adyl bilen aragatnaşyk saklandygy üçin ony gorkuzdylar. Soňra garaňky gatlyşanynda, Şukaýr bilen Jahhap gaçyp gitdiler we Damaska girdiler. Şol wagt olaryň ýanynda Yakut Yzzy hem bardy. Bu habary eşiden Mälik Zahyr Damaskdan gitmegi niýet edinen beýleki emirleri we ähli esgerlerini ýanyna alyp, şäherden çykyp gitdi. Başga-da Damask halkyndan köp sanlysy olaryň yzlaryna düşüp gitdiler. Şol wagt gün dogup, ýaňy jahan ýagtylypdy. Bu waka baş ýüz togsan sekizinji ýylda hepdäniň Başgüni bolup geçipdi. Mälik Zahyr ýanynda bar bolan adamlary bilen barýarka ýolda, Manbaç bilen Nejm galasyny Ibn Maştuba mülk ýer edip berdi. Sara Sun-kara bolsa Behnese şäherini mülk ýer edip berdi. Bu işler Meýmun Nasrynyň kömegi bilen amala aşyrylypdy. Nejm galasy ozal Mälik Afzalyň ygtyýaryndady. Soňra Ibn Maştup özüne mülk ýer edilip berlen Nejm galasyna baryp, ony öz ygtyýaryna geçirdi. Mälik Zahyr ýanynda bar bolan adamlary bilen ýoluny dowam etdirip, Suk diýen ýere bardy. Mälik Afzal bolsa Hums şäherine barypdy. Mälik Afzalyň dogany Mälik Zahyr howatyr edip öz hökümdarlyk edýän yerinden gaýdypdy. Soňra Mälik Zahyr Hama şäherine baryp, ol ýerde birnäçe taýpalary derbi-dagyn etdi. Soňra Mälik Mansur Mälik Zahyryň ikiýüzligini tankytlap hat iberdi. Mälik Zahyr gyzmalyk edip bu obalary weýran edenligi üçin ötünç sorady. Onuň çep aýagy ýara-

lanandan soňra, öz şäherine dolandy. Soňra Ibn Maştup onuň wada eden Manbaç şäherini özüne bermegi talap etdi. Ibn Maştup Manbaçy eýeläp, ol ýerde köp wagt hökümdarlyk etmäňkä, Mälik Zahyr bu şäheri ondan gaýdyp aldy.

\*Şu ýylda Salaheddiniň ogullary Mälik Müeyýit bilen Mälik Mugyz Kerek şäherindäki zyndandan Boşap geldi. Olary zyndana Mälik Adyl taşladypdy. Ol Damasky alanynda, Salaheddiniň ogullaryny zyndandan Boşatdy. Şu ýylda soltan Mälik Adyl Halaba barýarka, ýol ugruna Hama şäherinde düşledi. Şol wagt tä ylalaşyga gelyänçäler, Mälik Adyl bilen Mälik Zahyryň arasynda ilçiler gatnady.

\*Şu ýylda kazy Nejmeddin Abdyrahman ibn Abu Esrin Hama şäherinden çykarylady. Şol wagt ol şäheriň kazysynyň weziriniň wezipesini dolandyryýardy. Soňra Halapda onuň ýanyndaky harajatlary alnyp, zyndana salyndy. Nejmeddin Abdyrahman ibn Abu Esrin az wagt zyndanda oturanýandan soňra, Tel Başyryň hökümdary Ýyldyrym ibn Ýarygyň ýardam etmegi bilen zyndandan çykarylady.

\*Şu ýylda Damaskyň kazysy kazy Muhyeddin ibn Zeki bilen baglanyşykly hadysa bolup geçdi. Bolup geçýän bulaşyk wakalaryň netijesinde onuň akylyna zeper ýetdi. Ol dindar adam bolup, sahy, alym we güýçli fakyhdy. Bir gün Muhyeddin ibn Zeki atly barýarka, ol (goý, Alla oňa rehmet etsin!) atyndan ýykylyp wepat boldy.

\*Şu ýylda soltan Mälik Adyl we onuň ogly Mälik Eşrep Musa Kudsdan geldiler. Bular öz hökümdarlyk işlerini şol ýerde dolandyrypdylar. Mälik Mugazzam Hama şäherinden geleninden soňra, Humsa dolanyp bardy. Harran, Roha şäherleri Mälik Eşrep Musanyň ygtyýaryna berlip, onuň esasy iş dolandyryýan ýeri Jezirede ýerleşdi. Şeýle-de, onuň hyzmatynda köp sanly esgerleri taýýar bolup durdular. Mälik Eşrep Musanyň dogany Mälik Owhat Myýýafarykyna we Diýarbakre hökümdarlyk etdi. Mälik Mugazzam bolsa Damask hökümdarlygyna

bellendirildi. Biziň ýokarda aýdyp geçişimiz ýaly, Mälik Kämil Müsür diýarlaryna hökümdarlyk etdi we ol öz şäherlerine dolanyp baryp, döwlet işlerini şol ýerde dolandyrdy.

\*Şu ýylda kyn mesele ýüze çykanda Ibn Maştupdan kömek soramazlyk üçin Mälik Zahyr Mälik Adyla mirasdüşer bellendirildi. Soňra Ibn Maştup soltanyň ýanyna geleninde, oňa hiç hili borç tabşyrylmady. Ýöne oňa diňe Mälik Owhada gulluk etmek tabşyryldy. Soňra Ibn Maştup bilen Mälik Owhadyň aralarynda näsazlyk ýüze çykdy. Netijede, soltan Mälik Adylyň ýanyndaky esasy wezipeleri Mälik Eşrep Musa ýerine ýetirdi.

\*Şu ýylda aýylganç ýertitre bolup, ol deňiz kenarlaryny we köp sanly pereňli şäherlerini ýykan-ýumran etdi.

\*Şu ýylda pereňliler Trablusy eýelemek üçin ýöriş etdiler we gämilerini ol ýerdäki musulmanlaryň mata önümlerinden dolduryp, gaçyp gaýtdylar. Musulmanlara olary ele salmak başartmady.

\* \* \*

\*Bäş yüz togsan sekizinji ýylda Nil derýasynyň suwy çekilip, şäherlerde gurakçylyk boldy we harytlaryň bahasy ýokary galdy. Bu haryt gytçylygy baş yüz togsan dokuzynjy ýyla çenli dowam etdi. Soňra Nil derýasynyň suwunyň köpelmegi bilen şäherlerde suw bol boldy we adamlar ekerançylyk işine uly üns berdiler. Şonuň netijesinde ýüze çykan bu kyn meseläniň soňuna çykyldy.

\*Şu ýylda Seýfilyslam öz ogly Mälik Eziz Ysmaýly Ýemenden çykardy. Bu bolsa Seýfilyslamyň öz ogluny Şama ugradanyndan soňra ikinji gezek ýurtdan çykaryşydy. Bu işleriň ählisi Seýfilyslamyň öz hökümdarlygyndan gorkmagy sebäpli bolup geçdi. Şol wagt Mälik Eziz Ysmaýyl Şamdan dolanyp gelipdi. Şunlukda, ol ilki Hijaza ugrasada, soňra gizlin ýagdaýda Ýemen şäherlerine bardy. Seýfilyslam ol ýerde birnäçe gün bolanyndan soňra dünýäden ötdi. Seýfilyslamyň gullukçy-

laryndan biri bolan Jemaleddöwle Kafur kakasynyň wepat bolandygy barada Mälik Eziz Ysmaýyla habar berip, ony Zübeýt şäherine çagyrmak üçin Ýakut Ajamy, Ýakut Jemalyny, Mahmyt Seýrewany we Asgat ibn Harysy Ýemene ugratdy. Bu adamlar Mälik Eziz Ysmaýyly öz ýanlary bilen alyp geldiler we oňa kakasynyň hökümdarlygyny berdiler. Ol bu ýerde birnäçe gün bolmak bilen ähli galalara eýe çykdy. Soňra Mälik Eziz Ysmaýyl Tagazza galasyna baryp, az wagtlyk ol ýerde boldy we Demlut şäherine bardy. Ol ýerde iki aý bolanyndan soňra Habba şäherine bardy. Mälik Eziz Ysmaýyl bu şäherde hem az wagt bolanyndan soňra Lehje we Ebin diýen ýerlere bardy. Ol bu ýerlerde-de birnäçe gün boldy we Adan şäherine bardy. Mälik Eziz Ysmaýyl bu şäherde alty aý bolanyndan soňra Sanga şäherine ugrady. Ol ýolda barýarka Habba şäheriniň golaýynda serkerde Abdylla ibn Abdylla Hasanynyň goşuny bilen söweşdi. Mälik Eziz Ysmaýyl ol serkerdäniň goşunyny derbi-dagyn edeninden soňra, Sanga şäherine tarap ýoluny dowam etdirdi. Ol ýerde Mälik Eziz Ysmaýyla kakasynyň sekiz ýüz sany memlугy gabat gelip, olar Senga şäherini gormakda aýgytlylyk görkezip, onuň bilen söweşdiler. Mälik Eziz Ysmaýyl ol memluklary gyrgyna bereninden soňra Sanga şäherini eýeledi. Ol bu şäherde dört aý bolanyndan soňra Tagazza şäherine bardy. Mälik Eziz Ysmaýyl bu şäherde hem kyrk gün bolanyndan soňra Zübeýt şäherine bardy. Ol bu şäherde birnäçe gün boldy. Soňra ähli halkyň makullamagy bilen ol bu şäherlere hökümdar bellenildi. Bu şäherlerdäki ähli hristianlar we jöhitle Mälik Eziz Ysmaýyla boýun boldular we Zübeýdiň halypalygynda onuň adyna hutba aýdyldy. Şeýle hem, Nebi ibn Mäti ady bilen belli bolan howluda ümewiler tarapyndan ilkinji bolup, Mälik Eziz Ysmaýylyň adyna hutba aýdyldy. Soňra ol goňşy şäherlere ilçi iberip, ol ýerlerdäki musulmanlaryň münberlerinde öz adyna hutba aýdylmagyny we Ibn Apbasyň adyna aýdylýan hutbany bes etmekligi emr etdi. Şunlukda, Mälik Eziz



Ysmaýyl diri wagtynda birnäçe ýerlerde onuň adyna hutba aýdyldy. Mälik Eziz Ysmaýylyň adyna Tagazzada, Demlutda we onuň tabynlygyndaky beýleki galalarda hutba aýdyldy. Mälik Eziz Ysmaýyl özüni halypalygyň kanuny ýagdaýda ykrar etmezinden öň soltan bolupdy. Ol tä wepat bolýança halypalygyň işi pes ýagdaýda boldy. Mälik Eziz Ysmaýyl umumy baş ýyl we birnäçe aýlap hökümdarlyk edipdi. Soňra ol mukaddes Mekgäniň öz tabynlygyna berilmegini talap etmek bilen Ýakut Jemaly, Müjähit Jemaly we Sunkar Guzzy dagyny özi üçin ol yerde köşk gurmaga iberdi. Şerip Abu Eziz Katdat ilkibaşda bu işleri amala aşyrmakda ylalaşan hem bolsa, soňra ol öz serkerdelerine Mälik Eziz Ysmaýylyň ähli egindeşlerini ýesir almak barada buýruk berdi. Soňra Mälik Eziz Ysmaýyl bu habary eşideninde, bolup geçýän wakalara doly göz ýetirmek bilen garşydaşlaryndan öňürtiläp, Mekgäni eýelemäge taýýarlyk görädi. Yöne Mälik Eziz Ysmaýylyň egindeşleri bu teklipden boýun gaçyryp, onuň ýeke özüni goýup gitdiler. Mälik Eziz Ysmaýyl ilki Ýemene, soňra Kürdi diýip atlandyrylan Zübeydiň welaýatlarynyň birine bardy. Ol ýerde baş gün bolanyndan soňra, Seýfeddin Sunkar diýip atlandyrylan bir memluga öz ýanyna çagyrdy. Mälik Eziz Ysmaýyl ony öz ýany bilen köpçüligiň ýygananan mejlisine alyp bardy. Ol mejlisde az wagt oturanýandan soňra, az-owlak şerap bilen bokurdagyny öledi we Seýfeddin Sunkara şeýle diýdi:

— Eý, Sunkar seniň paliň azdy.

Soňra Mälik Eziz Ysmaýyl Magtuk Razzak Halaby diýen bir adamy ýanyna çagyryp, ondan nebitli çüýşe getirmegini sorady. Ol çüýşäni getirip, Mälik Eziziň önünde goýdy.

Mälik Eziz oturan ýerinden Sunkara garap:

— Eý, Sunkar tur ýeriňden— diýdi we Magtuka ony urmak barada görkezme berdi.

Mälik Eziz Ysmaýylyň ýanynda Abu Şama diýip atlandyrylýan, kakasynyň memluklaryndan biri bardy. Mälik Eziziň

kakasy diri wagtynda Abu Şama Sanga şäherine hökümdarlyk edýärdi. Soňra ol şäheriň özüne gaýtarlyp berilmegi barada Mälik Ezizden rugsat sorady. Ol bolsa kakasynyň memlugynyň haýyşyny ýerine ýetirdi. Bularyň meý içişligi bir salym dowam edeninden soňra, Mälik Eziz Ysmaýyl ikinji gezek Sunkary öz ýanyna çagyrdy we pyçagyny çykaryp, oňa:

— Meniň seniň içegeleriňi dograsym gelýär— diýdi.

Sunkar bolsa:

— Eý, möminleriň emiri men seniň memlugyň ahyryn — diýdi.

Soňra Mälik Eziz Ysmaýyl birsalym oňa käýindi. Seyfeddin Sunkar bolsa onuň elini açanından soňra bir çete geçip oturdy. Ol turup gideninde bolsa, Mälik Eziz ondan nirä barýandygy barada sorady. Sunkar bolsa:

— Eý, möminleriň emiri, bir zerur iş üçin çöle barýaryn. Sol işi bitirenimden soňra gaýdyp gelerin— diýdi.

Mälik Eziz oňa:

— Adaty bolşy ýaly gaýdyp geljegiň barada delil hökmünde bu oturanlara girewine zat goýup git— diýdi.

Ol çykyp gideninde, onuň önünden köp sanly memluklar çykdy. Ol bu memluklara, özüniň halypa ähli zady aýdandygy barada habar berdi. Agşam olar baş ýüz sany memluk bolup, ýola düşdüler we Kedra diýen ýere bardylar. Olar bu şäheri derbi-dagyn etmek bilen onuň hazynasyny olja aldylar. Bu habar Mälik Eziz Ysmaýyla baranynda, ol garaňky düşen wagty Zübeyt şäherine gaçmaga taýýarlyk gördi. Soňra Seyfeddin Sunkar ýörişini dowam etdirip, Mahjam diýlip atlandyrylýan ýere ugrady we ony derbi-dagyn etmek bilen, ol şäheriň hazynasyndaky ähli zatlary alyp gitdi. Seyfeddin Sunkar bu şowly ýörişinden soňra Mühellip diýilýän ýere baryp, ol ýeri hem gyrgyna bermek bilen şäheriň hazynasyndaky bar bolan ähli zatlary alyp gitdi. Soňra ol Şerip Abdylla ibn Abdyllanyň şäherlerine baryp, oňa ýardam etdi. Seyfeddin Sunkar ol ýerde

bäş gün boldy. Soňra Mälik Eziz Ysmaýyl ýatlanyp geçilen Seýfeddin Sunkary yzarlap, onuň ýanyna bardy. Seýfeddin Sunkar bolsa oňa şeýle diýdi:

– Eý, möminleriň emiri, Alladan ant içýärin, sen hiç ýere gitme, esgerler seni öldürmek isleýärler.

Şol wagt Mälik Eziz Ysmaýyla näbelli adamlar tarapyndan şu nusgadaky hat gowşuryldy: «Bu işi etmek isleýänler saňa ýöne bir haýbat atýarlar».

Ol Hebeşistanda bolan wagtyndan tä Jenabyz diýip atlandyrylýan ýere, ýagny Ajy diýilýän ýere baryança iş alyp bardy. Soňra serkerdeler ony öldürmek barada ylalaşyk baglaşyp, özara maslahatlaşdylar. Olar Şemseddin Dukaýk<sup>1</sup>, doganyň ogly Jemaleddin, aýal doganyň ogly Ibn Bereket, Handu, Rubeg, başga bir Seýfeddin atly emir, Bahyl ýaly ýokary wezipeli kürt serkerdeleridir. Olaryň arasynda türkmenlerden Şemseddin Karably hem bardy. Soňra Hendu bilen Rubeg ikisi Mälik Eziz Ysmaýylyň üstüne hüjüm etdiler. Olar ýakyn gelenlerinde, Mälik Eziz olara bu pikirlerinden dänmekleri barada nesihat etdi. Şol wagt olaryň zyňan naýzasy Mälik Eziziň köýneginiň ýeňini ýyrtyp geçdi. Şol döwürde halypalaryň köýnekleriniň ýeňleri uzyn we giň görnüşde bolýardy. Soňra Şemseddin Dukaýk, Karably we Ibn Bereket dagy ylgap baryp, Mälik Eziz Ysmaýyly daňyp goýdular. Şondan soňra serkerdeler ony öldürdiler. Ibn Bereket bolsa onuň kellesini kesip, naýza sançdy we ony esgerleriň biriniň eline berdi. Ol esger naýza dakylan kelläni alyp, şäherde üç gün aýlandy. Soňra olar Zübeýt şäherini ýedi gününň dowamynda derbi-dagyn etdiler. Seýfeddin Sunkar bolsa bu zatlardan bihabar galdy. Ol bu habary gijiräk eşitdi. Kürtler bolsa Sunkaryň özlerine hökümdarlyk etmegini islediler. Şunlukda, ol Zübeýt şäherine baryp, Ýusup Ardy di-

---

<sup>1</sup> Şu at asyl nusgada şeýle görnüşde berilipdir. Ýöne onuň Dukak bolmagy mümkin.

ýen bir serkerdäniň howlusynda düşledi. Soňra türkmenler tarapyndan Şemseddin Karably, kürtleriň tarapyndan bolsa Ibn Du-kaýk geldi. Olar Sunkary soltan edip bellemek bilen, oňa soltanlyk lybasyny getirip berdiler we ony Ibn Seýfilyslamyň howlusyna getirdiler. Ol şäheriň hökümdary diýlip doly ykrar edileninden soňra Zübeytde üç gün bolup, Tagazza şäherine dolanyp bardy. Seýfeddin Sunkar ol ýerde dört ýyl hökümdarlyk edeninde, Zübeytde ýaşayan kürtlere hat ýazyp, ýüz müň dinar jemläp bermeklerini talap etdi. Ol diňe Zübeyt şäherindäki soltanlyk ady bilen çäklenipdi. Ýagny Seýfeddin Sunkar Zübeyt şäherine baryp, özüniň diňe Tagazza şäherinde ýüreginiň ynjalyk tapýandygyny aýtdy. Sunkar tä goşuna ýolbaşçylyk edip, halkyň ynamyna girýänçä Zübeyt şäheriniň ýaşajylaryna dürli hileler ulanyp geldi. Soňra Zübeyt şäheriniň ilaty gymmatbaha zatlary jemläp, Sunkara iberdiler. Ol özüne sowgat alyp gelýändiklerini bilen wagtynda ony garşylamak üçin ýola düşdi. Şunlukda, Seýfeddin Sunkar gijäniň içinde Zübeyt şäherine ugrady. Bu habary eşiden kürtler Mugyzyzyýa diýlip atlandyrylan oba tarap ýola düşdüler. Bu obany Kahyra Mugyzyzyýa diýip atlandyrylan Mälik Mugyz ibn Seýfilyslam esaslandyrypdy. Bu oba örän uly bolup, bol hasyllydy. Seýfeddin Sunkar ol ýere bardy. Seýfeddin Sunkar Mugyzyzyýa obasyna golaý baranynda, kürtler gaçyp gitdiler we Züweýbiýe diýilýän şähre bardylar. Olar bu şäherde baş gün bolanlaryndan soňra Zübeytde ugradylar. Seýfeddin Sunkar hem bu kürtleri gözläp, Zübeytde ugrady. Ol şäheriň golaýynda çadyr gurnap, galanyň derwezelerini gözegçilik astynda saklady. Seýfeddin Sunkar ozal öz esgerlerine eger kürtler gaýtawul berse, hiç hili eglişik etmezlik barada görkezme beripdi. Kürtler galadan çykyp, iki gün söweşdiler. Bu söweşde olara uly ýitgi çekmekden başga hiç hili peýda gelmedi. Üçünji gün diýlende, Sunkar öz goşunlary bilen Kartap derwezesi diýlip atlandyrylýan derwezä tarap hüjüm etdiler. Soňra Sunkaryň esgerleri diwaryň derwezäniň golaýynda

ýerleşýän bir bölek ýerini döwmegi başardylar. Sunkar bolsa «Elhamdü Lillähi Rabbil älemin» diýeninden soňra, Bedreddin ibn Tümeýrik bilen goşunyň önüni çekip, diwaryň ýykylan ýerinden galanyň içine tarap ugradylar. Galanyň ýykylan ýeriniň ortasyna ýetenlerinde, Sunkar esgerlerine şeýle diýdi:

– Eý, meniň serkerdelerim, men «Eger bu şäheriň halky gaýtawul berse, ony derbi-dagyn ediň» diýip, görkezme beripdim. Şu galany ýykmagymyz bilen Alla biziň hasap eden baýlygymyzy peşgeş berdi. Siziň bu galany derbi-dagyn etmegiňiz bilen biz olardan ýüz mün dinar paç alarys.

Soňra az-kem köşeşen Seýfeddin Sunkar galany derbi-dagyn etmekden saklanyp, olardan almaly dinary ýene-de elli mün dinar ýokarlandyrdy we şäheri hiç hili söweşsiz eýeledi. Seýfeddin Sunkar we onuň goşuny Zübeýt şäheriniň ilatynyň öz galalarynyň derbi-dagyn edilmegini islemän, aman dilemek isleýändikleri baradaky habary ozal eşidipdiler. Şu wakalardan soňra olar Zübeýt şäherine girip, ony eýelediler. Kürtler bolsa derwezeden çykyp, Hasa diýip atlandyrylýan oba tarap çekildiler. Olar bu obada Aly Kennany diýilýän bir adamyň öýünde düşlediler. Bu adam bolsa, deňiz garawullaryndan biridi. Ol öz öýüne gelen bu kürtleri tüýs ýürekden garşy aldy. Olar Aly Kennanydan içmek üçin üzümden ýasalan çakyr soradylar. Öý eýesi myhmanlaryň islegini kabul edip, olaryň önünde çakyr goýdy. Bu çakyrda içen kürtler serhoş bolup, uka gitdiler. Myhmansöýer Aly Kennany bolsa olaryň atlaryny daňyp goýdy we daňa golaý kürtleri oýaryp, öz kowumynyň adamlaryny bir ýere jemledi. Soňra ol özüniň kürt myhmanlaryny Zübeýt şäherine çenli ugratdy. Seýfeddin Sunkar bolsa, olaryň önünden çykyp, Aly Kennanynyň we onuň dogany Muhammediň adamlaryny gyrgyna berdi hem-de kürtleriň köp sanlysyny zyndana taşlatdy. Soňra üçünji gün diýlende, Sunkar olary köşge çagyrdy we Şemseddin Dukaýk, Hendu, Rubeg, Isa ibn Ajul Zerzary dagynyň hem-de Nyzam ibn Isa Jezzary ýaly öz ýa-

kynlaryndan ýedi sanysynyň kellesini kesdi. Şol gün jemi ýedi ýüz sany kürt serkerdesi öldürildi. Şeýle-de, Seýfeddin Sunkar şol gün Karablynyň we onuň ogullarynyň, Ibn Bereketiň günäsini geçdi. Soňra ol Ýemen ýurduny adylyk bilen dolandyryp, Seýfilyslamyň kiçi ýaşly ogly Mälik Nasyry soltan belledi. Seýfeddin Sunkaryň özi bolsa atabegiň wezipesini ýerine ýetirdi. Ýemen şäherlerinde Mälik Nasyryň adyna hutba aýdyldy. Soňra Seýfeddin Sunkar tä Tagazza şäherinde wepat bolýança, dört ýyllap, soltanlykda atabeg boldy. Ol Tagazza şäheriniň metjidinde jaýlanyldy. Seýfeddin Sunkara onuň lal ogluny we Mälik Nasyryň ejesinden bolan beýleki bir ogluny mirasdüşer bellediler. Mälik Nasyryň ejesi onuň aýalydy. Seýfeddin Sunkar wepat bolanyndan soňra Mälik Nasyryň ejesine Ybraýym Gazy ibn Jebraýyl öýlendi. Şeýle hem ol Mälik Nasyra atabeg boldy. Soňra uzak wagt geçmänkä, Mälik Nasyr Jent diýen ýerde dünýäden ötdi. Ony Tagazza getirip, şol ýerde jaýladylar. Mälik Nasyryň ölümüne Ysmaýyl Gazy ibn Jebraýylyň onuň suw içýän küzsesini zäherlemegi sebäp bolupdy. Ybraýym Gazy ibn Jebraýyl bolsa az wagt hökümdarlyk edeninden soňra Habbada öldürildi. Ony abdylwahhap taýpasynyň adamlary öldürdi we onuň kellesini Habba galasyndan daşary taşladylar. Ybraýym Gazynyň ölümüne onuň Mälik Nasyry öldürmegi sebäp bolupdy. Şu wakadan soňra şäherde erkek adamlaryň galmanlygy sebäpli ol ýer hökümdarsyz galdy. Soňra Abdylla ibn Abdylla köp sanly halky bilen Zübeýt şäherine gelip, ol ýerde az wagtlyk hökümdarlyk etdi. Şu wakadan köp wagt geçmänkä Hijazdan kerweniň gelyändigigi barada habar geldi. Abdylla ibn Abdylla öz ýanyndan eýýuplylaryň bu kerweni ýönelige gelyän dälidir diýip pikir etdi. Soňra ol howatyrlyanyp, öz şäherlerine dolanyp bardy. Hijazyň kerweni hem Zübeýt şäherine geldi. Hijazdan gelen adamlaryň ýolbaşçysy Behtär Küdkül Ezizi bolsa Mälik Nasyryň ejesiniň öýünde düşledi. Bu gelen kerweniň ähli adamlary Zübeýt şäheriniň adamlary tarapyndan gowy

barlagdan geçirildi. Soňra olary Süleýman şa ibn Sagdeddin ibn Mälik Muzaffar Takyeddin ibn Şahynşa ibn Eýýup garşy aldy. Ol Mälik Nasyryň ejesine hat ýollap, oňa Hyjazdan gelen kerweniň habaryny ýetirdi we Beni Eýýup taýpasynyň bu kerwenden iberen hatyny gowşurdy. Ol ýagşy häsiýetli ýaş oglandy. Soňra Mälik Nasyryň ejesi Süleýman şa ibn Sagdeddin ibn Mälik Muzaffar Takyeddin ibn Şahan şa ibn Eýýuby ýanyna getirdip, minnetdarlyk bildirmek bilen oňa durmuşa çykdy. Soňra Süleýman şa şäherlere hökümdarlyk etdi. Şol wagt ol ýerlerde azgynlyk örän artdy. Süleýman şa bolsa öz halkyna hiç hili üns bermedi. Soňra Zübeyt şäheriniň ýaşululary şäherdäki bolýan wakalary habar bermek üçin soltan Mälik Adyla we Hamanyň hökümdary Mälik Mansura hat iberdiler. Şu wakadan soňra Mälik Kämil öz ogly Mälik Mesgudy ol ýere ugratdy. Ol bu şäherleri Süleýman şa ibn Sagdeddin ibn Mälik Muzaffar Takyeddin ibn Şahynşa ibn Eýýubyň elinden güýç bilen basyp aldy. Bu waka barada «Zamananyň hadysalarynyň beýany» atly uly taryh kitabynda giňişleýin aýdylyp geçilýär. Bu gysgaça düşündirişi bolsa gepiň gerdişine görä gysgaça ýatlap geçýäris. Anygyny Alla bilýär.

\* \* \*

\*Bäş ýüz togsan dokuzynjy ýylda Mälik Eşrep Musa özüne Ibn Maştubyň ýardam etmeginde Mardine ýöriş etmäge taýýarlyk gördi. Ol Sümeýsat şäherindäki Mälik Afzala ilçini iberip, oňa öz ýanyna Beýkar şäherine gelmegi tabşyrdy. Soňra onuň esgerleriniň hem Mardin şäherini gabamaga güýçli taýýarlyk görýändikleri barada habar geldi. Şu wakadan köp wagt geçmänkä Mälik Afzal ilki Harrana gelip, soňra derrew Ras Aýnylhabura ýöriş etmek bilen ony basyp aldy. Mälik Eşrep bu şäheriň Mälik Afzalyň ygtyýarynda galmagy barada görkezme berdi. Şondan soňra olar Mardine ugradylar. Mardiniň halky bolsa soltan Mälik Adyla ilçini iberip, Mälik Eşrebe

elli müň dinar eltip berjekdiklerini habar berdiler we ol işi ýerine ýetirmäge howlukdylar. Soňra Mälik Eşrep ol ýerden Harra-na dolanyp bardy we Jümleýn şäherini hem Mälik Afzalyň ygtyýaryna berdi.

\*Şu ýylda Mälik Adyl pereňliler sebäpli Hurbatullusus diýen ýere bardy. Pereňliler Ras Aýnylhabury Mälik Afzalyň elinden alypdylar. Mälik Adyl bolsa, çaltlyk bilen aýgytly hereket edip, tiz wagtyň dowamynda şäherleri pereňlileriň elinden gaýdyp almagy başardy. Onuň ýolbaşçylygyndaky bu uly ýörişlerden soňra pereňlileriň ygtyýarynda Sümeýsatdan başga şäher galmady. Mälik Adyl Ras Aýnylhabur şäherini Ibn Maştubyň ygtyýaryna berdi.

\*Şu ýylda Mosul hökümdary atabeg Nureddiniň ýanyna serkerdeler Hutluh Halaby, Sunkar Halaby we Yzzeddin ýaly Şamyň emirleri gelip, onuň bilen Mälik Eşrebiň garşysyna gepleşik geçirdiler. Soňra bu habar Mälik Eşrebe baryp ýetdi. Ol bu bolan hadysalary habar bermek üçin soltan Mälik Adyla çapar iberdi we ondan Ibn Maştup barada, ony näme etmelidigi hakynda maslahat sorady. Ol Mälik Eşrebi ýanyna çagyryp, oňa:

— Sen Mosul hökümdarynyň ýanyna duşuşmak üçin gitme. Ýöne Sanjar, Amyt we Jezire hökümdarlary bilen gepleşik geçirmegi unutma— diýdi.

Soňra Ibn Maştup dolanyp geldi we Mosuldan çykyp gelýän atabeg bilen duşuşdy. Mälik Owhat dogany Mälik Eşrebiň ýanyna geldi. Ibn Maştup hem Mälik Adylyň Mälik Eşrebe hat ýollandygy we olaryň Derýa diýen ýerde duşuşandyklary barada Mosul hökümdary atabeg Nureddine habar berdi. Soňra Mälik Eşrep ýanynda bar bolan adamlary bilen ol ýerden gitdi. Şol wagt atabeginiň olaryň üstüne tarap ýörişe ugrandygy barada habar geldi. Adaty bolşy ýaly, Mälik Eşrep goşunyň sag we çep ganatlaryndaky serkerdelerini ýerli-ýerinde goýdy. Şol wagt ol Başazza şäherini eýelemek üçin ugrady.



Atabeg alty ýüzünji ýylyň Baýram aýynyň on altysyna hepdäniň Annagüni gelip ýetdi. Şondan soňra Mälik Eşrep Başazza ýöriş etmek pikirinden saklandy. Atabeg öz kätibi Emineddin Ýakuty soltan Mälik Eşrebiň ýanyna ilçi edip iberdi we oňa özüne boýun egmegi talap etdi. Mälik Eşrep onuň bu teklibini inkär etdi. Söweşe güýçli taýýarlykly gelen Mälik Eşrebiň goşuny atabeginiň goşunyna bir zarba urdy. Ol munuň yzysüre ýene-de güýçli zarba urup, atabeginiň goşunyny derbi-dagyn etdi. Şondan soňra Mälik Eşrep ýesir alan Mosulyň emirlerini we esgerlerini öz ýanyna getirmek barada görkezme berdi. Olaryň içinde Sunkar Halaby we onuň ogly, Eset ibn Abdylly, Hüseyin Tawyl dagy bardy. Atabeg hepdäniň Dynçgüni ýeňlen halda Mosula dolanyp geldi. Mälik Eşrep bolsa ýeňşine buýsanyp, kakasy Mälik Adyl ilçi iberdi.

\* \* \*

\*Alty ýüzünji ýylda atabeg bilen Mälik Eşrep özara ylalaşyga geldiler. Mälik Adyl bolsa Hurbatullusus şäherini terk edip, Merjiuýun diýen ýere barypdy. Pereňliler ylalaşygy berkitmek üçin oňa hat iberdiler. Mälik Adyl bolsa Damaska dolanyp bardy we Mälik Eşrebe Harrana dolanmak barada buýruk berdi. Ol kakasy Mälik Adylýň Müsüre gitmek isleýändigini eşideninden soňra derrew Damaska bardy.

\*Şu ýylda Humsyň hökümdary Mälik Müjähit Mälik Adyl-dan kömek sorady.

\*Şu ýylda Şerifeddin Garaguş Muzaffary Günbatarda Bozaba Muzaffary bilen söweşdi we ony ele salyp, Ibn Abdylmöminiň ýanyna ugratdy.

\*Şu ýylda Mälik Eşrep kakasynyň çagyrmagy boýunça dolanyp geldi.

\*Alty ýüz birinji ýylda pereňliler köp sanly atly we pyýada goşun bilen Hama şäherine geldiler. Olar şäher ilatynyň köp sanlysyny ýok etdiler we ýesir aldylar. Soňra pereňliler Kybla derwezesine ýöriş etmek bilen köp sanly adamlary gabawa saldylar we fakyh Şyhap ibn Belagy ýesir aldylar. Bu köpügören fakyh örän ugurtapyjy we mert adamdy. Pereňliler Şyhap ibn Belagy ýesir alyp, Trablusa bardylar. Ol gijäni ýatman geçirdi we Allanyň ýardamy bilen pereňlilerden gaçyp gutuldy. Uly kynçylyklary başyndan geçireninden soňra Şahhap ibn Belagy öz şäherlerine dolanyp bardy. Onuň şäheri galanyň golaýyndaky etraplaryň birindedi. Soňra Hama şäheriniň agyr ýagdaýa düşendigi baradaky habar soltan Mälik Adyla baryp ýetdi. Bu kyn mesele soltany oýlanmaga mejbur etdi.

\*Şu ýylda Mälik Mugazzam öz esgerlerini Hums we Hama şäherlerine iberdi. Onuň esgerleri tä ylalaşyga gelinýänçä bu şäherlerden gaýtmadylar.

\*Şu ýylda Hama hökümdary Mälik Mansur Müsür diýaryna Mälik Adylyň ýanyna bardy. Müsür hökümdary ony gyzgyn garşy aldy. Mälik Mansur ol ýerde az wagt bolanyndan soňra, öz şäherine dolanyp bardy.

\*Şu ýylda pereňliler Asy şäherini derbi-dagyn etdiler we Hums topragyna aýak basdylar. Olar şäher ilatynyň köp sanlysyny gyrdylar we ýesir aldylar. Bu habar Mälik Adyla baryp ýeteninde, ol Şama ýöriş etmek barada kasam etdi. Ol ilki bilen Berke şäherine bardy we onuň yzysüre Damaska ugrady.

\*Şu ýylda soltan Şyhbeddin Muhammet Gurly bilen Muhammet Horezmşah ibn Horezmşahanyň arasynda söweş boldy. Soltan Şyhbeddin Muhammet Gurly Nyşapury basyp almak bilen oňa öz egindeşlerinden aýal doganynyň Zyýaeddin diýip atlandyrylýan ogluny hökümdar bellýp, özi Gazna şäherine gaýdyp bardy. Onuň beýle hereket etmegine Hindistandan geljek kömege arkalanmagy sebäp boldy. Soňra Muhammet Ho-

rezmşa ibn Horezmşa bu habary eşitdi. Ol derrew söweşe taý-ýarlyk görmek bilen boldy we esgerlerini jemläp, Nyşapura ugrady. Uly ýygyn tutup gelen Muhammet Horezmşa Nyşapury ýüz günläp gabawda saklady. Hindi serkerdeleri hem soltan Şyhabledine arka durmak bilen oňa kömek etdiler. Şeýle-de bolsa, Muhammet Horezmşa Nyşapury söweşmezden gaýdyp aldy. Ýokarda ýatlanyp geçilen Zyýaeddin bolsa mejbury ýagdaýda ol ýerden gitmeli boldy. Soňra Zyýaeddin Horezmşanyň harby leşgergähinden uzak bolmadyk ýerde düşledi. Çykgynsyz ýagdaýa düşen Zyýaeddin öz gullugyndaky serkerdelerden maslahat sorady. Serkerdeler oňa şeýle jogap berdiler:

— Eger Nyşapury ilkibaşda goramagy başarmasak, ony soň hem gorap bilmeris.

Soňra olar Zyýaeddini taşlap, soltan Şyhabledin Gurlynyň ýanyna ugradylar. Soltan olardan nähili ýagdaýda bu güne düşendikleri barada sorady. Serkerdeler bolsa özläriniň kömek sorap, birnäçe hat iberendiklerini we olara hiç hili jogap bolmandygyny aýtdylar.

Şol wagt soltan Şyhabledin Gurly öz wezirini çagyryp, ony ýazgarmak bilen şeýle diýdi:

— Sen bularyň üç aýlap gabawda bolandygyny nähili ýagdaýda menden gizläp bildiň. Meger, olary gabawdan Boşatmaga meniň kömegim degerdi.

Şu wakadan soňra soltan Şyhabledin Gurly uly goşun jemläp, Muhammet Horezmşanyň gözlegine çykdy. Horezmşa bolsa eýýäm Nyşapury derbi-dagyn edipdi. Şol wagt soltan Şyhabledin Gurly bilen Horezmşanyň arasynda iki günlük ýol bardy. Horezmşa şäheriň daşyndaky händegi Syrderýanyň we Jeýhun derýasynyň suwy bilen doldurdy. Bu işiň netijesinde şähre girmäge uly kynçylyk döredi. Soltan Şyhabledin suwuň aňyrsynda galdy we ol ýerden geçmek üçin gaýyk ýasadyp başlady. Horezmşa bolsa hataly daýylaryna hat iberip, olara şeýle diýdi:

— Şäherleri bizden we sizden almak isleýän adamlar geldi. Sonuň üçin siziň maňa ýardam etmegiňiz gerek.

Hatalylar bolsa Muhammet Horezmşa kömek bermek üçin kyrk müň sany atly goşun iberdiler. Bu habary eşiden soltan Şyhabeddin suwuň ýakasyndan çekilip, olara garaşyp ýatdy. Şol wagt hatalylar bilen suwuň arasynda dört günlük ýol bardy. Hatalylaryň önünden çykmak üçin garaşyp oturan soltan bilen suwuň arasynda bolsa, üç günlük ýol bardy. Emirler soltana şeýle diýdiler:

— Suwly händege hatalylar öňürti barsalar, olar ýeniş gazanarlar. Ol ýere biz öňürti barsak, biz üstün çykarys.

Bu maslahatdan soňra soltan Şyhabeddin Gurly ol ýere ilki barmak üçin çalyşdy. Netijede, soltan emirleri bilen suwuň ýakasyňa ilki bardy we ol ýere gözegçilik etdi. Soltan Şyhabeddiniň emirlerinden biri oňa şeýle diýdi:

— Rugsat berseňiz men köp sanly esger bilen hatalylaryň önünden çykaýyn. Olar örän ýadaw gelyändir.

Soltan sabyrly bolup, tä olar ýakyn gelyänçä garaşmak barada görkezme berdi. Ol emiriň ady Hüseyin Hurdy. Soňra hatalylar gelip ýetdi we soltan Şyhabeddinden goşunyny nyzama düzüp, söweşe çykmagyny soradylar. Şol wagt hatalylar soltanyň gowşaklygyny duýup, söweşe taýýar bolup durdular. Şol pursatda soltanyň we onuň egindeşleriniň ýüzünde gorky alamatlaryny aňmak bolýardy. Hatalylaryň hüjüm etmegi bilen olaryň arasynda aýgytly söweş başlady. Bu söweşde soltan Şyhabeddiniň hut özüniň hem tapdan düşen atyny ýigrimi gezek çalyşmak arkaly janypkeşlik görkezse, ýenlişe sezewar boldy. Yöne soltan Şyhabeddin serkerdeleriniň ählisi öldürileninden soňra, ol Bendehüwi diýip atlandyrylan bir kiçi oba çekildi. Şol wagt hatalylaryň ýanynda Samarkant soltany Osman ibn Ybraýym bardy. Onuň hem musulman bolanlygy üçin soltan Şyhabeddiniň ýenlişi oňa gaty agyr degdi. Şeýle-de bolsa, musulmanlary goramaga onuň hiç hili mümkinçiligi bolmady.

Soňra soltan Şyhbeddin Gurly ýanynda galan az sanly esgerleri bilen uly güýç sarp edenlerinden soňra Rybat şäherini gaba-wa almak bilen ony eýelediler. Soltan Ybraýym Osman bolsa onuň bu işine garşy çyky, şeýle diýdi:

— Başga şäherlerde Rybat hökümdarynyň köp sanly esgeri bolan Täjeddin Düz, Aýbeg Gapyk we Kutbeddin ýaly ýaranlary we memluklary bardyr. Eger olar seniň ýolbaşçylygyňdaky bu işleri eşitseler, siziň üstüňize ýörişe gaýdarlar. Gowusy, siz öz ýurduňyza gidiň. Men Rybat hökümdarynyň hazynasynda ýerleşen täsin görnüşdäki altyn pili we düýäni alyp bereýin.

Soltan Şyhbeddiniň serkerdeleri bolsa:

— Biz seniň diýeniňi edeli. Ýöne sen soltan Şyhbeddiniň özüne ýüze çykan meseleleri düşündir we onuň talap eden zadyny iber— diýdiler.

Şu wakalardan soňra soltan Şyhbeddin ýeňlen halda Gazna dolanyp bardy we ähli etraplardaky memluklaryny ýanyna çagyrdy. Soltan namaz okamaga başlanynda, onuň iki sany memlugu jedele başlady. Soltan Şyhbeddin namaz okap bolanyndan soňra, ol ikisine haýbat atyp, käýinmäge başlady. Şol wagt ol memluklaryň biri kiçiräk pyçagyny çykaryp, soltany aýylganç görnüşde öldürdi. Hatda şol wagt soltan Şyhbeddin Gurlynyň içegeleri hem çogup çykdy. Soňra ony Gaznada jaýladylar. Soltan önelgesiz bolanlygy sebäpli, onuň mülküne eýe çykjak hiç hili perzendi galmandy. Şu wakalardan soňra soltan Şyhbeddin Gurlynyň ýurduna ýokarda ýatlanylýp geçilen serkerde Samarkandyň hökümdary soltan Osman ibn Ysmaýyl hökümdarlyk etdi. Ol adamlara adalatly garap, ýurda ýolbaşçylyk edip başlady. Ýöne soltan Osman ibn Ysmaýylyň tagta çykandygyna garamazdan samarkantly zenanlar ony yzyna çagyryp, şeýle diýdiler:

— Eý, Allam, ýaş soltan Osman ibn Ybraýym baradaky bi-ziň dilegimizi dogry kabul et. Anygyny Alla bilýär.

\*Alty ýüz üçünji ýylyň başlarynda Kereç ilaty Ahlata tarap süýşüp başlady. Mälik Zahyr bolsa agasynyň öz üstüne ýöriş etmeginden howatyrlandy. Soňra ol Ibn Maşup, Yzzeddin Ker, Sunkar Halaby ýaly güýçli serkerdeleriň ýolbaşçylygynda uly goşunlary töwerekdäki şäherlere ugratdy. Şu hili işleriň alnyp barylmagy netijesinde Mälik Adyl bilen Mälik Zahyr öz aralarynda ylalaşyga geldiler. Soňra kereçlileriň ol ýerden gidendigi barada habar geldi. Mälik Zahyr bolsa Mälik Adylyň öz ýerlerine ýöriş etmeginden howatyrlandy. Ýöne Mälik Adyl Humsda ýerleşýän Buhaýrakuds diýen ýere baryp düşledi. Soňra onuň ýanyna Hama hökümdary Mälik Mansur bilen Mälik Adylyň ogullary Mälik Eşrep, Mälik Mugazzam, Mälik Mugys, Baalbegiň hökümdary Mälik Emjet, Sanjar we Amyt şäherleriniň esgerleri geldi.

\*Şu ýylda Amydyň weziri Zyýaeddin ibn Şyh Yslamy Buhaýr şäherine, soltanyň ýanyna geldi we öz hökümdary Mälik Salyhyň onuň bilen hyzmatdaşlyga gelmegi üçin ylalaşyk baglaşdy.

\*Şu ýylda soltan Mälik Adyl ýanynda bar bolan adamlary bilen Sahyla bardy we ony derbi-dagyn etmek bilen şäher ilatynyň köp sanlysyny ýesir aldy. Soňra ol şäherleri basyp almak işini dowam etdirip, köp sanly kiçi galalary eýeledi we olary derbi-dagyn etdi. Şonuň ýaly-da, soltan Mälik Adyl örän uly göwrümi bolan Agnaz degirmenini basyp aldy.

\*Şu ýylda Baalbekde gurakçylyk bolup, şäher ilatynyň durmuşy kynlaşdy. Soltan Mälik Emjet uly goşun toplaý ýörişe ugrady we Sahyla ýakyn baranyndan soňra yzynda dolandy.

\*Şu ýylda goşun kazysy Ibn Bedr Abýaz wezipesinden Boşadyldy we onuň ýerine Nejmilhalyl ibn Masmut Hamawy bellenildi. Soňra ol wezir Safyeddin ibn Şükür tarapyndan uly goldaw tapdy. Soňra ol bu wakany habar bermek üçin halypa Nasyr Lidinillä we beýlekilere ilçi iberdi.

\* \* \*

\*Alty ýüz dördünji ýylda soltan Mälik Adyl Sahyl şäherini terk edip gideninden soňra, goňşy döwletlere dostluk hatyny ugratdy.

\*Şu ýylda Mälik Müjähit öz ogly Mälik Mansur Ybraýyma gelinlik üçin öz kätibi Şems Keşferini Mälik Afzalyň gyzyny soramaga gudaçylyga ugratdy. Köp wagt geçmänkä bolsa, onuň ogly Mälik Mansur Ybraýym wepat boldy.

\*Şu ýylda bir hristian ýetginjegi soltan Mälik Adylyň huzuryna geldi we onuň elinde yslamy kabul etdi. Soňra ol bu ýetginjegi Mälik Müjähidiň ýanyna ugratdy. Mälik Müjähit ony terbiýeläp ýetişdireninden soňra, oňa mülk ýer bölüp berdi.

\*Şu ýylda Salaheddiniň memluklaryndan bolan, Selhediň hökümdary Zeýneddin Garaja wepat boldy.

\*Şu ýylda Mälik Eşrep öz şäherlerine dolanyp bardy we agasynyň ogly Mälik Zahyr bilen duşuşdy.

\*Şu ýylda Humsyň hökümdary Mälik Müjähit Rahabada gala gurmak işine kömek bermek üçin gitdi. Olar Rahabadaky köne galany ýykdylar. Çünki ol gala örän sandan galan ýagdaýdady.

\*Şu ýylda Ibn Abu Hajjaj we kazy Eşrep ibn Osman dagy Mälik Müjähidiň ýanyna geldiler. Olar Mälik Müjähitden Mälik Adyla kömek bermegi barada ýüz tutdular.

\*Şu ýylda soltan Mälik Adyl Damask galasyny bina etmek barada görkezme berdi.

\*Şu ýylda Mälik Adyl öz memlугy Üstaddar<sup>1</sup> Rükni we onuň ýany bilen esgerleriň kazysy Nejmi halypa Nasyr Lidinilä Abu Apbas Ahmet ibn Mustazanyň ýanyna ilçi edip iberdi.

---

<sup>1</sup> Üstaddar-Memluklar, apbaslylar we Horezmşasoltanlarynyň hususy emläklerini saklaýan. Olaryň girdejilerini we çykdajylaryny dolandýrmak üçin jogapkär bellenilýän adam.

\*Şu ýylda Mälik Adylyň iberen ilçileri halypa Nasyr Lidinillä Abu Apbas Ahmet ibn Mustazynyň beren jogaplaryny alyp gaýdyp geldiler. Şeýle hem döwlet işlerindäki ýokary wezipeleri tertibe salmak üçin halypanyň ilçileri hem olar bilen geldiler. Olar wezir Ibn Şüküri hem-de Mälik Mugazzamyň, Mälik Eşrebiň çagalaryny wezipelerinden Boşatdylar. Halypanyň emirleri bu işleri etmek bilen Damasky tertibe saldylar we Ibn Şüküriň ogly serkerde Gara şäheriň tertip-düzgünine berk gözegçilik etmegi tabşyrdylar.

\* \* \*

\*Alty ýüz başınjy ýylda Mosul atabegi bilen Mälik Zahyryň we ähli gündogar hökümdarlaryň öz aralarynda ylalaşyga gelendikleri baradaky habar Mälik Adyla gelip ýetdi.

\*Şu ýylda Ibn Maştubyň dogany emir Hajyeddin Hakary dünýäden ötdi. Şondan soňra Ymameddin ibn Maştubyň ýagdaýy üýtgedi. Soňra soltan Mälik Adyl esgerlerini we egindeşlerini bir ýere jemlemek kararyna geldi. Ol Kereç şäherine ugrady we Harrana baryp, şol ýerde duşuşmaklary barada habar bermek üçin töwerekdäki hökümdarlyklara hat iberdi. Soňra hökümdarlar ol ýere jemlendiler. Harrana ilki bilen Hamanyň hökümdary Mälik Mansur, Humsyň hökümdary Mälik Müjähit, Baalbegiň hökümdary Mälik Emjet, Amydyň hökümdary Mälik Salyh, Mälik Zahyryň esgerleri, Sanjaryň hökümdary Mälik Mansuryň esgerleri geldi. Olaryň ählisi Harrana jemlenenlerinden soňra, Kereje tarap ýola düşdüler. Olar ilki Mardinde düşlänlerinden soňra, Sanjara tarap ýollaryny dowam etdirdiler. Bu ýöriş Sanjara baryp, onuň hökümdary bilen ylalaşyk baglaşmak üçin göz önünde tutulypdy. Sanjaryň hökümdary olardan howatyr edip, özüne eglişik etmekleri üçin ýurdundaky aýallary olaryň önünden aman diläp çykmak üçin ugratdy. Soltan Mälik Adylyň görkezmesi bilen gelýän bu uly goşun Sanjaryň hökümdarynyň iberen bu adamlaryna hiç hili jogap



bermediler. Mälik Adylyň ogly Mälik Eşrep bilen Hamanyň hökümdary Mälik Mansur öz ýanlaryna köp sanly esger alyp, Nasybyna ugradylar we ony basyp aldylar. Şondan soňra Mälik Adyl bilen onuň ogly, Ahlatyň hökümdary Mälik Owhat bilelikde Sanjara ýakyn baranlarynda, Sanjaryň döwlet ýolbaşçylary soltanyň önünden çykyp, şäheri oňa bermekligi boýun alyp, onuň deregine başga bir şäheri özlerine bermegini soradylar. Soltan olara jogap edip, hiç hili güýç sarp etmezden Sanjaryň özüne berilmegi barada görkezme berdi. Soňra soltan Mälik Adylyň olara gahary gelip, şäheri gabawa aldy we ol ýerdäki bag-bakjalara çenli çapdylar. Ol bu ýerdäki şäherdir obalaryň ählisini eýeledi we özüne garşylyk görkezen köp sanly ilaty ýok etdi. Soňra soltan Haburyň ähli yerini Hamanyň hökümdary Mälik Mansura, Humsyň hökümdary Müjähide şeýle-de şolar ýaly öz hyzmatynda bolup ýören beýleki egindeşlerine mülk ýer edip bölüp berdi. Soltan Mälik Adyl Sanjar galasyny güýç bilen basyp almak isläninde, onuň ýanyna ymam Nasyr Lidinilläniň ilçileri gelip, ondan Sanjar hökümdaryna eglşik etmegini soradylar. Ilçiler Habur bilen Nasybyny öz tabynlygyna geçirip, Sanjardan ýüz döndermek barada soltan Mälik Adyla teklipl etdiler. Şondan soňra soltan olara eglşik edip, özüne hödürlenen şäherlere barmaga howlukdy. Sanjaryň hökümdary Mälik Mansur soltan Mälik Adylyň önünden çykdy. Soltan ony gowy garşy alanyndan soňra Sanjardan çykyp gitdi. Şu şowly ýörişlerden soňra Mälik Adyla kömege gelen hökümdarlar hem öz ýurtlaryna dolandylar. Hatda olaryň içinde Sanjaryň hökümdarynyň dogany, soltanyň hyzmatyna gezip ýören Kerkisiýanyň hökümdary Nureddin hem bardy. Soltan Sanjardan gideninde, ol şäher Mosulyň ilçisi Ymat ibn Ýunusyň ygtyýaryna berdi. Soňra soltan Mälik Adyl onuň borçlaryny giňeldip, ony özüne wezir edip belledi. Wezir Ibn Şükür soltan Mälik Adyly ykrar etmänligi üçin ol weziri tussag etmek isledi. Hamanyň hökümdary Mälik Mansur Ibn Şüküriň gözlegine çykdy. Ol bu

weziriň gözlegine çykan ilkinji hökümdardyr. Soňra Jaharkus hem Ibn Şüküriň yzyndan gidip, Ragsyaýna çenli bardy we tä soltanyň tabşyrygyny bitirýänçä ol ýerde boldy.

\*Şu ýylda Mälik Müeyýit ibn Salaheddin Ragsyaýn şäherinde wepat boldy. Mälik Mueýýit ibn Salaheddiniň ölümüne onuň dogany Mälik Zahyryň hatyna agasy soltan Mälik Adyl-dan gelen jogap haty sebäp bolupdy. Ol hatdaky haýbat atylp ýazylan tabşyrygy gaty alada edip gezdi we onuň bilen öýde oturanlaryň ählisi wepat boldy.

\*Şu ýylda Haburyň Müjeddil diýen ýerini Ibn Maştuba mülk ýer edip berdiler.

\*Şu ýylda Mälik Owhat Ahlada dolanyp bardy.

\*Şu ýylda Jemaleddin ibn Şyhylyslamy Mälik Eşrebe wezir edilip belenildi. Ol döwlet işlerini dolandyrmakda hökümdara uly ýardam berip durdy.

\*Şu ýylda Ýemen atabegi Seyfeddin Sunkardan soltan Mälik Adylýň adyna on müň dinar geldi.

\*Şu ýylda soltan Mälik Adyl Harrana geleninden soňra, onuň emirleri Mälik Zahyra hat iberip, oňa goltgy berdiler. Şondan soňra Mälik Zahyryň hökümdarlygynyň abraýy Halap döwletiniňkiden hem ýokary galdy. Soňra bularyň arasynda ilçiler gatnap, ylalaşyk mäkäm ýagdaýda ýola goýuldy. Şu wakalardan soňra soltan Mälik Adyl Damaska gitdi. Ol Amydyň hökümdaryndan minnetdarlyk sözünü kabul edipdi. Soltan Mälik Adyl kyn ýagdaýa düşen Amydyň hökümdaryna uly ýardam etdi.

\* \* \*

\*Alty ýüz ýedinji ýylda halypa ymam Nasyr Lidinillä özüniň Eset ady bilen tanalan memlугy Muzaffareddini kömege çagyrmak üçin Şama ilçi iberdi. Ol wezir Nasyr Mäti Alawy-nyň sözlerinden howatyr edip, gaçyp gidipdi. Soňra ony haly-

panyň ýanyna getirip, onyrazy etdiler we öz sözlerinde durjakdyklaryny aýtdylar.

\*Şu ýylda Mälik Mugazzam Tur şäheriniň gurluşygyna ýolbaşçylyk etdi.

\*Şu ýylda Mälik Zahyr Yzzeddin Usama hat iberdi.

\*Şu ýylda pereňliler bilen soltan Mälik Adylyň arasynda ylalaşyk ýola goýuldy. Pereňliler ylalaşyk baglanyşanlaryndan soňra mäkäm edilip bina edilen Tur berkitmesi bilen tanyşmak üçin ilçi iberdiler. Pereňliler özläriniň bu maksatlaryna ýetmek üçin deňiz ýoly bilen gittiler.

\*Şu ýylda soltan Mälik Adyl Müsür diýaryna ýöriş etmekde işjeňlik görkezdi. Soňra ol Kerek şäherine baryp, ol ýerde birnäçe gün boldy. Bu habar Mälik Kämile ýeteninde, ol soltan Mälik Adyl bilen Hawran diýen ýerde duşuşdy. Ol Kaire ýöriş etmek işlerini eýýäm düzgünleşdiripdi.

\*Şu ýylda Mälik Mugazzamyň hemaýat etmeginde Yzzeddin Usama Müsüre ýöriş etmek işine ýolbaşçylyk etdi. Bu ýöriş etmek barada oňa Jaharkus görkezme beripdi. Ýöne Yzzeddin Usama bilen Jaharkusyň arasynda bolan gürrüň barada bu ýerde aýdylmaýar. Şol wagt Jaharkus syrkawлады. Yzzeddin Usama ýörişe giden wagtynda ol dünýäden ötdi. Onuň wepat bolandygy barada habar Usama ýeteninde, onuň ýüregi gysyp, Jaharkusy beýle ýagdaýda goýup gaýdandygyna puşman etdi. Mälik Adyl bolsa Kaire bardy. Soltan Mälik Adyl ol ýere baranynda, pereňlileriň alyp barýan işleri baradaky habary eşitdi we Şama dolanmaga taýýarlyk gördi. Bu habar Mälik Zahyra ýeteninde, ol bu iş barada soltan bilen ylalaşmak üçin kazy Bahaweddin ibn Şetdady onuň ýanyna ilçi edip iberdi.

\*Şu ýylda wezir Ibn Şükür doly suratda döwlet işlerinden çetleşdirildi.

\*Şu ýylda Mälik Owhada paç bellemek üçin Mälik Eşrep onuň ýanyna geldi. Şu wakadan köp wagt geçmänkä Mälik Owhat wepat boldy we Mälik Eşrep onuň şäherlerini öz tabyn-

lygyna geçirdi. Soňra bu habar Berke şäherindäki soltan Mälik Adyla baryp ýetdi. Soltan oňa öz gynanjyny iberdi.

\*Şu ýylda Kelýam Täjir Janawy ýaman niýet bilen soltan Mälik Adylyň ýanyna geldi. Soltan bolsa oňa köp ýagşylyklar edip, nirä gitse öz ýany bilen alyp gitdi. Ol soltanyň alyp barýan ähli işlerini öwreneninden soňra, ähli zatlar barada pereňlilere hat iberip durdy. Aýtmaklaryna görä, soltan özünden hemäýat isläp gelen Kelýam Täjir Janawa düýbünden ünssüz çemeleşipdir.

\* \* \*

\*Alty ýüz sekizinji ýylda Mälik Kämiliň mamasy wepat boldy. Ony şapygylaryň gonamçylygynda jaýladylar we üstüne gümmez galdyrdylar. Mundan ozal ol ýerde munuň ýaly kaşan görnüşde depin edilen gubur bolmandy.

\*Şu ýylda pereňlileriň hökümdary Ezfineş bilen Ibn Abdylmöminiň arasynda Günbatarda söweş boldy. Bu söweşde Ibn Abdylmömin köp sanly pereňli esgerlerini öldürmek bilen Ryýah galasyny eýeledi.

\*Şu ýylda soltan Mälik Adyl Isgenderiýäniň ýagdaýyny anyklamak üçin gitdi. Ol Kelýam Täjir Janawyny hem öz ýany bilen alyp gitdi.

\*Şu ýylda soltan Mälik Adyl üçin iberilmegi niýetlenen gämileri Yzzeddin Usamanyň Mälik Zahyra tarap ugradandygy baradaky habar Mälik Adyla baryp ýetdi. Soňra soltan Mälik Adyl Yzzeddin Usamany ýanyna çagyryp, oňa Köwkep we Ajlun şäherlerini Mälik Mugazzamyň ygtyýaryna bermek barada, olaryň deregine hem Feýýum şäherini onuň ygtyýaryndan almak barada görkezme berdi. Ol soltan Mälik Adylyň bu teklibine jogap bermekden saklandy. Mälik Mugazzam bolsa Müsür diýarlaryna kakasynyň ýanyna bardy. Soňra bu bolup geçýän işlerden howatyr eden Yzzeddin Usama hökümdarlygyny taşlap, gaçyp gitdi. Onuň Saýyt diýen ýere gitmegi soltany pikir-

lenmäge mejbur etdi. Yzzeddin Usamanyň çöllük ýoldan gaçyp gidenligi sebäpli, ol barada hiç hili habar bolmady. Bu habar Mälik Mugazzama ýeteninde, ol köp sanly goşun bilen Yzzeddin Usamanyň yzyndan gitdi. Yzzeddin Usame ýoluny dowam etdirip gideninde, onuň ýanynda bar bolan adamlar ondan aýrylyp gitdiler. Onuň özi Darum şäherinden çykyp gitmek bilen sergezdanlyk edip başlady. Bu bolsa Usamanyň bogun keseline uçrandygy sebäpli boldy. Ony çöldäki birnäçe awçylar gördüler. Mälik Mugazzam geleninde, adamlar Usamanyň nirede bolýandygy barada oňa salgy berdiler. Mälik Mugazzam ony ele salan wagty bu wakany soltana habar bermek üçin derrew adam iberdiler. Soltan bolsa Yzzeddin Usamanyň tabynlygynda bolan galalary gabap, uly güýç sarp etmezden öz ygtyýaryna geçiripdi. Şondan soňra soltan Ibn Usamany we onuň ogluny Kerek galasynda zyndana taşlatdy.

\*Şu ýylda soltan Mälik Adyl ilki Şama bardy. Soňra ol Jezirä baryp, ol ýerdäki döwlet işlerini düzgünleşdirdi. Soltan Mälik Adyl Şyhabeddin Gazyny Rohada hökümdar belläninden soňra Damaska dolanyp bardy. Soltanyň bu ýörişlerine Kelýam Täjir Janawy hem gatnaşdy.

\*Şu ýylda Bagdatda gün ýaşmazynyň önüsyndasynda gyzyl çäge gatyşykly güýçli ýel öwürdi. Bu ýel zerarly birnäçe adam atsyz-sorsuz ýitdi. Güýçli gelen bu ýel ertire çenli dowam etdi.

\*Şu ýylda diwan işlerindäki birnäçe memluklaryň pitne turuzýandygy barada habar geldi. Soňra hökümdar ol ýere öz ilçisini iberdi. Şol wagt bu ilçi gozgalaňçy memluklar tarapyndan öldürildi. Şunlukda, ol bu işleri düzgünleşdirmek üçin Muhammet Horezmşas ibn Horezmşas ýüz tutdy. Muhammet Horezmşas oňa pitneçilikli çozuşlardan halas bolmak üçin kömek etdi. Soňra ol bu işler bilen tanyşmak üçin halypany Muzaffareddin ibn Zeýneddiniň ýanyna iberdi. Şeýle hem olar Mälik Eşrepden we beýlekilerden kömek sorap, doly suratda bu nogsanlyklaryň soňuna çykdy.

\*Şu ýylda halypanyň perzendi bolmanlygy sebäpli oňa mirasdüşerlik etmek üçin ýörite adam eltilip, onuň döwlet dolandyrmagy barada makullanyldy. Bu eltilen adam bilen birnäçe gepleşik geçirilendigine garamazdan, halypa ony zyndana taşlatdy. Halypanyň emlägi bolsa hökümdarlykdaky kiçi wezipeleriň birini dolandyrýan onuň doganyna ynanyldy. Ol bolsa uzak wagt geçmänkä dünýäden ötdi. Ilkibaşda halypanyň wepat bolan doganynyň çagalary Şuşter diýen şähre äkidilse-de, soňra olar gaýtarylyp getirildi. Netijede, bu çagalar öz agalary bolan halypa mirasdüşer edilip bellenildi. Halypa doganynyň çagalarynyň özüne mirasdüşer bellenendigine buýsanyp, olara köp ýagşylyklar etdi. Şondan soňra öz ýakyn garyndaşlaryndan mirasdüşer çykandygy üçin halypanyň ýüregi rahat tapdy.

\* \* \*

\*Alty ýüz on birinji ýylda Muhammet Horezmşsa ibn Horezmşsa Yraga gitdi.

\*Şu ýylda Muhammet Horezmşsanyň ilçileri Bagdada gelip, beýik seljuk türkmen döwletine hutba aýtdyrylmagyny talap etdiler. Bagdadyň ýolbaşçylary halypanyň öz weziri Nasyreddin Alawyny wezipesinden Boşadanlygy sebäpli, bu işi etmäge bütinleý garşy çykdylar. Halypa içi hurmaly haltanyň her birine müň dinar salnan üç ýüz halta getirildi. Wezir Nasyreddin Alawy ol hurmalardan iýip görmek isläninde, halypanyň emirleri oňa garşy çykdylar we ähli haltalary onuň elinden alyp gitdiler. Ýöne wezir erjellik edip, ol haltalardan iki sanysyny alyp galdy we ony adamlara paýlap başlady. Şol wagt haltanyň içinden altyn dinar çykdy. Ol ikinji haltany açanynda, onuň içinden hem altyn çykdy. Wezir Nasyreddin Alawy bularyň ählisini özüne aldy. Bu bolup geçýän işleriň ählisi halypa aýan bolanynda, ol wezire garşy çykdy. Soňra halypa weziri we onuň ogullaryny öz ýanyna getirdi. Şunlukda, halypa olaryň ygtyýarynda bar bolan ähli altynlaryny we mülk ýerlerini aldy. Ýöne olardan az

sanly altynndan başga zat tapylmady. Ol eýýäm ähli altynlary öz egindeşlerine berip ýetişipdi. Şunuň bilen wezir Nasyreddin Alawy bilen bagly kyssa doly tamam boldy.

\*Şu ýylda Ýemen hökümdary Seýfeddin Sunkaryň dünýäden ötenligi barada habar geldi.

\*Şu ýylda soltan Mälik Adyl Müsür diýarlaryna dolanyp bardy. Ol Kelyam Täjir Janawyny hem öz ýanyndan goýmady.

\* \* \*

\*Alty ýüz on ikinji ýylda Mälik Adyl Kairde boldy, Mälik Eşrep Ahlatda, Şyhabeddin Gazy bolsa Rohada hökümdarlyk etdi. Şu wakalardan soňra Mälik Adylyň işleri tersine bolup başlady. Mälik Zahyr onuň ýanyna kazy Bahaweddin ibn Şetdady ilçi edip iberdi. Onuň hatynyň mazmunynda özüniň ondan razylygy we Halap bilen Müsür arasyndaky hat gatnatmak işiniň düzgünleşdirilmelidigi barada aýdylýardy. Soňra Mälik Adyla Halapdan hat geldi, onda Mälik Zahyryň wepat bolandygy barada aýdylýardy. Bu waka alty ýüz on üçünji ýylyň başynda bolup geçdi. Şol gün Mälik Muşammyr Halaba hökümdar boldy. Mälik Adyl Halabyň kazysy Ibn Şetdatdan:

– Seniň hökümdaryňdan näme habar bar? – diýip sorady.

Ol bolsa birnäçe gün bäri hökümdaryndan habarsyzdygyny aýtdy. Mälik Adyl oňa hökümdarynyň dünýäden ötendigini aýdyp, gyanaç bildirdi we onuň ýanyndan gitdi. Mälik Zahyryň öz ajalyna wepat bolmagy bilen Mälik Adyl öz hökümdarlygyny adaty ýagdaýda dolandyrmagyny dowam etdirdi. Mälik Adyl onuň wepat bolanlygy üçin emir Seýfeddin ibn Alameddine onuň ogluna atabeg bolmak barada, şeýle-de Şyhabeddin Togruly hyzmatçy etmek barada wesýet etdi. Ibn Alameddin atabeg bolmak barada onuň bilen ylalaşmady. Soňra Mälik Adyl Şyhabeddini atabeg edip bellemek barada emirler bilen ylalaşdy. Şyhabeddine bolsa Ibn Alameddin, kazy Bahaweddin

we Seyfeddin ibn Gylyç dagynyň bu teklibi bilen ylalaşmakdan başga zat galmady.

\*Şu ýylda Mälik Eşrep Halaba ugrady. Ol Mälik Afzalyň Sümeýsat şäherinden gaýdyp gelmegine sebäp boldy. Soňra Ibn Alameddin gamgyn halda dolanyp geldi we Mälik Afzalyň ol ýerden gaýtmagyna garşy çykdy. Netijede, Mälik Eşrebiň özi gelip, bu işler bilen içgin tanyşdy.

\* \* \*

\*Alty ýüz on dördünji ýylda pereňli goşunlarynyň bir ýere jemlenendigi we olaryň Akka girendigi barada habar geldi. Soňra pereňliler ylalaşyk baglaşylandygyna garamazdan, Şama hem ýöriş etdiler. Bu habar soltan Mälik Adyla ýeteninde, ol Müsürdäki ähli esgerlerini jemläp, Şamy pereňlilerden halas etmek üçin ýola düşdi. Ilki ol goşunynyň üstüni dolmak üçin Nabolise bardy. Soňra soltan Mälik Adylyň Damaska ugrandygy baradaky habar geldi.

\*Şu ýylda Pahreddin Şyhyşşuýuhyň halypa Nasyra iberen hatynyň jogaby geldi.

\* \* \*

\*Alty ýüz on başınji ýylda Rum seljuklarynyň soltany Keýkowusyň Şam şäherlerinde alyp barýan işleri barada habar geldi. Ol Amydyň hökümdary Mälik Salyh we beýleki Şam hökümdarlary bilen ylalaşyga geldi. Rum soltany Keýkowus Halapda Mälik Eşrep bilen duşuşdy. Soňra rumlular Şama we Manbaça bardy hem-de Tel Beşir, Ragban şäherlerini eýeläp, öz güýçlerini has hem arttyrdylar. Bu şäherleriň ilaty öz ýerleriniň Mälik Afzala degişli bolup galmagyny Rum soltany Keýkowusyň önünde şert edip goýdular. Ýöne ol bu teklibe garamazdan, bulary öz egindeşlerinden biriniň ygtyýaryna berdi. Soňra bu şäherleriň ilaty Keýkowusyň öz beren wadasyna ikinlik edendigini bildiler. Bu bolup geçýän işler adamlary juda iri-



zeninden soňra, çarwa arap esgerler Rum soltany Keýkowusyň adamlaryna garşy gozgalaň turzup başladylar. Olar Rum esgerlerinden köp sanlysyny öldürdiler we ýesir aldylar. Soňra olar derbi-dagyn edilen ýagdaýda dolanyp bardylar. Ýöne Mälik Eşrep Halaba gireninde, Rum esgerleriniň emirlerinden birini ýanyna çagyryp, onuň bilen gepleşik geçireninden soňra ýesir düşen rumlulary erkinlige goýberipdi. Rumlularyň derbi-dagyn edilendigi baradaky habar soltan Mälik Adyla hem baryp ýetdi. Pereňliler özleriniň alyp barýan işlerinde, Mälik Adyl bilen bolan söweşden soňra güýçden gaçyp başladylar. Olar uly ýitgi çekenlerinden soňra Müsür diýaryna gitmek pikirlerinden mejburi ýagdaýda el çekmeli boldular. Şeýlede bolsa pereňliler uly tagalla edip, Dymýaty gabawa aldylar we ony kynlyk bilen basyp aldylar. Bu wakanyň önüsyndä Tur şäherinde uly söweş bolup, ol söweşde Mälik Mugazzam bu şäheriň binasyny derbi-dagyn etdi. Şol wagt Tur şäheriniň ilaty oňa paç hökümünde örän köp harajet berdiler.

\*Şu ýylda Ibn Şyhyşşuýuh bilen halypa Nasyryň ilçisi Dymýat şäherindäki Mälik Kämiliň ýanyna bardylar. Şol wagt adamlaryň halypa bolan garaýyşlary örän gowudy. Ol Dymýat şäherinden gelýän salgydy artdyrman öňki mukdarynda saklapdy. Şäher ilaty bolsa özleriniň duşmandan halas bolmagy üçin bu gelen adamlaryň ýardam etjekdigine sabyrlylyk bilen garaşdylar. Soňra Dymýatyň serhetýaka etraplaryndaky pereňlileriň işi tersine bolup, Allatagala musulmanlaryň işini ugruna edip başlady. Bu waka Dört tirkeşigiň birinji aýynda bolup geçdi. Şol wagt Şamyň esgerleri hem kömege barypdy.

\*Şu ýylda soltan Mälik Adyl (goý, Alla oňa rehmet etsin!) dünýäden ötdi. Soňra ony Damaska eltip, jaýladylar. Onuň ygtyýarynda bolan ähli emläklerini Mälik Mugazzam öz ygtyýaryna geçirdi.

\*Şu ýylda Mälik Mugazzam Müsüre bardy we Dymýat şäherde Mälik Kämil bilen duşuşdy. Ymadeddin ibn Maşup

bolsa Mälik Mugazzamyň özüni Müsür diýarlaryndan çykaranygy üçin bu iş barada Mälik Kämile şikaýat etdi. Şondan soňra Ymadeddin ibn Maştup dört adam bilen Şama baryp, Hama şäherinde düşledi. Ol Hamadan esger toplaý, Halaba ýöriş etdi we ony gyrgyna berdi. Bu habary eşiden soltan Mälik Eşrep Musa aýaga galmak bilen Ymadeddin ibn Maştubyň garşysyna ýörişe ugrady. Şeýle-de bolsa, soltan oňa eglişik edip, Ras Aýnylhabury onuň ygtyýaryna berdi.

\* \* \*

\*Alty ýüz on altynjy ýylda Mälik Paýyz ibn soltan Mälik Adyl dogany soltan Mälik Kämiliň ýollamagy bilen beýleki bir dogany soltan Mälik Eşrep Musanyň ýanyna geldi. Mälik Paýyz doganynyň özüni gowy garşylamagy bilen onuň ýanynda galdy. Onuň özi hem Müsür diýarlarynda ýaşamagy islemeyärdi.

\*Şu ýylda Ymadeddin ibn Maştup Ragsyaýny Mardin hökümdarynyň ygtyýaryna berdi. Ol bolsa Zelbiýa we Erjiş şäherlerini Ibn Maştuba mülk ýer edip berdi.

\*Şu ýylda Mälik Eşrep Musa Mosula gitdi we ol ýerde Mälik Paýyz (goý, Alla oňa rehmet etsin!) aradan çykdy.

\*Şu ýylda Ibn Howşir ibn Husameddin diýen serkerde Ymadeddin Ahmet ibn Aly ibn Maştubyň ýagdaýlary bilen tanyşdy we onuň işlerini ýola goýmak üçin uly çäkde mejlis geçirdi. Soňra olar Mälik Eşrebi ele salmak kararyna geldiler. Bu habary eşiden Soltan Mälik Eşrep Musa derrew bularyň ikisini hem tussag edip, zyndana taşlatdy. Netijede Ibn Howşir ibn Husameddin bilen Ymadeddin Ahmet ibn Aly ibn Maştup ikisi tussaglykda oturan wagtlary aradan çykdylar.

\*Şu ýylda Rum soltany Yzzeddin Keýkowus dünýäden ötdi. Soňra ýurda onuň dogany Mälik Alaeddin Keýkubat hökümdarlyk etdi. Ol Minşar galasynyň zyndanynda tussaglykda hem bolupdy.

\*Şu ýylda Dymýatda hökümdarlyk edýän Mälik Kämile kömek bermek üçin halypa Nasyr töweregindäki hökümdarlara hat üsti bilen görkezme berdi.

\*Şu ýylda tatarlary<sup>1</sup> öz ýurtlaryndan çykyp, ajam<sup>2</sup> halklarynyň ýurtlaryna ýöriş etmek bilen olary gyrgyna berdiler. Şol wagt taryhda görlüp-eşidilmedik gyrgynçylyk başlandy. Olar bilen bolan birnäçe söweşden soňra Muhammet Horezmş a ibn Horezmş a hem ýeňişe sezewar boldy. Bu uly ýitgilerden soňra tapdan düşen horezmlilerde ýeňiş gazanmak mümkinçilikleri bolmady. Bu bolsa tatarlaryň alty ýüz on ýedinji ýylda soltan Muhammet Horezmş a ibn Horezmş a garşy gaýtadan söweşe çykmagyna sebäp boldy. Soňra olar Tamgaja we Kaşgara barýan ýollary gözegçilik astyna aldylar. On bäşinji ýylda bolsa Samarkanda barýan ýoldan hiç kimi geçirmediler. Bu şäherlere barýan ýollaryň tatarlaryň ygtyýaryna geçmegi bilen ol ýeriň söwda ýollary hem ýapyldy. Şu sebäpli, Tamgajyň ilatyna eginlerine geýmäge geým tapmak hem kynlaşyp başlady. Eger käwagt ol ýere täjirler baráysa hem şol wagtky tatarlaryň hökümdary Teremçi<sup>3</sup> olaryň ähli harytlaryny ellerinden aldy. Bu tatar hökümdary halkyň arasynda Guşluhan, şeýle hem Seles ady bilen giňden tanaldy. Soňra ol ýerdäki birnäçe täjirler Samarkantda soltan Horezmş anyň hyzmatyna geçdiler. Haçanda tatarlar Otrar diýip atlandyrylan soltanyň tabynlygyndaky şäherleriň biriniň araçäğine baranlarynda, soltanyň ol ýerdäki Ruslan diýlip atlandyrylan emiri olaryň şähere girmegine böwet boldy. Ruslan bu wakany soltana habar bermek üçin üç sany ilçini we öz işleri bilen gezip ýören täjirleri olaryň ýanyna

---

<sup>1</sup> Şu maglumat asyl nusgada şeýle berlipdir. Ýöne bu ýerde gürrüň mongollar hakda barýar.

<sup>2</sup> Ajam— araplar arap däl halklary, ýagny özlerinden özge halklary şeýle atlandyrypdyrlar.

<sup>3</sup> Bu ýerde Çingiz han göz önünde tutulandyr. Ýöne onuň hakyky ady Temuçin bolmaly.

goşup iberdi. Olar soltan Horezmşanyň ýanyna gelenlerinde, soltan olara tatarlary şäherlere goýbermezlik barada görkezme berip, bu üç sany ilçini yzyna ugratmaga taýýarlyk gördi. Soňra ol ilçileriň ýany bilen gelen bu täjirleriň zatlaryny alyp, olary öldürmek üçin adam iberdi. Ol täjirleriň ählisi öldürileninden soňra soltan bu täjirleri tatar hökümdarlaryna eltip bermek üçin ilçileriň ýany bilen bir ýüz elliden gowrak atly iberdi.

Haçanda Ruslanyň ilçileri tatar hökümdarynyň ýanyna baryp, bolan işleri aýdanlarynda, ol soltanyň ýanyna ilçi iberip, şeýle diýdi:

— Sen musulman adam bolup, nähili ýagdaýda bu täjirleri öldürip, olaryň zatlaryny alyp bildiň. Sen bu zatlaryň ählisi üçin kelläň bilen jogap bermeli bolarsyň.

Soltan Muhammet Horezmşa ibn Horezmşa bu ilçiniň hem saç-sakgalyny kesip, masgaralanyndan soňra:

— Meniň şundan başga berip biljek jogabym ýok— diýdi.

Ol ilçi hökümdarynyň ýanyna dolanyp baranyndan soňra, soltan bilen onuň arasynda bir ýyl töweregi hiç hili duşmançylykly ýörişler bolmady.

Tatarlaryň ýurdy bol hasylly sährada ýerleşýärdi. Olaryň mesgen tutan çöllük we baýyrylyk ýerleri Hytaýyň çäğine çenli ýetip, ol ýeri «Haşyş ýabys»<sup>1</sup> diýip atlandyrylypdyr. Şeýle hem, bu ýer gys we tomus pasyllarynda salkyn howaly ýerdi. Soňra tatarlar uly goşun jemläp, soltan Muhammet Horezmşanyň garşysyna ýörişe ugradylar. Bu habary eşiden soltan hem ýetmiş müň adamlyk goşuna baş bolup, olar bilen söweşmek üçin ýörişe ugrady. Tatarlaryň goşuny üç bölege bölündi. Bu goşunyň esasy düzümi uly hökümdar Teremçi bilen onuň oglunyň esgerlerinden ybaratdy. Netijede, üçe bölünen bu tatarlaryň goşunynyň esasy bölegine uly hökümdaryň özi, beý-

---

<sup>1</sup> Haşyş ýabys- ýumşak çäýirlyk.

leki iki böleginiň her birine bolsa, onuň iki sany ogly ýolbaşçylyk etdi.

Soňra Muhammet Horezmşa bilen tatar hökümdarynyň ogullarynyň biriniň arasynda söweş boldy. Hökümdaryň ogly öz ýanynda kakasynyň ýokdugyny aýdyp, Horezmşany söweşe çagyrdy. Horezmşa bolsa onuň bilen söweşmek üçin üç günläp ýol ýöredi. Üçülenji gün diýlende, olaryň arasynda gazaply söweş boldy. Bu söweşde Horezmşa ýeňlip, az sanly goşuny bilen öz şäherlerine dolanyp bardy. Tatar hökümdarynyň ogly bolsa Jeýhun derýasyndan geçip, kakasynyň ýanyna bardy. Soňra ol kakasy Teremçi we dogany bilen duşuşyp, özüniň soltan Horezmşany derbi-dagyn edendigi barada habar berdi. Soňra uly güýje eýe bolan tatarlar, soltan Horezmşanyň şäherlerine tarap ugradylar. Olar ilki Buhara bardylar. Şol wagt Kamareddiniň dogany Guşly we soltanyň başga bir emiri ýanlaryna on mün atly alyp, Buhara baryp düşläpdiler. Ol ýerde üç günläp gazaply söweş bolanyndan soňra, soltan Horezmşanyň emirleri tatarlardan ýeňlip, gijäniň ýarynda şäheri olaryň ygtyýaryna goýup gaçyp gitdiler. Tatarlar bu ýerdäki boýun bolmadyk musulmanlary garyma taşlap öldürdiler. Şondan soňra şäherde az sanly musulmanlardan başga adam galmady. Şäher ilatynyň aglabasy tatarlar bilen mejbury ýagdaýda Samarkanda ýörişe ugradylar. Şol wagt ol ýerde ýanynda otuz mün esgeri bolan soltanyň başga bir emiri hökümdarlyk edýärdi. Çingiz han Samarkandy eýeläninde, şäher hökümdaryny onuň ýanyna alyp geldiler. Tatar hökümdary oňa:

— Sen şu mukdardaky esgerler bilen ýurdy goramagy başarmadyňmy? — diýip sorady.

Ol bolsa:

— Ýok— diýip jogap berdi.

Çingiz han:

— Sen näçe ýyl bäri hökümdarlyk edýärsiň?

Samarkant hökümdary:

— On üç ýyl bäri.

Şonda tatar hökümdary:

— Şunça ýyllaryň dowamynda şäheri sen gorap geldiňmi?

— diýdi. Soňra ony gynap öldürdi we şäheri gylyç zarby bilen eýeledi.

Netijede, ol soltan Horezmşanyň bu ýerdäki ähli ýaranlaryny öldürdi. Samarkandyň eýelenendigi baradaky habar soltana baryp ýetdi. Soltan şol wagt Termizdedi. Soňra esgerler soltanyň garşysyna söweşmekde we Mawerannahy eýelemekde tatar hökümdaryna ýardam etjekdikleri barada aýtdylar. Şunlukda, soltan Horezmşanyň emirleri ony öldürmek barada dil düwüşdiler. Olaryň arasynda soltan Horezmşanyň daýysy hem bardy. Ol bu emirler bilen dil düwüşse-de, soltanyň heläk bolmagyna garşy çykdy. Emirler soltan Horezmşany şol gije öldürmek barada dil düwşen wagtlary, onuň daýysy soltanyň ýanyna bardy. Soltan Horezmşa gamgyn halda ýanyna gelen daýysyndan näme iş bilen gelendigini sorady. Ol bolsa soltanyň ýüzüne garap, bu işler barada aýtmaga diliniň barmaýandygyny aýtdy we oňa bu dildüwşükligi jikme-jik habar berýän haty uzatdy. Soltan Horezmşa bu haty okanynda, özüni şu gijäniň içinde öldürmek üçin dil düwşendiklerini bildi. Soňra soltan memluklaryndan birine öz eşigini geýdirip, öz ýerinde oturtdy. Agşam düşeninde emirler gelip, ol memlugy öldürdiler we öz ýanlaryndan soltany öldürendiris diýip pikir etdiler. Ertesi gün irden soltan ýene-de adatdaky ýaly öz ýerine geçip oturdy. Ony gören emirler birbada özlerinden gorksalar hem soňra dil düwşüp, soltanyň üstüne hüjüm etdiler. Soltan Horezmşa bolsa olardan güýjüniň asgyn geljegini bilenenden soňra gaçyp, Nyşapura bardy. Emirler bolsa onuň yzyndan galmadylar. Soltan Horezmşa öz ýanynda esgerleriniň bolmanlygy sebäpli, bu ýerden hem ýeňlen halda Reý şäherine bardy. Şol wagt onuň ýanynda Ymadeddin Yraky diýen weziri bardy. Ol öz hökümdaryna şeýle diýdi:

— Eý hökümdar, gaçyp ýörmekden bize hiç hili peýda gelmez. Ol emirleri meniň özüm öldüreýin.

Şu wakadan dört gün geçeninden soňra soltan bilen wezir ol emirler bilen duşuşyp, olary gyrgyna berdiler. Şol wagt soltan Horezmşanyň daýysy gelip, wezir Ymadeddin Yrakynyň kellesini kesdi. Wezir ozal onuň ogluny öldüripdi. Soltan Horezmşa weziri öleninden soňra ogullary Gyýaseddin bilen Jelaledдини alyp, Hemedana geldi. Şeýle-de bolsa, aman galan emirler onuň yzyndan galmadylar. Şol wagt soltan gizlin ýol bilen deňziň golaýyndaky Awsahan diýen ýere bardy. Soltan ol ýere baranyndan soňra onuň ýagdaýy erbetleşip başlady. Şol wagt ol öz başyndan geçiren ähli wakalaryny ýatlap başlady. Şu pursatdan köp wagt geçmänkä soltan Muhammet Horezmşa ýagty jahan bilen hoşlaşdy. Ony şol ýerde jaýladylar. Horezmşanyň ogly Jelaleddin kakasynyň köşgüne baranynda, galadaky emirler galanyň gapysyny açmadylar we oňa:

— Bu şäher seniň kakaňa degişli— diýip jogap berdiler.

Galadaky adamlar şol wagt Muhammet Horezmşanyň ölüminden bihabardylar. Soňra Jelaleddin Nyşapura bardy. Ol bu şähere geleninde, ol ýerdäki adamlar onuň Muhammet Horezmşanyň ogludygyny tanadylar.

Jelaleddin bu ýerde özüne az sanly goşun toplanyndan soňra günbatara tarap gitdi. Ol iki gün ýol ýöräninden soňra tatarlara duşup, şowsuzlyga sezewar boldy. Olar Jelaleddiniň ýanynda bar bolan ähli zatlaryny olja edip aldylar. Ol zordan başyny gutaryp, ýeňlen halda Hyrada barady. Jelaleddin bu ýerde hem köp eglenmezden Gazna şäherine bardy. Jelaleddin bu şähere geleninde, ol Gylyç diýen bir musulman serkerde bilen tanyş boldy. Ol soltanyň düşen betbagtlygyndan we örän köp sanly musulmanlaryň gyrgyna berlendiginden habarlydy. Soňra Jelaleddin oňa garap:

— Biz bu şäheriň goşunlary bilen tatarlara garşy söweşip, olary derbi-dagyn ederis— diydi.

Serkerde Gylyç onuň bu teklibi bilen ylalaşdy. Şunlukda, olaryň işleri ugruna bolup başlady. Tatarlardan düşen oljalary Gylyjyň ýeke özüniň almagy bolsa soltanyň oglunyň göwnüne ýaramady. Haçanda Jelaleddin hem, özüne olja ýygnap başlanynda, bu zatlar Gylyçda nägilelik döretdi. Netijede, ol Jelaleddini taşlap gitdi. Soňra bu habar tatar hökümdarlaryna baryp ýetdi. Tatar hökümdary öňden hem bu pursada garaşýardy. Sonuň üçin ol derrew az sanly goşuny bilen ýalňyz galan soltanyň oglunyň üstüne ýörişe ugrady. Tatarlar olary Sind derýasyna gabanlarynda, Jelaleddin atynyň ýüzüni derýa tarap tuturdy we örän kynlyk bilen derýadan ýüzüp geçdi. Duşmanlar bolsa bu derýanyň aňyrsyna geçmäge howatyr etdiler. Soňra tatarlar wepat bolan garşydaşlarynyň (Muhammet Horezmşanyň) tabynlygynda bolan ähli şäherleri derbi-dagyn etdiler. Tatar goşunlary Yragy we beýleki köp sanly ýerleri derbi-dagyn edenlerinden soňra, olar iki topara bölündiler. Olaryň bir bölek goşuny Mawerannahra tarap ýörişe ugrady. Beýleki bölegi bolsa Buharany we Samarkandy gyrgyna bermek bilen ol ýerlerden örän köp mukdarda paç ýygnap, toplan oljalaryny Hytaý, Tamgaç ýaly öz ýurtlaryna ugratdylar. Beýleki goşun bolsa gürgüleriň ýurduna we beýleki demirgazyk ýurtlara tarap ýörişini dowam etdirdi.

\*Şu ýylda Mälik Mansur Muhammet ibn Mälik Muzaffar Takyeddin Omar ibn Şahynşa ibn Eýýup (goý, Alla oňa rehmet etsin!) dünýäden ötdi. Ol ölmeziniň öň ýanynda zyndanda oturan tussaglary, hatda olar özlerine ikilik eden hem bolsalar, erkinlige goýbermek barada görkezme beripdi. Soňra hokumdarlyk etmek üçin onuň uly ogly Mälik Muzaffar Mahmyda wesýet edildi. Şol wagt ol daýysy Mälik Kämiliň ýanynda bolsa-da kakasynyň ýardam etmegi bilen Dymýat hökümdarlygyna bellenilipdi. Soňra oňa kakasynyň wepat bolanlygy barada habar berildi. Mälik Mansur Muhammet ibn Mälik Muzaffar Takyeddin Omar ibn Şahynşa ibn Eýýubyň beýleki ogly Mälik



Nasyr Gylyç Arslan hem daýysy Mälik Mugazzamyň ýanyn-  
dan geldi. Ol hem kakasynyň ýardam etmeginde, Hama hö-  
kümdarlygyna belenilipdi.

\* \* \*

\*Alty ýüz on sekizinji ýylda Mälik Mugazzam dogany  
Mälik Eşrebiň ýanyna geldi we ondan Dymýaty goramak üçin  
kömek sorady. Soňra Japar galasynyň we gündogar şäherleriň  
esgerleriniň hökümdary Mälik Hapyz, Hamanyň we Humsyň  
hökümdary Mälik Müjähit we beýleki uly emirler Dymýata  
ýöriş edip, ony pereňlileriň elinden gaýdyp aldy. Bolup ge-  
çen köp sanly söweşlerden soňra pereňliler bilen ylalaşyk bag-  
laşyldy. Bu söweşlerde musulmanlaryň ýeňiş gazanmagyna Al-  
latagalanyň özi ýardam etdi we yslam dünýäsi täzeden aýaga  
galdy. Musulman serkerdeleri bu gezek hem Dymýaty duşman  
elinden gaýdyp alanlaryndan soňra, öz ýurtlaryna dolanyp bar-  
dylar. Pereňliler alty ýüz on başinji ýylyň Dört tirkeşiginiň bi-  
rinji aýynyň üçüne Dymýata kürsäp giripdiler we alty ýüz on  
sekizinji ýylyň Rejep aýynyň on dokuzyna ylalaşyk baglany-  
şanlaryndan soňra ol ýerden gitdiler.

\*Şu ýylda Amyt hökümdary Mälik Salyh dünýäden ötdi.  
Soňra hökümdarlyk işlerini dolandyrmak onuň ogly Mälik  
Mesguda ynanyldy.

\*Şu ýylda Hama hökümdary Mälik Nasyr Mälik Eşrebiň  
görkezmesi bilen Rakka şäherine geldi. Şol wagt Mälik Muzaf-  
far Şyhabeddin Gazy hem ol ýere bardy. Olaryň ählisi Rakkada  
duşuşyp, gepleşik geçirenlerinden soňra, hersi öz ýurtlaryna  
dolandy.

\* \* \*

Alty ýüz on dokuzynjy ýylda Kerejiň hökümdary wepat  
boldy we onuň şäheri uly hökümdara, ýagny soltan Mälik Eş-  
rebe degişli boldy.

\*Şu ýylda Mahzanyň hökümdary Ibn Hamyt Bagdatda wepat boldy.

\*Şu ýylda serkerde Ibn Buhtury wepat boldy. Ol örän dogumly bolup, mydama agras häsiýetlidi.

\*Şu ýylda Şerepeddin Mugadda wepat boldy.

\*Şu ýylda soltan Mälik Eşrep dogany soltan Mälik Kämiliň ýanyna gitdi. Ol doganyň ýanynda birnäçe wagt bolanyndan soňra Oraz aýynda yzyna dolanyp geldi.

\*Şu ýylda Mälik Mugazzam Hama bardy. Soňra ol Magarra diýen ýere bardy we ol ýerden Selemiýe şäherine dolanyp bardy. Şol wagt Mälik Mugazzama Mälik Kämilden we Mälik Eşrepden hat gelip gowuşdy. Şol pursatda Mälik Mugazzamyň ýanynda Hajyp Husameddin Aly bardy. Soňra Mälik Mugazzam olaryň hatyna jogap ýollady we Selme şäherini terk edip, Damaska dolanyp bardy.

\*Şu ýylda Mälik Hapyz bilen onuň dogany Mälik Muzaffar Gazy ikisi Mälik Eşrep bilen ylalaşyk baglaşmak üçin Sanjarda duşuşdylar.

\*Şu ýylda halypa Nasyr Lidinilläniň weziri Nasyreddin ibn Mäti Alawy Şerep wepat boldy. Halypa onuň deregine öz orunbasary Mekin Ajamy Mueýýideddin Muhammet ibn Muhammedi wezir edip belledi. Täze bellenen wezir özüniň bu wezipesinde uly şöhrata eýe boldy.

\*Şu ýylda Ýemeniň hökümdary Mälik Mesgut ibn Mälik Kämil öz kakasy Mälik Kämiliň tugunyň ýanynda halypa Nasryň tuguny goýmaga garşy çykdy. Bu sebäpli Jah diýen ýerde tas söweş ody tutaşypdy. Soňra Mälik Mesgut ibn Mälik Kämil Jah diýen ýeriň emiri bilen ylalaşyp, ondan ötüňç sorady. Şunlukda, Mälik Mesgut soltanlyk lybasyny geýip, adaty ýagdaýda resmi taýdan onuň ýanyna gitdi.

\*Şu ýylda Ibn Lawun ibn Ebernes wepat bolanyndan soňra hökümdarlyk ermenileriň ygtyýaryna geçdi.

\*Şu ýylda Şamdaky ysmaýylly galalaryň hökümdary Eseddeddin wepat boldy. Onuň dogany Salaheddin hem az wagt hökümdarlyk edeninden soňra dünýäden ötdi. Olaryň Täjeddin atly doganlary hem az wagt hökümdarlyk edeninden soňra dünýäden ötdi. Şu wakadan soňra Şamdaky ysmaýylly galalara Mejdeddin Ajamy diýen serkerde hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda Şamdaky Mälik Adylyň döwründe bina edilip, häzirki wagtda sandan çykan galanyň deregine täze gala bina etmek barada soltan Mälik Eşrepden perman geldi. Soňra ol ýerde örän köp harajat çykarmak bilen howlusynda uly bakjasy bolan gala guruldy.

\*Şu ýylda Mälik Eşrep Müsür diýaryndan dolanyp geldi. Soňra ol Halaba bardy. Şol wagt Mälik Eziz ibn Mälik Zahyr adata öwrülen soltanlyk lybasyny geýip, tagta çykdy.

\*Şu ýylda Mälik Eşrep Jagbar galasyna baryp, Mälik Hapyz bilen duşuşdy. Soňra ol ikisi Rakka bardylar we Hama şäheriniň deregine Mälik Muzaffaryň ygtyýaryna Selme şäherini bermek barada öz aralarynda ylalaşyga geldiler.

\* \* \*

\*Alty yüz ýigriminji ýylda Mälik Mesgut Efşiş köp sanly sowgatlar alyp, Müsüre, kakasynyň ýanyna bardy.

\*Şu ýylda Mälik Mugazzam bilen aralarynda ylalaşygy ýola goýmak üçin Mardin şäheriniň ilçisi geldi. Bu ylalaşyk babatynda Mälik Eşrep dogany Mälik Mugazzamyň tarapynda boldy.

\*Şu ýyl howa örän gurak boldy. Esasanam, Jeziräniň ilaty guraklykdan kynçylyk çekdi.

\*Şu ýylda Şyh Abu Muhammet Asnany Afrika döwletleriniň biri bolan Tunisde wepat boldy. Bu habar Abu Ýakup Ýusup ibn Muhammet ibn Ýakup ibn Ýusup ibn Abdylmömine geleninde, ol kakasynyň agasy Seýit Abu Alyny Tunise hö-

kümdar bellemek barada muwahhytlara<sup>1</sup> ilçi iberdi. Ol Seýit Abu Hapyz Omar ibn Abdylmöminiň ogullarynyň biridi. Çarwa araplar bu tekliپ bilen ylalaşyp, musulmanlaryň emiri Maýurka hat iberdiler. Dindar Seýit Abu Abdylla bilen Seýit Abu Zekerýa hem Abdylmöminiň ogullarydy. Seýit Abu Zeýt bolsa demirgazykdaky şäherleriň birinde dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Fridrik ibn Imperator Arrik ibn Imperator Fridrik Sisiliýa adasyna bardy. Şol wagt ol ýerdäki ähli daglyk we beýleki ýerlere bir musulman serkerde hökümdarlyk edýärdi. Onuň asly şol ýerdäki Mähdiýe döwletindendi. Bu serkerde Sisiliýa adasyna baranynda, ol şäheriň hökümdary Ibn Pahr bilen ýakyn gatnaşykda boldy. Ibn Pahr onuň gaýduwsyzlygyny gören wagtynda, ony öz gyzyna öýlendirip, ähli mülküni oňa bagyş edipdi. Soňra Almanyýa ýurdunyň hökümdary Fridrik ibn Imperator Arrik ibn Imperator Fridrik Sisiliýa adasyny doly suratda basyp almak üçin öz ýanyna bir müň atly goşun bilen altmyş müň pyýada goşun alyp, ýola düşdi. Ol bu adany sekiz aýlap gabawda saklady. Soňra onuň birnäçe egindeşleriniň we döwlet ýolbaşçylarynyň arasynda agzalalyk ýüze çykdy. Olaryň öz aralarynda imperator barada her hili pikirler ýüze çykyp başlady. Şol wagt bu habary hökümdar Fridrigiň adamlaryndan biri oňa ýetirdi. Adany gabap duran Alman hökümdary bu habary eşideninde, ol adama:

— Bu zatlary neneňsi aýdyp bilýän— diýip, haýbat atdy.

Ol bu habary emirlerden eşidendigini aýtdy. Hökümdar Fridrik bolsa onuň sözlerine ynanman, şol emirleri öz ýanyna getirdip, bu bolup geçýän wakalar barada sorady. Olar özlerniň bu işler barada asla gürrüň etmändiklerini aýtdylar. Soňra hökümdar bu emirlerini öňküleri ýaly gabawy dowam etdirmekleri barada görkezme berdi. Hälki hökümdara habar elten adam imperator Fridrigiň ýanyndan çykanynda, emirler ony

---

<sup>1</sup> Muwahhyt- taýpa ady.

öldürdiler. Emirler söweş şaýlaryny tutanlaryndan soňra imperatoryň ýanyna bardylar. Olar imperatora Sisiliýa adasynyň kazysynyň ogly Ibn Abbadyň ýanyna baryp, şäheri onuň ygtyýaryndan almaga wagt bolandygy barada aýtdylar. Şunlukda, imperator oňa öz tabynlygyna geçse, bähbitli boljakdygy barada aýtdy. Bu iş amala aşyrylanyndan soňra, syrkaw halda ýatan Ibn Abbat bu işi özüniň gorky sebäpli etmändigini aýtdy. Şu wakadan soňra köp wagt geçmänkä, imperator Ibn Abbady öldürip, onuň ygtyýaryndaky ähli emlägini aldy.

Şu wakadan soňra Fridrik ibn Imperator Arrik ibn Imperator Fridrik Jezirä hem hökümdarlyk etdi. Beýleki galalar bolsa musulmanlaryň we Merzuk ýaly Ibn Abbadyň ýakyn garyndaşlaryndan biriniň elinde galdy. Merzuk hile ulanyp, Fridrik ibn Imperator Arrik ibn Imperator Fridrige hat ýollady. Ol hatda şeýle diýilýär:

— Sen meniň sözlerimi üns berip diňle. Häzirki wagtda bize hökümdarlyk etmäge sizden başga adam ýok. Sen şäherleri eýelemäge taýýarlyk gör we bu ýerleri öz tabynlygyňa geçir.

Şondan soňra Fridrik ibn Imperator Arrik ibn Imperator Fridrik bir ýüz on baş mün sany saýlama esgerlerini olaryň üstüne ýörişe ugratdy. Şäher ilaty bu esgerleri ýesir alyp, olara şeýle diýdiler:

— Eý, gaçgaklar, siz Ibn Abbadyň ýerini eýelemäge geldinizmi?

Netijede Fridrik ibn Imperator Arrik ibn Imperator Fridrik suratlandyryp bolmajak agyr günleri başyndan geçirdi.

\*Şu ýylda günbatarda gahatçylyk bolup, adamlar haýwanlaryň maslygyny iýmäge mejbyr boldular. Bu wakanyň esasy sebäbi hem ol ýerde tä alty ýüz on altynjy ýyldan alty ýüz on dokuzynjy ýyla çenli ýagyş ýagman guraklygyň bolmagydyr.

\*Alty ýüz ýigriminji, alty ýüz ýigrimi birinji ýyllarda, Günbatardaky ýerli taýpalaryň arasynda köp sanly söweşler bolup

geçdi. Şol döwürde ol ýerdäki atlaryň sany azalyp, adamlar pyýada gezmeli boldular. Çarwalar hem şu wakany başdan geçirdiler. Ol ýerde adamlarynyň bedeni örän ak bolan renna diýip atlandyrylan taýpa boldy. Şol gahatçylyk döwründe bu taýpanyň adamlaryndan hem örän köp sanlysy heläk boldy.

\* \* \*

\*Alty ýüz ýigrimi birinji ýylyň Baýdak aýynyň başlarynda Jezirede güýçli ýagşy ýagdy. Soňra bolsa howa garaňkyrap gar ýagdy. Şol wagt asmanda günbatar tarapa uzap gidýän guýruk-lary bolan ýyldyzlar peýda boldy.

\*Şu ýylda Mälik Eşrep täjirlerden agramy ýarym dirhemi kem altmyş dirheme deň bolan gymmatbaha daş satyn aldy. Ol daş ähli Jebel ilatyny öz ajaýyplygy bilen haýrana goýdy. Aslynda bu daş Süleýman şa ibn Seljugyňkydy. Bu daş bilen agramy on baş dirheme deň bolan başga bir kümşüň bilelikdäki bahasy üç ýüz mün dinara deň boldy. Ozal hem Mälik Eşrebiň hazynasynda gymmatbaha kümüş bolup, onuň agramy otuz dokuz ýarym dirheme deňdi. Şeýle hem, onda agramy ýüz dirheme deň bolan gymmatbaha daş bardy. Bu hili daş başga hökümdarlaryň hiç birinde bolmandy. Täjirler ony atabeg Uzbegden satyn alypdylar. Bu daş barada «Jebeliň taryhy» diýen kitapda aýdylyp geçilýär.

\*Şu ýylda Mälik Muzaffar Şyhabeddin Gazy öz dogany Mälik Eşrebiň tabynlygyndaky Ahlat şäheri eýelemek üçin köp sanly işler alyp bardy. Ol bolsa dogany Mälik Muzaffardan beýle işlere garaşmaýandygy sebäpli, adatdaky ýaly oňa köp möçberde sowgatlar iberip durdy. Bu ýagdaý tä ol Mälik Muzaffar Şyhabeddin Gazynyň ýolbaşçylygyndaky amala aşyrylan pitneçilikli işlere doly göz ýetirýänçä dowam etdi.

Soňra Mälik Muzaffar Şyhabeddin Gazy ony gorkuzmak üçin hat ýollady. Bu bolsa oňa hiç hili peýda getirmedi. Soltan Mälik Eşrep bu meselede ýardam etmegi üçin dogany soltan

Mälik Kämile çapar ýollady we öz esgerlerini hem oňa gulluk etmek üçin ugratdy. Şol wagt Ahlady gabawa almaga ýetişen Mälik Muzaffar Şyhabeddin Gazynyň serkerdelerinden bir toparý onuň goşunyna garşy söweşmek islediler. Ýöne soltan Mälik Kämil uly güýç sarp etmezden olardan üstün çykdy we olaryň hökümdary bolan dogany Mälik Muzaffar Şyhabeddin Gaza eglşik edip, onuň haýynlyk etmegindäki günäsini geçdi. Mälik Kämil dogany Mälik Muzaffar Şyhabeddin Gazy bilen ylalaşyga geleninden soňra Myýýafarykyn, Hany, Jebelujur, Zülkarneýin, Kalp we Senasen şäherleri onuň ygtyýaryna berdi.

\*Şu ýylda Ibn Zeýneddin Muzaffareddin Mosula ýöriş edip, ony gabawa aldy. Soňra soltan Mälik Eşrep dogany Mälik Hafyz Nureddini goşun bilen üpjün edip, Mosul atabegi Bedreddin Luluwa kömek bermek üçin ugratdy. Üçünji gün diýlende, Annagüni ir bilen bu goşun Ahlady basyp aldy. Ahladyň eýelenendigi baradaky habar Ibn Zeýneddine ýetende, ol özünden howatyr edip, Mosuly terk edip gitdi. Soňra ol Jezirä baryp, ol ýerde az wagt boldy. Şol döwürde Ibn Zeýneddin Muzaffareddin Jezire hökümdary Mälik Mugazzam Mugyzzeddin ibn Sanjar şa ibn Atabegin hyzmatynda boldy we onuň ýanyna sowgat hökmünde gymmatbaha daşlar alyp bardy. Ibn Zeýneddin Jezire hökümdaryna şeýle diýdi:

— Bu soltana bildirilýän uly hormatlaryň biridir.

Ol bu işini tä soltan Mälik Eşrepeden hat gelýänçä dowam etdi. Soňra ol soltan Mälik Eşrebiň ýanyna baryp, onuň bilen Horezmde duşuşdy. Şol wagt Mälik Eşrep ol ýerde agzaçar Baýramyny edýardi we onuň ýanyna Banyýasdan Mälik Kämiliň ilçisi bardy.

\*Şu ýylda Şizaryň hökümdary Yzzeddin Mesgut ibn Sabykeddin dünýäden ötdi. Yzzeddin Mesgut ibn Sabykeddin (goý, Alla oňa rehmet etsin!) «Mälik Adyl Nureddin Mahmyt ibn Zeňni ibn Aksungukaryň ogullary» ady bilen meşhur bolan

Nureddiniň ogullaryndan iň soňkusydyr. Soňra ýurda onuň ogly Şyhbeddin Agraç hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda Halap galasynyň dokuz sany minarasy tutuşlygyna ýykyldy. Bu minaralary hökümdaryň hyzmatçy atabegi Şyhbeddiniň gyssagly wagtyň içinde bina etdirenligi üçin olar mäkäm gurulmandy. Soňra bu hökümdarlar galany öňki durkuna getirmegi başarmadylar. Şonuň üçin şäher ilaty öz başarnyklaryna görä harajat toplan, galanyň ýykylan minaralaryny täzedan dikeldiler.

\*Şu ýylda Jebeli döwletiniň uly emirlerinden biri Şemseddin Mahmyt ibn Gylyç dünýäden ötdi.

\* \* \*

\*Alty yüz ýigirmi ikinji ýylda Manbajyň hutbaçysy bolan meşhur alym Şahhap wepat boldy.

\*Şu ýylda Rakkanyň hutbaçysy we kazysy dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Harrandaky hanballylaryň şyhy, alym Ibn Teýmiýe wepat boldy.

\*Şu ýylda öz aralarynda gepleşik geçirip, Mälik Eşrebe kömek bermek barada ylalaşyk baglaşmak üçin Mälik Kämiliň ilçileri ähli Gündogar hökümdarlarynyň ýanyna geldi.

\*Şu ýylda Jelaleddin ibn soltan Horezmşah ibn Muhammet Horezmşanyň abraýy ýokary galdy. Ol güýçli taýýarlyk işlerini göreninden soňra Yraga ýöriş etdi we ol ýurdy derbi-dagyn etmek bilen onuň köp halkyny heläk etdi we ýesir aldy. Jelaleddin ibn soltan Horezmşah ibn Muhammet Horezmşah Bagdada golaý baryp, onuň eteginde on sekiz günläp boldy. Onuň şähre ýakyn gelendigi baradaky habar halypa Nasyra ýeteninde, ol Jelaleddiniň esgerleriniň atlaryna iýmäge zat galmaz ýaly onuň düşlän ýerini agdarmak üçin azala daňylan öküzleri goýbermek barada görkezme berdi. Bu işler soltanyň Bagdady terk edip gitmegine sebäp boldy. Soňra Jelaleddin Dakuk şäherine baryp, ony eýeledi we şäheriň ähli ilatyny gyrgyna berdi. Ol Dakuk-



daky ähli hazynalary olja aldy. Şeýle hem, Jeleleddin öz şäherlerindäki daýhanlar üçin ol ýerden on baş mün sany öküz alyp gitdi. Jeleleddin ibn soltan Horezmşah ibn Muhammet Horezmşah Zap derýasynyň golaýyna baranynda, howatyr eden Erbil hökümdary onuň bilen ýaraşyk baglandy. Soňra Jeleleddin Şährizoruň golaýynda düşledi. Şol wagt onuň ýanyna Ymadeddin Zeňni ibn Atabeg baryp, Mosuly onuň ygtyýaryna berjekdigi barada söz berdi we ýanyndaky bar bolan adamlar bilen ol ýerden gitdi.

\*Şu ýylda Mälik Mugazzam öz täsirini berkitmek üçin ogly Mälik Nasyr Dawudy Erbiliň hökümdary Muzaffareddin Gökböri ibn Zeýneddin Aly Kiçiniň ýanyna ugratdy. Soňra Muzaffareddin Gökböri ibn Zeýneddin Aly Kiçi ony öz tagtyna mirasdüşer etmek isleýändigini aýtdy.

\*Şu ýylda halypa Nasyr Lidinillä şyh Şyhabeddin Şährizoryny köp sanly sowgatlar bilen Rakka Mälik Eşrebiň ýanyna ilçini edip iberdi. Ol ilçini apbasly halypalygynyň tabynlygyndaky etraplaryň biriniň hökümdarynyň Mälik Eşrebe gutlag hökmünde iberen örän seýrek duşýan sowgadyny hem alyp bardy.

\*Şu ýylda Mälik Afzal Nureddin ibn Mälik Nasyr Salaheddin (goý, Alla oňa rehmet etsin!) dünýäden ötdi. Soňra onuň ogly soltan Mälik Eşrebiň ýanyna sowgat alyp bardy we onuň öz kakasyna bildiren gynanjyny kabul etdi. Mälik Eşrep Sümeýsat öz adyna hutba aýdylmagy barada Mälik Afzalyň oglundan talap etdi. Ol bu teklibe garşylyk bildirmek bilen şeýle diýdi:

— Rum soltany Seljugyň adyna hutba aýtdyrmak dowam eder we siziň kakalaryňyzyň ygtyýarynda bolan ähli zatlar oňa degişlidir. Bu wakalar sebäpli siz menden nägile bolmaň.

\*Şu ýylda Rumustanyň Arzan şäheriniň hökümdary Abulfath Jahan şah ibn Togrul ibn Fatyh Arslanyň ilçisi Mälik Eşrebiň ýanyna bardy. Seljugyň oglunyň ilçisi onuň şäherlerinde öz adyna hutba aýdylmagyny sorady. Ibn Seljugyň wepat bolan

kakasy soltan Alaeddin Keýkubadyň agasydyr. Şol wagt Mälik Eşrep ilçiniň ýanyna bir emirini goşup, Ibn Seljuga köp sanly sowgatlar iberdi.

\*Şu ýylda müsürli meşhur kätip Sapamuhammet ibn Ysmaýyl dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda öz işine ökde hekim Sydky Şamary dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda Abu Firas ady bilen meşhur bolan emir Hajy Yraky Müsür diýaryna gaçyp bardy.

\*Şu ýylda çarwa araplar ýöriş edip, köp sanly türkmenleri öldürdiler. Soňra olar Rakka şäherine howp salyp başladylar.

\*Şu ýylda soltan Alaeddin Rum soltany Leşgeriniň üstüne ýöriş edip, onuň şäherlerini derbi-dagyn etdi. Şeýle hem soltan Alaeddin onuň ygtyýarynda bar bolan galalary basyp aldy.

\*Şu ýylda Mälik Jawat Muzaffareddin ibn Möwdut ibn Mälik Adyl Damaskdaky agasy Mälik Mugazzamyň ýanyna deňiz ýoly bilen gaçyp bardy. Mälik Kämil bolsa Mälik Jawadyň ýurduny eýelemäge howlukdy we ol ýerdäki özüne garşylyk görkezen adamlary tussag etdi.

\*Şu ýylda Müsür diýarynyň weziri Safyeddin ibn Şükür wepat boldy. Ol soltan Mälik Adyl wepat bolan wagtyndan başlap, Mälik Kämile wezirlik edipdi. Ol öz raýatlaryna sowuk-sala çemeleşip, olara zulum etdi. Soňra soltan Mälik Kämil wezir Safaddin ibn Şüküriň ogullaryny tussag edip, olaryň kakalaryndan galan ähli zatlary gaýdyp aldy.

\*Şu ýylda Mälik Eşrep Rakkadaky köne berkitmäniň baş sany minarasyny ýykyp, olary uzak bolmadyk ýerde bina edilýän täze gala eltmek barada görkezme berdi.

\*Şu ýylda Gündogar ýurtlarda erbet kesel ýaýrady. Bu kesele uçran adamlar birnäçe hepdeden uzak ýaşaman wepat boldular.

\*Şu ýylda emir Seyfeddin ibn Alameddin dünýäden ötdi. Ol örän gaýduwsyz we salyhatly adam bolmak bilen metjitleri, medreseleri, myhmanhanalary bina etmekde uly işler etdi.

\*Şu ýylda Mälik Mugazzam galanyň Pereç derwezesini bekläp, Hadyt derwezäni açmak barada görkezme berdi. Çünki garymyň suwdan dolmagy bilen Pereç derwezesinden geçip bolmady. Damask berkitmesiniň meýdany hem şu ýylda giňeldildi.

\*Şu ýylda Mälik Salyh doganyňa minnetdarlyk bildirdi we ony Basra şäherinden çagyryp, Damaskda ýaşatdy.

\*Şu ýylda Müsürde Nil derýasynyň suwunyň derejesi örän aşak düşdi. Müsür ilaty bu ýagdaýdan howatyrlandy. Soňra soltan Mälik Kämil bu kyn ýagdaýdan çykmak üçin Müsür halkyna azyk taýdan kömek etdi.

\*Şu ýylda hanapy kazysy memluk Mejdeddin bolsa Ibn Horezmşanyň ilçisi bolup, ilki Mälik Eşrebiň soňra Mälik Mugazzamyň soňra hem Mälik Kämiliň ýanyna bardy. Şunlukda, ilçä Mälik Eşrep we Mälik Mugazzam dagy bilen şerap içdi. Soňra olar ilçä bolup gelen kazy Mejdeddine serpaý ýapyp, oňa uly hormat bildirdiler.

\* \* \*

\*Alty yüz ýigrimi üçünji ýylda ýel, suw belasyndan gormagyny Alladan dileg etmek üçin örän köp adam haj zyýaratyna gitdiler. Bu ýylky haj zyýaraty möwsümünde yrakly, müsürli hajylara garanyňda, şamly hajylaryň sany has köp boldy.

\*Şu ýylda Şerip Kasym ibn Menga Mekgäni (goý, Allatagala bu şäheriň abraýyny belent etsin!) gabawa aldy. Şerip Kasym Muhanna ol ýerde çarwa araplardan köp sanly goşun toplamak bilen özüniň göz önünde tutan esasy maksadyny amala aşyrdy. Soňra ol bu agyr goşun bilen Müsür diýarlaryna ýöriş etdi. Bu duşman goşunyndan howatyr eden Müsür hökümdary

bolsa, ýurtdaky ähli zatlaryny alyp, öz halky bilen Yraga tarap çekildi.

\*Şu ýylda halypa ymam Nasyr Lidinilläniň wepat bolandygy barada habar geldi. Şondan soňra halypanyň wesýet etmegi bilen hökümdarlygy onuň ogly ymam Zahyr Biemrillä dolandyrdy. Ol dokuz aý on dört gün döwleti dolandyranýndan soňra dünýäden ötdi. Ymam Zahyr Biemrillä owadan syratly sahy adam bolup, öz döwründe halkyna adalatly garady. Ol adamlaryň göwnüni tapyp, uly abraýa eýe boldy. Hökümdarlygy kakasy Zahyrdan soňra onuň ogly ymam Mustansyr Billä Abu Japar dolandyrdy. Ymam Zahyryň ilçileri yslam şäherlerine gelip, onuň adyna hutba aýtmak işini ýola goýdular. Soňra onuň ilçileri Şama Mejdeddin Ýusup ibn Abu Pereç ibn Jöwziniň ýanyna bardy. Onuň ýanyna halypanyň Şemseddin atly memlугy ilçisi bolup barypdy.

Mälik Eşrebiň ilçisi ymam Zahyryň ýurduna baryp, Bedreddin Osmana göwünlik berdi we halypanyň ölümüne gynanç bildirdi. Mälik Mugazzam hem ymam Zahyryň ogly kazy Eşrep ibn Kazy Pazlyň ýanyna ilçisi iberip, halypanyň ölümüne çuňňur gynanç bildirdi. Mälik Kämil bolsa Mugyneddin ibn Şyhyşşu-ýuh ibn Hamawyny şu maksatlar üçin iberdi. Ol Zahyryň ölen wagtyna gabat geldi. Şol wagt olar Mälik Eşrebiň ýurdundady. Soňra olar näme etmelidigi barada Kämilden rugsat soramak üçin ilçisi iberdiler. Ol bolsa kakasynyň wepat bolanlygy üçin gynanç bildirip, ymam Mustansyra ilçisi iberdi. Soňra Mälik Eşrep öz gynanjyny ymam Mustansyra ýetirmegi üçin Pelekeddin ibn Meşiri Müsürini onuň ýanyna ilçisi edip ugratdy. İlçisi onuň gynanjyny ymam Mustansyra ýetirdi.

Mälik Mugazzam hem öz gynanjyny ymam Mustansyra ýetirmegi üçin özüniň ýokary derejeli döwlet sütünlerinden biri bolan Nasyreddin ibn Aýdemiri iberdi.

\*Alty ýüz ýigrimi üçünji ýylda Mälik Mugazzam agyr syrkawлады we bu kesel onuň ölüminiň başlangyç sebäbi bolupdy. Onuň saglyk ýagdaýy oňatlaşanda, ýurduň we onuň obalarynyň ýaşaýjylary toý lybasyny geýip, on gije-gündizläp toý etdiler. Şol wagt ol ýerde Horezm hökümdarynyň kazysy-da bardy. Ol Mälik Mugazzamyň ilatynyň şatlygyny gözi bilen gördi. Şäherlerden köp sanly ilçileriň Mälik Mugazzamy gutlamaga gelmegi bilen şäheriň içi adamdan doly boldy. Mälik Mugazzam öz saglygynyň gowulaşandygy barada habar bermek üçin öz kätibini Akka iberdi. Halypa Zahyryň ilçileri Mälik Mugazzamyň ýanyna geleninde, onda keseliň galyndylary doly aýrylmandy. Şol wagt Ibn Horezmşanyň ilçisi hem Mälik Mugazzamyň ýanyna geldi we oňa köp mukdarda sowgatlar gowşurdy.

\*Şu ýylda Rum soltany Alaeddin Keýkubadyň ilçisi ilki Mälik Kämiliň, soňra bolsa Mälik Mugazzamyň ýanyna bardy. İlçi özüniň getiren hatyny Mälik Mugazzama gowşuranda, ol ilçä jogap bermekden saklandy we onuň getiren sowgatlaryny hem kabul etmän, Mälik Kämiliň ýanyna gitdi.

\*Şu ýylda Damask esgerleriniň kazysy Kazy Nejmi Rum soltanynyň ýanyndan gaýdyp geldi.

\*Şu ýylda Damaskyň kazysy kazy Jemal Müsüri wepat boldy we ony öz ýaşan howlusynda jaýladylar. Adamlar onuň eden ýagşy işleri barada soň-soňlar hem ýatladylar. Soňra Damask kazyýetini Şemsilhawý atly bir ajamly dolandyrdy. Aýtmaklaryna görä, ol birnäçe medreselerde ders berýän dana adam bolupdyr.

\*Şu ýylda Baalbegiň hökümdary Mälik Emjet hem Mälik Mugazzamyň saglyk ýagdaýynyň gowulaşandygyny gutlamak üçin geldi. Soňra ol Mälik Mugys ibn Mälik Mugys ibn Mälik Adyla öz gyzynyň galyňyny ýazyp berdi.

\*Şu ýylda Mälik Eşrep diwan işleriniň ýolbaşçysy Alaeddin ibn Ramy tussag etdi. Soňra ol bu diwan ýolbaşçysyna welaýa-

tyň ähli ilatyna ýolbaşçylyk etmegi tabşyryp, ony tussaglykdan Boşatdy.

\*Şu ýylda Mälik Nasyr öz ýurdunyň kazysy Ibn Kutp ibn Muwtaşygy tussag edip, onuň göwnüne degdi we sütem etdi. Netijede, Ibn Kutp ibn Muftaşyg ýurtdan çykyp, gaçyp gitmäge mejbur boldy. Soňra ol Mälik Mugazzamyň ýanyna bardy. Ol bolsa kazy Ibn Kutp ibn Muwtaşyga köp ýagşylyklar edeninden soňra, ony hökümdarynyň ýanyna ugratdy. Şonda Mälik Mugazzam ondan hökümdaryna gowşurmagy üçin Damaskda ýasalan üç müň sany ýaý iberdi.

\*Şu ýylda şahyr Şerep ibn Unaýn Erbil şäherine iberilen hatyň jogabyny alyp geldi.

\*Şu ýylda Ibn Hajjaj ady bilen tanalan Halap kazysynyň orunbasary kazy Nejmeddin dünýäden ötdi. Soňra onuň wezipesini Zeýneddin ibn Ustad alyp bardy.

\*Şu ýylda Hama şäheriniň kazyýetini Şyhap Ybraýym ibn Abu Dem dolandyrdy. Soňra Hama hökümdarynyň heläk bolandygy barada ýalan gep ýaýradyp, onuň Damaskdaky doganyňy çagyrdylar. Mälik Mugazzam bolsa tiz wagtyň içinde Hama baryp, şäheriň hökümdaryny göreninden soňra oňa öz eşiden zatlaryny gürrüň berip, syrkaw halda yzyna dolanyp geldi. Mälik Mugazzam Hamadan dolanyp geleninden soňra, aw etmek üçin Damaskyň obalarynyň birinde düşledi. Şol wagt onuň ýanyna Mosula tarap barýan Erbil hökümdary Muzaffareddiniň ilçisi bardy. Mälik Mugazzam onuň pikirini kabul edeninden soňra güýçli taýýarlyk görüp, Humsa ýöriş etmek bilen ony berk gabawa aldy. Soňra Mälik Mugazzam we onuň egindeşi Mälik Müjähit kömege gelmekleri üçin birnäçe ýere çapar iberdi. Tiz wagtyň içinde Halapdan gelen goşun kömegi Humsy gabawa alan Mälik Mugazzama uly ýardam etdi. Soňra ol bu şäheri we onuň degirmenlerini derbi-dagyn etdi. Mälik Eşrep Mardine gideninden soňra, ylalaşyk baglaşmak üçin dogany Mälik Mugazzama ilçä iberdi. Soňra olar gabawa alan şäherle-

rini terk edip, ylalaşyk baglaşmak üçin duşuşyk ýerine barmak kararyna geldiler. Şunlukda, Mälik Eşrep Hums şäheriniň obalarynyň birinde dogany Mälik Mugazzam bilen duşuşdy we olar aw-şikar edip, göwünlerini hoşlanlaryndan soňra, şu ýylyň Oraza aýynyň on ikisine Damaska geldiler. Şol wagt olaryň ýanyna Humsyň, Halabyň we Hamanyň ilçileri baryp, uzak wagt şol ýerde boldular. Mälik Mugazzam Hamadan we Halapdan gelen ilçiler bilen ylalaşyk baglaşdy we Humsdan gelen ilçiler bilen şol öňki baglanyşan ylalaşygynda galyp, ol ýerde Mälik Müjähit onuň orunbasary bolmaklygynda galdy. Mälik Eşrep bilen Mälik Mugazzam Damaskda az wagt bolanlaryndan soňra göwünlerini açmak üçin aw etdiler. Olaryň ýanyndaky ilçiler bolsa öz ýurtlaryna gitdiler. Şol wagt Zeki ibn Ajamy olaryň Horezme iberen hatlarynyň jogabyny alyp geldi. Pelekeddin ibn Mesiri hem Mälik Eşrep bilen Mälik Mugazzama halypanyň iberen jogabyny alyp geldi. Şol wagt Mugyn ibn Şyhyşşuýuh hem halypanyň ýanyndan gaýdyp geldi.

\*Şu ýylda Ymat wezir Mälik Eşrebiň Jeziredäki Mälik Kämile iberen hatynyň jogabyny alyp geldi. Bedreddin Osman hem ol weziriň ýany bilen geldi.

\*Şu ýylda Damask galasynyň hökümdary Abu Sagyt Jagry dünýäden ötdi. Soňra gala onuň gullukçysy Şibleddöwle ýolbaşçylyk etdi. Şu wakadan köp wagt geçmänkä, Şibleddöwläniň gullukçysy bolan Sette Şam ady bilen tanalýan soltan Salaheddiniň aýal dogany dünýäden ötdi. Sette Şam Damaskyň golaýynda «Salyhyn» ady bilen belli bolan owadan we kaşan medrese bina etdirip, özüniň gurduran bu medresesini hanapy mezhebine bagyş etdi.

\*Şu ýylda Damaskyň şihnesi Mübäriz Mugtamyt dünýäden ötdi. Ol özüniň gaýduwsyzlygy bilen tanalyp, döwrüniň meşhur şahsy bolupdy.

\*Şu ýylda Mälik Mesgut Eksis ibn Mälik Kämil kakasyn-dan pata alanyndan soňra Ýemene dolanyp bardy.

\*Şu ýylda Horezmşanyň Tiflisi eýeläp, ol ýerdäki gürjileriň köp sanlysyny öldürendigi barada habar geldi.

\*Şu ýylda Mälik Eşrep birnäçe gezek Müsür diýaryna bar-magy maksat edindi. Soňra ol Mälik Mugazzamyň ýardam etmeginde Müsüre bardy.

\* \* \*

\*Alty ýüz ýigrimi dördünji ýylda Mälik Mugazzam bilen Mälik Eşrep özara maslahat etmek üçin Damaskda duşuşdylar.

\*Şu ýylda Horezm esgerleriniň alty ýüz ýigrimi üçünji ýylyň ahyrynda Ahlada ýöriş edip, oňa güýçli hüjüm edendigi we Sukyddakyk diýen ýere ýetendikleri barada habar geldi. Bu şäherleriň ilaty uly gaýduwsyzlyk görkezmek bilen Horezm esgerlerini güýç bilen öz şäherlerinden kowup çykarypdylar. Horezm esgerleri mejbury ýagdaýda ol ýerden gitmeli bolupdyr. Ýöne ol şäherler eýýäm derbi-dagyn edilipdi. Aýtmaklaryna görä, Ahladyň ilaty öz şäherlerini horezmlilere bermek üçin olary ýörite çagyrypdyrlar we soňra öz wada beren sözlerinden dänipdirler. Ahladyň hajyby Horezm esgerleri öz şäherinden gidenlerinden soňra dolanyp geldi we şäher galasynyň goragyny güýçlendirmek üçin köp sanly atly we pyýada goşun jemledi.

\*Şu ýylda Erbil şäherindäki Mälik Nasyr Dawut kakasy Mälik Mugazzamyň ýanyna bardy. Mälik Nasyr Dawudy agasy Mälik Eşrep garşy aldy.

\*Şu ýylda Alaeddin Keýkubat Rumynyň Kehtany we beýleki yerleri eýeläninden soňra Amydyň gabawyndan aýrylyp, öz şäherlerine gaýdandygy barada habar geldi. Ol Mansuryň galalaryndan öz şäherlerine çenli aralygy eýeläpdi. Mälik Hapyz Nureddin bolsa Amyt şäheriniň hökümdaryna kömek bermek üçin gidipdi. Soňra Yzzeddin Aýbeg Eşrebi we Ibn Bedr hem olara goşulyp, köp sanly Rum esgerlerini ýesir aldylar. Bu wakalar alty ýüz ýigrimi üçünji ýylda bolup geçipdi.



\*Şu ýylda Mardiniň hökümdary öz şäherinde gaýratly Rum serkerdelerine hutba aýtdyrdy hem-de olaryň hyzmatynda boldy.

\*Şu ýylda Kifa berkitmesiniň kazysy soltan Mälik Eşrebiň ýanyna bardy we onuň hyzmatyndaky Amyt şäheriniň hökümdarynyň hiç haçan rumlulara ýüz tutup barmandygy barada habar berdi. Ol Amydyň ilatynyň bu baradaky ýaýradan gürrüniň ýalandygyny äşgär etdi.

\*Şu ýylda hajyp Husameddin Aly ibn Hammadyň dogany Bedreddin Osman bilen Garsy Mübärek Mugazzamy ikisi Hamanyň hökümdary Mälik Nasyra we Halabyň atabegine hat eltdiler. Bu gelen ilçiler olaryň hiç birinden hem kanagatlanarly jogap almadylar.

\*Şu ýylda Horezmşanyň esgerleriniň kazysy Nejm Halyl Hamawy dolanyp geldi. Ol dokuz aý bäri Horezmşanyň gullugynda bolýardy. Soňra Nejm Halyl Hamawy onda häzire çenli görüp-eşidilmedik güýçli goşunynyň bardygy we Rukeýn diýip atlandyrylan meşhur serkerdäniň ýolbaşçylyk etmeginde Horezm esgerleriniň bir böleginiň Kenje (Senja?) şäherine ýörişe ugrandyklary barada gürrüň berdi.

\*Şu ýylda hekim Mühezzip Samry dünýäden ötdi. Ol Baalbegiň hökümdary Mälik Emjediň gullugynda bolupdy. Hekim Mühezzip Samrynyň öz kärine ökde bolup, syrkawlara tüýs ýürekden hyzmat etmeginiň netijesinde, adamlar onuň şöhradyny Şyhap Fetýan Nahawy Şagury (goý, Alla oňa rehmet etsin!) dagynyň hatarynda ykrar etdiler. Hekim Mühezzip Samra ähli halkyň minnetdarlygy äşgär bolanyndan soňra, Mälik Emjet hem oňa tiz wagtyň içinde doly ynam bildirdi.

\*Şu ýylda Mosulyň atabegi Bedreddin Luluwyň ibermegi bilen Kemal ibn Muhajyr sansyz köp sowgatlar bilen Mälik Eşrebiň we Mälik Mugazzamyň ýanyna bardy. Kemal ibn Muhajyr örän gurply adam bolup, ol ýollar, hanakalar gurdurmak bilen bir hatarda Mosul berkitmesiniň içinde hem köp işler

edip, halkyň hormatyna mynasyp bolupdy. Şunlukda, ony Halapda örän gowy hezzet-hormat etmek bilen garşy aldylar. Soňra Humsyň hökümdary Mälik Müjähit hem ilçä Kemal ibn Muhajyry gyzgyn garşylady. Ol Humsyň hökümdaryna hem Bedreddin Luluwyň iberen mähirli sözlerini ýetirdi.

\*Şu ýylda Mosulyň hökümdaryna ymam Mustansyrdan gutlag haty geldi.

\*Şu ýylda Bedreddin Luluwyň ýanyna Rum soltany Alaeddin Keykubadyň ilçisi gelip, ondan horezmlilere kömek bermegi barada haýyş etdi. Doganynyň hökümdarlyk edýän şäherine gidip, onuň ýanynda eglenen Mälik Eşrebiň munuň ýaly möhüm meseleden habarsyz galmagy geň ýagdaý boldy.

\*Şu ýylda Bedreddin Lulu birnäçe düşnüşmezlikleriň netijesinde Belesiň ogullaryny ýesir aldy. Bu waka onuň Erbiliň hökümdary Muzaffareddin Gökböri ibn Zeýneddin Aly Kiçi bilen ylalaşyk baglaşanyndan soňra bolupdy. Şeýle hem, şol wagt Bedreddin Lulu olardan ummasyz köp harydy olja edip aldy.

\*Şu ýylda ymam Mustansyryň huzuryna baran Nasyreddin ibn Aýdemir ol ýeri terk edip, öz hökümdary Mälik Mugazzamyň ýanyna dolanyp geldi.

\*Şu ýylda Ahlady ady bilen tanalan Kerimeddin hem Rum soltany Keykubadyň ýanyndan gaýtmak bilen öz hökümdarynyň ýanyna dolanyp bardy.

\*Şu ýylda Mälik Jawat ibn Möwdut ibn Mälik Adyl agasy Mälik Kämiliň talap etmegi bilen Müsür diýaryna dolanyp bardy. Onuň agalary Mälik Eşrep bilen Mälik Mugazzam bu teklip bilen ylalaşyp, Mälik Jawat ibn Möwdut ibn Mälik Adyly tüýs ýürekden garşy aldylar.

\*Şu ýylda emir Manyg ibn Huzaýfa bilen onuň doganoglanly emir Meniň arasynda tagt üstünde söweş boldy. Mälik Müjähit olaryň işlerini ýola goýmak üçin gitdi we bularyň arasynda ylalaşygy ýola goýdy. Soňra emir Meniň egindeşlerin-

den emir Halw dünýäden ötdi. Şondan soňra Manyg ibn Huzaýfanyň adamlaryndan bir ýüz segsene golaýy öz hökümdarlaryny terk edip gitdiler. Soňra uly söweş bolup, oňa Menig sebäp bolupdy. Manyg ibn Huzaýfa bu doganoglanyna özi bilen birleşip, hökümdarlygy dolandyryjak bolsa, ähli erbetliklerini we gandöküşiklerini bes etmegini talap etdi. Menig bolsa gylç ulanmazdan öz islegine görä bu iş bilen razylaşasy gelmedi. Soňra Manyg ibn Huzaýfa özüniň uly goşuny bilen Menigiň üstüne ýöriş etdi. Netijede, bularyň arasynda uly söweş bolup, onda Menigiň ýaranlary gaçyp gitmäge mejbur boldular. Bu wakalaryň ählisi adalatsyzlygyň netijesinde bolupdy. Soňra Menigiň serkerdeleri Baalbek şäherine gitdiler. Bu serkerdeler gije ýarym bolanynda, Humsyň şäherleriniň biri bolan Buhaýra Kudsun golaýyndaky Katyna obasyna ýöriş edip, ol ýeriň hökümdary Heba ibn Mursyladyň ähli zatlaryny olja edip aldylar. Şondan soňra bu hökümdar garyp düşüp galdy. Bu waka bolsa Menigiň serkerdeleriniň ýolbaşçylygynda edilen erbet işleriň diňe biridir.

\*Şu ýylda Mälik Mugazzam bilen Mälik Eşrep Saýyt şäheriniň Gäwür diýen ýerine, Nukarrija we başga-da birnäçe ýere ýöriş etdiler. Bular şol ýerlerde az wagt bolanlaryndan soňra Damaskdaky Harbyl Lusus diýen ýere dolanyp barmak bilen ol ýerde boldular.

\*Şu ýylyň Nowruz aýynyň ýigirmisine güýçli ýagyş we gar ýagyp, aýazly sowuk boldy. Netijede, köp sanly baglary sowuk urdy.

\*Şu ýylda Selemiýýe diýen ýerde ýerleşýän berkitmäniň minarasyny gurup başladylar. Ony Mälik Mansur Muhammet ibn Muzaffar Takyeddin Omar (goý, Alla oňa rehmet etsin!) derbi-dagyn edipdi. Selemiýýa berkitmesiniň düzediş işleri Mälik Kämiliň ol şäheriň hökümdaryna beren görkezmesi esasynda başlanypdy. Öň ýatlap geçişimiz ýaly, ol hökümdaryň ady Mälik Muzaffar Mahmyt ibn Mälik Mansur Muhammetdir.

\*Şu ýylda Humsyň hökümdary soltan Mälik Müjähit şäher berkitmesiniň daşynda çuň we giň garym gazdyryp, onuň goragyny güýçlendirdi. Hums berkitmesiniň gorag işlerini güýçlendirmekde ýardam etmek üçin serhetýaka ýerlerdäki musulman esgerleri kömege bardylar. Bu wakadan öň hem onuň berkitmesinde howlukmaç ýagdaýda düzediş işleri geçirilipdi. Soňra Allanyň ýardam etmegi bilen Hums galasyna suw eltildi we mundan ozal hiç bir hökümdarlygyň tabynlygyna degişli bolmadyk goňşy şäherler bu şäherlere tabyn boldular.

\*Şu ýylda Hamanyň hökümdary Nasyr bilen Şizaryň hökümdary Şyhabeddin Agrajyň arasynda uly söweş boldy. Nasyr Şizar şäherine ýöriş edip, ony derbi-dagyn etdi. Bularyň arasyndaky söweş tä Mälik Eşrebiň ilçisi gelip, ylalaşygy ýola goýança dowam etdi.

\*Şu ýylda Hajjaj dolanyp geldi we şäher ilaty oňa kenardan akdyrylyp getirilen çeşme we goňşy şäherler bilen aradaky gatnaşyklar barada gürrüň berdiler.

\*Şu ýylda emir Manyg ibn Huzaýfa bilen onuň doganoglany Menig ibn Tubanyň arasynda ylalaşyk baglaşyldy. Bu ylalaşyk Humsyň hökümdary soltan Mälik Müjähidiň görkezmesi bilen ýola goýuldy.

\*Şu ýylda Müşemmir ady bilen tanalýan Mälik Zahyr Hydyr (goý, Alla oňa rehmet etsin!) Damaskdaky agasy Adylyň ogullarynyň ýanyndan gaýdyp geldi. Mälik Müjähit bolsa Müşemmire köp ýagşylyklar etmek bilen bir hatarda oňa harçlajak ýyllyk çykdaýysyny hem berdi.

\*Şu ýylda Mälik Mugazzam ibn Adylyň keseli täzedden güýjedi we ol Damask şäherlerinden biri bolan Harbatyl Lusus diýen ýere bardy.

\*Şu ýylda Harran şäheriniň öň hem tabynlygynda on iki sany şäheri bolan Akkanyň hökümdarynyň ygtyýaryna berlendigi barada habar geldi. Imperator ýokarda ýatlanan hökü-

daryň gyzyna öýlendi we Akkanyň hökümdaryna orunbasar edilip belenildi.

\*Şu ýylda Fransiýanyň hökümdary dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda pereňli serkerdesi Sanjylyň şäheri musulmanlar tarapyndan gabawa alyndy. Ol bolsa Batlanyýýa şäheridir. Soňra pereňli serkerdeler özara jemlenişip, bu şähre ýolbaşçylyk etmek üçin Fransiýanyň hökümdarynyň ogluny bellediler. Yöne şäheri gabawa alan esgerler ol ýerden wagty bilen gitmediler. Netijede, gabawdan halas bolmak üçin pereňli goşunlaryna ýolbaşçylyk etmek işi bir akylyly ýaş serkerdä ynanyldy. Ol goşunda atabeginiň wezipesini ýerine ýetirdi.

\*Şu ýylda Tikrit hökümdarynyň ogly Hasbeg ýörişden dolanyp geldi. Onuň bu ýörişi sebäpli Horezm esgerleriniň göz önünde tutan işleri gijä galdy.

\*Şu ýylda Damaskdaky Karkysýa şäheriniň hökümdary Nu-reddin ibn Ymadeddin dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda ysmaýyllylaryň Horezme ýöriş edendikleri barada habar geldi. Soňra olaryň ilçileri Mälik Eşrebiň ýanyna bardylar.

\*Şu ýylda Mälik Eşrep bilen onuň dogany öz aralarynda bolan wakalardan netije çykaryp, ylalaşyga geldiler. Soňra olar öz aralarynda bolan ylalaşyga goşulmaklary üçin Kemal ibn Muhajyry soltan Mälik Müjähidiň, Hamanyň hökümdary Nasyryň we Halabyň atabeginiň üstüne ilçi edip iberdiler. Ylalaşyga çagyrylan hökümdarlar bu teklip bilen ylalaşmadylar we öz şäherlerindäki berkitmeleriň goragyny güýçlendirip başladylar.

\*Şu ýylda soltan Mälik Kämiliň öz serkerdeleri bilen ýörişe ugramak barada ylalaşyga gelendigi hakynda habar geldi.

\*Şu ýylda halypa Mustansyr Billäniň Raşyk Şerrabyny öldürendigi we onuň wezipesine kakasynyň gullukçylaryndan bolan Kafury belländigi baradaky habar geldi. Şu wakadan soňra halypa Hadysa diýen şähre gidip, ol ýerde birnäçe gün boldy. Şol wagt Bagdatda harytlaryň nyrhy örän ýokary galyp-

dy. Halypa Bagdada dolanyp geleninden soňra, harytlaryň bahasyny öňki durkuna ýetirdi.

\*Şu ýylda Mälik Eşrep öz tabynlygyndaky Gündogar şäherlerine ýöriş eden dogany Mälik Mugazzamyň etmişini bagyşlady.

\*Şu ýylda Mälik Eşrep öz ýurduna gideninden soňra, rumlaryň ilçisi Kemal Keýmýar öz hökümdarynyň ýanyna dolanyp bardy. Ýagny soltan Mälik Müjähit öz ogullary bilen we Mälik Mansur Ybraýym öz doganlary bilen ol ilçini gowy garşy alypdylar.

\*Şu ýylda güýçli nabatylardan we beýlekilerden ybarat bolan çarwalary Hums şäherini gabap, şäher ilatynyň mallaryna çenli basyp aldylar. Soňra esgerler atlanyp, Mugazzam Taryk diýen ýere çenli ol çarwalary yzarlap gitdiler. Şol wagt çarwa goşunynyň hem özüne ýetik güýji bardy. Netijede, olaryň arasynda ilçiler gatnady we Allanyň ýardam etmegi bilen gan dö-küşikligiň öňi alyndy. Şu wakadan soňra Mälik Mugazzam Hums, Hama, Selemiýýe we Baryn şäherlerini gyrgyna bermek barada öz tabynlygyndaky ýurtlarda ýaşayan araplara görkezme berdi. Olar Hums, Jusyýa, Harba we Kasap diýen ýerleriň eteginde düşlediler we ol ýerlerde birnäçe günläp, talaňçylyk etdiler. Mälik Müjähit bolsa bu bolup geçýän işlere kân bir üns bermedi. Haçanda ol ýanyndaky serkerdeleri, ogullary bilen araplaryň üstüne hüjüm etmek isläninde, onuň araplardan üstün çykmagy üçin ýarym günden hem az wagt gerek boldy. Manyg ibn Huzaýfa hem Mälik Müjähidiň gullugynda bolmak üçin gelipdi we söweşe gatnaşdy. Bu ýokarda ýatlanan araplara ýolbaşçylyk edýän Mälik Mugazzam bolsa olara Sanjarda ýerleşen yerinden görkezme bermegini dowam edýärdi. Araplar ýeňlip, ol yerden gitdiler we bolan wakany habar bermek üçin Mälik Mugazzama hat ýolladylar. Onuň ýagdaýy kynlaşyp başlady we Mälik Müjähitden howatyr lanyp, araplara Damas-kyň Guta diýen yerine çekilmekleri barada görkezme berdi.

Mälik Müjähit öz hökümdarlygyny berkidenden soňra Mälik Mugazzama berk durup jogap berdi. Soňra Mälik Mugazzam öz maksadyny amala aşyrmak üçin Saft, Köwkep, Tibnin we beýleki şular ýaly esasy şäherleri derbi-dagyn etmek niýeti bilen ýola düşdi. Mälik Mugazzam Kudsa ýakyn baranynda, oňa pereňlileriň alyp barýan işlerini habar berdiler. Soňra ol bu bolup geçýän işlerden howatyrlyanyp, yzyna dolanmaly boldy.

\*Şu ýylda Humsyň hökümdary soltan Mälik Müjähidiň ogly soltan Mälik Mansur Ybraýym Mälik Mugazzama garşy durmak üçin goşun kömegini sorap, Mälik Eşrebiň ýanyna gitdi. Soltan Mälik Mansur Ybraýym kakasynyň döwründe Halaba hökümdarlyk edýärdi. Soňra ol Şyhbeddin ibn Muhally Hakary, Muzaffareddin ibn Jerdik we şuna meňzeş serkerdeleriň ýolbaşçylyk edýän Halap esgerlerinden ybarat bolan köp sanly topar bilen Humsa geldi.

\*Şu ýylda Humsyň hökümdary soltan Mälik Müjähidiň ilçisi Rum ülkelerinden gaýdyp geldi. Ol halypanyň ýurtda alyp barýan işleri we onuň goňsy döwletlere nähili çemeleşişini baradaky habarlary alyp geldi. Halypa Amyt şäheriniň hökümdaryny özüne kasam etmäge borçly edipdi. Halypanyň ilçisi Amytda birnäçe wagt boldy. Mälik Eşrebiň Zeki ibn Ajamy atly ilçisi Amyt şäherine geleninde, onuň öz ýurduna ugramazyndan ozal şäher hökümdary gaharly halda Mälik Eşrebe kasam edipdi. Olar Mälik Mugazzamyň ýanyna giden Mälik Eşrebiň ilçisi Kerimeddin Halladynyň gelerine garaşyp ýadapdylar.

\*Şu ýylda Halap atabeginiň ilçisi Rum ülkelerine Bedreddin ibn Abu Hijä Dakygyň ýanyna ugrady. İlçi oňa soltan Mälik Müjähit bilen Manyg ibn Huzaýfanyň öz ýerlerine ýöriş edendikleri barada aýtdy. Şeýle hem, ol Rum hökümdaryna türkmenleriň çarwa araplaryň üstüne ýöriş edip, olardan örän köp mukdarda goýun, at, baş mün halta mata we şuna meňzeş harytlary alyp gidendikleri barada habar berdi. Manyg ibn Hu-

zaýfa öz goşuny bilen Hama, Magarra şäherlerini derbi-dagyn edip, ol ýere barýan ýollary berk gözegçilige alanyndan soňra, Halabyň şäherlerinden bolan Fardusda ýören ýaranlarynyň ýanyna dolanyp bardy.

\*Şu ýylda soltan Mälik Müjähit özüniň kiçi ogullary Mälik Zahyr Dawut we Mälik Afzal Musa bilen orta çykyp başladylar.

\*Şu ýylda Şamdaky ysmaýylly berkitmeleriniň hökümdary Mejdeddin öz aralarynda ylalaşylan pajy bermegini talap edip, Rum hökümdary Alaeddin Keýkubadyň üstüne ýöriş etdi.

\*Şu ýylda Rum hökümdarynyň Myhmandar diýip atlandyrylan ilçisi Nejmeddin geldi. Soltan Mälik Müjähit onuň bilen duşuşdy. İlçi oňa şeýle diýdi:

– Men seniň Mälik Mugazzam bilen geçirýän işiňi basyp ýatyrmak hem-de onuň ähli hökümdarlar bilen geçirýän duşuşyklaryny ýalana çykarmak üçin hökümdarymyň ýanyndan geldim.

Ilçi bu ýere gelmek bilen Hama şäheriniň we Mälik Mugazamyň tabynlygyndaky beýleki araplaryň esasy syrларыnyň üstüni açdy. Soltan Mälik Müjähit bolsa onuň habaryny alanyndan soňra ogullaryny ýanyna alyp, araplara garşy söweşe ugrady. Soňra Mälik Müjähit ol araplaryň köp sanlysyny öldürmek bilen olaryň Hamadan we beýleki ýerlerden basyp alan ähli oljalaryny gaýtaryp aldy.

\*Şu ýylyň Meret aýynda Şyhyşşuýuhyň ogullary Kemal bilen Mugyn soltan Mälik Kämiliň ýanyndan gaýdyp geldiler. Müsür esgerleriniň kazysy Şerip Hasan bolsa Mälik Mugazamyň ýanyna gitdi. Şol wagt ol Kemal ibn Şyhyşşuýuhyň iberen hatyny hem Mälik Mugazzama gowşurmak üçin alyp gitdi.

Soňra Müsür esgerleriniň kazysy öz ýurduna dolanyp geldi. Kemal bolsa Humsa bardy. Şol wagt Kemal soltan Mälik Müjähide iberilen haty gowşurdy. Mälik Müjähit bolsa ogullary bilen ony garşy aldy. Soltan ilçisi bolup gelen Kemaly galadaky



Mälik Mansuryň howlusynda ýerleşdirip, örän oňat hezzet-hormat etdi. Şunlukda, Kemal öz tabşyrygyny ýerine ýetirdi. Onuň dogany Mugyn bolsa Bagdada ugrady. Onuň ýanynda halypa gowşurylmaly hatdan başga hat galmandy. Emma Kemal Humsyň hökümdary Mälik Müjähide ähli zatlary habar bermek bilen Mälik Mugazzamyň özünden kömek sorandygyny aýtdy. Soňra Humsyň hökümdary onuň bilen ylalaşyp, ilki bilen Hama şäherine, soňra Mälik Eşrebiň ýanyna hem-de Mosuldaky Bedreddin Luluwyň ýanyna bardy.

\*Şu ýylda imperatoryň ilçisi örän köp sowgat alyp geldi. Mälik Kämil bu ilçini hormatlamak bilen ony gyzgyn garşy aldy. Soňra ol altyn-kümüş we şuna meňzeş gymmatbaha sowgatlar bilen bir hatarda imperatoryň iberen saýlama atларыndan birini Halapda ýören Ibn Mälik Zahyra iberdi. Şeýle hem, Mälik Kämil şular ýaly sowgat ibermek bilen Jemaleddin Ysmaýyl ibn Munkazy hem begendiripdi. Biz şuna meňzeş wakalary «Telhisu keşfu we beýan fi hawadysy ez-zaman» (Taryhy hadysalaryň gysgaça açyklamasy we beýany) atly şu taryh kitabymyzda öň hem köp ýatlap geçipdik. Çünki biziň öz öňümüzde şert edip goýşumyz ýaly şu taryh kitabyndaky wakalar gysga görnüşde berlendir.

\*Şu ýylda imperatoryň Akkadaky orunbasary ilçiniň wezipesini ýerine ýetirip, Mälik Mugazzamyň ýanyna köp sowgatlar alyp geldi. Imperatoryň ilçisi gelip, kenarýaka şäherleri Mälik Kämiliň elinden alyp bermegi sorady.

\*Şu ýylda bu ilçi pereňli serkerdeler bolan Ebernes bilen Estebaryň arasynda ylalaşygy ýola goýdy. Olar imperatoryň ilçisine hormat goýýardylar.

\*Şu ýylda horezmlileriň ilçisi gelip, Mälik Müjähit bilen duşuşdy we oňa Hoja Jahan weziriň hatyny gowşurdy. Ol hatda wezir bilen Kafuryň arasynda bolan wakalar suratlandyrylýardy. Hoja Jahan wezir bu zatlary doly öwrenmek üçin gelmegi niýet edinipdi. Ilçiniň alyp gelen sowgatlarynyň arasynda dini

ýesirler hem bardy. Ol bu sowgatlary Mälik Mugazzama gow-  
şurmak üçin alyp gelipdi. Şeýle hem horezmli ilçı atabeg Ýezi-  
dini özüne howp salanlygy üçin aýyplady. Ol ilçı Mälik Eşre-  
biň ýanyndan gaýdanyndan soňra atabeg ony yzarlap, onuň  
zatlaryny elinden alypdy.

\*Şu ýylda imperatoryň ilçisi ysmaýyllylaryň hatlarynyň  
jogabyny olaryň Şamdaky galalaryna alyp bardy. Şeýle hem, ol  
öz ýany bilen bahasy segsen müň dinardan ýokary bolan sow-  
gat alyp bardy. Ýagny ysmaýyllylaryň berkitmesi Alamuta bar-  
ýan ýoluň ýakasynda ýerleşip, olara Mejdeddin hökümdarlyk  
edýärdi. Ol bolsa imperatoryň ilçisine ýoluň howply bolanlygy  
sebäpli oňa ýanynda bar bolan zatlaryny wagtlaýynça öz gala-  
larynda goýup gitmegi maslahat berdi.

\*Şu ýylda Estebar ysmaýyllylaryň mülk ýer bermeklerini  
talap edip, ilçı iberdi we olara:

— Imperator siziň ýeriňizden bize bölüp berdi. Siz bolsa  
ony bizden gaýdyp aldyňyz— diýdi.

Soňra Estebar ysmaýyllylaryň bu işe garşy çykmagyna  
garamazdan, olaryň ýurdundan özüne mülk ýer bölüp aldy.

\*Şu ýylda Oraz Baýramynyň, jöhitleriň Baýramynyň we  
hristianlaryň Baýramynyň bir wagtda gabat gelmegi örän täsin  
waka boldy.

\*Şu ýylda türkmenler bilen Amyt şäheriniň hökümdarynyň  
arasynda uly söweş boldy. Bu söweş türkmenleriň peýdasyna  
tamamlandy.

\*Şu ýylda Mardiniň hökümdary Mälik Mansur bilen Amyt  
şäheriniň hökümdary Mälik Mesgut duşuşdy we olar biri-birle-  
rine kömek bermek barada ylalaşyk baglaşdylar.

\*Şu ýylda Mälik Muzaffar Şyhbeddin Gazy ibn Mälik  
Adyl çöllük ýol bilen haja gitdi. Ony dogany Mälik Eşrep ugra-  
dypdy. Ol Mälik Muzaffar Şyhbeddin Gazy ibn Mälik Adyl  
dolanyp geleninde, ony garşy aldy we onuň ýurdunda birnäçe

gün myhmançylykda bolanyndan soňra Mälik Eşrep Myýýafarykyna we beýleki öz tabynlygyndaky şäherlere dolanyp bardy.

\*Şu ýylda pereňliler Şamdaky Kaýsary berkitmesine ýöriş etdiler.

\*Şu ýylda Gündogar döwletleriň hökümdary Hajyp Aly ibn Hammadyň ajam ýurtlaryna ýöriş edendigi barada habar geldi. Bu habar Hoja Jahan wezire ýeteninde, ol üç mün atly bilen Şumran diýen ýere gelip, şol ýerde düşledi. Hajyp Aly Hammat gije-gündiz öz esgerlerine berk görkezme bermek bilen Hoja Jahan weziri yzarlap başlady we Şomranyň ilatyna hiç hili eglişik etmezden şäheri gyrgyna berip başlady. Netijede, ol weziriň goşunlaryny derbi dagyn etmek bilen onuň ähli düýelerini we beýleki goşlaryny olja edip aldy. Bu söweşde Hoja Jahan wezir bilen alty sany esgerden başga hiç bir adama gaçyp gutulmak başartmady.

\*Şu ýylda Damaskda meşhur hökümdar Mälik Mugazzam (goý, Alla oňa rehmet etsin!) wepat boldy. Soňra onuň ogly Mälik Nasyr tagta çykdy.

\*Şu ýylda Ymat ibn Muwsan Sanjara geldi. Mälik Mugazamyň dünýäden öten wagty Damaskda gezip ýören Horezm ilçisi hem onuň bilen geldi.

\*Şu ýylda serkerde Bugdy Harrandan Horezme gaçyp bardy. Bu ýagdaýa onuň özünü erbet alyp barmagy sebäp boldy. Şol wagt Harranda Bedreddin Gaýpa Eşrebi hökümdarlyk edýärdi. Bugdy bolsa onuň şäherlerdäki orunbasarydy. Haçanda Bedreddin Gaýpa Eşrebi onuň özi barada erbet sözler aýdýandygyny eşideninde, hökümdaryň bu işi ýöne goýmajakdygyny aňan Bugdy ýurtdan çykyp, gaçyp gitdi we Horezme bardy. Bugdynyň ýurtdan gaçyp gidendigi baradaky habar äşgär bolanyndan soňra esgerler ony yzarlap gitdiler.

\*Alty ýüz ýigrimi başınjy ýylda Mälik Eşrep Musa Sanjarda hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda emir Erbili Mälik Eşrebiň ýanyna maslahata geldi. Soltan Mälik Eşrep bolsa ýüze çykan meseleler barada oňa degerli maslahatlar berdi.

\*Şu ýylda Mälik Mansur ibn Mälik Müjähit we emir Rükñ Haýjawy dagy soltan Mälik Eşrep Musanyň huzuryna geldiler.

\*Şu ýylda Mälik Mugazzam Müjireddin Ýakup ibn Adylyň haty gelip gowuşdy. Şol wagt ol Nahjuwan we Uwmyýe şäherlerinde hökümdarlyk etmek bilen öz hökümdarlygyndaky ýerlerde soltan Mälik Eşrep Musanyň adyna hutba aýdylyandygyny habar berdi.

\*Şu ýylda Harran hökümdaryndan howatyr edip, gaçyp giden serkerde Bugdynyň üç sany uly gala hökümdarlyk edýändigi barada habar geldi.

\*Şu ýylda rumlular bir uly galany basyp alanlaryndan soňra, ony doly suratda öz tabynlyklaryna geçirendikleri barada habar geldi. Ol galanyň hökümdary Ýeşkury ilki ýurdy taşlap gaçyp gitmäge mejbur bolan hem bolsa, soňra uly goşun toplam dolanyp geldi we rumlulary derbi-dagyn etdi.

\*Şu ýylda haj zyýaratyna gidenler dolanyp geldi. Olar düýeleriniň ölenligi sebäpli uly kynçylyk görendikleri barada habar berdiler.

\*Şu ýylda Mälik Nasyr ibn Mugazzamyň ejesi Damaskdan Kerege gitdi.

\*Şu ýylda pereňliler Sahyla diýen ýere gitmek pikirlerini üýtgedip, Seýit şäherine ýöriş etmek kararyna geldiler. Pereňliler Jezireden gelenlerinden soňra şu netijä gelipdiler.

\*Şu ýylda hajyp Aly ibn Hammat Nasybyndaky soltan Mälik Eşrebiň huzuryna bardy. Ol Mälik Eşrebe goňşy şäherlerde bolup geçýän wakalary habar bermek bilen oňa ilkinji nobatda Ahlada ýöriş etmegi maslahat berdi. Töwriz we başga-da köp

sanly şäherleriň halklary bolsa, eger Mälik Eşrep öz şäherlerine gelse, onuň tabynlygyna girjekdikleri barada habar beripdiler. Mälik Eşrep bolsa öz şäherlerine ýöriş edilmeginden howatyr edip, ol şäherlere gitmekden saklandy. Soňra ol Ahlada ýöriş etmegi maksat edinip, dogany Mälik Hapyza Harranda duşuşmaklary üçin goşun ýollamagyny talap edýän mazmundaky hat iberdi. Mälik Hapyz hem dogany Mälik Eşrebiň teklibini kabul edip, Harrana köp sanly goşun iberdi.

\*Şu ýylda Pahreddin Abu Şagr bilen Ibn Şyhyşşuýuh halat-serpaý alyp, soltan Mälik Kämiliň ýanyna bardylar. Şol wagt Mälik Nasyry soltan saýlamak bilen oňa soltanlyk lybasy gowşuryldy. Şonuň ýaly-da oňa soltan Mälik Eziziň we Mälik Salyhyň sellesini eltip berdiler. Olar öz ýanlary bilen soltan Mälik Müjähidiň iberen haladyny hem alyp bardylar. Şunlukda, Pahreddin Abu Şagr we Ibn Şyhyşşuýuh köp sanly işler alyp baranlaryndan soňra Mälik Müjähit bilen bularyň arasyndaky gatnaşyklary ýola goýdular.

\*Şu ýylda soltan Mälik Eşrep doganynyň ogly Mälik Nasyra kasam etdi.

\*Şu ýylda soltan Mälik Eşrep öz serkerdesi jandary emir<sup>1</sup> Rüknüň ýanyna birnäçe esger goşup, ondan halypa köp sanly sowgatlar iberdi. Soňra Sanjar şäherindäki soltan Mälik Eşrebe halypanyň jogap haty gelip, onda tä görkezme berilýänçä hiç ýere ýörişe ugramazlyk barada habar berilýär. Halypa eýýäm soltan Mälik Eşrep köp sanly ajam döwletlerine ýöriş edeninden soňra şeýle görkezme beripdi. Ýagny onuň bu ýörişleriniň netijesinde köp sanly ajam halklary ýurtlaryny taşlap gidipdiler.

\*Şu ýylda Mälik Nasyr Wady Şark diýen ýere baryp, ol ýerde düşledi. Bu ýer Hums hökümdary soltan Mälik Müjähidiň tabynlygyndaky ýerdi.

---

<sup>1</sup>Jandary emir — şäheriň içindäki tertip-düzgüne gözegçilik edýän emir.

\*Şu ýylda Mälik Eziz Osman ibn Adyl Sur şähere ýöriş edip, örän köp sanly adamy ýesir aldy. Mälik Eziz bu ýörişi üçin uly güýç sarp etdi.

\*Şu ýylda Mälik Nasyryň Hums şäheriniň halkyna zulum edip, ol ýerdäki durmuş şertlerini ünsden düşürmeginiň netijesinde bahalar örän ýokary galdy.

\*Şu ýylda beni karmas taýpasynyň örän berk görnüşde gurulan binalaryndan biri weýran edildi.

\*Şu ýylda Mälik Eziz ibn Mälik Adyl Baalbek şäherine ýöriş etdi. Şol wagt Baalbegiň ilaty öz hökümdarlary Mälik Emjedi diýseň ýigrenýärdiler. Şol döwürde ol şäher ilatyna agyr zulum edip geldi. Şu sebäpli Baalbegiň halkyndan köp sanlysy şäheri taşlap, başga ýerlere göçüp gidipdiler.

\*Şu ýylda Damask hökümdary Mälik Nasyr bilen agasy Mälik Eziziň we kakasynyň memlугy Aýbegiň arasynda uly düşnüşmezlik ýüze çykdy. Soňra Mälik Nasyr kömek sorap, agasy soltan Mälik Eşrebe çapar ýollady.

\*Şu ýylda soltan Mälik Eşrep Mardiniň hökümdary bilen ylalaşyga geleninden soňra Nasybyndan gaýdyp geldi. Mälik Eşrebe kasam etmek üçin Mardin hökümdary Nasybyn şäherini ýa-da Ras Aýnylhabury, ýa-da Münewwir bilen Jümleýn şäherleriniň haýsy-da bolsa birini öz tabynlygyna bermegini tekliپ etdi. Soltan Mälik Eşrep onuň bu teklibi bilen ylalaşmady. Soňra soltan Mardin hökümdarynyň ygtyýaryna diňe bir şäherini gaýtaryp bereninde, ol bu teklibe garşy çykdy. Bu düşnüşmezlikleriň netijesinde ahyry gahar-gazaba atlanan soltan Mälik Eşrep onuň tabynlygyndaky esasy galany öz tabynlygyna geçirmek isleýändigini, bolmasa ony derbi-dagyn etjekdigini aýtdy. Şunlukda, Mardin hökümdary onuň bu teklibi bilen mejbury ýagdaýda ylalaşmaly boldy.

Soltan Mälik Eşrep öz önündäki meselelerini birýüzli edeninden soňra, Ahlada ýöriş etmäge taýýarlyk görüp başlady.

Şol wagt Ahlat galasynda serkerde Bugdy bilen wezir Hoja Jahan hökümdarlyk edýärdi.

\*Şu ýylda Rum hökümdary Keykubat Arzynjan şäherini basyp aldy. Biziň ýokarda ýatlap geçişimiz ýaly, bu taryh kitabynyda wakalary gysgaça ýatlap geçýäris.

\*Şu ýylda Seýfeddin ibn Gylyç soltan Mälik Kämilden gelen hatyň esasynda Harrana sotan Mälik Eşrebiň huzuryna baryp, ondan mün sany atly goşun bilen kömek bermegini sorady. Soltan Seýfeddin ibn Gylyjyň bu talabyny ýerine ýetirmekten saklandy.

\*Şu ýylda Ibn Kasymeddin Baalbegiň we Humsyň hökümdarlary bilen özara ylalaşyk baglanyşanyndan soňra dolanyp geldi.

\*Şu ýylda Abu Mansur ibn Zeýt ysmaýyllylaryň ilçisini Halaba iberip, olara imperatoryň duýgudaşlyk bildirip ýazan hatynyň mazmunyny we eden wadasy barada habar berdi. İlçi Halabyň atabegine şeýle diýdi:

— Siz kenarýaka şäherleriň ilatlary bilen ylalaşyp, olara ýardam etdiňiz. Emma siz bize kömek bermekden ejiz geldiňiz.

\*Şu ýylda Bekri şäheri baradaky düşnüşmezlik netijesinde serkerde Bugdynyň ýolbaşçylygyndaky Ahlat esgerleri bilen soltan Mälik Eşrebiň goşunlarynyň arasynda uly söweş boldy. Bu söweş Mälik Eşrebiň ýeňşi bilen tamamlandy. Täjilmülk ibn Mälik Adyl bolsa bu söweşde agyr ýaralanyp, köp wagt geçmänkä Myýýafarykyn şäherindäki ejesiniň ýanynda dünýäden ötdi.

\*Şu ýylda hajyp Aly Horezmşanyň ýardam etmeginde uly goşun jemledi. Onuň Arzynjany eýelemek üçin eden ýörişine rumlular päsgel berdi. Hajyp Aly Arzyrumyň hökümdaryndan howatyr edip, ýörişi dowam etdirmekden saklandy. Şol wagt Arzyrumyň hökümdary soltan Mälik Eşrebiň gullugynda bolýardy. Ol adaty bolşy ýaly öz şäherinde soltan Mälik Eşrebiň adyna hutba aýtdyrýardy.

\*Şu ýylda Mälik Kämil esgerleri bilen ýörişe ugrap, Teliujul diýen ýerde düşledi. Damaskyň hökümdary Mälik Nasyr bolsa ondan howatyrlyanyp, şäheri goramakda elinden gelenini etjekdigi barada öz raýatlarynyň önünde kasam etdi we Damaskyň goragyny güýçlendirdi. Soňra Mälik Nasyryň agasy Salyh we kakasynyň memlугy Yzzeddin Aýbeg onuň ýanyna kömege bardy.

Damask hökümdary Mälik Nasyryň agasy Mälik Eziz hem oňa kömek etmek barada kasam etdi. Soňra Mälik Nasyr agasy soltan Mälik Eşrebiň ýanyna çapar iberip, ony kömege gelmäge razy etdi.

\*Şu ýylda Horezmiň hökümdary dogany Gyýaseddin bilen bagly mesele üçin Alamuta bardy. Horezmiň hökümdary öň özüniň dogany bilen bolan söweşde ýeňlişe sezewar bolupdy. Horezm hökümdary Alamut şäheriniň hökümdaryna şeýle diýdi:

— Eger doganymy meniň üstüme gönükdirip bilseňiz, onda meniň siz barada hiç hili sözüň bolmaz. Ýöne bu işi başarmasaňyz welin, şäherleriňizi derbi-dagyn ederin.

Ýöne Alamut şäheriniň serkerdeleri onuň bu teklibine üns bermediler.

\*Şu ýylda soltan Mälik Eşrebiň ýanyna Damaskyň kazysy gelip, ondan Mälik Nasyra kömek bermegini sorady. Bular Selemiýe şäherine barýan ýoluň ýakasynda duşuşdylar. Şol wagt Mälik Nasyryň Hama şäherine barandygy barada habar geldi. Soňra ol soltan Mälik Eşrebiň ýanyna altyn we başga-da şoňa meňzeş gymmatbaha sowgatlar alyp geldi. Şondan soňra Mälik Nasyr soltan Mälik Müjähit bilen duşuşyp, oňa hem köp mukdarda sowgatlar berdi. Şol wagt Mälik Müjähit özüniň Mälik Nasyra kömek bermäge taýýardygyny aýdanynda Mälik Nasyr hem oňa duýgudaşlyk bildirip, şeýle diýdi:

— Sen Humsda bolsaň oňat bolar. Eger sen kömek sorap çagyrsaň, men seniň hyzmatyňdadyryn.



Mälik Müjähit onuň bu teklibi bilen ylalaşyp, ogullary we esgerleri bilen Humsa dolanyp bardy. Soltan Mälik Eşrep bolsa Mälik Nasyra ýardam bermek üçin Damaska bardy. Damaskyň hökümdary Mälik Nasyr ony gala salyp, gowy hezzet-hormat etdi we galadaky ähli hazynalarynyň açaryny oňa getirip berdi. Soňra ol doganlary bilen soltan Mälik Eşrebe ýüzlenip, şeýle diýdiler:

— Eý hökümdar, biz mydama siziň gullugyňyza taýýardyrys.

\*Şu ýylda imperatoryň Jezirede gyşlaýandygy barada habar geldi. Mälik Eziz bolsa Müsür diýarlaryndaky dogany soltan Mälik Kämiliň ýanyna bardy. Soltan Mälik Kämil onuň önünden çykyp, gyzgyn garşylady we doganyna gymmatbaha sowgatlar berdi. Soňra Mälik Kämil Baalbekdäki ogluna hat iberip, oňa köp maslahatlar berdi. Ol kakasy Mälik Kämiliň ýanyna geleninde, kakasy ogluna Mälik Nasyra ezýet bermezlik barada duýduryş berdi. Mälik Eziziň soltan Mälik Kämile garşy giden wagtynda, Baalbegiň hökümdary kakasynyň bu teklibi bilen ylalaşdy. Soňra Baalbegiň hökümdary Mälik Eziziň şäherini derbi-dagyn etdi. Bu habar Mälik Kämile baryp ýeteninde, ol öz ogluna Damaskyň hökümdary Mälik Nasyryň şäherini hem derbi-dagyn etmek barada görkezme berdi. Mälik Hapyz bolsa soltan Mälik Eşrep we Yzzeddin Aýbeg bilen ylalaşyk baglaşdy. Mardiniň hökümdary hem öz esgerlerini olaryň ýanyna kömege iberdi.

\*Şu ýylda Mardiniň hökümdary Kifa galasyna hüjüm etdi we galada bar bolan ähli zatlary olja alyp, ony ýakyp-ýandyrmak bilen weýran etdi.

\*Şu ýylda Amydyň hökümdary Mesgut hem uly ýygyn tutup, Hattah şäheriniň üstüne ýöriş etdi.

\*Şu ýylda imperatoryň ilçisi Kuzkumas Saýyt şäheriniň hökümdary bilen soltan Mälik Kämiliň huzuryna bardy. Olar soltana şeýle diýdiler:

— Patyşa saňa şeýle diýýär! Häzirki wagt musulman gosunlarynyň peýdasyna boldy. Çünki olar kenarýaka ýerlerdäki ähli päsgelçilikleri aýyrdylar. Olar Dymýaty gabamak bilen bu howplary öz üstlerinden aýrypdylar. Olaryň ähli eden işlerini Alla siziň başyňyzdan inderdi. Ol işler bolsa has agyr erbetliklerdir. Musulmanlaryň siziň üstünüzden inderen erbetliklerini bolsa biziň üstümize atdyňyz.

Soňra soltan Mälik Kämil birnäçe wagt bäri öz ýanynda bolup ýören soltan Mälik Eşrebiň ilçisi Seýfeddin ibn Gylyjyň bu bolup geçen wakany hökümdaryna ýetirmek üçin nama bilen iberdi. Soltan Mälik Eşrep bu waka bilen doly tanyş bolanyndan soňra soltan Mälik Kämile kömek bermäge taýýarlyk görmekleri üçin Seýfeddin ibn Gylyjy töwerekdäki hökümdarlyklara iberdi. Bu waka şu ýylyň Boş aýynyň birinji ongünlүginde bolup geçdi.

\*Şu ýylda halypanyň memlугy, Şuşter şäheriniň hökümdary Muzaffareddin Sunkar Wejussebg dünýäden ötdi. Soňra şähre Bähmen hökümdarlyk etdi.

\*Şu ýylda Bagdatda harytlaryň bahasy örän ýokary galdy. Ýöne köp wagt dowam etmezden olaryň bahasy öňki derejesine geldi.

\*Şu ýylda halypa Mustansyr öz memlугy Duweýdara Mosul hökümdary Bedreddin Luluwyň gyzyny alyp berdi we oňa waspyny edip bolmajak derejede halat-serpaý we altyn, kümüş peşgeş berdi.

\*Şu ýylda Mardiniň hökümdary Ruma bardy. Olar Mardiniň hökümdaryna Antakyýa ýöriş etmezligi maslahat berdiler. Mälik Kämiliň pereňlileriň garşysynda mäkäm durmagy üçin oňa ýardam edýän soltan Mälik Eşrebiň şäherleri Boşap galypdy.

Soňra rumlularyň islegi güýçlenip, Kehtan şäheriniň hökümdaryny çagyrmak üçin ilçiler iberdiler. Ol hökümdar deňiz ýoly bilen gelip, Kutaýna we Süweýda şäherlerine baranynda,

özünüň köp sanly esgerlerini rumlulara kömek bermek üçin goýup, yzyna dolandy. Amydyň hökümdary kömek bermegini sorap, Mälik Hapyzyň ýurduna çapar iberdi. Mälik Hapyz olaryň islegini kanagatlandyran wagtynda, Amydyň ilaty oňa öz minnetdarlyklaryny bildirdiler. Mälik Hapyz ýurduna dolanyp geleninde, oňa soltan Mälik Eşrepeden hat geldi. Soltan Mälik Eşrep bu hatda soltan Mälik Kämiliň ýanyna ylalaşyk baglaşmaga Ibn Gylyjyň hem özi bilen gidendigini aýdýar.

\*Şu ýylda hajyp Husameddin Aly ibn Hammatdan hat geldi. Ol hatda soltan Jeleddin bilen onuň weziri Hoja Jahanyň Surmary şäheriniň hökümdary Husameddin Hydyra iberen hatynyň mazmuny suratlandyrylýar. Surmary hökümdary öz tabynlygyndaky ýere ýöriş edenligi üçin soltan Jeleddine duýduryş beripdi. Ol Mälik Eşrebe hem şu hili duýduryş bermek arkaly ýüzlenipdi. Şeýle hem, Rum esgerleriniň öz ýurtlaryna dolanandygyny habar berýän mazmundaky Amydyň hökümdarynyň haty geldi.

\*Şu ýylda Husameddin Aly ibn Hammatdan we Şyhabeddin Gazydan hat gelip, onda soltan Jeleddiniň Malazgirde gelip, Damaskdaky Mälik Eşrebe hat iberendigi barada aýdylýar. Şeýle-de, Husameddin Aly ibn Hammat özüniň Kemal ibn Muhajyra iberen hatynda soltan Jeleddiniň özünden önürtiläp iş alyp barýandygyny äşgär edýär we Rakka şäheriniň öz tabynlygyndaky şäherlere meňzeş bolanlygy üçin ol ýerde galmak isleýändigini aýdýar. Bu hat Harran we Roha galalaryndan başga ýerlerde hem okaldy. Soňra Mälik Hapyz, Áýbeg, Muhajyr we Gaýba dagy Harranyň ilatyny Mälik Hapyzyň galasynda jemläp, oňa kasam etdirmek üçin ýygnadylar. Olar gala ýyganan halka mydama pereňlilerden goranmak üçin taýýar bolup durmagy görkezme berdiler. Soňra Mälik Hapyz we Áýbeg Harran galasynda birnäçe beýik minara gurmak bilen bir hatarda köp sanly gorag enjamlaryny taýýarlap goýdular. Mälik

Hapyz Halapdan we beýleki ýerlerden kömege gelen esgerleri ýatak jaýlar we beýleki zerur zatlar bilen üpjün etdi.

\*Şu ýylda serkerde Bugdynyň Jebelijur diýen ýeri gabawa alanyndan soňra galyň gar ýaganlygy sebäpli, ol ýerden yzyna dolanyp gelendigi barada habar geldi.

\*Şu ýylda Surmarynyň hökümdary hajyp Husameddin Alydan soltan Jelaledine hat geldi. Surmary şäheri soltan Jelalediniň tabynlygyna degişli bolup, onuň hökümdary hem soltanyň weziridi. Wezirden gelen hatyň nusgasynyň mazmuny şudur:

*«Beýik Allanyň ady bilen! Älemiň beýik hökümdary, döwletiň we diniň halasgäri, yslamyň we musulmanlaryň ýardamçysy soltan Jelaleddin ibn Muhammet Horezmşa köp dogayý salam bolsun!*

*Soltanlygyň beýik işleri alyp baryandygyny bilýäris. Häzirki wagtda onuň Ermeni we Şam şäherlerine gitmekden başga niýeti ýokdur.*

*Ýöne Allanyň size eçilen nuruny agyzlary bilen üfläp öçürmek isleýän görüp adamlaryň köpdügi hakykatdyr. Bu aýdan sözlerimiz üçin siz menden hiç hili erbetlige garaşmaň. Haly-palyk bolsa ol işlere hiç hili üns bermeyär. Eger soltan Jelaleddin ibn Muhammet Horezmi şa Halhalyň hökümdary Yzzeddin Balbanyň alyp baryan işlerini ünsden düşürip, Ermeni we Şam şäherlerine gitse, onda Yraga we Horasana baryan ýollar ýapylar. Soltanyň goşuny ýokarda agzalan şäherdäki zulумы basyp ýatyrsa, onda ähli erbetlikler ýok bolup gider.*

*Yurtdaky adamlaryň üçden bir bölegi Yzzeddin Balbanyň tarapyna geçdi we olar ýurduň içinde gul eýeçiligini ýola goýmaga ymtylýarlar.*

*Halypalygyň adamlaryndan biri bolan Täjeddin Hamdeddöwle baryp, galadaky ähli ýagdaýlara doly göz ýetirdi. Nesip bolsa biz ony iki günüň dowamynda eýeläp bileris. Bu ugurda beýik soltanyň bolmazlygy welin gynandyryjy wakadyr. Onuň*

*Ermeni we Şam şäherlerini eýelemekdäki mübärek pikiri bolsa garaşylmadyk ýagdaý boldy.*

*Onuň şäherindäki agzalalyklary özüniň gözi bilen gören Horasanda meşhur bolan Bahaweddin gürrüň bereninde, meniň ýüregim gyýlyp gitdi. Ol gelen wagtynda biziň bilen Genjäniň araçäginde duşuşdy. Soňra Bahaweddin özüniň ähli gören zatlaryny halypalyga hat üsti bilen äşgär etdi. Biz Bahaweddinden eşiden zatlarymyzy doly suratda ýatlap geçdik. Biz şahyr Jaryryň aýdyşy ýaly: «Onuň eden işine görä jeza bere-ris».*

*Zulum edenin zulумы jeza bilen gaýtarylýar, erbet işleri edenleriň günäsi hem şeýle etmek bilen ýuwulýar».*

*Bu bolsa Soltan Jelaleddin ibn Muhammet Horezmşadan Surmarynyň hökümdaryna gelen hatyň nusgasy:*

*«Beýik Allanyň ady bilen! Beýik hökümdar, döwletiň we diniň daýanjy, hökümdarlaryň we soltanlaryň ýardamçysy Surmary hökümdary hajyp Husameddin Ala. Belli bolşuna görä men memluklarym bilen Genjä gelenimde, biziň maksadymyz Ermeni we Şam şäherlerine ýöriş etmekdi. Ýöne Yzzeddin Balbanyň çäkten geçen pitnesi bize gelip ýeteninde, wagty uzaklaşdyrman onuň soňuna çykmarydygyna göz ýetirdik. Soňra biz Oraz aýynyň ortalarynda Yzzeddin Balbanyň goşunynyň üstüne ýöriş etdik. Şol wagt olar güýçleriniň asgyn geljekdigine göz ýetirip, Piruzabat galasyna gaçyp geldiler we onuň derwezesini mäkäm bagladylar. Soňra biz hem Oraz aýy geçýänçä Halhala tarap çekildik. Agzaçar Baýramy geçeninde, biz derrew Piruzabat galasyna ýönelmek bilen bolduk. Soňra biziň memluklarymyz we emirlerimiz galanyň golaýynda düşlediler. Çünki guşlar hem Piruzabat galasyna uly kynlyk bilen girip biljekdi. Güýçli öwüsýän ýel bolsa onuň töwereginden beýik diwarlary sypap geçýärdi. Biz galanyň çar tarapyndan manjanyklary gurup, güýçli hüjüme geçmek barada görkezme berdik. Bu waka iki gün dowam edeninden soňra üçülenji gün*

*diýlende, galanyň gabawyny gören şäher ilaty gaýtawul berme-  
giň ýerliksizdigine göz ýetirdiler. Yzzeddin Balban bolsa soltan  
Jeleleddin ibn Muhammet Horezmşanyň önünde boýun egip,  
ondan ötüňç soramazdan halas bolmagyň hiç bir çykalgasynyň  
galmandygyna göz ýetirdi. Şonuň üçin ol galanyň sütünlerini  
öz golastynda saklap galmak üçin mümkin bolan işleri etdi.  
Soňra olaryň tobasyna biziň rehimimiz indi. Netijede, biziň ola-  
ry bagyşlamagymyz bilen olaryň ähli ýalňyşlyklarynyň üsti  
ýapyldy. Galadaky ýokary gatlak adamlary bolsa soltan Jela-  
leddin ibn Muhammet Horezmşa altyndyr kümüş sowgat ber-  
diler. Yzzeddin Balban üç gün mundan ozal goşunyň tertibe  
salyp, biziň önümizden çykmak isläpdi. Emma olar soltan Jela-  
leddin ibn Muhammet Horezmşanyň goşunyň göreninde öz  
güýçleriniň asgyn geljekdigine doly göz ýetirdiler».*

\*Şu ýylda Mardiniň hökümdarynyň iberen wekili Kemal ibn Muhajyryň ýanyna baryp, ondan soltan Mälik Eşrebe ka-  
sam etmegi talap etdi. Soňra soltan Mälik Eşrep bilen gepleşik  
geçirmek üçin gelen köp sanly ýokary derejedäki ýolbaşçylar  
bir pikire geldiler. Soňra Kemal ibn Muhajyr, Mälik Hapyz,  
Yzzeddin Aýbeg, soltan Mälik Eşrebiň orunbasary Bedreddin  
Gayba, Mälik Hapzyzyň kätibi ýazyjy Muhammet ibn Aly ibn  
Nazyp Hamawy, onuň weziri we emiri Şemseddin Hasbeg  
Tikriti dagy hem soltan Mälik Eşrebe kasam etmek barada öz  
aralarynda ylalaşyga geldiler. Şondan soňra olar soltan Mälik  
Eşrebe kasam etdiler. Özara ylalaşyga gelen bu hökümdarlar-  
dan soltan Mälik Eşrebiň islemedik zady talap edilmedi. Soňra  
soltan Mälik Eşrep olara şeýle diýdi:

— Häzir men ýaranlarymyň ýola goýýan oňat işlerine gö-  
züm düşdi. Meniň olara hiç hili ýamanlygym ýokdur.

\*Alty ýüz ýigrimi altynjy ýylda soltan Mälik Eşrep soltan Mälik Kämiliň ýurduna baryp, ol ýerde imperator bilen duşuşdy.

\*Şu ýylda Sahylda we Damaskda harytlaryň bahasy örän ýokary galdy.

\*Şu ýylda Ahlat hökümdaryna kömege barýan goşunlardaky ähli esgerler galyň gar ýaganlygy sebäpli, öz hökümdarlarynyň ýanlaryna gaýdyp bardylar.

\*Şu ýylda rumlular bilen Ýeşkurynyň arasynda söweş bolandygy barada habar geldi. Bu söweş rum hökümdarlarynyň önünde ýüze çykan mesele sebäpli bolup, olardan Ibn Uhtu Mafrydun ýaly serkerdeler Ýeşkuryny yzarlap başladylar. Soňra rumlular Gyzyly diýip atlandyrylan bir şahsy tussag etdiler.

\*Şu ýylda Muzaffar Gazy Damaska bardy we doganlary bilen duşuşanyndan soňra öz ýurduna dolandy. Şol wagt Humsyň hökümdary soltan Mälik Müjähidiň ogullary we Halabyň hemde Hamanyň esgerleri Damaska barypdylar.

\*Şu ýylda Aýdemir Mugazzamy öz hökümdary Ibn Ussat Nasyryň tabynlygyndan aýrylyp, Mälik Kämiliň huzuryna bardy.

\*Şu ýylda rumlular Mejit Behnesi kömege çagyrdylar. Şol wagt ol soltan Mälik Eşrebiň rugsady bolmazdan olaryň ýanyna gitdi.

\*Şu ýylda Arzyrum şäheriniň ilçisi Husameddin soltan Mälik Eşrebiň ýanyna köp sowgatlar alyp bardy. İlçi öz eden işleri üçin hem-de rumlular bilen hyzmatdaşlyk edenligi üçin soltan Mälik Eşrepden ötünç sorady.

\*Şu ýylda Hamanyň hökümdary Nasyr Gylyç soltan Mälik Kämiliň hyzmaty üçin giden Saparyndan dolanyp geldi. Ýöne Hamanyň hökümdary syrkaw halda geldi. Nasyr Gylyç alty ýüz ýigrimi başınjy ýylda haj zyýaratyna gitdi we köp adamlar bilen birlikde Şama dolanyp bardy. Ýolda suwsuzlykdan ýaña

olaryň köp sanly düýeleri heläk bolupdyr. Şol wagt olaryň arasynda soltan Jelaleddin ibn Muhammet Horezmşanyň Katur galasynda ýaşayan aýaly hem bardy. Ol Behlewanyň gyzy bolup, ilkibaşda Töwriziň hökümdary Uzbeğiň aýalydy. Soňra ol zenan Yrakda Hajyp Aly ady bilen belli bolan Husameddin Aly ibn Hammat bilen ylalaşyp, Şama dolanyp bardy. Soňra ol ýaşynyň uly bolanlygyna garamazdan, halypanyň hyzmatynda bolmak üçin Bagdada gitdi.

\*Şu ýylda Kuds şäherinde soltan Mälik Kämil bilen imperatoryň arasynda ylalaşyk baglaşyldy. Olar öz aralaryndaky ylalaşygy berkitmek üçin bir ýerde duşuşyp oturdylar. Bu ylalaşyk işleri Pahreddin ibn Şyhyşşuýuh bilen Müsür esgerleriniň kazysynyň ýolbaşçylyk etmeginde alnyp barylly.

\*Şu ýylda Mälik Kämil Jeziräny Mälik Hapyz bilen Bedreddin Gaýbanyň elinden almak üçin öz serkerdeleri Şemseddin Sawap Hadym bilen Pahreddin ibn Şyhyşşuýuhy ol ýere iberdi. Soňra ol ikisi Jezirä gelip, ony eýelediler. Şu wakadan soňra Mälik Kämiliň serkerdeleri ol ýerde galmaga howatyr etdiler. Şonuň üçin olar çöldäki araplaryň ýanyna bardylar. Rakkanyň hökümdary bolsa köp bolmadyk harajat bilen Jeziräniň goragyny güýçlendirmek barada Şemseddin Sawap Hadym bilen Pahreddin ibn Şyhyşşuýuhdan talap etdi. Olar bu işi etmekden howatyrlyanyp, Damaskdaky soltan Mälik Eşrebiň gulugyna baryp goşuldylar.

\*Şu ýylda hajyp Husameddin Aly ibn Hammatdan hat gelip, onda Hoja Jahan weziriň we serkerde Bugdynyň Huwy şäherindedigi, soltan Jelaleddin ibn Muhammet Horezmşanyň bolsa Kerman şäherinde bolýandygy barada aýdylýar.

\*Şu ýylda Ibn Aýdubuk ady bilen tanalýan kätip Jemal köp sanly esgerleri bilen Gündogar şäherlerine gelip, Kuds meseleleri barada ylalaşmak üçin halypanyň ýanyna bardy.

\*Şu ýylda Hajyp Aly ady bilen tanalan Husameddin Aly Hammatdan hat geldi. Onda soltan Jelaleddin ibn Muhammet



Horezmşanyň Kerej şäheriniň hökümdarlary bilen aralarynda düşnüşmezlik bolany üçin ol ýere ýöriş edip, galany gabawa alandygy, şeýle hem, ol ýerde bolan söweşden soňra asgynlap, onuň gabawdan aýrylandygy barada aýdylýar. Soňra Surmary hökümdaryndan Ahlat kazysyna hat gelip, onda hem soltan Jeleddin ibn Muhammet Horezmşanyň galanyň gabawyndan gidenligi barada aýdylýar. Soňra soltan Mälik Eşrebiň kömege çagyryan haty geldi. Şol wagt Mardiniň hökümdary oňa kömek bermek üçin öz goşunlaryny alyp bardy.

\*Şu ýylyň Dört tirkeşiginiň üçünji aýynyň ahyrynda imperator öz şäherlerine dolanyp bardy.

\*Şu ýylda rumlularyň Malatýa barýandyklary we olaryň Jasryadyl diýen ýere baryp ony derbi-dagyn edendikleri barada habar geldi. Olaryň birnäçesi bu şähre girip, ýerli ilat bilen söweşipdirler. Soňra Mälik Hapyz çarwa araplary bir ýere jemläp, Yzzeddin Aýbegiň ýolbaşçylyk etmeginde olary Jasryadyl şäherine ugratdy. Emma ol ýere baran rum goşuny eýýäm şähri terk edip gidipdi. Soltan Mälik Eşrep bolsa, özüniň bu memlугy Yzzeddin Aýbege Ahlada ýöriş etmek barada görkezme berdi. Soltan öz memlугyna bu işi ýerine ýetirmek barada görkezme berip, ony hyjuwlandyrdy. Yzzeddin Aýbeg bolsa syrkawlygyna garamazdan, hökümdarynyň görkezmesine boýun bolup, Ahlada ugrady. Bir ýa-da üç gün geçeninden soňra memluk Yzzeddin Aýbegiň ol ýere sag-aman barandygy barada habar geldi. Bu ýörişe ugralandan soň köp wagt geçmänkä, Hajyp Husameddin Aly ibn Hammadyň tussag edilendigi barada hat geldi. Şeýle hem, bu hatda memluk Yzzeddin Aýbegiň galanyň hazyna saklanýan ambarynda üstünden baran zatlary hakynda hem aýdylýar. Husameddin Aly ibn Hammadyň onuň önünde ötünç sorandygyna garamazdan ol tussag edildi. Birnäçe günden soňra Husameddin Aly ibn Hammadyň we Müjireddiniň hal-ýagdaýlaryny görkezýän hat soltan Mälik Eşrebe getirilip berildi. Onda Hajyp Husameddin Aly ibn Ham-

madyň içgeçme keseli sebäpli dünýäden ötenligi barada aýdylýar. Bu bolup geçýän işleriň başynda Yzzeddin Aýbegiň özi durdy. Biz bu waka barada öň «Taryhu kebir» (Uly taryh) atly kitapda hem ýatlap geçipdik. Bu habar soltan Mälik Eşrebe ýeteninde, ol Husameddin Aly ibn Hammadyň dogany Osman ibn Hammady tussag edip, onuň ähli emlägini elinden aldy. Soňra kätip Jemal ibn Abu Rabuka bilen Yzzeddin Aýbeg Ahlat galasyndan dolanyp geldiler we Zeka ibn Ajamyny hökümdarlykdan Boşatdylar.

\*Şu ýylda Mälik Muzaffar ibn Mälik Mansur öz ýanyna Mälik Kämiliň goşunlaryny alyp, Hama bardy we ony gabawa aldy. Humsyň hökümdary soltan Mälik Müjähit bolsa ol ýere köp sanly manjanyk ýaly gabaw gurallaryny we pyýada goşun alyp bardy. Hama hökümdary Nasyr bolsa galanyň goragyny ýokary derejede berkidipdi. Şondan soňra Mälik Kämil Selemiýe diýen ýere bardy. Soňra galanyň gabawyna Mälik Kämiliň ýarany Fejreddin Osman ýolbaşçylyk etdi. Mälik Müjähit bilen Mälik Eziz bolsa, galanyň uly derwezesine köp sanly manjanyk gurduryp, onuň birnäçe ýerini döwdüler. Şol wagt Hamanyň hökümdary Nasyr öz esgerleri bilen Mälik Kämiliň goşunyna garşy söweşmek isledi, emma pikirinden dänip, Hama hökümdarlygyny tabşyrýandygy barada habar bermek üçin özüniň bir wekilini Mälik Kämiliň ýanyna iberdi. Mälik Kämil Hama şäheriniň gabawynda duran Mälik Muzaffar ibn Mälik Mansura hat iberip, bu wakany habar berdi. Mälik Muzaffar ibn Mälik Mansur bolsa öz hyzmatkäri bilen bir hatarda ýanyndaky adamlardan birnäçesini Mälik Kämiliň ýanyna iberdi. Mälik Kämil bilen Hamanyň hökümdarynyň arasynda ylalaşyk baglaşylandan soňra Mälik Muzaffar ibn Mälik Mansur Hama galasyna girip, ol ýerde bar bolan gymmatbaha zatlary alyp gitdi we Mälik Nasyry hökümdarlykdan çetleşdirdi. Mälik Muzaffar ibn Mälik Mansur Oraza Baýram güni agşam gala gireninde, Mälik Nasyryň ýanyna adam goşup, ony Roha iberdi.

Şunlukda, Hamanyň hökümdary ol ýerde birnäçe gün boldy. Soňra Hama şäheri barada soltan Mälik Kämiliň çykaran permany ol ýerdäki Mälik Muzaffar ibn Mälik Mansura ýetirildi.

\*Şu ýylda Mälik Hapyz ogullary bilen Selemiýedäki Mälik Kämiliň ýanyna bardy. Mälik Kämil köp hezzet-hormat etmek bilen olary gowy garşy aldy. Soňra Mälik Hapyz Jezirä ýöriş etmek bilen Japar galasyna bardy. Ol bu galanyň derwezeleriniň we hazyna otaglarynyň açarlaryny kiçi ogullaryna gowşurdy. Mälik Hapyz bu galany öz tabynlygyna geçireninden soňra Mälik Kämiliň ýanyna dolanyp bardy we oňa bir müň dinar peşgeş berdi. Bu ýerde mundan başga-da ýatlanylmaryk zatlar hem boldy. Bu wakany gysgaldyp görkezmegi ýokarda şert edipdik. Soňra Mälik Kämil Rakka baryp, ol ýerde birnäçe gün boldy. Ol ýerden Harrana baryp, şol ýerde galdy. Şu wakadan köp wagt geçmänkä Harrana töwereklerindäki ähli etraplardan köp sanly ilçiler soltan Mälik Kämiliň huzuryna bardylar. Şeýle-de bolsa, Mälik Kämil olaryň hiç birini hem kabul etmedi. Soňra Jeziräniň hökümdary Mälik Mugazzam Harrana baryp, soltan Mälik Kämil bilen duşuşdy. Ol öz myhmanyny köp hezzet-hormat etmek bilen kabul etdi we oňa örän köp mukdarda sowgat berdi. Şondan soňra Mälik Mugazzam köp wagt eglenmezden, öz şäherlerine dolanyp bardy. Hamanyň hokum-dary Mälik Muzaffar ibn Mälik Mansur hem Harrana Mälik Kämiliň huzuryna bardy. Mälik Kämil ony hem gowy garşy aldy.

\*Şu ýylda Erbiliň hökümdarynyň ilçisi gelip, Mälik Kämiliň Kudsalypanyň ýanyna ilçini iberip, ondan ötüňç soramagy barada görkezme berdi. Mälik Kämil bolsa oňa:

— Biz Kuds döwletiniň memluklarydyrys. Şunlukda, biz ähli ýamanlyklaryň öz başymyzdan inmegini islemeýäris— diýdi.

Şu wakadan soňra Pahreddin ibn Şyhyşşuýuh hem halypanyň ýanyna öz ilçisini iberdi.

\*Şu ýylda Ahlat şäherinden hat gelip, onda soltan Jelaled-din ibn Muhammet Horezmşanyň Ahlady gabawa alyp, galanyň çar tarapyndan berk gysyp başlandygy barada habar berilýär. Soňra olaryň arasynda aýgytly söweş dowam etdi. Netijede, Ahlat galasyndan hat gelmegi dowam edip, olaryň käbirinde soltan Jelaleddin ibn Muhammet Horezmşanyň güýjüniň agdyklyk edýändigini barada aýdylsa, käbirinde Ahlat esgerleriniň erjellik görkezip başlandygy barada habar berilýärdi. Horezm esgerleriniň Ahlat şäheriniň gabawynda uzak eglenmeginiň netijesinde galadaky bar bolan azyk harytlarynyň ählisi iýlip gutaryldy. Şunlukda, olar itiň, eşegiň, alaşanyň we beýleki haýwanlaryň etini iýip başladylar. Horezm esgerleri gala köp sanly manjanyk gurup, onuň diwarynyň käbir ýerlerini ýykmagy başardylar. Ýöne şeýle-de bolsa, Ahladyň halky sowukganlylygy elden bermän, gala diwarynyň içinden ýene-de bir uly diwary gurmak bilen sabyrly hereket etdiler. soltan Jelaleddin ibn Muhammet Horezmşanyň esgerleriniň atlary galanyň töweregindeki ähli baglary iýip, uly zyýan ýetirdi. Soltan Jelaleddin ibn Muhammet Horezmşanyň esgerleriniň alyp barýan bu işleri, tä olar Ahlat galasyny eýeleýänçä dowam etdi. Aýtmaklaryna görä, bu gyrgynçylykly işler Fatheddin ibn Muhsyn Delderim Ýarukynyň teklibi bilen ýola goýlupdy. Şol wagt olaryň ýanyna ýokarda ýatlap geçen serkerdämiz bolan Surmarynyň hökümdary kömege bardy. Soňra soltan Jelaleddin ibn Muhammet Horezmşanyň ýanyna Arzyrumyň hökümdary köp sanly manjanyklar we başga-da söweş enjamlaryny alyp bardy. Rumlular ozal hem onuň bu ýörişine sowgat hökmünde ýigrimi sany başarnykly serkerdäniň ýolbaşçylyk etmeginde baş ýüz sany atly goşun iberipdiler. Netijede, soltan Jelaleddin ibn Muhammet Horezmşanyň bu aýgytly hereketlerinden soňra Ahlat galasy basylyp alyndy.

\*Şu ýylda Pahreddin Osman özi bilen Hama şäherine guralan ýörişe gatnaşan esgerlerini alyp, Baalbegi eýelemek üçin ýörişe ugrady.

\*Şu ýylyň Ruhnama aýynda güýçli ýyldyrym çakyp, aýazly howa boldy. Howanyň beýle ýaramaz bolmagy adamlara uly zyýan ýetirdi.

\*Şu ýylda Mardiniň hökümdary öz şäherinde soltan Mälik Kämiliň adyna hutba aýtdyrdy. Ol Rumdan dolanyp geleninden soňra soltan Mälik Kämiliň adyna zikge hem kakdyrdy.

\*Şu ýylda Mälik Kämil Roha ýörişe gidipdi. Ol şäheri eýeläp, onuň ymaratyny täzelemek barada görkezme bereninden soňra dolanyp geldi.

\*Şu ýylda Mälik Eziz Baalbekden gaýdyp geldi. Ol Baalbekde hökümdarlyk edýän dogany Mälik Ysmaýyl bilen ylalaşyk baglaşandan soňra şäheriň gabawyndan aýrylypdy.

\*Şu ýylyň Gurban aýynda pereňliler Baryn şäherine gelip, ol ýerde bar bolan adamlary, aýal-gyzlary, mallary we beýleki zatlary olja aldylar. Pereňlileriň ol ýerdäki ähli zatlary basyp almagy, olaryň şowsuzlyga uçramagyna sebäp boldy. Şol wagt Mälik Müjähit Humsda ýokdy. Ol bu wakany eşidende, bolup geçýän zatlary habar bermek üçin Damaskdaky soltan Mälik Kämile ilçi iberdi.

\*Şu ýylda soltan Mälik Eşrep Mälik Hapyzyň ygtyýaryndaky Zelbiýe şäherini öz tabynlygyna geçireninden soňra, ol ýerde galanyň gurluşygyna başlamak barada görkezme berdi.

\*Şu ýylda Mälik Kämil Rohanyň zyndanynda oturan Mälik Nasyry erkinlige goýberdi we Baryn galasyny onuň ygtyýaryna berdi. Mälik Nasyr Baryn galasyna baran wagtynda onuň dogany Mälik Muzaffar Hamadan gelip, galany gabawa alan eken. Mälik Nasyr bu zatlary Mälik Kämile habar berdi. Şol wagt Mälik Kämil Baryn galasynyň gabawynda duran Mälik Muzaffara ol ýerden gitmäge görkezme berdi. Şondan soňra

Mälik Nasyr ol ýere baryp, Baryn galasyna girdi we galanyň ilatyna hökümdarlyk edip başlady.

\* \* \*

\*Alty ýüz ýigrimi ýedinji ýylda soltan Mälik Kämil Jeziräni, soltan Jelaledin ibn Muhammet Horezmşah Ahlady, Mälik Eşrep bolsa Baalbegi gabawa aldy.

\*Şu ýylda imperatoryň ilçisi Mälik Kämiliň ýanyna geldi. Şol wagt ol Pahreddin Şyhyşşuýuha gowşurmaly haty alyp geldi.

\*Şu ýylda atabegi depin edenlerinden soňra, Mälik Kämil Halabyň hökümdary Mälik Ezize kasam etdi. Şol wagt Täç ibn Sapa ibn Şüküri hem Mälik Ezize kasam etmek üçin bardy.

\*Şu ýylda soltan Mälik Kämil öz serkerdesi Eşrep ibn Kazy Pazly halypanyň ýanyna ilçi edip iberdi. soltan Mälik Kämiliň özi Rakka baryp, şol ýerde boldy. Ol özüniň Jezirä gelendigini Mälik Eşrebe habar bermek üçin Pahreddin Osmany ilçi edip iberdi.

\*Şu ýylda rumlular Arzynjan şäherine on baş müň atly, Malatýa şäherine bolsa on müň atly iberendikleri barada Mälik Kämile habar berdiler. Bu işleri etmek barada Mälik Kämiliň özi görkezme beripdi. Soňra ol bu iberilen atly goşunyň ýerine ýetiren işinden hoşal boldy. Rumlular Mälik Kämile kasam edýändiklerini habar bermek üçin ilçi iberipdiler. Soňra Şyhap Ahmet, fakyh Jelal Isgenderi dagy hem oňa kasam etdiler. Şol wagt halypanyň ilçisiniň Eşrep ibn Kazy Pazl bilen gelip, ilki Haburda bolandygy, soňra Rakkanyň hökümdarynyň howlusyna baryp, ol ýerde düşländigini barada habar geldi.

\*Şu ýylyň Dört tirkeşiginiň ikinji aýynda soltan Mälik Eşrep Baalbegi öz tabynlygyna geçirdi. Soňra ol Baalbek şäheriniň deregine Damaskdaky howlusyndan bir bölegini onuň hökümdaryna berdi. Soltan Mälik Eşrep öz hossarlaryna gözegçilik etmegi hem oňa tabşyrdy.

\*Şu ýylyň ýokarda ýatlap geçen aýymyzda soltan Mälik Eşrep Rakka şäherine soltan Mälik Kämiliň ýanyna bardy.

\*Şu ýylda Yzzeddin Aýbegden hat gelip, onda soltan Jelaleddin ibn Muhammet Horezmşanyň Ahlady özüne tabyn edişi barada aýdylýar. Ol hatda Husameddin Kaýmarynyň gaçyp gidenligi sebäpli soltan Jelaleddin ibn Muhammet Horezmşanyň ony öldürmegi ýüregine düwendigi we soltan Jelaleddin ibn Muhammet Horezmşanyň Ahlatdan giden wagtynda özleriniň hem onuň bilen Malazgirde gidendigi barada hem habar berýär.

\*Şu ýylda soltan Mälik Kämil soltan Mälik Eşrebiň ýanyna geldi. Onuň bu ýere gelmegine soltan Mälik Müjähidiň ilçileri Halyl Kämil Garsyň we Zeka ibn Şüküri Hamawynyň gelip, biynjalyk etmegi sebäp boldy. Bu ilçiler soltan Mälik Kämile özleriniň pereňliler bilen ylalaşandyklary barada habar berdiler. Şeýle hem, olaryň ýanynda Beýtilistibar diýen ýerden iberilen ilçi hem bardy.

\*Şu ýylda Ibn Kerimeddin Ahlaty Ruma baryp, ol ýeriň hökümdaryna kasam etdi. Soňra onuň ýany bilen Rum ilçisi Kemal Kaýmary hem özlerine iberilen hatyň jogabyny alyp geldi.

\*Şu ýylda soltan Mälik Müjähidiň Humsdan dolanyp gendigi barada habar geldi. Onuň gaýdyp gelmeginiň özüne ýetik sebäbi bardy. Ol öz ogly soltan Mälik Mansur Ybraýymy mirasdüşer belläninden soňra öz esgerleri bilen Halapdan çykyp gitdi. Rumlular bolsa Mälik Adylyň gyzy bolan Mälik Mansuryň aýalyny Kaýsarydan alyp geldiler. Şol wagt Mälik Mansuryň aýalynyň erkek doganlary hem onuň bilen ýakyn gatnaşykda boldular. Mälik Mansuryň rumlular bilen hyzmatdaşlykda bolýandygy baradaky habar soltan Mälik Eşrebe ýeteninde, bu habar oňa ýaramaz täsir etdi. Netijede, rumlular kömege gelip, Mälik Mansuryň hökümdarlygyny ýokary göterdiler.

\*Şu ýylda soltan Jelaleddin ibn Muhammet Horezmşanyň syrkawlygyna garamazdan, Arzyruma ýöriş edendigi barada

habar geldi. Soňra ol keselinden doly saplanan wagtynda derrew Rum şäherlerine ýöriş edip, maksadyny amala aşyrdy. Şu wakadan soňra rumlular kömek sormak üçin Mälik Eşrebiň ýanyna gitmäge taýýarlyk gördüler we tizden-tiz onuň bilen duşuşmak islediler. Rum hökümdary Arzynjan şäheriniň esgerlerini hem kömege çagyrmak üçin çapar ýollapdy. Soltan Mälik Eşrep bu zatlardan bihabar boldy. Soňra soltan Jeleleddin ibn Muhammet Horezmşanyň Muzuj diýen ýere baryp düşländigini barada habar geldi. Rumlular bolsa öz isleglerini amala aşyrmak üçin ýola düşüpdirler. Haçanda bular Muzuja ýakyn gelenlerinde, Arzynjanyň esgerlerinden hem ýedi yüz sanysynyň rumlulara kömege barýandygy baradaky habar soltan Jeleleddin ibn Muhammet Horezmşa ýetirildi. Soňra ol bu birleşen güýçli goşundan üç müňden gowragyny öldürdi we olaryň ähli zatlaryny olja almak bilen diri galan esgerleri özüne ýesir aldy.

Şol gün soltan Mälik Mansur Nasyreddin Ybraýym ibn soltan Mälik Müjähit hem esgerleri bilen soltan Mälik Eşrebiň ýanyna geldi. Soltan Mälik Eşrep ony we serkerdelerini uly şatlyk bilen garşy aldy. Şol gün irden ol ýerdäki berkitmäniň minarasyna çykan esgerleriň görkezme bermegi bilen talaňçylyk edýän çarwalaryň üstüne ýöriş edildi. Netijede, olaryň ellerinden köp sanly atlar ýesir alnyp, ummasyz esgerleri öldürildi. Bu waka Oraz aýynyň ýigirmisine bolup geçdi. Bu şowly ýörişden soňra olar soltan Jeleleddin ibn Muhammet Horezmşanyň harby düşelgesinden uzak bolmadyk ýerde öz goşunlarynyň sag we çep ganatlaryny tertibe getirdiler. Bu goşunyň sag we çep ganatlaryna gözegçilik etmek işi asly rumly bolan Derbendar diýen serkerdä tabşyryldy. Soltan Mälik Eşrebiň özi hem goşunyň ganatlaryna we beýleki adaty bolan zatlaryna ýolbaşçylyk etmek barada oňa görkezme beripdi. Soňra ol goşunyň üstüni ýerli ilatyň hasabyna doldurdy. Olar Şamda ýaşaýan türkmenlerden, ermenilerden, pereňlilerden,



musulmanlardan we beýleki halklardan ybaratdy. Şunlukda, Harta Birtanyň hökümdarynyň ogly Artyk şa bolsa Hums hökümdary Mälik Müjähidiň ogly Mälik Mansuryň goşunyndan özge Rum goşunlarynyň ganatlaryna görkezme berdi. Şol gün hepdäniň Annagünüdi. Soltan Jelaledin ibn Muhammet Horezmşa hem söweş şaýyny tutup, goşunyny tertibe saldy. Şunlukda, ähli goşun tä agşama çenli öz hökümdarynyň önünde söweşe taýýar bolup durdular. Soltan Jelaledin ibn Muhammet Horezmşa öz serkerdelerinden köp sanlysyny jülgäniň bir näbelli ýerinde gizläp goýdy. Onuň özi bolsa soltan Mälik Eşrebi ele salmak maksady bilen daglyk ýere bardy we olaryň esasy bolýan ýerlerini anyklamak işine girişdi. Agşam düşeninde, soltan Mälik Eşrep we rumlular özleriniň harby düşelgelerine dolanyp geldiler. Soňra soltan Jelaledin ibn Muhammet Horezmşanyň serkerdeleri oňa Mälik Eşrebiň we rum esgerleriniň özlerinden howatyr edýändiklerini aýdanlarynda, onuň söweşmek islegi has hem güýçlendi. Netijede, şu gijede bu iki goşunyň arasynda görölüp-eşidilmedik gandöküşikli söweş bolup, onda horezmliler ýeňlişe sezewar boldular. Soltan Jelaledin ibn Muhammet şa Horezminiň esgerleriniň daglyk we baýyrlyk ýerlerde çar tarapa darganlaryndan soň olaryň diri galanlary şol ýerden uzakda bolmadyk baýyrda ýerleşen Durabyzun diýen ýere bardylar.

\*Şu ýylda Kemal ibn Müjähidiň ýany bilen Mälik Emjet Apbas ibn Adyl hem geldi. Ol adaty görnüşde gowy garşy alyndy.

\*Şu ýylda Muzaffar Gazy Arzan şäheriniň özüne berilmegi barada soltan Mälik Eşrepden talap etdi. Soltan bu şäheri oňa bermek barada resmi taýdan razylyk berdi. Soňra Arzan şäheriniň kazysy Ibn Şährizory Ymat köp sanly sowgatlar alyp, soltan Mälik Eşrebiň ýanyna bardy we ony bu ylalaşyk bilen gutlady. Şeýle hem, ol özüniň syrkawlanlygy sebäpli, bu ylalaşyga gelip bilmändigi üçin soltandan ötünç sorady. Soltan Mälik Eş-

rep kazynyň sowgadyňy kabul edeninden soňra, oňa dogany Muzaffar Gazy razy bolsa öňki wezipesinde arkaýyn galmagyna rugsat berdi. Haçanda bu kazy dogany Muzaffar Gazynyň ýanyna baranynda, ol kazyny iki günlük zyndanda oturtdy. Soňra ol özüniň dogany Ibn Şährizor Ymada:

— Bu Arzan şäheriniň ýakyn wagtda meniň ygtyýaryma beriljekdigi barada hiç hili gürrün bolup bilmez. Men Arzan şäheriniň hökümdarynyň aýaly, ogly Owhat ibn Adyl dagynyňrazylygyndan lezzet alýaryn— diýdi.

Soňra Muzaffar Gazy Arzan şäherine ýöriş edip, ony gabawa almak bilen onuň galasyna garşy köp sanly manjanyk gurdy. Şol wagt soltan Mälik Eşrep kätip Jemal ibn Abu Dabugy Arzan hökümdarynyň ýanyna ilçä edip iberdi. Ýöne bu hökümdar oňa jogap bermekden saklandy. Bu gabaw üznüksiz dowam edeninden soňra, Arzan şäheriniň hökümdary şeýle diýdi:

— Men şäheri soltan Mälik Eşrep Musadan başga hiç kime bermerin.

\*Şu ýylda soltan Mälik Eşrep Musa ýörite görkezme bilen Şemseddin Tikritini Kereç şäherine we Derbent şäheriniň hökümdary Şirwanyň ýanyna iberdi. soltan Mälik Eşrep ilçä garap şeýle diýdi:

— Baryp olara habar ber. Meniň tabynlygymdaky üç sany şäheri eýelemekde soltan Jelaeddin ibn Muhammet Horezmşah ýardam edenligiňiz üçin siz hem meniň ýanymda onuň adamlaryndan biri hökmündesiniz.

\*Şu ýylda soltan Jelaeddin ibn Muhammet Horezmşah öz ýanyna bir münden gowrak atly esger jemläneninden soňra Töwrize gidipdi. Soňra onuň tatarlardan howatyr edip, Töwrizden çykanlygy hem şübhesizdir.

\*Şu ýylda Surmarynyň hökümdary Usally geldi we ony Mälik Hapyz, Kerimeddin we Gaýba dagy gowy garşy aldylar.

\*Şu ýylda soltan Mälik Eşrep Musa Husameddin Hydyry we ýatlanylýp geçilen Surmarynyň hökümdarynyň ogluny tus-

sag etdi. Çünki bu adamlar soltan Jeleleddin ibn Muhammet Horezmşa köp ýardam edipdiler. Şeýle hem, Husameddin Hydyr bilen Surmary hökümdarynyň ogly soltan Jeleleddin ibn Muhammet Horezmşa Damaska ýöriş edeninden soňra ondan howatyr edip, Erjiş şäherini onuň ygtyýaryna beripdiler.

\*Şu ýylda Humsyň hökümdary soltan Mälik Müjähit Yrakdaky bir dagyň üstünde ýerleşen Selemiýe şäheriniň köne galasynyň abatlaýyş işlerine başlady. Bu ýer öň Hama hökümdarynyň tabynlygyndady. Soltan Mälik Müjähit bu iş üçin özüniň ähli egindeşlerini, esgerlerini, raýatlaryny we köp sanly çarwalary jemledi. Şeýle hem soltan, olary ähli gurluşyk enjamlary bilen üpjün etdi. Soltan Mälik Müjähit ol ýerde galanyň gurluşygyna başlanynda, onuň mirasdüşer ogly Mälik Mansurdan özge ogullarynyň ählisi bardy. Şol wagt Mälik Mansur öz esgerleri bilen Erjiş şäherinde bolýardy. Soltan Mälik Müjähidiň ýolbaşçylyk etmeginde güýçli depginde başlanan bu galanyň diwaryny ýedi günde galdyryp ýetişdiler. Şondan soňra köp wagt geçmänkä, Selemiýe galasynyň binasyny doly görnüşde tamamladylar we ol ýere hökümdarlar we serkerdeler bellemek bilen bir hatarda şu ýylyň dowamynda onuň beýtilmalyny<sup>1</sup> hem gymmatbaha hazynadan doldurdylar. Köne Selemiýe şäheriniň ortasynda başga-da bir gala bolup, ony Mälik Mansur ibn Takyeddin (goý, Alla oňa rehmet etsin!) derbi-dagyn etdiripdi. Bu gala onuň ogly Muzaffaryň ygtyýaryna geçeninde, Mälik Kämil ol galanyň durkuny ilkibaşdaky durkuna getirmek barada görkezme berdi. Mälik Müjähit onuň görkezmesi bilen tanyş bolanyndan soňra galany ýykyp, onuň daşlaryny Şümeýmis galasyna alyp gidipdi. Şunlukda, Selemiýe şäherindäki ähli zatlar Mälik Kämiliň görkezmesi bilen Mälik Muzaffaryň ygtyýaryndan alnyp, Mälik Müjähide berildi. Ol bu ýerden alyp giden zatlary bilen Hums galasyny örän berk görnüşe getirdi

---

<sup>1</sup> Beýtilmal— köşkdäki ýörite hazyna saklanýan jaý, gazna.

we oňa giň hem çuň garym gazdyrdy. Ol bu garymy suwdan doldurmak bilen bir hatarda ekin-meýdanlary hem suw bilen doly üpjün etdi. Mälik Müjähit bu işleri etmek bilen ozal hiç bir kişiniň başarmadyk işlerini ýola goýdy. Şondan soňra onuň bu amala aşyran işleriniň täsiri görnüp başlady. Ýokarda aýdyp geçişimiz ýaly, ol beýik dagyň üstünde hem bir uly gala gurdurdy. Mälik Müjähit Humsda görlüp-eşidilmedik hassahana gurdurmak bilen oňa gerek bolan ähli zatlary bagyş etdi. Şeýle hem, ol owadan medrese gurdurdy welin, Nuryýa medresesinden başga şonuň ýaly uly medrese bolmandy. Ol medrese sün-nälenip edilen owadan el işleri bilen bezeldi.

Taryhda pereňliler, araplar bilen bu ýerde köp söweşler bolup geçdi. Soňra olar bu ýerlerdäki baýlyklary basyp aldylar. Şu ýörişlerden soňra Mälik Müjähidiň we ogullarynyň Humsdan kowlup çykarylmagynyň netijesinde mejbury ýagdaýda birnäçe wagtlap çölde gezen pursatlary hem boldy.

\*Şu ýylda wezir Hoja Jahan Erjişe geldi we öz aralarynda ylalaşygy ýola goýmak üçin araçynyň gelmegini talap etdi. Mälik Muzaffar Gazy onuň bu teklibini makullap, öz ilçisini onuň ýanyna iberdi. Onuň iberen ilçisi wezir Hoja Jahanyň ýanyndan dolanyp geleninde, weziriň ilçisi hem onuň bilen geldi. Bu ilçä Gurban Bayramy güni ir bilen geldi.

\*Şu ýylyň Gurban aýynda Mälik Hapyz Erjiş şäherde öz kätibi Muhammet ibn Aly ibn Nazyp Hamawyny tussag edip, onuň ygtyýaryndaky ähli ýerlerini, mallaryny, altyn-kümüşlerini we beýleki zatlaryny aldy.

\* \* \*

\*Soňra alty ýüz ýigrimi sekizinji ýyl başlady. Bu ýylda soltan Mälik Eşrep Musa Ahlat şäheriniň hal-ýagdaýyny düzgünleşdirmek üçin ol ýere bardy. Şol wagt onuň ýanyna soltan Jeleleddin ibn Muhammet Horezmşanyň ilçisi bardy. Hekim Sagdeddin hem öz ilçisi bilen ol ýere bardy. Soňra ol ilçä soltan

Mälik Eşrebe kasam etdi. Soltan ony köşge eltip, göwünlerini hoşlanlaryndan soňra, oňa köp sanly sowgatlar berdi we öz ýurduna ugratdy. Soltan Mälik Eşrep ol ýerdäki hökümdarlary, esgerleri we diwan işlerini doly tertibe saldy. Soltan ozal Ahlada ýolbaşçylyk etmegi Husameddin Kaýmary, Fatheddin ibn Delderim Ýaruky daga tabşyrypdy. Emma olar bu şäheri taşlap, Amydyň hökümdaryna gulluk etmek üçin gitdiler. Soltan Mälik Eşrep Ahlatdaky işlerini doly suratda ýola goýanyndan soňra Arzan şäherine ýöriş edip, ony öz tabynlygyna geçirdi we ol şähre ýolbaşçylyk etmek üçin Muzaffareddin Gökböri ibn Zeýneddin Aly Kiçä doly hukuk berdi. Soňra soltan Mälik Eşrep ol ýerden gideninde, Mälik Hapyz, Jeziräniň hökümdary we onuň wezirleri soltanyň ýany bilen gitdiler. Soltan Mälik Mansur bolsa olardan aýrylyp, Rahaba gitdi. Çünki onuň kakasy soltan Mälik Müjähit hem şol şähre barypdy. Soltan Mälik Eşrep Musa Dara şäherine baryp, ol ýerde iki-üç gün bolanyndan soňra Nasybyna baryp, ol ýerde hem iki-üç gün boldy. Soňra ol Sanjara baryp, ol ýerde az wagt boldy. Jeziräniň hökümdary soltan Mälik Eşrep Musanyň bu ýere gelmegine şatlanmak bilen şeýle diýdi:

— Siz Damaska gelip, ol ýerde birnäçe gün bolsaňyz, biziň begenjimiziň çägi bolmazdy.

Ýöne soltan Mälik Eşrebiň ol ýere barmaga mümkinçiligi bolmady. Soňra soltan onuň bilen ýola düşdi. Haçanda olar Karkysýa diýen ýere ýetenlerinde, oňa soltan Mälik Müjähidiň Seýit şäherine barandyklary barada habar berdiler. Soltan Mälik Eşrep Rahaba galasyny onuň tabynlygyna berjekdigi barada habar bermek üçin ilçä iberdi. Şunlukda, ol galany adaty ýagdaýda Mälik Müjähide bagyş etdi. Mälik Müjähit Rahaba galasynda ornaşanyndan soňra, soltan Mälik Eşrep Musa uly minnetdarlyk bildirdi. Şondan soňra Mälik Eşrep Damaska ugrady. Soltanyň dogany Mälik Hapyz bolsa onuň bilen hoşlaşyp, öz galasyna tarap gitdi. Soňra soltan Mälik Eşrep Musa Damaska

baryp, ol ýerde birnäçe gün bolan wagtynda onuň ýanyna Damaskda ýaşayan Mälik Mugazzam bardy. Şol wagt bu ikisini Müsüre çagyrdylar. Şunlukda, soltan Mälik Eşrep Musa bilen Mälik Mugazzam özleriniň çagyrylan ýurduna ugradylar. Müsürde olary soltan Mälik Kämil garşy aldy. Jeziräniň hökümdarynyň abraýy artyp, soltan Mälik Eşrep oňa köp mukdarda sowgat berdi. Ol ikisi Müsüri terk edip gaýdanlarynda, soltan Mälik Eşrep Musa ilki bilen Isgenderiýä bardy we ol ýerde köp eglenmezden yzyňa gaýtdy.

\*Şu ýylda Jeziräniň hökümdary şu taryh kitabynyň ýazary bolan Muhammet ibn Aly ibn Nazyp Hamawyny erkinlige goýbermegiň aladasyny edip, soltan Mälik Eşrep Musa ýüz tutdy. Ol bolsa bu ýazaryň ýaşayan ýurdunyň hökümdary bolan Mälik Hapyza ony erkinlige goýbermegi üçin ýüz tutup, hat iberdi. Soltan Mälik Eşrep özüniň iberen bu hatynda Muhammet ibn Aly ibn Nazyp Hamawydan alnan ähli zatlary- mallaryny, mülk ýerlerini gaýtaryp bermegi barada Mälik Hapyza görkezme berdi. Ol bolsa Muhammet ibn Aly ibn Nazyp Hamawydan alan ähli zatlaryny gaýtaryp berdi we şondan soňra onuň göwnüne degmekden howatyr etdi. Soňra Mälik Müjähit garaňky düşeninde, Japar galasyndan çykyp, Rahaba galasyna bardy we özüniň mirasdüşer bellemegi bilen ol ýerde hökümdarlyk edýän ogly soltan Mälik Mansur Nasyreddin Ybraýymy gözläp tapdy. Ol Rahaba hökümdaryna uly hormat goýmak bilen oňa owadan halat ýapdy we hökümdarlykda zerur bolan ähli zatlary eltip berdi. Soňra olar öz aralarynda ylalaşyk baglaşdylar.

\*Şu ýylda Mälik Mugyz Müjireddin Yakup ibn Adyl Mardine bardy. Şol wagt ony Mardine hökümdary garşy alyp, oňa gymmatbaha sowgatlar berdi. Soňra Mälik Mugyz Müjireddin Yakup ibn Adyl Harrana baranda, ony Mälik Hapyz garşy aldy. Mälik Hapyz ony gala eltmek bilen oňa köp ýagşylyklar etdi. Şondan soňra Mälik Mugyz Müjireddin Yakup ibn Adyl soltan Jeleleddin ibn Muhammet Horezmşanyň emirleriniň ýanyna

bardy. Soňra Mälik Mugyz Müjireddin Ýakup ibn Adyl Damaska baryp, ol ýerde birnäçe gün boldy. Şondan soňra ol dogany Takyeddin Apbas bilen Müsüre bardy. Emma soltan Jelaledin ibn Muhammet Horezmşanyň tatarlardan howatyr edip, ýanynda bar bolan esgerleri bilen Amyda çekildi. Şol wagt soltan Jelaledin ibn Muhammet Horezmşanyň köp sanly esger jemläp, rumlularyň üstüne ýörişe taýýarlyk görüp ýördi. Tatarlar bolsa onuň Amyda gitmegine sebäp boldular. Soltan Jelaledin ibn Muhammet Horezmşanyň Amydyň hökümdaryna:

— Biz sizden kömek bermegiňiz üçin ýüz tutmarys we ýaşamak üçin ýer soramarys. Biz tatarlary yzarlap gideris. Ýöne bize az wagtlyk Amydda bolmaga rugsat beriň— diýdi.

Soňra soltan Jelaledin ibn Muhammet Horezmşanyň ýanyndaky adamlardan köp sanlysy Muzaffar Gazynyň ýanyna gitdiler. Onuň ýanynda galan beýleki adamlar bolsa daglyk ýerlere, esasan hem Leýlun dagy diýlen ýere gitdiler. Tatarlar bolsa Jezirä girip, ony derbi-dagyn etdiler we köp sanly adamlary öldürdiler, köp sanly adamlary ýesir aldylar. Tatarlaryň ol ýerde az wagt bolanyndan soňra Sanjara barandygy barada habar geldi. Soňra olar Nasybynyň ilaty bilen söweşip, olary derbi-dagyn etdiler. Şu wakadan soňra tatarlar Denizr şähere baryp, ol ýerde köp sanly ilaty öldürdiler we ýesir aldylar. Şäheri bolsa tutuşlygyna otladylar. Soňra olar ýene-de Jezirä öňki ýerlerine dolanyp bardylar. Ýöne tatarlar ol ýerden öz adamlaryny tapmadylar we şäheri gyrgyna berdiler. Bu wakany gören Jeziräniň ilaty olardan howatyr edip, Şama gitdiler.

\*Şu ýylda halypanyň ilçisi köp mukdarda sowgat alyp, Müsür diýaryna geldi. Ol birnäçe wagtlaý bu ýerde bolsa-da, Mälik Kämil bilen duşuşyp bilmedi. Aslynda bu ilçä soltan Mälik Kämil bilen duşuşyp, onuň bilen gepleşik geçirmek üçin iberilipdi. Soňra soltan Mälik Kämil hem giden Saparyndan geldi we bu ilçä bilen duşuşyp, oňa halat ýapdy we oňa örän

köp mukdarda sylag-serpaý berdi. Ol mundan ozal Apbaslylar nesilşalygynda hiç bir memluga etmedik sylagyny bu ilçä berip, ony ýokary wezipä belledi. Şonuň ýaly-da, soltan Mälik Eşrep we soltan Mälik Kämiliň ogly Mälik Salyh ony bu wezipesi bilen gutladylar. Soňra Mälik Kämil oňa ýüzlenip:

— Hazynany weziriň dolandyrmagy- bu biziň aramyzdaky ýörgünli adatymyzdyr— diýdi.

Şu wakadan birnäçe gün geçeninden soňra, soltan Mälik Kämil oňa kätip edip Pahr Süleýman ibn Habbaz<sup>1</sup> Damaskyny belledi. Ýagny Fahr Süleýman ibn Habbazyň kakasy Damask-da meşhur çörekçidi.

\*Şu ýylda soltan Mälik Kämil bilen soltan Mälik Eşrep Musa Mugan şäherine baryp, ol ýerde gyşladylar. Olar bu ýere halypanyň teklibi bilen özleri höwes edip barypdylar. Soňra olar Şama gelenlerinde, bularyň ýanyna gelýän ilçileriň sany artdy. Halypa olara esger taýdan hem-de ol ýerdäki baýlyklary eýelemekde köp hyzmat etdi.

Tatarlaryň Jeziredäki eden işleriniň netijesi ol ýerden ýitip gitmändi. Şondan soňra tatarlar ýene-de Jeziräni eýelemek maksady bilen geldiler we ol ýeri gyrgyna bermek bilen köp sanly adamy öldürdiler we ýesir aldylar.

\*Şu ýylda memluk Pahreddin ibn Şyhyşşuýuh Mekgeden gaýdyp geldi. Onuň bu Saparynyň Mekgäni öz tabynlygyna alyp, hökümdara kasam etmek üçin bolandygy barada habar berilýär. Hökümdar onuň bu teklibine ikerjiňlenmezden şeýle jogap berdi:

— Biz oňa Mekgäni eýelemek üçin däl-de, diňe özara maslahata gelmegi barada görkezme beripdik.

Bu jogap memluk Pahreddin ibn Şyhyşşuýuhyň islegini kanagatlandyrmady.

---

<sup>1</sup> Habbaz— çörekçi, nan bişiriji.



\*Şu ýylda Muhyeddin Ýusup ibn Abu Pereç ibn Jöwziniň halypanyň ýanyndan gelendigi barada habar geldi. Ähli hökümdarlar onuň bilen duşuşmaga howlukdylar.

\* \* \*

\*Alty ýüz otuzynjy ýylda ýokarda ýatlap geçişimiz ýaly, soltan Mälik Kämil öz ogly Mälik Salyhy doly hukukly hökümdar edip belledi. Emma soltan Mälik Eşrep bolsa öň ýatlap geçişimiz ýaly Kifa galasyna gitdi.

\*Şu ýylda Manyg ibn Huzaýfa soltan Mälik Kämilden howatyr edip, Yraga gitdi. Halypa oňa özge kişä etmedik ýagşylygyny etmek bilen garşy aldy.

\*Şu ýylda soltan Mälik Kämil Hamanyň hökümdary Mälik Muzaffara Baryn şäherini eýelemek barada görkezme berdi. Olar bu iş üçin Amyt şäherinde duşuşypdylar.

\*Şu ýylda Halabyň hökümdary Mälik Eziz Tel Beşir şäherini atabeg Şyhabeddin Togrulyň elinden güýç bilen alyp, ony galany dolandyrmak işlerinden çetleşdirdi. Şondan soňra Tel Beşir şäherini Mälik Eziziň memluklaryndan biri dolandyrdy. Şyhabeddin Togrul bolsa Medinä tarap çekildi.

\*Şu ýylda Mekgäniň hökümdarynyň araplardan we beýleki halklardan ybarat bolan örän köp sanly adamlary töweregine jemländigini barada habar geldi.

\*Şu ýylda Mälik Eziz Osman ibn Adyl Damaskda aradan çykdy. Soňra Mälik Eziziň şäherlerine onuň ogly Mälik Zahyr Gazy ibn Eziz Osmanyň hökümdarlyk etmelidigi barada soltan Mälik Kämil perman berdi. Ol kakasynyň ýurtlaryna az wagt hökümdarlyk edeninden soňra, Kerek şäheriniň hökümdary Mälik Nasyr soltan Mälik Kämiliň ýanyna baryp, bu şäherleriň ählisiniň öz ygtyýaryna berilmegi barada arz etdi. Netijede, ol Mälik Eziziň ogluny hökümdarlykdan daşlaşdyrdy.

\*Şu ýylda soltan Mälik Eşrep Musa Darylhadys diýen ýeri öz tabynlygyna geçirip, ol ýerdäki işleri düzgünleşdirdi. Bu ýer ozal Daru Gaýmaz Nejemi diýip atlandyrylypdyr.

\*Şu ýylda Damaskyň baş kazysy we Şerip Ýakup ýaly köp sanly naýypalary bilen bir hatarda ol ýerdäki ähli ýokary gatlak wekilleri tussag edildi hem-de olaryň ygtyýarlaryndaky ähli emläkleri alyndy.

\*Şu ýylda Many ibn Huzaýfa Yrakdan dolanyp geldi we derrew soltan Mälik Eşrep bilen ylalaşyk baglaşdy. Soňra ol öz hossarlary bilen Yragyň Guta diýen ýerine gitdi.

\*Şu ýylda Muhyeddin Ýusup ibn Abu Pereç ibn Jöwzi halypanyň ýanyndan gaýdandan soňra, Müsür diýaryna bardy. Mälik Mansur ony Hums şäherinde kabul etdi.

\*Şu ýylda Baryn galasynda düzediş işleri başlanyp, onda giň garym gazmak bilen bir hatarda gala örän berk görnüşe getirildi.

\*Şu ýylda soltan Mälik Eşrep Musa soltan Mälik Müjähidi Damaska çagyrmak barada öz diýenini etdirdi. Ol Damaska keselden gutulanyndan soň geldi. Soltan Mälik Eşrep bilen bir hatarda onuň ähli egindeşleri Mälik Müjähidi garşy aldylar. Soňra olar Mälik Müjähidiň gelmegi mynasybetli köşkte we bossanlykda dabaralar gurnadylar. Soltan Mälik Eşrep özüniň goragçy serkerdeleri we beýlekiler bilen awa çykdy. Olaryň arasynda ýörite gassaplary we aşpezleri hem bardy.

\*Şu ýylda emir Menig Guta diýen ýerde wepat boldy. Ony Selemiýe şäherine getirip, şol ýerde jaýladylar. Soňra soltan Mälik Eşrep bilen Mälik Müjähit emir Menigiň wezipesini onuň ogluna ynanmak barada ylalaşyga geldiler.

\*Şu ýylda Nejmeddin Hasan ibn Mälik Hapyz wepat boldy. Mälik Salyh ibn Adylyň ejesi hem şu ýylda dünýäden ötdi. Soňra Mugysyň aýaly bolan soltan Mälik Müjähidiň gyzy wepat boldy.

\*Şu ýylda Mälik Eziziň ogly Mälik Zahyr dünýäden ötdi. Bu waka uly Baýramçylyk mynasybetli Mälik Zahyryň kakasynyň egindeşleriniň oňa iki ýüz kyrkdan gowrak halat ýapanlaryndan soňra köp wagt geçmänkä bolupdy.

\*Şu ýylda Muhyeddin Ýusup ibn Abu Pereç ibn Jöwzi Müsür diýaryndan dolanyp geldi. Muhyeddin Ýusup ibn Abu Pereç ibn Jöwzini Mälik Müjähit we onuň ogullary, Damaskyň ýokary wezipedäki emeldarlary, kazylar, fakylar Yzzeddin Usamanyň howlusynda garşy aldylar. Soltan Mälik Eşrep hem ol ýere öz egindeşleri we goragçy serkerdeleri bilen bardy.

\*Şu ýylda rumlularyň Ahlady eýeländigi we galada ätiýaçlyk üçin galla we şuna meňzeş harytlary basyp goýandyklary barada habar geldi. Bu işleriň ählisine Husameddin Kaýmary ýolbaşçylyk etdi. Çünki soltan Mälik Eşrep Musa ony diýseň ýigrenýärdi.

\*Şu ýylda soltan Mälik Müjähit öz ýurduna dolanmak isledi we soltan Mälik Eşrebiň ýanyna bardy. Ol Mälik Müjähide çölde söweş alyp barmak barada görkezme berdi. Ýagny soltan Mälik Eşrep söweş üçin eýýäm köp sanly atylary jemläp goýupdy. Mälik Müjähidiň ýolbaşçylygyndaky bu goşun Wadymashyn diýen ýere geleninde, Annagününüň gijesi alty ýüz otuz birinji ýylyň ilkinji aýynyň başlangyjy hökmünde täze aý dogdy.

\*Şu ýylda Ebernes dünýäden ötdi. Şu sebäpli Mälik Müjähit onuň ogluna öz gyananjyny ugratdy.

\*Şu ýylda Mälik Muzaffar ibn Mälik Müjähidiň iki sany ogly wepat boldy. Şol wagt Humsda mergi keseli ýaýrapdy. Bu kesele uçran adamlary asla bejerip bolmady. Şol döwürde beýleki şäherlerde hem şu hili keseliň ýaýrandygy barada habarlar geldi.

\*Şu ýylda Halabyň atabegi Şyhbeddin Togrul dünýäden ötdi. Mälik Eziz bolsa onuň ölümüne gynanç bildirmek üçin Tel Beşir diýen şähre gitdi.

\*Şu ýylda Humsyň hökümdary Mälik Müjähit agyr syrkaw-lady. Şeýle-de bolsa köp wagt geçmänkä ol keselinden doly saplandy.

\*Şu ýylda Mälik Müjähide soltan Mälik Kämilden gym-matbaha matalar, at we şuna meňzeş sowgatlar gelip gowuşdy. Bu sowgatlaryň käbirini soltan Mälik Eşrep iberipdi. Soltan Mälik Kämil bolsa Mälik Müjähide şeýle diýdi:

— Bu sowgatlar seniň ýurduň bilen Müsüriň arasyndaky gatnaşygy gowulandyrar.

\*Şu ýylda soltan Mälik Eşrep halypanyň ilçisi Ibn Jöwzi bilen galada duşuşdy.

\*Şu ýylda Mälik Müjähit soltan Mälik Eşrebiň ýanyna gitdi we olar Wadyşera diýen ýerde duşuşdylar.

\*Şu ýylda Mälik Müjähidiň ýanyna soltan Mälik Eşrebiň ilçisi Bedreddin Gaýba geldi. Ol Hums şäheriniň daşynda bir-näçe gün bolanyndan soňra öz ýurduna gitdi. Bu hadysalaryň ählisini şu taryh kitabynda gysgaça berildi.

\*Şu ýylyň Dört tirkeşiginiň birinji aýynda Humsyň hökümdary Mälik Müjähidiň ýanyna Rum hökümdary Alaeddin Key-kubadyň ilçisi bardy. Şol wagt Humsyň hökümdarynyň ogly Mälik Mansur aw-şikara gidipdi. İlçi bilen baglanyşykly mese-leleri ara alyp maslahatlaşmak üçin ol öz şikara giden ogluny maslahata çagyrdy.

\*Şu ýylyň ýokarda agzap geçen aýymyzda Mälik Müjähit pereňlilere we ysmaýyllylara sowgat iberdi.

\*Şu ýylyň Dört tirkeşiginiň dördünji aýynda Bedreddin Luluwyň ogly Rükneddin Ysmaýyl üçin Ibn Jöwzi Bagdatdan hökümdaryň haladyny alyp geldi.

\*Aýtmaklaryna görä, şu ýylda soltan Jeleleddin ibn Mu-hammet Horezmşanyň esgerlerinden dört müň sanysy halypa-nyň hyzmatyna gidipdiler.

\*Şu ýylda soltan Mälik Eşrep Müsür diýarlaryndan Damas-ka geldi.

\*Şu ýylda Jeziräniň hökümdary rumlulardan howatyr edip, Amytdaky Hadym Şemseddin Sawabyň ýanyna kömek sorap bardy.

Beýik Allanyň ýardam bermegi bilen şu ýerde mübärek taryhymyz tamam boldy. Ýeke-täk Alla öwgüler bolsun we onuň iň soňky pygamberi Muhammede salawatlar bolsun. Ähli musulmanlaryň ýardamçysy bolan Beýik Allatagala bil baglaýarys.

Alty yüz kyrk dördünji hijri ýylynyň Dört tirkeşiginiň birinji aýynyň ilkinji ongünlüğinde hepdäniň Ýaşgüni ir bilen Ibn Däde Müjähidi Mansury (goý, Alla oňa rehmet etsin!) ady bilen tanalan Beýik emir Zeýneddin Ýakup dünýäden ötdi.

Hijri ýylynyň eýesi Muhammet pygambere ýagşy dogadilegler bolsun. Goý, Alla oňa rehmet etsin! Şonuň ýaly-da, Alla oňa rehim edenlere hem rehim etsin. Goý, Alla onuň kakasyna, atasyna we ähli musulmanlara rehmet etsin. Ýeke-täk Beýik Biribara hamdy-senalar bolsun!

## BIR SAPAGA DÜZÜLEN TARYH

*Türkmen dünýäde taryhy iň baý halklaryň hataryna girýär. Onuň taryhynyň dürli döwürleri barada ýazylan kitaplaryň sany ummasyzdyr.*

**Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy.  
Mukaddes Ruhnama.**

Türkmenistanyň Ilkinji we Ömürlük Prezidenti Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň öz halkyna Garaşsyzlygy alyp bermegi bilen, türkmen halkynyň ykbalynda uly galkynyş peýda boldy. Şondan soňra Ýurtbaştutanymyz Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy türkmen halkynyň ruhuny baýlaşdyrmak üçin uly işler alyp bardy. Halkymyz kem-kemden şöhrata beslenen aslyny köptaraplaýyn öwrenip başlady. Biz taryhdan näçe uzaklaşdygymyz saýy, taryh şonça-da bize ýakyn bolup göründi, ata-balarymyzyň geçen durmuş ýollary çuňňur öwrenilip, olaryň şan-şöhrat bilen gurşalan, dabaralara beslenen taryhy has aýdyňlaşdy. Beýik Serdarymyzyň amala aşyran şunuň ýaly beýik işleri barmak бүкүp sanardan juda köpdür.

Ýurtbaştutanymyz Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň öňdengörüjilikli taglymatyna eýeren türkmen alymlary bu ugurda uly işleri alyp barsa, sungat işgärleri olaryň taýýarlan gymmatly işlerini sahnada janlandyrdylar.

Netijede, golýazma kitaplarynyň altyn sahypalaryna siňip, öňki döwürde öwrenilmäge ähmiýet berilmedik türkmen taryhy dürli dillerden, esasan hem arap we pars dillerinden terjime edilip, öz okyjylaryna, öz ildeşlerine ýetirilip başlanyldy. Olaryň hatarynda Muhammet Utbynyň «Soltan Mahmyt Gaznalynyň taryhy», Ibn Esiriň «Kämil taryh» ýaly kitaplaryny görkezmek bolar.

Mälim bolşy ýaly, VII asyrdaky ıslam dininiň ýüze çykyşy, onuň täsiriniň ýaýrap başlamagy bilen şol döwrüň bilimli adamlarynyň aglabasy dini ugurlarda eser ýazmaga ýygyn etdiler. Indiki nesilleriň ykbal öwrümlerinden nusga almaklary üçin çarhypelekde dowam edip duran ýagşy-ýaman işleri öz gözleri bilen gören adamlaryň käbirleri bolup geçýän wakalary kagyz ýüzüne geçirmegi, öz önlerinde maksat edip goýdular. Taryh adamyň gözünü açýar, gözýetimini giňeldýär. Taryh – seniň durmuş mekdebiňdir. Şonuň üçin hiç wagty taryha biperh bakmaly däl. Bu barada taryhçy Ibn Esir şeýle diýýär: «Özüni ylymy-bilimli, dana saýýan birnäçe adamlary tanaýaryn. Olar öz ýanlaryndan ylym we rowaýat ummanynda ýüzüp ýörendiris öýdýärler. Emma taryhy öwrenmäge kembaha garap, oňa pisint etmeýärler. Ony okamakdan ýüz öwürýärler we ylym hökmünde hasaba almaýarlar. «Taryhyň bar berýän peýdasy – kyssalar we habarlar, eçilip biljek ylmy ähmiýeti – owadan sözler we gürrüňler» diýip güman edýärler. Olar miwäniň gabygyny görüp, maňzyna ýetmedik we göwheriň gymmatyny bilmän, ony ýüpden asyp goýýan adamlar ýalydyr. Taňry kime sagdyn akyl-huş, dogry tebigat bagyş edip, ony düz ýola gönükdiren bolsa, olar taryhyň berýän peýdasynyň köpdüğine, dünýewi we dini bähbitleriň ählisini özünde jemleýändigine göz ýetirer. Biz bu ýerde özümize äşgär bolan peýdalaryň käbi-

rini ýatlaýarys. Galanyny duýmagy sagdyn akyly bolanlara goýýarys»<sup>1</sup>.

Köşk diwanynda işlän şamly taryhçy Abdylmemluk Abulfazaýyl Muhammet ibn Aly Hamawy hem şu ugura eýermek bilen öz ýaşan döwründen öňki kagyz ýüzünde galan hadysalary we özüniň ýaşan döwründe gözi bilen gören wakalaryny bir esere jemläpdir.

Muhammet Hamawynyň işlerinden biri hem onuň senenama görnüşinde ýazan «Mansuryň taryhy» atly kitabydyr. W.R. Rozen, M. Amari we W.W. Bartold ýaly meşhur gündogarşynaslar tarapyndan bu işe taryhy çeşme hökmünde uly baha berlipdi. Häzirki wagtda taryhy işleriň (kitaplaryň) sanynyň artandygyna garamazdan, bu kitabyň ähmiýeti hiç hili pese düşmeýär. «Mansuryň taryhy» atly bu kitapda Palestinanyň, Siriýanyň, Jeziräniň taryhynyň türkmenler bilen bagly döwrüni, aýratyn hem XIII asyryň 20—30-njy ýyllarynda Eýýuplylaryň hökümdarlyk eden döwrüni öwrenmekde öň näbelli bolan möhüm wakalaryň köp sanlysyny görmek bolýar.

Belli bolşuna görä, Muhammet Hamawynyň «Mansuryň taryhy» kitabyňyň bir nusgasy Russiýa Ylymlar akademiýasynyň Sankt-Peterburgdaky Gündogary öwreniş institutynda saklanylýar. Bu iş has gadymy hasaplanýan arap dilli golýazmalaryň sanawynda durýar. Bu kitap 1819-njy ýylda Ž.L. Russonyň ilkinji kolleksiyasynyň (kitaplar ýygındysynyň) hatarynda hem hasaba alnypdy. Bu kolleksiyadaky beýleki kitap sanawlary bilen bir hatarda, «Mansuryň taryhy» atly bu golýazmanyň bir nusgasy Siriýanyň demirgazygynda ýerleşen Aleppo (Halap) şäherinden tapylan bolmagy mümkin. Sebäbi Ž.L. Russo bu şäherde uzak wagtlap Fransiýanyň baş konsuly bolup işläpdir.

---

<sup>1</sup> Ibn Esir. Kämil taryh, – Aşgabat, «Miras», 2005, I jilt 16 sah.



«Mansuryň taryhy» atly golýazmanyň tapylandygy barada ilkinji gezek 1817-nji ýyldaky neşirlerde habar berlendigini, bu golýazmany öwrenen daşary ýurt alymlarynyň işlerine salgylanyp bilip bolýar. Şu wakadan iki ýyl geçeninden soňra, alym Fren bu eseriň Ž.L. Russonyň kolleksiyasyndaky has gymmatly we täsin nusgalaryň biridigini ýatlap geçýär. Ilkinji bolup «Mansuryň taryhy» atly golýazmany ünsli öwrenen gündogarşynas hem alym Freniň özüdir. Soňra 1856-njy ýylda belli gündogarşynas D.A. Hwolson «Mansuryň taryhy» atly kitabyň üstünde giňişleýin işläp, onuň arapça metinini nemes dilindäki terjimesi bilen neşirden çykardy.

Ýewropanyň gündogary öwreniş ylmynda Muhammet Hamawyny we onuň taryhy işini giňişleýin işlänleriň biri hem W.R. Rozendir. Ol Muhammet Hamawynyň bu zähmetini suratlandyran-da oňa gysgadan manyly düşündiriş beripdir. W.R. Rozen golýazmanyň özüne aýratyn ýaran ýerlerini ýörite belläp geçipdir. «Mansuryň taryhy» atly golýazmanyň ikinji ýarymynda onuň esasy gymmatly maglumat hasaplan ýeri hem ýygý-ýygýdan dowam eden haçly ýörişlerdir.

Şunlukda, Muhammet Hamawynyň ady Parižň Milli kitaphanasynda saklanylýan gymmatly taryhy golýazmalaryň arasynda we De Slenanyň katalogynda peýda boldy.

Bu eserde bar bolan haçly ýörişleriň taryhyny W.R. Rozeniň ýatlap seslenmegi bolsa bu golýazmany göçüren Ş. Şeferiň ünsüni hem özüne çekipdir. M. Amari bolsa arap dilli golýazmalaryň içinden hut şu kitaba salgylanyp, Sisiliýadaky musulmanlaryň taryhyny ýazypdyr. Soňra (1872-nji ýylda) bu golýazmany doly öwrenmek isläpdir we onuň üstünde işlemegini dowam etdiripdir. Alymyň eserinden möhüm parçalaryň italýan diline terjime edilendigi hem hakykatdyr.

M. Amari Sisiliýanyň we haçly ýörişleriň taryhyna degişli bir ýygýndyny taýýarlanynda, eseriniň gönezlige bolup hyzmat

eden çeşme hut şu kitapdy. Şondan soňra M. Amari golýazmanyň käbir parçalarynyň üstünde işläp, ony «Bibliotheca arabo – sicala» ady bilen arapça metini italýan dilindäki terjimesi bilen gaýtadan çykardypdyr. M. Amari bu esere taryhy çeşme hökmünde uly baha berdi. Emma ol ýaşynyň ötüşmegi we käbir gaýragoýulmasyz işleriň ýüze çykyp durandygy üçin bu golýazmany doly we ählitaraplaýyn öwrenip bilmändigine gynanar eken.

Şeýdip, şol döwre çenli ady giňden tanalmadyk siriýaly taryhçy we köşk işgäri Muhammet Hamawynyň ady ylmy dolanyşyga gutarnykly girdi. Ol K. Brokelmanyň «Arap edebiýatynyň taryhy» atly işinde hem öz mynasyp ornuny tapdy.

M. Amariniň haçly ýörişler baradaky işlän parçalary bolsa ýörite ýygynyda ýerleşdirildi. «Mansuryň taryhyndaky» Sisiliýa taryhyna we IV haçly ýörişiniň taryhyna degişli bolan maglumatlar M. Amari dünýäden öteninden soňra neşir edilen «Sisiliýadaky musulmanlaryň taryhy» atly kitapda ýerleşdirilipdir.

Ýöne bu neşir edilen kitap «Mansuryň taryhyndan» ujypsyzja bölegidir. Bu golýazmadaky Eýýuplylaryň döwletiniň taryhyny beýan edýän esasy bölegi bolsa entek derňewe garaşýar.

Muhammet Hamawynyň işinde onuň ömürbeýany baradaky maglumatlar örän çäklidir. Ýazaryň doly ady Abdylmälik Abulfazaýyl Muhammet ibn Aly ibn Abdyleziz ibn Aly ibn Müzhir ibn Bereket ibn Haryt Kätip Hamawy Mäliki Müjähididir. Şu ýerde onuň aslynyň Hama şäherinden bolandygyny çak etmäge doly esas döreýär. Şeýle hem ýazaryň nisbesine seredeniňde, onuň abraýly Nazypyň nesillerinden bolandygyny görmek bolýar. Hama şäherindäki Oront derýasynyň kenaryndaky kaşan metjit hem Nazypyň adyny göterýär eken. Ýöne ol metjit

630/1232—33-nji ýylda Mälik Muzaffar Takyýeddin Mahmyt tarapyndan weýran edilipdir.

Muhammet Hamawynyň «Mansuryň taryhyny» ýazan döwrüne baglylykda, onuň durmuşyny iki bölege bölmek bolar. Kitabyň birinji böleginde onuň ýazary Muhammet Hamawynyň eýýuply hökümdar Mälik Hapyzyň weziri we kätibi bolup işländigini görmek bolýar. 625-nji ýylyň ahyrynda (1227-nji ýylyň ahyrynda — 1228-nji ýylyň başy) soltan Mälik Kämiliň Jeziredäki naýyplary we egindeşleri tarapyndan Muhammet Hamawa örän jogapkärli iş tabşyrylýar. Ol özüne ýörite mülk ýer kabul edip, Mälik Eşrebiň tabynlygyna geçmek barada kasam kabul etmeli bolýar. Bu karar hut Mälik Eşrebiň özüniň makullamagy bilen ýola goýulýar. Ol Muhammet Hamawa doly ynam bildiripdir, kyn ýagdaýa düşen wagtlary hem oňa ýardam edip durupdyr. Şu ýerde ýazaryň 625/1227-nji ýylda eýýäm doly suratda akyly kämilleşen ýaşa ýetendigi barada netije çykarmak bolar. Käbir garaýyşlaryna esaslansaň, Muhammet Hamawynyň syýasatdan oňat baş çykarmandygyny bilip bolýar. Şeýle-de bolsa, döwürdeş taryhçylary ony öz işiniň usady hökmünde ýatlapdyrlar. Onuň syýasy abraýy we meşhurlygy Mälik Hapyzyň hökümdarlygynda hiç hili çäklendirilmändir.

Muhammet Hamawynyň ýaşaaýyş durmuşyna degişli maglumat biziň günlerimize gelip ýetmändir diýen ýaly. Ony diňe alymyň öz eserlerinden seljerip, kesgitlemek galýar.

627-nji ýylyň Meret (1230-njy ýylyň Oguz — Gorkut aýlary) aýynda soltan Mälik Eşrebiň ýolbaşçylygynda eýýuply esgerler Ahlat şäherini gabawa alan soltan Jelaleddiniň garşysyna ýörişe ugraýarlar. Şol wagt Muhammet Hamawy hem öz hökümdary Mälik Hapyzy şol ýörişe ugradýar. Ahlat şäherinde bolan bu söweşde şowlulyk soltan Mälik Eşrebiň tarapynda bolýar. Netijede, güýji asgynlap başlan soltan Jelaleddiniň es-

gerleri öz başlaryny gutarmak üçin gaçyp gitmäge mejbur bolýarlar. Onuň yzyndan kowup giden eýýuply goşunlary demirgazykdaky Wan kölüne çenli baryp, Erjiş şäherini basyp alýarlar. Gazanylan beýik ýeňşiň hatyrasyna Gurban aýynyň 8—12-si aralygynda şol ýerde uly baýramçylyk belleniýär. Şol baýramçylyk dabarasyna Mälik Hapyz öz weziri Muhammet Hamawa we onuň doganyňa halat ýapýar. Ýöne şu wakadan birnäçe gün geçeninden soňra 627-nji ýylyň Gurban aýynyň 20-sine (1230-njy ýylyň Garaşsyzlyk aýynyň 30-y) gijeki gurnalan meýlisde serhoş haldaky Mälik Hapyz öz weziri we kätibi Muhammet Hamawyny tussag edip, onuň gullukçylaryny, atlaryny, ähli emläklerini elinden almak barada görkezme berýär. Şol gijäniň özünde hem ol Jagbar galasynyň zyndanyna salmak üçin alnyp gidilýär.

Erbil şäheriniň atabegi Mälik Muzaffareddin Gökböri bilen soltan Mälik Eşrebiň ýardam etmegi netijesinde 628-nji hijri ýylynyň /1231-nji milady ýylynyň/ başynda Muhammet Hamawy erkinlige çykýar. Şonuň yzysüre hem ol gizlin ýagdaýda Rahaba şäherindäki Ýewfrat derýasynyň sag kenarynda ýerleşen gala gaçyp barýar. Bu gala şol wagt Esededdin Şirkuhnyň agtygy, Hums şäheriniň hökümdary Mälik Müjähidiň tabynlygyna degişli eken. Muhammet Hamawy ol ýere baranynda, Humuşyň geljekki hökümdary bolan Mälik Müjähidiň ogly Mälik Mansur Ybraýym tarapyndan gowy garşy alynýar. Ol öz şäherine gaçyp gelen Muhammet Hamawyny gowy kabul edýär we kakasynyň razylygy bilen ony öz ýanyňa getirip, mynasyp zähmet haky belleýär. Şu wakadan köp wagt geçmänkä, Mälik Müjähit öz ogly Mälik Mansury Hums şäherine çagyýar. Şol wagt Muhammet Hamawy hem öz maşgalasyny alyp, onuň bilen Hums şäherine gidýär. Gynansak-da, ýazaryň soňky ykbaly bize näbelli bolup galýar. Ýöne Muhammet Hamawynyň Jagbar galasynda başlan uly taryhy işini Hums şäherinde Mälik

Müjähidiň köşgünde tamamlap, onuň sözbaşysynyň gysgaldylan görnüşi hökmünde hem täze hökümdarynyň oglunyň hatyrasyna «Mansuryň taryhy» diýip atlandyrmagy ýazaryň geljekki durmuşynyň oňat bolandygyny görkezýär. «Mansuryň taryhy» atly kitabyň içinde aýdylýan eseriň ilki ady «Taryhy hadysalaryň gysgaça açyklamasy we beýany» diýlip berilýär.

Gynansak-da, «Mansuryň taryhy» kitabyna edilen derňewler we terjime edilen parçalary barada ýokarda aýdylan maglumatlaryň ählisi hem diňe ýewropaly gündogarşynaslar tarapyndan işlenildi. Bu eseri öwrenmek bilen olaryň esasy maksatlary kitapda duş gelýän haçly ýörişleri öwrenmek boldy. Onda aýdylýan musulman dünýäsine degişli gymmatly maglumatlar bolsa näbelli ýagdaýda galdy.

Muhammet Hamawynyň döredijilik ukybyna seredeniňde, şu golýazmanyň senenama görnüşinde ýazylmagy hem onuň biliminiň ýokary derejede bolandygyny görkezýär. Ol her ýylda bolup geçen möhüm wakalary ýazmak üçin ilki köp sanly kitaplary okap, şolaryň içinden saýlap almaly bolandygy gürüňsizdir. Ýazaryň ylmynyň ýokary bolandygyna golýazmada atlary agzalýan Tabarynyň «Taryhy», Wakydynyň «Taryhy», Ibn Miskewýhiň «Halklaryň tejribesi», Sagyt ibn Batrygyň «Taryhy», Ýahýa ibn Sagydyň «Antakyýanyň taryhy» we Sabyt ibn Sinanyň «Taryhy» ýaly meşhur taryhçylardyr alymlaryň kitaplary doly kepil geçýär.

Ýazar özüniň toplan şu baý tejribesiniň netijesinde öz döwürüne çenli bolup geçen esasy wakalaryň hiç birini hem nazaryndan sypyrmandyr. Ol eserinde diňe bir öz döwründe bolup geçen wakalar barada ýazman, eýsem Allatagalanyň ýeri döreden wagtyndan başlap bolup geçen hadysalary hem gysgaça ýazypdyr. Ol hadysalar bolsa Gündogarda bolup geçen harby ýörişler bilen bir hatarda, meşhur akyldarlaryň, alymlaryň ýazan işleri, olaryň dünýä inen we aradan çykan seneleri beýan

edilýär. Eserdäki günüň tutulmagy, guýrukly ýyldyzyň dogmagy, ýel turmagy, derýanyň joşmagy, ýagys ýagmagy, doly ýagmagy ýaly hadysalaryň berilmegi bolsa Muhammet Hamawynyň tebigat ylymlary bilen hem gyzyklanandygyny görkezýär. Muhammet Hamawynyň bu işinde Abu Müslim Horasanly, Soltan Sanjar, soltan Jeleddin ýaly köp sanly türkmen gerçekleriniň watany, ar-namysy goramakda alyp baran gaýduwsyz göreşleri ýatlanyp geçilýär. Irki döwürde Merwde ylmyň gülläp ösüp, ol ýerde köp sanly uly kitaphanalaryň bolandygy barada taryhy çeşmeleriň aglabasynda aýdylýar. «Mansuryň taryhy» kitabynda hem şu maglumatyň subutnamasy hökmünde bir hadysa ýatlanylýar. Ol jümlede şeýle diýilýär: «Iki ýüz togsan sekizinji ýylda soltan üçin Merwden ýörite kitap getirildi». Bu maglumat şol döwürde Merw topragyndaky gülläp ösen ylmyň Gündogarda ykrar edilendigini aňladýar.

Kitabyň içindäki ýer-ýurt atlarynyň, şahs atlarynyň bize näbelli görnüşde berlendigi we käbir maglumatlaryň has gysgaça aňladylandygy sebäpli olaryň okyjylar köpçüligine aýdyň bolmagy üçin gerekli ýerlerde ýörite çykytlar berildi.

Beýik Serdarymyzyň alyp beren Garaşsyz zamanasynda türkmen dilinde ilkinji gezek neşir edilýän bu kitap, türkmen taryhynyň unudylan parçalaryny öwrenmekde örän ähmiýetli bolar.

**Nursähet ŞIRIMOW,**  
*Türkmenistanyň milli medeniýet*  
*«Miras» merkeziniň uly ylmy işgäri*

## MAZMUNY

Ýazaryň girişi .....	9
Hezreti Adamyň nesliniň köpeli başlaýşy .....	10
Pygamber Muhammet Mustapanyň (Oňa Allanyň salamy we salawaty bolsun!) dogluşy .....	28
Muhammet pygamber alaýhyssalamyň sypaty .....	30
Pygamber alaýhyssalamdan soňky hökümdarlyk eden halypalaryň beýany.....	31
Alynyň nebereleri fatymy ogullarynyň taryhynyň beýany .....	34
Pygamber göç eden ýylyndan başlanýan hijri ýylynyň (goý, Alla onuň şöhradyny ýokary götersin!) ilkinji ýylyndan häzire çenli bolup geçen meşhur taryhy seneleriň beýany.....	39
<i>Nursähet Şirimow. Bir sapaga düzülen taryh</i> .....	278

**Abulfazaýyl Muhammet ibn Aly Hamawy**

## **Mansuryň taryhy**

**Tehredaktor S. Abaýew**  
**Çeperçilik redaktory A. Muhammedow**  
**Sahaby bezän Ý. Halmyradow**  
**Korrektor Z. Abdyllaýewa**

Çap etmäge rugsat edildi 14.07.2005 ý.

Ölçeği 60x84 <sup>1</sup>/<sub>16</sub>.

Çap kagyzy 18.

Ofset kagyzy.

Ofset çap usuly.

Nusgasy 5 000 sany.

Bahasy ylalaşyk boýunça.

Sargyt №\_\_\_\_\_.

A-21559

Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezi,  
744000, Aşgabat, Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy şaýoly, 18.

---

Türkmen döwlet neşirýat gullugy,  
744004, Aşgabat, 1995-nji köçe, 20.

Türkmenistanyň Metbugat merkezinde çap edildi.